

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

yakup kadri karaosmanoglu

bütün eserleri 5

bir sürgün

kutuphaneci - eskikitaplarim.com

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi <https://rantey.org>

bir daha yazmadı

BİR SÜRGÜN
YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU
BÜTÜN ESERLERİ : 5

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU

Bir Sürgün

**Baskıya Hazırlayan
ATILLA ÖZKIRIMLI**

BİRİKİM YAYINLARI

Bir Sürgün / Yakup Kadri Karaosmanoğlu
Dizgi : Metin Dizimevi / Baskı : Bahar Matbaası
Kapak Düzeni: Ferit Erkman/Kapak Baskısı: Reyo Basımevi
Baskı Tarihi: Ocak 1980 (3. Basım)/Birikim Yayıncılık
Koll. Şti. Ankara Cad. Güncer Han No: 45/18 P.K. 538
Sirkeci İstanbul

Birikim Yayınları, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun toplu eserlerini yayımlayarak, yeni bir girişimi başlatıyor. Edebiyatımızın köşe taşlarını oluşturan klasik değerlerde yazarların eserlerini yayımlama işinin önemini ve yayımcıya düşen sorumluluğu gereğince kavırıyoruz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Türkiye yakın tarihinin önemli bir kesimini eserlerinde yansıtmış bir yazardır. Klasik yazarlarımızın ürünlerini yayımlamaya onun kitaplarıyla başlamak, bizim için sevindirici bir olay.

Yazarların metinlerine, sadeleştirme amacıyla da olsa dokunmamak gerektiğine inanıyoruz. Bu nedenle, yazarın sağlığında dilini değiştirdiği eserleri son biçimleriyle yayımlayacak, yakın zamanda yenileştirilmemiş olanlara ise gerekli sözlükçeleri ekleyeceğiz. Her kitabın başına yazarın biyografisi ile sözkonusu eserle ilgili nesnel bilgiler, sonuna da şimdiye kadar hakkında yazılmış yazılar ve bibliyografyalar eklenecek. Basımda, daha önceki baskılar da gözden geçirilerek, önemli değişikliklere işaret edilecek.

Bu tür çalışmalar şüphesiz ki katkıların çoğalmasıyla zenginleşir. Bu nedenle, öncelikle eleştirilere ve hatırlatmalara açık olduğumuz gibi, gözümüzden kaçan bilgiler veya her çeşitten belgeleri değerlendirmemize imkân verecek dostlara da şimdiden teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER

● Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hayatı ve Eserleri	9
● «Bir Sürgün» Üzerine	13
● BİR SÜRGÜN	19
● Türk Edebiyatı'nda «Bir Sürgün»	270
● Belgeler	273
● Genel Bibliyografya	279

Yakup Kadri Karaosmanoğlu
(1889 - 1974)

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU

HAYATI

Yakup Kadri, XVII. yüzyılın sonlarından başlayarak Saruhan Vilayeti denilen Aydın ve Manisa bölgesinde hüküm sürmüş Karaosmanoğlu sülalesindendir. Mısır'da İbrahim Paşa konağına yerleşen ve orada İkbâl hanımla evlenen Kadri beyin oğludur. 27 Mart 1889'da Kahire'de doğdu. İbrahim Paşa'nın ölümü üzerine altı yaşındayken ailesiyle birlikte Manisa'ya geldi. İlköğrenimine Fevziye Mekteb-i İptidaisinde başladı. İki yıl sonra da İzmir İdadisi'ne gönderildi (1903). Şahabettin Süleyman'la arkadaşlığı buradan gelir. Ama öğrenimini tamamlayamaz. Babası daha o öğrenime başlamadan ölmüş, İkbâl hanımın satılacak mücevherleri kalmamıştır. Aile yeniden Mısır'a dönünce İskenderiye'deki Frères'ler Fransız okuluna girdi. Burada da bir yıl okudu. İdadi özlemi onu İzmir'e çektiyse de, tatilini geçirmek için geldiği Mısır'da (1906) Jön Türkler'le tanıştı. İzmir'e dönmekten vazgeçti. Sınavla yeniden girdiği Frères'ler okulunda iki yıl sonra bakaloryasını vererek ortaöğrenimini tamamladı.

1908'de ailece yurda döndüler. İstanbul'a yerleştiler. Yakup Kadri Mekteb-i Hukuk'a girdi. Ama bitirmeden, üçüncü sınıftan ayrıldı. Bu arada İhsen'den esinlenerek yazdığı Nirvana adlı tek perdelik oyunu yayımlanmış, arkadaşı Şahabettin Süleyman'ın aracılığıyla Fecr-i Ati topluluğuna katılmıştır. Bir yandan Fecr-i

Aticilere yönelik eleştirilere cevap vermekte, bir yandan da Söret-i Fünun'da küçük hikâyeler yayımlamaktadır. Mensur şiirleri de bu ilk döneminin ürünleridir.

1912'de tüberküloza yakalandığını öğrenir. Ama ancak 1916 da tedavi için İsviçre'ye gidebilecek, üç buçuk yıl orada kalacaktır. Bektaşilikle ilgisi de bu yıllarda, İsviçre'ye gitmeden öncedir. O sıralar Paris'ten yeni dönmüş olan Yahya Kemal'in de etkisiyle Yunan ve Latin kaynaklarına dayalı yeni bir sanat anlayışını savunmaya başlamıştı. Ayrıca Doğu mitolojisiyle de ilgileniyor, bir mistisizme yöneliyordu. Bu eğilim onu bektâşi tekkesine itti. «Nur Baba» romanını yazdı gözlemlerinden yararlanarak. Ama hem karşılaşacağı tepkiler, hem İsviçre'ye gidişi yayımlanmasını engelledi.

1913'te ilk hikâye kitabını çıkarır: «Bir Serencam». Ama önce Balkan, ardından da 1. Dünya Savaşları, bu savaşlarla gelen yıkım, Yakup Kadri'de bir değişime yol açacak, sanatın «şahsi ve muhterem» olduğu düşüncesinden yavaş yavaş uzaklaşacaktır. Mondros antlaşmasından sonra onu İkdâm yazarı olarak görürüz (1919). Güncel olayları izleyen, Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen bir gazetecidir artık. Hikâyeleri de Millî Mücadele ile ilgilidir. Daha sonra o günlerin ürünü olan makalelerini Ergenekon'da toplayacaktır.

1921'de Ankara'nın çağrısı üzerine Anadolu'ya geçti. Görevli olarak Kütahya, Simav, Gediz, Eskişehir, Sakarya yörelerini dolaştı. Önce Mardin (1923-31), sonra Manisa milletvekili oldu (1931-34). Evliliği de bu dönemdedir. Mutasarrıf Asaf Bey'in kızı, Burhan Asaf Belge'nin kızkardeşi Leman Hanımla evlenmiş (11 Ekim 1923); yine bu dönemde Kırâlık Konak, Nur Baba adlı romanlarını yayımlamış. Cumhuriyet ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerinde makaleler yazmış (1923-25), tedavi için ikinci kez gittiği (1926) İsviçre'den «Alp Dağlarından» başlığıyla izlenimlerini kaleme almıştır. 1932 yılı ise Yakup Kadri için ayrı bir önem taşır. Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Şevket Süreyya Aydemir'le birlikte «Kadro» dergisini çıkarırlar. Büyük yankı uyandıran ve tartışmalara yol açan romanı Yaban da aynı yıl yayımlanır.

Başlangıçta ilgiyle karşılanan «Kadro»da savunulan düşünceler zararlı bulunarak derginin imtiyaz sahibi Yakup Kadri T-

ran elçiliğine atanınca (1934) dergi de kapanır. Bunu Prag (1935), La Haye (1939), Bern (1942), elçilikler izler. Tahran elçiliğinden sonra (1949 - 51) emekli oluncaya kadar kalacağı Bern elçiliğine yeniden getirilecektir. «Zoraki Diplomat» adlı anıları bu yılların ürünüdür.

1955'te emekli olunca yurda dönerek çeşitli dergi ve gazetelerde yazılarını sürdürdü. 27 Mayıs'tan sonra Kurucu Meclis üyeliğine seçildi. 1961'de Manisa milletvekili oldu. 1957'de de Ulus gazetesinin başyazarlığını yüklenmişti. 1962'de Atatürk ilkelere ters düşüldüğünü ileri sürerek CHP'den istifa etti. 1965'ten sonra ise politikadan çekildi. Son görevi Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu Başkanlığıydı. 13 Aralık 1974'te Ankara'da öldü. İstanbul'da, Beşiktaş'ta Yahya Efendi mezarlığında annesinin yanında yatmaktadır.

ESERLERİ

Hikâye: Bir Serencâm (1913), Rahmet (1923), Millî Savaş Hikâyeleri (1947).

Roman: Kiralık Konak (1922), Nur Baba (1922), Hüküm Gecesi (1927), Sodom ve Gomore (1928), Yaban (1932), Ankara (1934), Bir Sürgün (1937), Panorama (2 cilt, 1953 - 54). Hep O Şarkı (1956).

Mensur Şiirler: Erenlerin Bağından (1922), Okun Ucundan (1940). **Anı:** Zoraki Diplomat (1955), Anamın Kitabı (1957), Vatan Yolunda (1958), Politikada 45 Yıl (1968), Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları (1969).

Monografi: Ahmet Haşim (1934), Atatürk (1946).

Çeşitli Makaleleri: İzmir'den Bursa'ya (H. Edip, F. Rıfkı, M. Asım ile, 1922), Kadınlık ve Kadınlarımız (1923), Seçme Yazılar (F. Rıfkı, R. Eşref ile, 1928), Ergenekon (2 cilt, 1929), Alp Dağlarından ve Miss Chalfrein'in Albümünden (1942).

Kitaplaşmamış Oyunları: Nirvana (Resimli Kitap, s. 9, 1909), Veda (R. Kit., s. 11). Sağanak (İst. Şehir Tiy. Ktp.), Mağara (Varlık, s. 12 - 17, 1934).

«BİR SÜRGÜN» ÜZERİNE

Bir Sürgün gerek tek başına, gerekse Yakup Kadri'nin romanlarının oluşturduğu bütün içinde önemli bir yer tutar. Türk toplumunun Tanzimat'tan sonraki gelişim sürecini, özellikle siyasal değişimleri konu edinen, bu değişimlerin toplumun ve bireylerin yaşayışına etkilerini, koşulların belirleyiciliğini işleyen Yakup Kadri, **Bir Sürgün**'de, romanlarını oturttuğu tarihsel sürecin ilk aşamasını ele alır. Dönem olarak düşünüldüğünde, **Kıralık Konak, Nur Baba ve Hüküm Gecesi**'nin öncesi söz konusudur. Meşrutiyet'in gerçekleşmesinde önemlice payları olan Jön Türkler, bunların Paris'teki yaşayışları ve eylemleri romanın çatısını oluşturur. Dr. Hikmet'i Marsilya'ya götüren gemi 25 Temmuz 1904'te İzmir'den kalkar. Paris'e geçen Dr. Hikmet orada bir yıl kalacak, Paris'teki İttihatçılarla tanışacaktır. Ama Yakup Kadri, Dr. Hikmet'in serüvenini anlatırken 1904, 1905 tarihlerini vermesine karşın daha geniş bir zaman dilimine yayılır. Romanın içeriğiyle ilgili kimi belirleyici ayrıntıları bu yıllar içinde olmuş gibi aktarır.

Söz gelimi romanın ikinci kişilerinden Ragıp Bey Paris'teki İttihatçıların çekişmelerini, bölünmelerini somutlamak için İttihat ve Terakki'nin 1902 Paris kongresinden (2 Şubat) söz eder: «Geçenlerde sözüm ona bir Jeune Turc konferansı yapalım dediler, ağızlarına yüzlerine bulaştırdılar. Az kalsın tokat tokada, yumruk yumruğa gelecektiler. Ne imiş o? Sen Prens Sabahattin Bey taraftarı imişsin; ben Ahmet Rıza Bey taraftarı imişim. A efendim, aramızda hiç de vatan, millet taraftarı olan yok mu? Her gün vatan, millet diye hant hant ötersiniz, vatan, millet yolundaki fedakârlığınızı, feragatinizi ne vakit göstereceksiniz? Şimdiden yer kavgası. Günün birinde bunlar bir de iş başına gelirlerse tasavvur edin, artık, siz bir kerre curcunayı...»

Başka bölümlerde ise 1905 sınırı da aşarak sonraki olaylara değinilir. Daha Dr. Hikmet'in kaçışı sırasında, Pire limanında karşılaştığı Jeune Turc neşriyat acentası Cemal'in kendisine verdiği gazetelerden **Terakki'yi Prens Sabahattin** Paris'te 1906'da çıkarmıştır. Sanki romancı kahramanını Paris'te uğrayacağı düş kırıklıklarına hazırlıyor gibidir. Abdülhamit'in arabasına konulan bomba haberi de bu tür tarihsel ayrıntılardandır (5 Temmuz 1907).

Böylece Yakup Kadri Abdülhamit yönetiminin baskıcı niteliğinin yoğunlaştığı, siyasal örgütlenmenin ve savaşımın hemene bütünüyle yurt dışına kaydığı bir dönemin görünümünü çizmekle kalmaz, **Ahmet Rıza'dan** başlayarak belibaşlı İttihatçı liderlerini de romanının kişileri arasına sokar. **Dr. Nazım, Bahaeddin Şakir, Samipaşazade Sezai** Dr. Hikmet'in Paris'te tanıştığı İttihatçılar arasındadır.

Yalnız burada dikkat edilmesi gereken nokta, Yakup Kadri'nin, Jön Türk'lerden söz ederken hep eleştirel bir tutumu benimsemiş olmasıdır. Bu tutum, yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi, Salt Jön Türkler arasındaki çıkar çekişmelerinden, siyasal görüş ayrılıklarından kaynaklanmaz. Romanın başkişisi Dr. Hikmet, **Samipaşazade Sezai** dışında hemen hepsini ideolojik açıdan yetersiz, bilgisi sınırlı, kavrama yeteneğinden yoksun kişiler olarak görür. Şu saptama ilginçtir: «**June Turc'ler, o kadar kendi aralarında, kendi muhitlerinde mahsur yaşamaktadırlar ve bütün frenkperestliklerine rağmen frenklerle o kadar az ülfet etmektedirler ki, bunların âdet ve secyelerine, daha umumi surette, garp âleminin strüktürüne dair bir fikir ve malûmat edinmiş olmalarının ihtimali yoktur. Gözü kapalı bir Avrupa medeniyeti hayranlığı, bu medeniyete dair kalıplaşmış birtakım kanaatler...**» Bu yargı bizi romanın ana sorunsalına getirir. Çünkü Dr. Hikmet'in hayranlığı, Paris'e geldiği günden başlayarak yalnız sarsılmakla kalmamış, yerini yeni bir arayışa bırakarak bir düşünce bunalımına düşmesine, dolayısıyla bireysel mutsuzluğa sürüklenmesine yol açmıştır. Genelde, Tanzimat'tan sonra Türk aydınının yaşadığı, Batılılaşma hareketinin ürünü olan ikiliktir bunun nedeni. Dr. Hikmet'in çıkmazı, belli bir bilinç düzeyine ulaşamadığı için düşünsel bir bileşime varamayan, Batı'ya hayran ama Doğu'dan da kopamamış Osmanlı aydınının çıkmazıdır. Bu çıkmazın bireyin benliğinde yarattığı çatışma ise Battıcı aydının dramını hazırlayacaktır. İşte **Bir Sürgün'de**, Dr. Hikmet'in kişiliğinde sergilenen de bu dramdır.

Romanın başında, götürülen bir bira bardağından arta kalmış su çemberi içinde dönüp duran karıncayla Dr. Hikmet'in hayatı arasında kurulan bağlantı söz konusu dramın ilk ipuçlarını getirir. Sürgün olarak bulunduğu İzmir'deki dünyasının kutupları sınırlı ve belirlidir: «Guraba hastanesi, Dağ mahallesindeki ev, Abajoli, Kosti, Kramer... Kramer, Kosti, Abojoli, Dağ mahallesindeki ev, Guraba hastanesi.» Evi ve işyeri dışında, Dr. Hikmet'in zamanını geçirdiği yerler yabancıların devam ettiği bir kahve ve birahaneyle, yine yabancı yayınların satıldığı bir kitapçıdır. Bu çemberden çıkış, yıllardır «gönlünde bir yüksek emel gibi taşıdığı» gizli niyetin kurduğu düşün gerçekleşmesiyle olasıdır. Kaçmak, düşlerinin Paris'ine gitmek tek çözümdür. Böylece Dr. Hikmet'in kaçma gerekçesinin temelde siyasal bir nedene dayanmadığını görürüz. Gerçi bir sürgündür, özgürlük istemektedir; ama ne sürgünlüğü siyasal bir eylemin sonucudur, ne de özgürlüğü isteği siyasal bir amacın ürünü. Giderek sürgünlüğünün nedenini bile açık seçik bilmez. Kurtulmak istediği, Kordon'un sidik ve çürük meyve kokan loş kaldırımları, Kemeraltı'nın pis, sünepe görünümü, kısacası onu boğan çevre, yaşadığı ortamdır.

Ama Paris'e ayak bastığı an onu bir düş kırıklığı beklemektedir. Okuduğu romanlar, «Hugo'dan, Balzac'tan, Bourget'ye kadar bütün bir silsile sanat dehasının meşhurları, bu koca şehri, onun muhayyelesine bir feerik dünyanın parıltılı gölgesi gibi aksettirmiş»tir. Gerçekle hayal, edebiyatla hayat arasındaki ilişkiyi kuramamanın, gerçekliği somut olarak, yaşayarak değil soyut bir biçimde kavramanın sonucudur bu. Çevresiyle ilişkileri en aza indirilmiş, arkadaşsız, yalnız geçen çocukluk, gençlik yıllarının yarattığı içine kapanık bir kişiliğin, hayatla karşılaşınca ürkmesi, umutsuzluğa, karamsarlığa kapılması ise doğaldır. Kaçış, içinde yaşanan ortamdan bir kurtuluş olarak görülmüşse, düşlere sığınılmışsa amaca ulaşıldığı an bir başka kaçış başlayacaktır ister istemez. Düşle gerçeğin çatışmasıdır buna yol açan. Ama kaçılacak yer de kalmamıştır artık. Asıl kısır döngü de budur. Aşılmadığı an çözüme başlayacak, hayattan kopulacak, ölüme doğru bir tırmanış kaçınılmaz olacaktır.

Dr. Hikmet'in serüveni de bu çizgiyi izler. Düşlerinin Paris'ini bulamayıp, Jön Türklerin sığılığı ve belirli bir ideolojiye tutunamama, kadınlarla ilişkilerinde acemiliğin yanısıra duygusallıktan kurtulamayıp, parasız kalınca sevdiği kızın kendisini terketmesi yıkıma götürür onu. Görünürde Dr. Hikmet'in dramıdır bu.

Ama daha önce de söylediğim gibi, temelde bir dönemin, bu dönemde yetişen bir kuşağın öyküsüdür. Koşulları, düşünsel çabaları, arayışları ve eylemleriyle çıkış yolunu bulmaya çalışan, ama yanlış teşhis koyduğu için amaçta da yanılan ve böylece kendini olumsuzlayan bir kuşağın öyküsü. Bu nedenle **Bir Sürgün**'ü, salt Dr. Hikmet kişiliğiyle tanıdığımız bir Osmanlı aydınının ruhsal yıkımının anlatımı olarak almak ya da otobiyografik özellikler taşıyan bir yapıt olarak görmek yanlış olacaktır. Üstelik roman sanatı açısından eksikleri, kusurları varsa, bu, yine **Bir Sürgün**'de bulabileceğimiz nedenlerden ötürüdür. İçeriğinin günümüz açısından önemi ise, bizi, Türkiyeli olamayan Osmanlı aydınının bugüne de sarkan temel yanlışısını düşünmeye çağırıyor olmasıdır.

*
**

Yakup Kadri'nin yeterince üzerinde durulmamış, giderek unutulmuş romanlarından olan **Bir Sürgün**, önce Ulus'ta tefrika edilmiş (sayı 5840-5935), aynı yıl içinde, 1937'de kitap olarak yayımlanmış. İkinci baskısı ise ancak 1945'te yapılabilmiş. Kaynaklardan saptayabildiğim kadarıyla başka baskısı yok. Oysa ikinci baskı olduğu belirtilen iki **Bir Sürgün** metnini karşılaştırdığımda, en azından bir üçüncü basımın yapıldığını gördüm. Sayfa düzeninden satırların dizilişine aynı kitaptı ikisi de. Ama birindeki küçük dizgi yanlışları (harf düşmesi ya da fazlalığı, noktalamalar) ikincide düzeltilmişti. Büyük bir olasılıkla, metni olduğu gibi dizmesi istenen operatör yapmıştı bu düzeltmeleri.

Bu hesapça elinizdeki kitap, **Bir Sürgün**'ün, bilinen üçüncü, bilinmeyenler de düşünülürse dördüncü, belki de beşinci basımı oluyor. Unutulmasında bunun da payı olsa gerek. Romanın dili, öteki romanların sonraki basımlarında olduğu gibi yeniden gözden geçirilmemiş. Buysa sanıyorum, 1945'lerde eskimiş sayılamayacak dilinin, sonraki yıllarda okunurluğu güçleştirici bir etken olmasına yol açmış. Oysa biliyoruz, Yakup Kadri üslupçu bir yazar. Ama anlatım dilinin genel özelliklerini koruyarak, cümle yapısını bozmadan yapıtlarındaki eskimiş kelimeleri değiştirme gereğini duymuş, giderek **Hüküm Gecesi**'nin görüldüğü gibi belli bir ayıklamaya gitmekten de kaçınmamış. Bu açıdan **Bir Sürgün**'ün dilinin, yazarının eliyle yenilenmemiş olması bir kayıp.

Romanın bu yeni basımında da Yakup Kadri'nin şimdiye değin yayımlanan öteki romanlarında izlenen yöntem sürdürüldü. Diline dokunulmadı. Yakup Kadri ikinci basımda bir değişiklik

yapmadığı için dipnota gerek yoktu. Ama okurun sözlüğe gereksinim duymasını engellemek, ona kolaylık sağlamak amacıyla, günümüzde kullanımdan düşmüş ya da çok az kullanılan kelimelerin anlamlarını sayfa altında verdim. Bu ister istemez yinelemelere yol açtı. Kitabın sonuna eklenecek küçük bir sözlük yinelemeleri önleyebilirdi, ama pratik bir çözüm değildi. Bu nedenle hem yinelemeleri en aza indirmeye çalıştım, hem de cümle içindeki kullanılışından anlamı çıkarılabilecek kelimelerin karşılıklarını vermedim.

Romanın sonuna **Bir Sürgün**'le ilgili yazıların önemli bölümleri eklendi. Alıntıladığım yazılarda söz konusu edilen noktalara bu kısa önsözde değinmedim. Özellikle Niyazi Akın'ın değerlendirmelerinin bu açıdan önem taşıdığını belirtmeliyim.

Ayrıca Petro İ. Kuznetsov'un Yakup Kadri'ye yazdığı mektuplarla onun cevabını belgesel bir nitelik taşıdığı için eklemek gerektiğini duydum. Sayın Leman Karaosemanoğlu'na bu konudaki yardımlarından dolayı teşekkür etmek isterim.

Atilla Özkırmı, 29 Kasım 1979

BİR SÜRGÜN

I

Kordon boyunun sıcak kaldırımları üstünde akşamın ilk gölgeleri uzanmağa başlamıştı. Doktor Hikmet, garsona üçüncü şopunu ısmarladı ve yanan avuçlarını masanın mermerine dayadı. Hararetini hiç bir şeyle gideremiyordu; bütün vücudu sanki ziftten bir kılıf içine tıkılmış gibi idi. Nefesi daralmış, beyni durmuştu. En küçük bir harekete bile mecali yoktu. İkide bir, gözlerini yanındaki sandalyenin üstüne bıraktığı fransızca gazete ve mecmualara çeviriyor, fakat bir hastanın, sevdiği yemeklere uzaktan bakmakla kalışı gibi, kendinde, onlara kadar uzanmak kudretini bulamıyordu. Bu gazete ve mecmualar ki, Doktor Hikmet için şu dar ve kuru sürgün hayatında yegâne nişat¹ ve teselli kaynağıdır. Her perşembe akşamı izinli olarak Guraba hastahanesinden çıkınca sevgiliyle sözleştiği yere koşan bir âşık gibi kalbi çarparak “Abajoli”nin mağazasına seğirtir ve hafta içinde gelmiş yeni neşriyattan ne görürse hepsinin üstüne ayrı bir tehalükle² atılırdı. Bunlardan bazıları kitapçı tarafından kendi namına saklanmıştı. Fakat doktor Hikmet yalnız bunları alıp çıkmakla ıktifa etmezdi.³ “Abajoli” kitabevinin kendisine maledemediği

¹ Sevinç.

² İstekle.

³ Yetinmezdi.

servetlerini gözleri ve elleriyle uzun uzadıya okşayıp seyretmekten kendisini alamazdı. Bazı günler, burada, yarım saat, bir saat, bir buçuk saat tatlı bir istiğrak⁴ içinde dalıp kaldığı olurdu. Ve nihayet koltuğunun altında kendisine ait tomarla Frenk mahallesinin kalabalığına karıştığı vakit başının hafif bir sarhoşlukla döndüğünü hissederdı.

Kışın üçüncü kordonda Kosti'nin kahvesi, yazın birinci kordonda Kramer birahanesi bu tomarın dinî bir vecd ile açıldığı, mecmua sahifelerinin büyük bir özenle kesildiği ve nihayet bunların fihristlerine, resimlerine, başlıklarına heyecanlı bir tecessüsle göz gezdirildiği yerlerdir. Bunların adam akıllı mütalâalarına gelince, o müstesna zevki, Doktor Hikmet ancak kendi yatak odasına tahsis etmiştir. Çünkü ona göre Fransız diliyle basılmış bir yazı, hattâ basbayağı bir bakkal ilânı bile olsa "mukaddes kitaplar"ın metinleri gibi yüksek sesle ve bir hususî ahenkle okunmalıdır.

Doktor Hikmet'in gözleri son bir hasret ve iştiyakla⁵ gazete ve mecmuaların üzerinde bir kere daha dolaştıktan sonra birdenbire masanın mermeri ortasında muayyen bir noktaya saplanıp kaldı. Genç adam, o noktada alâka uyandırıcı bir şey keşfetmiş gibiydi. Çünkü, biraz evveline kadar her türlü düşünce ve anlayıştan mahrum görünen gözlerine anî bir canlılık, bir uyanıklık gelmişti. Hattâ dudaklarında bile bir zekâlı tebessüm belirmeğe başladı. Bununla beraber Dr. Hikmet'in bu kadar dikkatle baktığı noktada garsonun yenisini getirmek için, demincek kaldırıp götürdüğü kalın bira kadehinden kalma bir incecik şu çemberinden ve bunun içinde dönen bir küçücük karıncadan başka bir şey görünmüyordu. Doktor Hikmet dikkatle buna bakıyordu, ve buna bakarak kendi kendine diyordu ki: "Ben de tıpkı bu karınca gibiyim. Daracak bir hayat çemberi içinde dönüp duruyorum, dönüp duruyorum. Guraba hastanesi, Dağ mahallesindeki ev, Abajoli, Kosti, Kramer... Kramer, Kosti, Abajoli, Dağ mahallesindeki ev, Guraba hastanesi. İşte benim dünyamın kutupları ve her birinin arasında üçer kilometrelik bir mesafe bile yok... Bu mahlûk, hiç değilse, hep aynı noktada dönüp dolaştığının farkında değil. Sonra kurtulmak için bu ıslak duvarı delip çıkmağa çalışıyor. Demek ki bir gayesi var. Ben bundan bile mahrumum."

⁴ Kendinden geçme.

⁵ İstekle.

Tam bu sırada, limandaki büyük vapurlardan birinin bacası, ona, uzun mesafelerin ve uzak diyarların bağrından kopan bir nida gibi seslendi. İri vapur bacalarından çıkan bu yankı haykırışın Doktor Hikmet üzerinde herhangi bir yüksek muzikanın âhenginden daha müheyyiç⁶ bir ilham kudreti vardır. Nostaljisi⁷ vatan hasretinden daha unutulmaz hayal ülkelelerinin bütün yankıları; elektrik ışıkları içinde pırıl pırıl pırıldıyan engin şehirlerin şenlik ve şadumanlık⁸ orkestrası; bir düğün evinin eşiği gibi neşeli⁹ gürültüleri dolup dolup boşalan limanlar, bunların ardındaki yeşil gölgeli, geniş ve düz yollar da hür, medenî ve asıl insan kalabalıklarının bir çağlayan suyu kadar temiz, bir çağlayan suyu kadar taşkın ve coşkun akıp gidişleri, akıp gidişleri, şairlerin neşideleri, âlimlerin dersleri, filozofların fazilet ve insaniyet vecizeleri ve nihayet güzel, ince ve duygulu kadınların aşk ve sevdâ şarkıları hep bu sestedir. Bu ses ona der ki:

“Bütün okuduğun kitaplarda, mecmualarda vasıflarını ezberleyip de gözleriyle görmediğin, ellerinle dokunmadığın, burnunla güzel kokularını alamadığın sihirli iklimlerin anahatı hep bendedir. Zindanların kapısını açan soluk benim. Örf ve âdetler¹⁰ esirlerini paslanmış zincirlerinden ben kurtarıyorum. Hep bir örnek günlerin mûsâbı¹¹ olan hastalara türlü maceralarla şifa vermesini ben bilirim. Geniş ve aydın hürriyet yoluna ben iletirim. Gel gidelim. Gel gidelim.»

Fakat, Dr. Hikmet, koşmak isteyip de koşamayan, bağırarak isteyip de bağıramayan kâbus içinde bunalmış bir kimse gibi bir türlü bu davete icabet edemez.¹² Bu kalk borusuna bir türlü “Hazırım,, diyemez.

İşte, Fransız bandıralı bir büyük yolcu vapuru geldi. Limanın dışında, tam Doktor Hikmet’in karşı hizasında yer alıyor, demir atıyor. Birkaç saat sonra kalkıp, belki Marsilyaya, belki bir başka Avrupa limanına doğru yol alacak, kendisiyle bu vapur arasındaki mesafe olsun olsun bir kilometre veya yarım mildir. Belki o kadar bile değildir. Zira Doktor

⁶ Coşturucu.

⁷ Yurt özlemi.

⁸ Sevinçlilik.

⁹ Neşeli.

¹⁰ Âdetler.

¹¹ Sıkıntısına uğramış.

¹² Uyamaz.

Hikmet oturduğu yerden dikkatle bakınca güvertedeki insanların gidip gelişlerini kolaylıkla seçebiliyor. Doktor Hikmet bu istipdat memleketinde bir sürgün olmasa, daha doğrusu dünyaya sadece bir Türk olarak gelmemiş bulunsa, elli adımda şu rıhtımın kenarına varır, bir sandala atlar ve beş on dakika içinde kendini o vapurda, o insanların arasında bulurdu. Fakat, heyhat!

Doktor Hikmet bir rüyadan uyanır gibi karşısında duran garsona sordu:

«Bu vapur Messagerie değil mi?»

«Evet beyim; bu gece Marsilya'ya hareket edecek. Bilmem neden bu hafta çok geç kalmış. Her zaman öğleyin gelir akşama doğru kalkardı.»

Doktor Hikmet içini çekerek elini yanındaki resimli mecmualardan birine uzattı. Bu, yeni çıkmış Amerikan usulü bir aylık magazin idi. Kabında kafa yerine bir kocaman küre taşıyan fraklı bir insan gövdesi görünüyordu. Bu gövdeden uzanan incecik bir kolun ucunda kalın bir parmak düşüncüyü ifade eden allegorik bir jestle küre - kafanın şakağına dayanmış duruyor. Ve bunun ucunda da “Je sais Tout”¹³ ibaresi okunuyordu. Doktor Hikmet bu kaba, yüksek bir sanat eseri seyrederek gibi hayran hayran baktıktan sonra mecmuanın sahifelerini çevirmeğe başladı. Baş sahifede Sully Prudhomme'un madalya şeklinde bir resmiyle bir nefis sonnet'si. İkinci sahifede Mistral'in gene aynı şekilde bir resimle bir Ballade'i. Üçüncü sahifede Comtesse de Noailles; dördüncüde — Aman yarabbi; bu mecmua ne define imiş! — Henri de Régner, beşincide Rostand... Doktor Hikmet helecandan titriyerek ve gözleri tuhaf bir ışıkla parıldayarak böylece sıra ile on, on beş sahifeyi gözden geçirdi. Okumuyordu. Fakat okumaktan daha fazla bir şey yapıyordu. Resimleri, mısraları; bunların altındaki imzaları bir bakışta sömürüyordu. Deminki bunalmış hali birden tatlı bir gevşekliliğe inkılâp etti.¹⁴ Derisine bir ılık banyodan henüz çıkmış gibi bir tazelik geldi. Beyni yeniden işlemeğe başladı.

“Je sais Tout”yu bıraktı. “Les Annales”i aldı. Doktor Hikmet bu haftalık gazeteye ta mektepten beri abonedir. Bunun içindir ki imzalara en yakın arkadaşlarının isimleri ka-

¹³ Her şeyi bilirim.

¹⁴ Dönüştü.

dar alışkındır. Mutat kroniklerin daimî başlıklarını karanlıkta olsa elyordamiyle bulabilir. Tahrir heyetinin¹⁵ bütün hususî vasıflarını öğrenmiştir. Zaten her biri öbürüyle ya karı koca, ya kardeş çocuğu, ya amca yeğen bağlariyle bağlı bu muharrirler grubunun yeknesaklığı “Les Annales” gazetesine bir küçük burjuva ailesi hali vermişti. Ve Doktor Hikmet buna abone değil adetâ bunda pansiyoner gibidir. Her eski pansiyoner bulunduğu evde biraz aileden sayılır. Doktor Hikmet de “Les Annales” familyasının sakin, fakat temiz ve namuslu havası içinde kendisini gerçi biraz böyle hissetmektedir. Onun içindir ki, ara sıra, daha ileri, daha sol cereyanları temsil eden bazı neşriyatla karşı karşıya gelince kafasına bir nevi sersemlik arz oluyordu. Kötü yerlere ilk adımlarını atan bir toy delikanlı gibi irkilip sendeliyordu.

Zaten Doktor Hikmet 27 yaşına rağmen hayatın hemen her sahasında acemi kalmış bir adamdır. O, İstanbul’un kibar ve devlet düşkünü bir ailesi içinde çocuklarına lüzumundan fazla şefkatli bir ana baba elinde, bin türlü naz ve nevazîşle¹⁶ büyüdü. Mekteple ev arasında daima bir lalanın refakatinde gidip gelmeğe alıştı. Akranlariyle münasebetlerinde her zaman sıkı bir ahlâk ve seviye kontroluna tâbi tutuldu. Ailenin muhite karşı koyduğu bu karantinayı, zaten, muhit de — başka sebepler dolayısıyla — aileye karşı koymuş bulunuyordu. Doktor Hikmet’in babası Ruşeni Bey Sultan Murad mensuplarındandı. Bu yüzden, aşağı yukarı 28, 29 yıldan beri bir nevi göz hapsi içinde yaşıyordu. Evinden hemen hiç dışarıya çıkmıyordu. Yakın hısımları haricinde hemen hiç kimse ile görüşmüyordu. Ve zaten görüşmek istese de kim onunla düşüp kalkabilir, kim kapısını sık sık çalmak cesaretini gösterirdi? Bu itibar ile Doktor Hikmet’in çocukluğu ve ilk gençlik yılları da aynı uzlet ve tecerrüd¹⁷ içinde geçti ve tam mektepten çıkıp hayata atılmağa hazırlandığı sırada başına bu sürgün felâketi geldi. Doktor Hikmet, bu felâketin sebebini hâlâ pek iyi bilmemekle beraber, doğrusu aramağa da lüzum görmüyordu. Belki, bu sebebi, Doktor Hikmet’in Fransız kitapçı dükkânlarına girip çıkışlarında, hususî fransızca mualimiyle düşüp kalkışlarında ve Beyoğlu’nun bazı ecnebi mu-

¹⁵ Yazı kurulu.

¹⁶ Okşama.

¹⁷ Yalnızlık ve arkadaşsızlık.

hitleriyle temasa gelişlerinde, yahut da — zavallı babasının zannettiği gibi — sadece Ruşeni Beyin oğlu oluşunda arayıp bulmak kabildir. Fakat, neye yarar! Ha İstanbul, ha İzmir... Hattâ, eğer, bu yer değiştirme ihtiyar babası için büyük bir ıstırap mevzuu teşkil etmemiş ve biçare anasını iki şehir arasında ikiye parçalamamış olsaydı Doktor Hikmet İzmir'de bulunmayı belki İstanbul'da kalmağa tercih edecekti. Zira, Vali Kâmil Paşa sayesinde İzmir'de nisbi ¹⁸, bir hürriyet vardı. Hafiye denilen mahlûktan burada eser görünmüyordu. Ve Doktor Hikmet serbestçe ecnebî kitapçı dükkânlarına girip çıkıyor; sevgili gazete ve mecmualarını böyle herkesin gözü önünde açıp okuyabiliyordu. Bundan başka, İzmir, Türkiye denilen zindanın hür ülkelere doğru aralık kalmış bir kapısıydı. Buradan sıvışıp kaçmak imkânını bütün Doktor Hikmetler yüreklerinde bir beraat ümidi gibi taşıyordu.

Doktor Hikmet dördüncü bira şopunu da son damlasına kadar içtikten sonra bu imkânı her vakitten daha kuvvetli buldu. İşte, vapur önünde hazır duruyor, işte, gizli hareket. leri saklayan yardak ¹⁹ ve sağdıç karanlıklar deniz'in üstüne kanatlarını germeğe başlıyor. Doktor Hikmet'in annesi bir hafta evvel İstanbul'a hareket etti. Şu halde bu gece evinde kendisini candan bekleyen ve dönmediğini görünce meraktan kıvrıncak olan bir kimse de yoktur. Bundan başka Doktor Hikmet uzun bir yolculuk için lâzım olan maddî çareye de bu akşam bol bol malik bulunuyor. Bir klinik açmak için babasının ona gönderdiği yüz elli lirayı biraz evvel bankadan ellışer altınlık üç deste halinde alıp ayrı ayrı ceplerine yerleştirdi. Doktor Hikmet, kendi kendine: "Bu para ile yalnız Paris'e kadar gitmek değil orada bir yıl yaşamak kabildir" dedi. Ve birdenbire bu iş ona o kadar kolay, o kadar akla yakın, o kadar lojik ²⁰ göründü ki yıllardan beri gönülünde bir yüksek emel gibi taşıdığı bu gizli niyetin, ansızın, bir kat'î karar haline girmesinden ürktü. Ve korka korka etrafına bakındı.

Kramer, şimdi, yeşilimtırak bir havagazı aydınlığında kaynaşan beyazlar giyinmiş kadınlı erkekli bir kalabalıkla tâ rıhtımın orta kaldırımlarına kadar dolmuştur. Eğer biraz öte-

¹⁸ Görece, İstanbul'a oranla.

¹⁹ Yardakçı.

²⁰ Mantıklı.

de tramvay yolu olmasa bu kalabalık Kramer'in önünü deniz kenarına kadar kaplayabilir. Çünkü yer bulamayıp dönenler, ayakta, bekleyenler, çöplerini oturmadan içmeğe razı olanlar yok değildir. Ve bu insan yığını hep bir ağızdan konuşuyor, şakalaşüyor, birbirini çağırıyor, kadınların kahkahaları, fıstıkçılar, karidesçilerin, çiçekçilerin kendilerine mahsus bir makamla haykırışları yan kahvelerden gelen palikarya seslerine karışıyor ve arada bir bu curcuna durur gibi olurken sağdan soldan nargile gurultularının yükseldiği işitiliyordu.

Doktor Hikmet bir dakika evveline gelinceye kadar o derece kendi âlemine dalmıştı ki ne bu kalabalığı görmüş, ne bu gürültüyü işitiyordu. Akşam saatinin bu kadar ilerlemiş olduğunun da farkında değildi. Yüreğindeki korkunç, mühlik²¹ ve tatlı rüya onu bu hayhuydan bir çöl yolcusu gibi tecrid etmişti.

İçinden bir ses mutlaka itaat edilmesi lâzım gelen bir amir halinde ona: "Bu rüya bir hakikat olmalıdır." diyordu. Bu rüya bir hakikat olmalıdır. Zaten bunun aksi imkânsız bir şeydi. Bunun aksi bayat kanunlarına mugayirdi.²² Bunun aksi biraz sonra ikinci Kordonun sidik ve çürük meyva kokan loş kaldırımları idi. Kemeraltı'nın günlerden beri yıkanmamış bir bekâr suratına benzeyen sünepe manzarası idi. Bunun aksi, dağ mahallesinin yokuşu, paslı bir anahtarla açılan evinin o türbe kapısı; o gıcırdayan dar tahta merdiven, o fırın gibi oda, o daima tüten gaz lâmbası ve sabahleyin acı bir ilaç gibi ayakta içilen kuyu suyu katılmış bir bardak kötü süt idi. Halbuki gördüğü rüyada açık denizin iyot kokuları, buz gibi keten yatak çarşafı, camdan kaseleri içinde süzölmüş nur damlaları, sabahleyin ılık banyo ve kalıp dondurmasına benziyen tereyağıyla lâ'l renkli frambuaz reçeliyle alafranga kahvaltı vardı.

Doktor Hikmet'in, demin, korka korka etrafına bakan gözleri bu dalgalı insan yığının üstünden sekerek, ta oraya, bir saat önce «Messagerie» vapurunun durduğu noktaya doğru uzandı. Vapur, pırıl pırıl ışıklariyle gündüzkünden bir kat daha davetkârdı. Öyle ki, genç adam, dayanılmaz bir cazibeye tutulmuşçasına hemen hesabını ödedi, gazete ve mecmua to-

²¹ Yok edici, öldürücü.

²² Aykırıydı.

marını toplayıp koltuğunun altına aldı, ve ağır, fakat, kat'i adımlarla halkı yarararak rıhtım boyuna çıktı. Yürüyor ve yan gözle vapurun ışıklarına bakıyordu. Evvelâ Pasaporttan yana gitti. Sonra aklına daha emin bir çare gelmiş gibi ters yüzü geri döndü. Yukarı doğru ilerlemeğe başladı. Hakikatte, ne ilk önce Pasaport istikametinde yürüyüşünün; ne de şimdi gazinolar boyunca «Sporting-Club»e doğru dönüşünün bir mânası vardı. Doktor Hikmet, bu anda esrarlı bir kudretle kımıldayan bir otomattan, bir gözleri kapalı somnambülden²³ fark-sızdı. Bütün iradesi, bütün şuuru bir başka iradenin içine hapsolünmüştü. İşte Kordon boyunun, kalabalık ve aydınlık kısmını tamamiyle geçince yüzünü büsbütün denizden yana çevirip durdu. Hiç şüphesiz karanlıkların içinden gene o tılsımlı gemiyi arıyordu. Gemi, biraz daha uzakta, biraz daha aşağıda kalmış olmakla beraber ona, siyah dalgaların üstünde uzun, ince izler bırakan sıra sıra altın gözlerini türlü sihirbaz işaretleriyle kırpıp duruyordu.

II

1904 yılı Temmuzunun 25'inde 9'u 10 geçte Messagerie Maritime kumpanyasının «Nigère» adlı vapuru miadından tam altı saat gecikmiş olarak Marsilyaya doğru İzmir limanından harekete hazırlanıyordu. Pratika alınmış, demir çekilmiş ve tayfalara artık yolcu iskelelerini kaldırmak emri verilmişti. Vapurun yan güvertesindeki yolcular, Kordon boyunun aydınlık'larını bir kere daha seyretmek için trabzanlar boyunca sıra sıra dizilmiştiler. Vapur ağır ağır kımıldıyor... Tam bu sırada kaldırılmakta olan birinci sınıf merdivenine doğru bir sandalın çala kürek yanaştığı ve içinden beyazlar giyinmiş bir adamın hayret verici bir çeviklikle bu kalkan merdivene asılıp yukarı doğru tırmandığı görüldü. Vapur erkânının «Ne yapıyorsun? Kimsin?» demesine kalmadı; bu garip yolcu, kendisini bir hamlede ikinci kat güvertesinin ortasında buldu.

Ve hangi ağızdan çıktığı malûm olmayan bir «Zut alors»¹ nidasiyle karşılandı. Zavallı şimdiden etrafını sarmış bulunan mütecessisler çemberi ortasında şaşkın ve yaptığından

²³ Uyurgezer.

¹ Hay Allah kahretsin!

son derece mahcup görünüyordu. Hele, baş kamarotun telâşlı bir tavırla bu çemberi yararak "Biletiniz, efendi?" diye âdeta üstüne yürür gibi karşısında dikilişi onu büsbütün şaşırttı. Solgun ve esmer çehresine titrek bir karaltı çöktü. Kalın kara kaşları birkaç kere fesinin kenarlarına kadar kalkıp indi. Gözleriyle etrafında bir kaçacak yer arıyor gibi idi. Narin bacaklarının üstünde sağa sola bir iki sendeledi. Ve herkes ondan kamarotun müdahalesine bir müsbet mukabele beklerken, o, yalnız beyaz keten ceketinin ceplerine tıkmış birkaç kalın gazete ve mecmuayı çıkarıp katlamak ve koltuğunun altına yerleştirmekle kaldı. Baş kamarot daha sert bir sesle tekrar etti:

«Efendi, biletiniz, diyorum.»

Şaşkın yolcu:

«Biletim yok. Fakat alacağım;» diye kekeledi.

Öbürü, bütün küçük fransız memurlarına has bir küstahça tavır takındı:

«Bu o kadar sade bir iş değil. Evvelâ kumandanı görmek lâzım. Haydi bakalım;» dedi.

Ve o önde, yolcu arkada bir vestibül² kapısından içeriye daldılar.

Fakat güvertede toplanmış olan mütecessis kümeler dağılmadı. Aksine daha kesif bir topluluk teşkil etti. Evvelâ bir fiskos, sonra bir konuşma, bir müzakere ve müşaveredir başladı. Tıknaz yuvarlak çehreli bir adam kendi kendine söylenir gibi halis Marsilyalı şivesiyle:

«Acayip memleket; doğrusu, acayip memleket;» diyordu. «İstanbul'da geçirdiğimiz heyecan yetmiyormuş gibi alın size İzmir'de de tepeden inme bir vaka... Fakat, bereket, vapur kalktı, artık bizi durduramazlar sanırım.»

Bir Levanten atıldı:

Türklerin işine akıl ermez. Eğer, bu kaçak tehlikeli bir adamsa bir de bakarsınız kaleden geçerken gene vapuru durduruyorlar.»

Sıska, leylek boyunlu bir İngiliz karısı takma dişlerini birbirine çarparak haykırdı:

«Durdururlar mı? Aman nasıl olur?»

Bir muzip:

«Nasıl olacak topa tutarlar,» dedi.

² Giriş, hol.

Bunun üzerine, karı kızan arasında hafif tertip bir çığlıktır koptu. Bereket versin ki tam bu sırada oradan geçmekte olan üçüncü kaptan söze karıştı:

«Ne oluyor, ne oluyor? Rica ederim, hanımlar sükûnet bulunuz.»

Gene o İngiliz karısı:

«Biraz sonra topa tutulacak insanlara doğrusu pek yerinde bir nasihat;» dedi.

Kaptan güldü:

«Merak etmeyin. Türklerin topu vardır ama gülleleri yoktur. Attıkları hep kurusıktır.»

Her şeyi ciddiye alan ihtiyar madam öfkeden ve korkudan titreyen bir sesle sordu:

«Kurusıkı mı dediniz? O da nedir?»

«İşte, dün sabah İstanbul'da yaptıkları gibi. Zavallı politika mültecisini bütün insanî ve enternasyonal mevzuata karşı gelerek bir patırtı, bir gürültü ile vapurdan almak istediler. Biz vermedik. "Öyle ise vapur hareket edemez" dediler. Biz vermemekte ısrar ettik. İş siyâsî bir mahiyet aldı. Babîâli ile Fransız sefaretî arasında bir çatışmadır başladı. Sefaret exterritorialite³ prensipini ileriye sürdü. Türkler merdivenin vapur harici olduğunu iddia ettiler. Halbuki, meğer rıhtım bile bir Fransız şirketine ait olduğu için Fransa toprağından madutmuş.⁴ N'hayet iş anlaşıldı. Türk hükûmeti hem mülteciyi geri almaktan vazgeçti; hem de vapuru beyhude yere yolundan alıkoyduğu için kumpanyaya 1000 Türk lirası tazminat vermeğe mahkûm oldu.»

Tombul ve yaşlıca bir başka kadın:

«1000 Türk lirası mı?» dedi. «Keşke kumpanya bu parayı o zavallı adama verse... Ben bütün vakayı gözlerimle gördüm. Merdivenin birinci basamağına ayağını henüz koymuştu. Ensesinden sekiz pençe birden yakaladı. Ayakları yerden kesildi. Havada oltaya tutulmuş bir balık gibi çırpınıyordu, ve bir balık gibi sessiz sedasız kurtulmağa çabalıyordu. Tam bu sırada, kumandan, hâdiseyi benim gibi görmüş olacak, yanındaki tayfalarla aşağıya koştu. Adamcağızı boğuşa boğuşa o eşkiyaların elinden kurtardı; amma bir tutam paçavra halinde... Şapkası ezilmiş, ceketi yakasından ta omuzuna kadar yırtılmış

³ Diplomatik dokunulmazlık.

⁴ Sayılmış.

yüzü gözü çizgiler, çürükler içinde... Nerede o şimdi? Bari biraz kendine geldi mi, biraz rahatlandı mı?»

«İyidir. Ona ikincide bir yalnız kamara verdik. Türk sularından çıkıncaya kadar yatağında kalacak.»

«Kuzum kimmiş o adam? Kabahatı ne imiş?»

«Bir Ermeni komitecisi.»

«Ya biraz evvelki?»

«O bir Türk.»

«Peki haydi diyelim ki Ermeniler Hiristiyan oldukları için katliâmdan kaçıyorlar. Ya Türklere ne oluyor?»

«Türklerin arasında da tek tük iyi insanlar var. Hiç şüphesiz gördükleri fecayie⁵ tahammül edemiyorlar.»

Deminki tatlısu Frengi bilgiç bir edâ ile söze karıştı:

«Bu tefsir, esas itibariyle doğrudur. Fakat müsaadenizle ben size asıl işin içyüzünü izah edeyim: Türkler “Jeune Turc” “Vieux Turc”⁶ diye iki fırkaya ayrılmışlardır. İdare ve kuvvet “Vieux Turc”lerin elindedir. Ve bunların başında malûmunuz olan kızıl sultan vardır. “Jeune Turc”ler, elaltından mütemadiyen bu rejimi ve bu adamı devirmeye çalışırlar. Yakayı ele verenlerin hali yamandır... Ya boyunlarına bir taş bağlanıp denize atılırlar veyahut yeraltı zindanlarında prangaya vurulurlar. Bazıları da bir kolayını bulup soluğu Avrupa’da alır. İşte, deminki yolcu da bunlardan biri olsa gerektir.»

Birkaç dakikadan beri kendisine hiç söz söylemek fırsatı düşmeyen üçüncü kaptan dinleyiciler safında yer almıştı. Fakat müsaade⁷ bu vadiye dökülünce tekrar lâfa karışmak ihtiyacını duydu. Çünkü bu “Jeune Turc” bahsinde onun da bildikleri vardı:

«A, evet, Fransa bunlarla doludur,» dedi. «Merkezi komiteleri Paris’tedir. Ben birçoklarını şahsan tanırım. Zira bu vapurla beş yıldan beri Fransa’ya en az 500 tane “Jeune Turc” taşıdık. (Bu sözleri söyleyen kaptanda koyu bir cenuplu şivesi vardı.) Hepsi Fransızca bilir. Hepsi fransız kültürü almıştır, bizim mekteplerde okumuştur. Geçen yıl bir delikanlı vardı. Büyük Fransız ihtilâline, doğrusu, benden ziyade vakıftı. Bana demişti ki: “Biz de böyle bir ihtilâl yapacağız.”

Biri:

⁵ Facialara, acıklı olaylara.

⁶ Genç Türkler, Yaşlı Türkler.

⁷ Söyleşi.

«Utopie, Utopie;» dedi. «İhtilâli nasıl yapacaklarmış? Hangi halk, hangi milletle? Sekiz on kişinin, diyelim, beş yüz kişinin, bin kişinin bir araya toplanıp da isyan bayrağını çekmesi üzerine koca bir memlekette ihtilâl mi olur? Haydi canım; bunlar sizin dediğiniz gibi fransızca kitaplarda okudukları şeylerle kafaları dolmuş birtakım hayalperestlerdir. Ve bütün Türkiye'de arkalarına takılacak 10 kişi bulamazlar. Halkın yüzde doksan beşi daha okuyup yazma bilmiyor. Kurunu vustanın⁸ en koyu karanlıklarında yaşıyor. İstanbul'da olsun, İzmir'de olsun, gelip geçerken şöyle medeniyet namına ne görüyorsanız bunların hepsi Hristiyan unsurların eseridir. Türkiye'den Rumu, Ermeniye ve Avrupalıları kaldırırsanız, bütün memlekette ne yatacak bir tek otel, ne oturacak bir tek gazino, ne de bir mendil almak için tek bir mağaza bulursunuz. Osmanlı İmparatorluğu baştan başa bir çöl haline girer. Türkiye kafa mı dediniz, nah!»

Elinin tersiyle güverte trabzanının kalın tahtasına vurdu. Bu adam İtalyan tabiiyetinde bir Samatyalı yahudi idi. Türk milletinin kabiliyetsizliği hakkında irad olunan⁹ bu kısa nutukla heyecana gelen deminki tıknaz Marsilyalı ellerini, kollarını salıyarak cemaatin ortasına doğru ilerledi:

«Yazıklar olsun bize, yazıklar olsun, biz medenilere ki; dedi, Avrupa'nın burnu dibinde hâlâ bu barbarların uluorta hüküm sürmelerine müsaade ediyoruz. Ve onları, çıktıkları yere, Asya'nın steplerine sürmesini bilmiyoruz. 20'inci asırda Osmanlı İmparatorluğu diye bir şenaat sahnesi mi var? Bu sahnenin üstünde her gün bir cinayet mi işleniyor? Evet. Bu cinayetlerin mesulleri kimlerdir? Yalnız Türkler mi? Ben buna hayır! diyeceğim. Bu cinayetlerin mesuliyetinin mühim bir kısmı bize racidir.¹⁰ Çünkü biz bunların, karşısında bitaraf bir seyirci vaziyetinde kalmakla âdeta bunlara göz yummuş, bunları tasvip etmiş sayılırız ve tarihin vereceği hükmü Türklerle paylaşmış oluruz. Bu nedir, efendiler? Bu ne biçim memleket? İşte, gözlerimizle şahit olduk, her limandan kaçan kaçana... Belli ki içeride kan gövdeyi götürüyor; ateş saçakları sarıyor ve biz bu cehennemin kıyılarından debdebeli bir va-

⁸ Ortaçağ.

⁹ Söylenen.

¹⁰ Aittir.

purun güvertesinde cıgaralarımızın dumanını savurarak geçip gidiyoruz.”

Mübahase lüzumundan fazla ciddileşmeğe başlamıştı. Gençlerin ve kadınların çoğu daha serin bir havaya kavuşmak için üstkat güverteye sıvıştı. Bu saat, deniz yolculuklarının, tatlı, ve samimî tanışmalara en müsaid olan saatidir. Şezlonglar sıra sıra, yanyana loşluklara çekilmiştir. Serin bir meltem rüzgârı alınları okşar ve denizden dudaklara hafif bir tuz lezzeti getirir. Kıyıların muttasıl uzaklaşıp kaçan ışıkları insan için kararı bırakmış olma hissinin nostaljik işaretleridir. Deniz, karanlıkta görülmez, fakat size aydınlıkta olduğundan daha yakındır. Sizden ona, ondan size bir şey karışmış gibidir. Ulu ve engin unsur sizin hayatınızı kendi hayatı içine katmıştır. Öyle ki, elbiselerinizin altında bile kendinizi bir deniz tanrısı gibi çırlıçıplak hissedersiniz ve yüreğinizin bütün üzüntülerini bir ağır örtü gibi üstünüzden atarsınız. Bu anda, sizin için her şey bir tatlı sürprizdir. İşte, karanlıkta bir taze kadın kahkahası... Orta salonda bir genç kız piyano çalıyor. Yaşamak başlı başına bir sevinçtir.

Lâkin şu saatte Doktor Hikmet için yaşamanın hiç de böyle bir mânası yoktu. O, uzun ve can sıkıcı münakaşalardan sonra nihayet kendisine verilen ikinci sınıf kamaralardan birindeki yatağı içinde karmakarışık düşüncelerle tedirgin, sağdan sola, soldan sağa dönüp duruyordu. Dört yataklı ve tek pencereli bu dar kamarada dört kişi idiler. Doktor Hikmet kapıyı açıp başını içeri uzattığı vakit bunlardan üçüncüsü henüz soyunmakta idi. Onun için bir müddet koridorda beklemeyi tercih etti. Burası bir makine dairesi kadar sıcaktı, ve tavandan birtakım su veya buhar boruları geçiyordu. Doktor Hikmet yatmazdan önce bir ılık banyoya girmeği düşündü. Fakat bunun için kime müracaat edecekti? Kamarota mı? O, şimdi yüzüne bile bakmadan yanı başından geçti ve bu adamın kendisine o kadar ehemmiyet vermez bir hali vardı ki ağzını açıp bir şey söylemeğe cesaret edemedi. Süklüm püklüm kamarasına girdi. Bu cehennemî bir delikti ve büyük bir elektrik ampülünün yanında bir vantilâtör, boş yere, dönüp duruyordu. Yolculardan biri kıvrıkcık saçlı, burma bıyıklı bir delikanlı anadan doğma çıplak yatmış; yalnız şöyle gelişigüzel yatağın çarşafına sarılmıştı. Öbürü, gür ve uzun sakallı kara yağz bir adam —mutlaka bir papaz olacak— koyu renk dokumadan bir nevi torba içinde çorapsız ayaklarını pencereye

doğru uzatmış horul horul uyuyordu. Doktor Hikmet'in yatağı çaprazlama tam bu papazın yatağı hizasında ve üst katta idi. Biraz evvel soyunan yolcu da iki yandan yırtmaçlı bir kısa gecelik gömleği altında kalçalarına kadar sıyrılmış kılı bacaklarıyla eşinerek şiltesine henüz yerleşiyordu.

Bu vücutların hepsinden birden bir yağlı saç, bir yarım yamalak yıkanmış ten kokusu yayılmakta idi. Bu koku kamaranın hemen her yanını kaplayan kötü cinsten irili ufaklı bavul ve çantaların fena tabaklanmış deri kokusuyla birleşerek havayı, isim verilemez bir sinsi taaffünle¹¹ ağırlaştırmıştı

Doktor Hikmet bir müddet, uzun bir müddet ne yapacağını şaşırıp ayakta kaldı. Koltuğunun altında gazeteleri, başında fesiyle sağa sola bakıyor ve bu in-yatakhane geceyi geçirmek için işe nereden başlayacağını bir türlü kestiremiyordu. Zaten, bu, ömründe hemen ilk defadır ki hiç tanımadığı kimselerle bir arada yatacaktı. Doktor Hikmet ne çocukken yatı mektebinde kalmış, ne gençliğinde koğuş hayatı geçirmiş, hattâ ne de uzun müddet otellerde yaşamağa alışmıştı. Hususî ev, müstakil oda, daima kendisine yakın kadınlar tarafından hazırlanmış yatak, ondaki istirahat mefhumunu, birtakım değişmez mahrem itiyat¹² şartlarına bağlamıştır. Bundan on altı on yedi yıl evvel, akrabalarından birinin evinde yalnız geçirdiği bir gece hatırına geldi. Onu, evin çocuklarıyla bir odada misafir etmişlerdi ve arkasına kendisinin olmayan bir entari giydirmek istemişlerdi de, o, bunu yatağı içinde gizlice sıyırmış ve sabaha kadar garip bir yeis ile yorğanın altında hiçkırılmıştı.

Şimdi de yüreğinde tıpkı buna benzer bir yeis duyuyordu. Kendi kendine "geceyi, bari, çıkıp güvertede geçireyim." dedi, fakat o kadar sırsıklam ter içinde idi ki, cesaret edemedi. Ümitsiz bir tavırla gazetelerini yatağının, üstüne fırlattı. Yavaş yavaş ceketini sırtından sıyırdı. Bir zaman onu asacak bir yer bulamadı. Sonra gömleğinin kollarını sıvadı, elini yüzünü yıkamak istedi, fakat lâvaboyu bir türlü kullanamadı. Bir defa, temizliği şüpheli küvete dolduracağı su ile parmağını bile ıslatmaktan tiksinecekti. Suyu akıtmak istese, bir eliyle muttasıl musluğa basması lâzım gelecekti. Sonra yanında sabunu da yoktu. Vazgeçti. Artık kunduralarıyla pantalo-

¹¹ Kötü, pis kokuyla.

¹² Gizli alışkanlık.

nunu çıkarıp olduğu gibi yatmaktan başka çare kalmadığını anladı. Fakat henüz uyumadıklarını hissettiği iki yabancı adamın önünde bu işi nasıl yapacaktı. Elini elektrik prizine götürdü ve düğmeyi çevirdi. Karanlıkta bir ses, Beyoğlunda işitmeğe alıştığı bir Fransızca ile ona:

«Yoooo, rica ederim mösyö,» dedi. «Aydınlığı açık bırakın; ben karanlıkta uyuyamam.»

Doktor Hikmet bir kabahat işlerken yakalanmış küçük bir çocuk utangaçlığıyla perişan, aydınlığı açtı. Son tuvaletini yapan bir idam mahkûmu gibi soyundu. Asma kamara merdivenini, âdeta dizleri titriyerek tırmandı, yatağının içine sindi.

III

Ertesi gün, «Nigère» vapuru Pire limanına varır varmaz Doktor Hikmet'in ilk işi karaya çıkmak imkânını aramak oldu. Kendisine bir kat elbise, birkaç kat çamaşır ve bir küçük bavul almak istiyordu. Elâlem içinde böyle arkasında keten bezinden buruşuk, kirli bir kostümle; başında bir kalıpsız fesle, eli kolu boş, hapishane kaçkını bir serseri vaziyetinde dolaşmaktan o kadar sıkılmış, o kadar sıkılmıştı ki, eğer bu limana varmak ümidi olmasaydı kendisini kaldırıp denize atabilirdi. Meğer yabancı bir muhitte kıyafet meselesinin ne büyük ehemmiyeti varmış.

İşte, herkes, ondan kaçıyor; âdeta onun yakınında durmaktan çekiniyor. Kamara ve tabldot hizmetkârları bile ona bir nevi istihkâr ile bakıyorlar; bütün hal ve tavırlarıyla onun hizmetinde bulunmayı bir zil'et telâkki ettiklerini gösteriyorlardı. Yemek odasında Metrdotel ona sabah kahvaltısı için yer vermek bile istemedi. Hattâ onu, kendiliğinden, boş bulup oturduğu bir sandalyadan kaldırdı. Neden sonra başka bir garson geldi ve ona o kadar himayekâr bir eda ile yer gösterdi ki bu yer gösteriş doktor Hikmet'e öbürünün yer veremeyişinden daha ağır geldi. Hele kamara arkadaşlarıyla vaziyeti büsbütün acayıpti. Bunlar, bir kere olsun başlarını ondan yana çevirmiyorlardı. Kendi aralarında mütemadiyen ah-bapça konuşup gülüşen bu adamlar, o, biraz yanlarına yaklaşır gibi oldu mu, derhal, soğuk bir resmiyetle susuyorlar ve yahut sadece suratlarını asıp arkalarını dönüveriyorlardı.

Doktor Hikmet, içinden: “Acayip şey! diyordu; bütün kaba-hat üstümün başımın bozuk düzenliğinde, vapura eşyasız ve biletsiz bir yolcu olarak binışimde ise bunun sebebini herkes çoktan öğrenmiş olmak lâzım gelir. Hiç olmazsa, etrafımda sempatik bir merak uyandırmamalı mıydım? Elimdeki gazete ve mecmualardan da belli ki ben entelektüel bir adamım ve memleketimden kaçtımsa bir hırsızlık veya bir cinayet işliyerek değil, bir politika mücrimi olarak, kahramanca, kaçmışımdır... Ve böyle düşünerek dün gece birinci sınıf güvertesinde kendisini karşılayan umumî tecessüsü âdetâ arıyordu.

Vapur limandan biraz açıkta demir atmıştı. Bunun etrafını derhal irili ufaklı bir sürü sandal, motör, mavna sardı. Bunlar, içerleri yüz binlerce oğul arısıyle dolu kovanlar gibi vızılıtlı ve uğultulu idi. Rumca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca birtakım sesler ve bazan bunların hepsinin katıntısı acayip bir Akdeniz lehçesiyle söylenmiş sözler, muttasıl, denizden güvertelere doğru fışkırıyordu. Hattâ bunların içinde Türkçe birtakım nidalar bile işitilmeğe başladı. Çünkü Doktor Hikmet başında fesiyle güvertenin تنها bir noktasından bu geveze kalabalığa sarkmış bakıyordu. Lâkin, bütün bu kalabalık içinde yalnız bir nokta, yalnız bir şey Doktor Hikmet’in hayret ve dikkatini çekmişti: Türk bayrağını taşıyan bir sandal ve bunun ortasında koltuğunun altında birtakım paketlerle ayakta duran ve gözlerini bir saniye kendisinden ayırmayan bir adam. Gerçi, bu adam, kıyafet itibariyle öbür sandallardaki simsar, tercüman, satıcı, gezdirici vesairelerden farklı değildi ve hiç bir şey onun resmî bir sıfatı haiz olduğuna delâlet etmiyordu. Buna rağmen Doktor Hikmet: “Acaba bizim hesabımıza çalışan bir hafiye veya bir sivil polis mi?..”, diye şüpheyne düştü ve geriye doğru çekildi. Tam bu sırada, o sandalın içinden bir ses, bir parola halinde aşağıdan yukarıya yükseldi:

«Jeune Turc...»

Bu nida doktor Hikmeti büsbütün şaşırttı. “İşte, bir provocation,, dedi. “Şimdi, gel de karaya çık bakalım,, ve talihine küskün, bir kanapenin üstüne çöktü.

Deniz yüzündeki kalabalık, şimdi, hayret verici bir süratle vapuru istilâ etmekte idi. Sağdan, soldan, merdivenlerden, demirlerin arasından, yük güvertesindeki balyaların arkasından, muttasıl, birtakım adamlar zuhur ediyor; «Nigère» vapurunun yolcularına karışıyor; her biri bir başka dil, bir

başka teklifle şunun bunun yanına sokuluyordu. Bunlardan birkaçı Doktor Hikmet'e uğrar gibi oldu. Fakat durmadan geçti gitti. Doktor Hikmet, başından fesini çıkarmıştı. Kendi kendisine "hiç değilse bu menhus şeyden kurtulmalıyım, ne yapıp yapıp şu dolaşanlardan birinin kasketini veya şapkasını satın almalıyım...", diyordu. Böyle düşünürken, demin, uzaktan, Türk bayraklı sandalın içinden gördüğü adamın kendisine doğru ilerlediğini hissetti. Helecandan yüreği çarpıyordu. Başını çevirdi, onunla göz göze gelmemek için vapurun direklerine, tentelerine, havalara bakmağa başladı. Tâ kulağı dibinde bir ses:

«Müsaadenizle kendimi takdim edeyim;» dedi. «Ben. Jeune Turc neşriyat acentası Cemal!»

Doktor Hikmet:

«Neşriyat acentası mı? Müşerref oldum;» diye kekeledi.

«Teşrif nereden böyle?»

«İzmir'den...»

«Ben de iki sene evvel İzmir'den firar etmiştim. Hidiviye vapuriyle... Evvelâ Mısır'a, ondan sonra Paris'e gitim. Bir sene kadar orada kaldım. Fakat efendim; orada yapacak belli başlı bir iş yok ki... Arada sırada bir Meşveret¹ çıkar. Bunun dizilmesi, malûm adreslere postaya verilmesi nihayet insanın ayda iki üç gününü işgal eder. Sonra, gelsin bakalım kaldırım mühendisliği. Eğer cebinizde beş on kuruşunuz varsa sabah-tan akşama, akşamdan sabaha kadar Quartier Latin'in üç dört kahvesi arasında mekik dokur durursunuz. Beyim, affederseniz, ben, Jeune Turc'lüğü böyle anlamıyorum. Mademki ortaya atıldık her birimiz kendi liyakatimize göre üzerimize bir vazife almalıyız. Malen, bedenlen her türlü fedakârlığı ihtiyar etmeliyiz. Bakınız, ben, biraz evvel gördüğünüz sandalı şu gazeteleri satarak elime geçen beş on kuruşla edindim. Bir de (Alman vapur acentasının) tam karşısında bir dükkân kiraladım. İçerisini gene kendi paramla tefriş ettim. Arzu ederseniz biraz sonra çıkar görürsünüz. İşte, bu mütevazî vesaitle bizimkilerin —kitap, mecmua, gazete— ne kadar neşriyatı varsa bütün dünyaya ben tevzi ederim. Pire, çok mühim bir limandır. Buraya gün olur ki yüz, yüz elli vapur uğrar. Hepsine girer çıkarım.»

¹ 1895'te Türkçe-Fransızca olarak Paris'te yayınlanmıştır. Bk. Hüküm Gecesi.

Jeune Turc neşriyat acentası Cemal, koltuğunun altındaki paketten birkaç gazete, birkaç broşür çıkarıp Doktor Hikmet'e uzattı:

«Bunlar daha dün geldi. En son neşriyattır. Şu Türkçeler Mısır'da basılır, Fransızcalar Paris'te... Tabii **Meşveret**'i, **Şûrayı Ümmet**'i² şimdiye kadar çok görmüşsünüzdür. Fakat eminim ki, Prens Sabahattin Beyin³ Paris'te yeni çıkarmağa başladığı **Terakki** ile, Mısır'da çıkmağa başlayan **Türk** gazetesinden henüz haberiniz yoktur.»

Başka bir paketin içinden de bu iki gazeteden birer nüshaya çıkardı:

«Buyurun...» dedi ve Doktor Hikmet'in yanına oturdu:

«Doğrusu, sayimin⁴ de mükâfatını görmüyor değilim. Gerek Paris'te Ahmet Rıza Bey⁵ olsun, gerek Kahire'de Ahmet Sa'p Bey⁶ olsun, bana bütün bunları bedava gönderirler. Hattâ posta parasını bile, üstte, kendileri verirler. Amma, ben de altta kalmam ha... Onların aylıksız, ücretsiz muhbirliğini yaparım. Malûm a, biz, burada dört yol ağzındayız. Türkiye ise şuracıktâ. komşu kapısı. Her şeyi, herkesten evvel ben duyuram. Gelen geçen vapurların çoğunun kaptanı, kamarcotu bile ahabımdır. Hem bana bir bira ısmarlarlar, hem de meze yerine taze taze havadisler verirler.»

Bayağı bir gülüşle güldü ve birdenbire lâubalileşen bir tavırla elini Doktor Hikmet'in dizine koyarak:

«Şimdilik müsaade;» dedi. «Ben, biraz vapurun içinde şöyle bir kolaçan edeyim. Sonra gelir sizi alırım. Pire'yi, Atina'ya gezersiniz. Vapur, dört saatten evvel kalkmaz, çok vaktimiz var.»

Ve: «Jeune Turc! Jeune Turc!..., diye bağırarak uzaklaştı. Ketten bezinden ve tabanları lâstikten, sessiz ayakkapları vardı ve koyu siyah pantolonuyla, açık lâcivert ceketi güneşte rugan deri gibi pırıl pırıl parılıyordu. Başına da rengi ne olduğu belirsiz bir gemici kasketi geçirmişti. Doktor Hikmet, bu garip adamın arkasından derin bir hüzünle baktı. Ona karşı duyduğu merhamette hafif bir istihkar⁷ payı da vardı.

2 Mısır'da 1902'de Türkçe olarak yayımlanan Şûra-yı Ümmet de, Meşveret gibi İttihat ve Terakki'nin organıydı.

3 5 6 İttihat ve Terakki'nin yurt dışındaki bu önde gelen yöneticileriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Hüküm Gecesi, Notlar bölümü.

4 Çalışmanın.

7 Aşağılama, hor görme.

Jeune Turc neşriyat acentası Cemal'in gaybubeti çok uzun sürmedi. 25 dakika, nihayet yarım saat sonra Doktor Hikmet'in yanında idi:

«Çıkalım mı, beyira?»

Koltuğunun altındaki paketler hacimlerinden hiç bir zerre kaybetmemişlerdi. Doktor Hikmet'in bu paketlere dikkatle baktığını görerek dedi ki:

«Yolcuların çoğu çıkmış; artık, ticareti dönüğe bıraktım.»

Pire'ye çıktıkları vakit, Doktor Hikmet'in ondan ilk ricası kendisini bir hazır esvap mağazasıyla, bir gömleği ve bir bavulcuya götürmesi oldu... Jeune Turc neşriyat acentası:

«Ondan kolay ne var! Stein'e gideriz. Orada hepsini buluruz. Fakat Atina'ya kadar uzanmak lâzım;» dedi...

Acenta Cemal, bülbül gibi Rumca konuşuyordu ve denilebilir ki bütün Pire'de, gümrükten itibaren her rasgeldiği adamla ahbap çıktı. Hattâ Atina'da Stein mağazasında bile bir iki çırak ve satıcı ile tanıdıktı. Bilgiç ve alışkan bir tavırla Doktor Hikmet'e istediklerini seçiyor, fiyat üzerinde inceden inceye pazarlıklar yapıyor ve bazı, mağazanın adamlarıyla bir olup ona şunun yerine bunu, bunun yerine şunu almasını tavsiye ediyordu. Arada, kendisi için de bir keten kostüm çıkarttı. Büyük bir paravananın arkasına geçip giyindi. Sonra aynanın karşısında durup:

«Kolları biraz uzun amma zararı yok, yıkanınca çeker;» dedi.

Satıcıya Rumca birtakım emirler verdi. Bu eski esvaplarının bir ayrı paket yapılması içindi. Bütün alışverişleri bitip hesap pusulalarıyla beraber kasanın önüne geldikleri vakit acenta Cemal, Doktor Hikmet'in kulağına eğildi:

«Lütfen şu benim kostümün parasını da siz verin de, ben size Pire'ye varınca bizim dükkândan alıp aide ederim.»

Buna mukabil Doktor Hikmet'in ağzına kadar dolu bavulunu taşımak nezaketinde bulundu. Hattâ diğer bir küçük el çantasını da almak istedi. Fakat Doktor Hikmet razı olmadı:

«Müsaade edin, artık bunu ben taşıyayım;» dedi.

O, şimdi, sırtında küçük damalı nefti kostümü, başında Panama taklidi şapkası ve elinde bu el çantasıyla Atina şehrinin kaldırımları üstünde kendisini, orta halli bir Avrupalı seyyahtan farksız buluyordu ve içinde bu benzeyişten dolayı

bir nevi memnuniyet, bir nevi iftihar duygusu vardı. Hele, acenta Cemal'in teklifi üzerine bir arabaya yerleşip şehri do-laşmağa başladıkları vakit bu duygu onda âdetâ bir antuzi-yâ-zim⁸ derecesine çıktı. Sağına soluna bakıp:

«Aman efendim, ne terakki, ne intizam, ne güzellik!» di-yordu. «Burası, elli yıl evvel, hiç şüphesiz, bizim Anadolu ka-za merkezleri gibi bir yerdi. Bakınız, ne hale koymuşlar...»

Acenta Cemal:

«Ah, monşer;» dedi. «Kabil olsaydı da burada birkaç gün kalsaydınız. Bir, Atina'nın gecesini, gece hayatını görseydiniz. O sokakların kalabalığı, o aydınlık, o tuvaletler... Hele Fa-ler'in bir akşam saatini tadabilseydiniz, aman allah!»

Ve ikide bir arabanın içinden kolunu uzatıp izahat veri-yordu:

«İşte burası Stad caddesi. Burası Meşrutiyet Meyda-nı. Biraz ilerde gördüğünüz şu bahçe içindeki bina Kralın sa-rayı... Herkes girip seyredebilir. Öyle, sözüm ona Yıldız gibi değil ha...»

Doktor Hikmet birkaç defa yüksek sesle tekrar etti:

«Meşrutiyet Meydanı, Meşrutiyet Meydanı! Acaba gü-nün birinde bizim de bir Meşrutiyet Meydanımız olacak mı?

«A, haberiniz yok mu? Müşarünileyh⁹ yolcu imiş. Son günlerde gene kanseri tepmiş.»

«Kim bu müşarünileyh?»

«Abdülhamit keratası; be birader.»

Doktor Hikmet, içinden sevinçle tekrar etti: «Abdülha-mit keratası, Abdülhamit keratası!» Ve bunu söylerken kah-ramanca bir harekette bulunmanın coşkunluğunu duyuyordu. Hele Pire'ye dönüşte treni beklerken acenta Cemal'in:

«Müsaadenizle ben bir dakika Abdülhamid'e uğrayaca-ğım;» diyerek istasyonun ayakyoluna gidişi yok mu; Doktor Hikmet'e, âdetâ bir kıyamın,¹⁰ bir ihtilâl hareketinin ilk adımı gibi geldi. Bütün basitliğine ve bayalığına rağmen acenta Cemal'i, şimdi, oldukça enteresan buluyordu. Kendi kendine «İhtilâlciler arasında böyle becerikli elemanlar da lâzım,, di-yordu. «Fikir adamları yazar, söyler, bu gibiler icra ederler,,

Pire'ye geldikleri vakit «Jeune Turc neşriyat acentası,,nı

⁸ Coşkunluk, taşkınlık.

⁹ Sözlük anlamı, adı geçen, anılan.

¹⁰ Ayaklanma.

kapalı buldular. Cemal, telâşa düşer gibi göründü. Sağa sola koşundu:

«Vay canına; bizim adam defolup gitmiş. Bir şey değil; size şimdi borcumu da veremeyeceğim;» diyordu.

Fakat Doktor Hikmet iki Jeune Turc beyninde¹¹ böyle ufak bir hesap meselesine ehemmiyet verecek halde değildi.

«Adam sizde, ne zararı var.»

«Hayır, yalnız o değil. Şimdi benim üzerimde harçlanmak için de on para yok...»

Doktor Hikmet, acenta Cemal'in avucuna iki mecrediye sıkıştırdı:

«Bunu da bana verdiğiniz broşür ve gazetelere tutunuz;» dedi.

Yok olmaz, olmaz. Ben size onları hediye ettim. Bu parayı ancak borç olarak kabul edebilirim. Şimdi size bu kostümün bedeliyle beraber altı mecrediye verecekiyim. Tam bir İngiliz lirası. Paris'e varır varmaz bana adresinizi bildirin. Benimki malûm: Jeune Turc, Pire.»

Doktor Hikmet hiç oralarda değildi. Vapura, âdeta, ulvî bir sarhoşluk içinde döndü. Artık hiç bir şeyden korkusu, endişesi yoktu. Sanki, başından attığı fesle beraber bütün kara düşünce'lerini, bütün pesimizmasını¹² kafasının içinden söküp atmıştı. Ona, şimdi, vapur halkı da tamamen değişmiş gibi geliyordu. Garsonlar daha terbiyeli, yolcular daha nazikti. Güvertenin kenarından acenta Cemal veda işaretlerini yaparken yanına sokulgan tavırlı, kara yağız bir delikanlı yanaştı. Gayet mustalah¹³ olmasına çalışılan Ermeni şiveli bir Türkçe ile:

«Merhaba hemşehri,» dedi. «Azimetiniz nereye?»

«Paris'e gidiyorum.»

«Berayı maslahat mı?»¹⁴

«Yooooo...»

«Desenize bendeniz misillü...»¹⁵

Ve Doktor Hikmet'in soran gözlerle yüzüne baktığını görerek hikâyeyi anlattı. Doktor Hikmet, az kalsın, Ermeni

¹¹ Arasında.

¹² Kötümserliğini.

¹³ Ağdalı, kitabi.

¹⁴ İş için mi?

¹⁵ Gibi.

gencinin boynuna atılıp sarılacaktı. Ona iki elini birden uzattı:

«Öyle ise aynı yolun yolcuları ve aynı gayenin fedaile-riyiz.»

Fakat Ermeni komitecisi Karabet Vahanyan, Jeune Turc Doktor Hikmet'in bu uzanan ellerini oldukça tereddüt ve gevşeklikle tuttu. Yüzünün ifadesinden onun ne demek istediğini anlamadığı görülüyordu. Daha doğrusu bir Türk tarafından bu taşkın dostluk hamlesi Ermenide bir nevi şüphe, bir nevi emniyetsizlik uyandırmış gibiydi. Kalın ve yuvarlak başına bir isfenks kafasının muammalılığı çöktü. Bir müddet sustuktan ve şaşkın şaşkın denize baktıktan sonra dedi ki:

«Yemek zamanı geldi, müsaadenizle...»

IV

Ve Doktor Hikmet'e öyle geldi ki, Ermeni delikanlısı, o dakikadan itibaren, kendisinden vapurun öbür yolcuları gibi çekinip uzak durmağa başlamıştır. Lâkin, Karabet Vahanyan, Doktor Hikmet'ten uzak durmakla beraber başkalarına da pek o kadar sokulmuyordu. Kendisiyle konuşmak isteyenlere birer heceli sözlerle cevap verip başını önüne eğiyordu. İlk görüş-tükleri zaman Doktor Hikmet'e Sivaslı olduğunu söylemişti. İhtimal ki, bu sükûtiliği¹ iyi Fransızca bilmemesinden veyahut da Akdeniz'in bu lâfazan halkıyla, her şeye rağmen, birdenbi-re uyuşamayacak kadar Anadolu çocuğu kalmasındandı.

Vapur Napoli'ye geldiği vakit hemen bütün yolcular şehri gezmeğe çıktıkları halde o vapurda kalmayı tercih etti. Hattâ Doktor Hikmet'in:

«Siz çıkmıyor musunuz?» sualine, omuzlarını silkerek cevap verdi:

«Nideyim ki, işte buradan daha iyi görüyorum.»

Doktor Hikmet ise yolu üstündeki bu ilk Avrupa şehrinin cazibesine dayanamadı. Çıkanların arasına karıştı. Çiğ renklerle boyanmış alacalı şehirden bir şenlik gününün şamatası yükseliyordu. Sokaklar Galata'nın sokakları kadar pis, dolambaçlı ve dardı. Doktor Hikmet sağına soluna şaşkın şaşkın baki-

¹ Sessizliği.

nırken yanına bir adam yanaştı:

«Napolî'yi görmek ister misiniz? Gelin, sizi gezdireyim;» dedi. Sonra daha yavaş bir sesle ilâve etti: «Beş liretten fazla almam. Fakat üç dört arkadaş bir olursanız size daha ucuza gelir.»

Doktor Hikmet biraz uzakta vapur yolcularından birkaçının kendisi gibi tereddüt içinde dolaştıklarını görüyordu. Hattâ bunlardan ikisi kendi kamara arkadaşları idi. Bir an için İtalyan simsarın teklifini onlara açmayı düşündü. Fakat sonra:

«Ben yalnız gezmeyi tercih ederim;» dedi.

Doktor Hikmet Napolî'ye dair çok şeyler okumuştı. Madame de Staël'den, Maurice Barrès'e kadar nice büyük ve derin ruhlu Fransız edipleri bu altın ışıklı dans ve çalgı şehrinin emsalsiz cuşısından² bahsetmişlerdir. Lamartine'nin Mercan yontan kızları, Théophile Gautier'nin portakal bahçeleri içinde salıncakta sallanan nişanlıları ve bütün romantik edebiyatın veremli sevdalıları Doktor Hikmet'in birer birer aklından geçiyordu. Yanındaki klavuz şehrin sokaklarına, meydanlarına, âbidelerine, sanat eserlerine dair ezberlenmiş malûmatı makine gibi tekrar ederken o, muhayyelesinde, büsbütün başka bir Napolî'yi seyredip yaşıyordu. Klavuz ona yüksekte bir eski sarayın taraçasından Vezüv'ü gösterdi. Doktor Hikmet, o vakit tabiatın bu ulvî manzarası karşısında sarsılarak biraz hakikate gelir gibi oldu. Fakat yine aynı adam ufkun başka bir noktasında ve denizin ortasında yalçın, kocaman bir kaya parçasını gösterip de:

«Kapri;» dediği vakit aklı yeniden edebî mecazların büyüsüne kapıldı. İngilizceden tercüme edilmiş birtakım küçük hikâyelerde menkıbelerini³ okuduğu yarı şair, yarı kahraman balıkçıların saf ve acayip sergüzeştlerini hatırladı. O zaman ayaklarının dibinde serili duran ılık ve aydınlık deniz ona bütün mitolojik cazibesıyla göründü.

Doktor Hikmet, vapura döndüğü vakit bir tatlı rüyadan henüz uyanmış gibi idi. Kafası bir sürü masal imajlariyle dolmuştu. Fakat klavuzunun kendisine gösterdiği Napolî'ye dair hiç bir şey bilmiyordu. Ermeni komitecisi, ona:

«Nasıl buldunuz Napolî'yi?» diye sorduğu vakit:

² Coşkunluğundan.

³ Destansı öykülerini.

«Çok güzel, harikulâde...» demekle iktifa etti. Ve bir köşeye çekilip kendi gönlünün doğurduğu, kendi kafasının işlediği âleme daldı.

Ertesi gün Nigère vapuru Fransız sularına girince, Doktor Hikmet'in artık, içi içine sığmamağa başlamıştı. Onda, uzun bir ayrılıktan sonra vatanına dönen bir gurbetzadenin tatlı sabbırsızlığı ile taşkın sevinci vardı. Kendi kendine: «Fransa, Fransa!» diye sesleniyordu. Ve yanı başında konuşan adamların uzaktan görünen kara parçalarına dair birbirlerine verdikleri malûmata kulak kabartıyordu.

«Tâ şu karşiki ada mı? Elba, Elba...»

«İşte, sol tarafta Korsika da gözükmeğe başlıyor.»

«Monte Kristo mu? O, şu dağların arkasında, daha görünmez.»

Doktor Hikmet'in yüreği ağzına geldi. «Monte Kristo» onun bütün çocukluğuymdu. Körpe muhayyalesi ilk defa olarak Alexandre Dumas'nın bu adı taşıyan mehip⁴ ve engin romanında kanat açmıştır. Monte Kristo!... Demek ki, bu, bir masal değildi. Demek ki, bu ada hakikatte mevcuttu! Onu, kendi gözleriyle hiç değilse uzaktan uzağa görebilecekti. Bütün temkin ve vakarını kaybedip konuşanlara sokuldu:

«Rica ederim bana şu Monte Kristo adasını gösterin;» dedi.

«Monte Kristo, sizi, neden bu kadar alâkadar etti?»

Bu suali soran Doktor Hikmet'in kamara arkadaşı olan Papazdı.

«Hiç; bir çocukluk hatırası... İlk okuduğum kitap Alexandre Dumas'nın Monte Cristo'sudur.»

Papaz yüzünü ekşitti. Âlimane bir tavır takındı:

«Alexandre Dumas mı? Hokkabazın biri. «Monte Cristo,, baştan başa uydurma, kötü bir masal. Yazık ki çocukluğunuzu daha faydalı etüdlerle geçireceğiniz yerde böyle abur cubur şeylerle heder etmişsiniz. Ananız babanız da size bu muzır kitapları okumağa neden müsaade etmişler bilmem ki... Doğrusu, sizin memlekette terbiye usulü kökünden ıslaha muhtaçtır. Ailede olsun, mektepte olsun genç dimağlar vahşi otlar gibi kendi hallerine bırakılmıştır. Bizim müesseselerimiz bir dereceye kadar bu facianın önüne geçmeğe çalışıyor. Fakat hükûmetin bin türlü **draconien**⁵ tedbirlerle sizlerin bun-

⁴ Yüce, büyük

⁵ Eski Atinalı yasa koyucusu Dracan'un yasaları gibi sert.

lardan istifade etmenize mani oluyor. Sizi zorla Hıristiyanlaştıracamızdan mı korkuyor, nedir? Bu korku yüzünden Türk gençleri öbek öbek Farmasonların kucasına düşüyor veyahut bütün iptidai mahlûklar gibi ağaca, taşla, güneşe tapıyor. Çünkü inanmak insanlar için ezeli bir ihtiyaçtır. Gerçek Tanrının yolunu bulamayanlar tabiatıyla birtakım düzme uluhiyetlere ⁶ doğru saparlar. Bunun neticesi ne olur? Dalâlet, ⁷ barbarlık ve inkıraz... ⁸»

Papaz konuştuğu Doktor Hikmet'in, boğazını cehennemi bir öfkenin düğümü sıkıyor ve bütün kanı göğsünü çatlatarak bir tazyikle kalbine hücum ediyordu. O, bu gibi vaziyetlerde hiç bir şey söyleyemez. Hiç bir reaksiyon yapamaz. Bütün irade ve şuurunu kaybedip sarı ve titrek bir kalıp haline girerdi. Duman bürümüş gözleri, şu dakikada, muayyen şekil ve kıyafette bir insana değil, bir yığın siyah kıla, bir buçuk metre uzunluğunda kirli, lekeli bir kara kumaş parçasına ve ara sıra inip kalkan, havada birtakım daireler çeviren, kendisine doğru uzanıp çekilen bir ele, küt parmaklı şişkin, iri, kaba bir e'e dikilmiş duruyordu. Doktor Hikmet için bu el bir ayrı hayvan; bu kirli kumaş parçasının altında kimıldayan karın bir ayrı hayvan; bu kara kıl yığını bir ayrı hayvandı. Ve bunların üçü birden ona seldirmiş gibiydi. Genç adam, papazın nutkunu dinlemek için toplanmış olan bir sürü sırtkan ve müstehzi insanın ortasında, kendisini bir tecavüze karşı müdafaa edememekten utanıyordu. Bundan on beş, on altı yıl evvel, bir gün mektepten yalnız dönerken bir köşe başından üstüne atılan bir alay mahalle çocuğunun taarruzu da ona böyle bir hicabın ıstırabını vermişti. Bu sefer vaziyet daha ağırdı. Doktor Hikmet, artık, on yaşında bir çocuk değildi. Sonra, bu ayıbı bir تنها sokakta gizli kalmıyor; adeta enter-nasyonal bir sahne üzerinde a'lenî bir rezalet mahiyetini alıyor. Doktor Hikmet'in. bu hâdisenin içinden, mutlaka gülünç olmadan, rezil olmadan sıyrılması lâzımdı. Fakat nasıl? Fakat nasıl? Papaz, hâlâ vaazında devam ediyordu ve yüzü Doktor Hikmet'e yönelmiş olmakla beraber sözleri artık umumî bir hitabe şeklini alıyordu. Doktor Hikmet, dinleyenlere döndü ve

⁶ Tanrısalılıklara, Tanrı sıfatlarına.

⁷ Doğru yoldan sapma.

⁸ Çökme, yok oluş.

eliyle papası işaret ederek:

«Acaip adam;» dedi. «Fakat kusuruna bakmamalı; mektep hocası değil mi? Ders vermeğe alışmış. Yalnız bir şeyde yanlış, bizi mektep çocuğu sanıyor.»

Ve arkasını çevirip uzaklaştı. Fakat bu kadarcık bir mukabeleyle bütün hıncını almış değildi. Yine o boğazındaki düğüm, yine o kalbindeki tazyikle tir tir titreyen bacaklarının üzerinde yürüyerek gitti; güvertenin تنها bir noktasından denizi seyre dalar gibi göründü. Lâkin gözleri ne Korsika'nın som silüetini, ne daha yakındaki küçük adaların kayalıklarını, ne de bunların arasında dolaşan yelken gemilerini görebiliyordu. Birdenbire, bu güzel deniz ve bu tarihî hatıralarla dolu kara parçaları manalarını kaybetmiş, silinivermişti. Doktor Hikmet'in önünde yalnız o 'kara sakallı Papazın galiz ve küstah kalıbı dimdik dikili kalmıştı. Kendi kendine:

«Menhus⁹ herif;» diyordu. «Bütün seyahatimi bana zehir etti. Şimdi ne Marsilya'ya çıkmanın, ne de belki Paris'e varmanın zevkini tadabileceğim.»

Ve hakikatte de öyle oldu. Marsilya; Doktor Hikmet'e, sert ve keskin çizgileriyle, limanın tatsız kalabalığıyla oldukça sevimsiz göründü. He'e «Nigère» vapuru sık bir direk ve baca ormanının arasından, can sıkıcı bir ağırlıkla, ilerliyerek kirli ve bakımsız bir rıhtıma yanaştığı vakit yüreğini âdeta nedamete benzer bir his burktu. Bu rıhtım boyunca birtakım mavi gömlekli, siyah kasketli hamallar yukarıya doğru bağıryorlar, işaretler ediyorlar, numaralarını uzatıyorlardı. Biraz sonra bunlar vapuru, âdeta, muzaffer bir ordunun piştarları¹⁰ savlet'yle zapt ve istilâ ettiler. Ve vapurda her zaptedilen şeyde olduğu gibi bir anarşidir baş gösterdi. Hiç kimse elinde tuttuğu numaranın sahibi olan hamalını bulamıyor, bulan da eşyasını kaybediyordu. İşte bu kargaşalığın içinden bir adam, Doktor Hikmet'i ve eşyasını aldı, ite kaka, söge saya iskelelerden aşağıya indirdi. Pencerelelerini örümcek ağları sarmış bir gümrük odasına tıktı ve orada iki saat süren bir intizardan¹¹ sonra onu tekrar önüne kattı. Bir arabaya kadar götürdü.

«Paris trenine daha elli dakika var; siz şimdiden gidin, beni orada bekleyin;» dedi.

⁹ Uğursuz.

¹⁰ Öncüleri.

¹¹ Bekleyişten.

Doktor Hikmet trende de vapurdaki yol arkadaşlarına rasgelmemek için dua ediyordu. “Eğer rasgelirsem treni değiştiririm yarına kalırım,, diyordu. Zihni bu çocukça korkular ve bu garip endişelerle o kadar meşguldü ki, limandan gara kadar geçtiği mesafe boyunca hemen hiç bir şeye dikkat etmedi ve garda tren saatini beklemek için bir köşeye sindi, oturdu. Ermeni komitecisi Vahan’ın bir müddet Marsilya’da kalacağını biliyordu. O menhus papaz da ihtiyar anasını ziyaret etmek için Provansa’da bir köye gideceğini söylemişti. Lâkin kamarasındaki diğer iki adam Paris’e ilk trenle hareket edecekti. Bunlardan başka papazın nutku esnasında Doktor Hikmet’in yüzüne sırtarak bakanlardan birkaç kişi daha vardı ki onların da bu postada bulunmaları çok muhtemeldi. Doktor Hikmet: “Farzedelim ki bunlarla, bir de, aynı kompartımana düşmüşüm. O vakit çıldırmak işten değil,, dedi. Zavalının bu adamlardan o kadar gözü yılmıştı ki, ikide bir garın kalabalığı içinde birini bunlardan birine benzetti mi, yüreği çarpmağa başlıyor ve hemen yerinden fırlayıp kaçmağa hazırlanıyordu.

Bu helecan içinde nihayet tren saati geldi. Doktor Hikmet’in hamalı da elinde ikinci mevki bir biletle göründü.

Biraz sonra girdiği kompartımanda orta yaşlı bir kadınla bir küçük çocuktan başka kimse yoktu. Doktor Hikmet, seyyar satıcıdan aldığı gazete ve mecmuaları dizlerinin üzerine koyup oturdu. Fakat gözleri daima aynı helecanla koridordan gelip geçenleri yokluyordu. O, sanki kaçak bir mücrimmiş¹² de bir takipten korkuyormuş gibiydi. Bir an evvel büyük şehre varıp o yabancı kalabalığın içinde kaybolmak istiyordu. Vagonun koridorunda, gelip geçen, kaynaşan alacalı bir kalabalık... Tıpkı deminki vapur çıkışını hatırlatan ve ne çocuğun, ne kadının, ne ihtiyarın aczini hesaba kaymayan egoistçe bir itişip kakışma... Doktor Hikmet, İstanbulda, vapur istekelerinde olsun, banliyö treni istasyonunda olsun gişeler önünde daima görmeğe alıştığı teşrifatı, o “buyurun efendim,, leri, o “zâtî âlilerinden sonra” ları, o “evlâdım bana da bir bilek alıverir misin,, leri, o “aman efendim, siz oturun, ben ayakta da dururum,, ları taaccüple hatırladı ve ilk defa olarak bir şarklının bu gördüğü insanlara nisbeten ne kadar yumuşak, ne kadar pelte, ne kadar tatlı bir hamurdan yapılmış

¹² Suçluymuş.

olduğunu düşündü. Bu sırada kalabalık bir aile kompartıma-
na girmek istedi. Fakat, yalnız üç kişilik yer kaldığı için ge-
ri döndü. Bunları müteakip şişman, kırmızı çehreli ve baba-
yani tavırlı bir yaşlı adam girdi. Elinde tuttuğu ağır bir ba-
vulu ıkına sıkına ve kendi kendine bir şeyler söylenerek eş-
ya rafının üstüne yerleştirdi. Kendisi de geçti, Doktor Hikmet'-
in karşısında yer aldı. Onun arkasından sıska, uzun boylu
bir genç geldi. O da, çocuklu kadının yanına oturdu ve tren
hareket etti. Doktor Hikmet geniş bir nefes aldı. Oturduğu
yer, koridor tarafında olmakla beraber dışarıyı kâfi derecede
seyredebiliyordu. Fakat bütün iyi niyetine rağmen gözünün
önünden geçen manzaralarda henüz alışmadığı veya hayran
kalacağı bir başkalık bulamıyordu. Hiç şüphesiz, birtakım
büyük kâgir binalar, zarif villâlar, muntazam bağ ve bahçe-
ler, düz ve geniş yollar gözüküyordu. Fakat, bunların hepsi-
nin birden elektrikle yüklü, bunaltıcı bir yaz sıcağı içinde
hummalı ve mustarip bir hali vardı.

Kompartımandaki şişman adam birkaç defa üstüste:

«Boğucu bir sıcak, boğucu bir sıcak...» diye söylendi.
Avucunun içinde sıkı sıkı bir yuvarlak sünger parçasına dö-
nen, temizliği meşkûk ¹³ bir mendille, dumaksızın, dazlak kafa-
sını, yağlı ensesini ve kat kat olmuş gerdanını siliyor ve arada
bir derin bir soluk alıp, kompartımandakilerin yüzlerine bo-
ğazlanmış bir koyun, gözleriyle bakıyordu. Bu bakışların bi-
rinde, Doktor Hikmet'le gözgöze geldiler. Şişman adam:

«Ben,» dedi; «bu muntıkadan olmakla beraber sıcağa hiç
dayanamam. Temmuz geldi mi, kapağı şimalde, herhangi bir
yere atarım. Bu yıl biraz geç kaldım. Karımın vefatı dolayı-
siyle...»

Doktor Hikmet, «Vah, vah! başınız sağ olsun,, diyecekti,
fakat, herif, bu ölüm haberini o kadar kayıtsız ve sakin bir
tavırla söylemişti ki, bu taziyet sözleri ¹⁴ dudaklarında bir nevi
sırıltma halinde donakaldı.

«Evet, biçare kadıncağız geçen yıl oğlunu kaybettikten
sonra artık felâh bulmadı. Ne kadar teselliye çalıştımsa kâr
etmedi. Dedim: İftihar etmelisin; oğlumuz vatan, yolunda,
şeref meydanında can verdi. Ne mutlu ona! Hakikaten çocu-
ğun ölümüne dair Fas'taki arkadaşlarından aldığımız malû-

¹³ Kuşkulu.

¹⁴ Baş sağlığı sözleri.

mat göğsümüzü gururla şişirecek bir mahiyette idi. Düşünü-
nüz, yanında bir manga askerle, tam sekiz gün bir alay bed-
viye kafa tutmuş, hattâ bunları birkaç defa hezimete de uğ-
ratmış. Fakat bizim iase tertibatımızın, kötülüğü yüzünden
daha ileriye gitmeğe imkân bulamamış. Ve adım adım döğüşe-
rek geri çekilirken Arapların kancıkça bir çevirme hareketi,
her şeye nihayet vermiş.»

Şişman adamın biraz kısık, karık ve tatlı bir sesi vardı.
Doktor Hikmet'le kırk yıllık bir ahabap gibi konuşuyordu. Ko-
lalı plâstronunun ¹⁵ ortasındaki yün örgüden siyah kravatının
uçları geniş yakalı bir nevi smoking yeleğinin kenarından sar-
kıyordu. Yuvarlak karnının üstünde kalın bir saat kordonuna
takılı iki yüzlü bir madalyon her kımıldanışında kâh sağa,
kâh sola çevriliyor, bu suretle kâh bir ihtiyar kadının, kâh bir
delikanlının resmi göze çarpıyordu. Kalın ve şişkin parmakla-
rının birinde etine batmış üstüste iki nişan yüzüğü vardı. Mut-
tasıl elleri ve kollarile hareketler yaparken yuvarlak kolalı
kollukları ceketinin yeninden dışarıya fırlıyordu.

Yavaş yavaş bu canlı ihtiyarın konuşması umuma hitabe-
den bir nutuk haline girdi. Ve kompartımanı doldurmağa baş-
ladı. Başını, bazan köşedeki kadına, bazan doktor Hikmetin
yanındaki gence çeviriyor, hattâ arasına dönüp çocuğa da bir
şeyler söylediği oluyordu.

«Hey, küçük görüyorum ki tren seni hiç sarsmıyor. Hem
tersine oturduğun halde... Benim oğlum sen yaşıta iken bu işin
beş dakikasına dayanamazdı. Kafası, sağa sola sallanmağa
başlar, benzi solar, gözleri kapanır, derken, anasının kucığı-
na düşüp uyuya kalırdı. Madam, bilir misiniz ki bazı büyük
insanları bile şimendifer tutar. Bravo çocuğa!..»

Kadın:

«Oğlum çok küçük yaşından beri seyahate alışkındır;»
dedi. «Daha on yaşını bitirmedi; fakat en az on defa uzun yol-
culuklar yapmıştır. Hem karada hem denizde... (ve birden sam-
mimleşen bir tavırla) biz asıl Cezayir'de otururuz, Mösyö,
kocam hükümet memurudur. (*Mon mari est dans L'administra-
tion; okuyunuz!*)»

Şişman adam, nihayet, sesine bir yankı bulmuş olma-
nın sevincile geniş bir nefes aldı. Dudaklarını tatlı bir şey çiğ-

¹⁵ Gömleğin üzerindeki göğüslük.

niyen bir kimse iştihâsile şapırdatarak:

«Doğrusu, ben,» dedi; «bu yaşa kadar Fransa'dan dışarıya ayak atmış değilim. Ama Fransa'ya gelince onu karış karış bilirim. Hem de yalnız bu Fransayı değil; öbürünü de bilirim. (Bu sözünün ince ve derin nüktesini anladılar mı diye dinleyicilerin yüzlerine ayrı ayrı mânalı bir tebessümle gülümseyerek baktıktan sonra ilâve etti:) Zira benim için iki türlü Fransa vardır. Biri Affaire'den * evvelki Fransa, öbürü Affaire'den sonraki Fransa. Yani Fransızların Fransasile Yahudilerin Fransası.»

Doktor Hikmet'in yanındaki sıska ve uzun boylu genç, kemiğine bir iğne batmış gibi yerinden oynadı. Geniş ve yüksek yakalığının içinden boynunu ileriye doğru uzattı. Gırtlığının çıkıntısı hiddetli bir adamın yumruğu gibi titriyordu.

Katı bir sesle:

«Rica ederim Mösyö, rica ederim,» dedi. «Karşınızdaki bir Yahudidir. Ve Yahudiliğe müftehirdir.¹⁶»

Ve bacaklarını birbirinin üstüne atıp kollarını göğsü üstünde çaprazlayarak, kavgaya hazır bir adam sertliğiyle dimdik bir vaziyet aldı. Şişman şaşaladı:

«**Mais, mais, mon bon Monsieur;** müsaadenizle hele bir sözümü tamamlayayım. Yahudi demekten ne kastettiğimi daha bilmiyorsunuz ki... Ben, kendim hiç bir dinle mütedeyyin¹⁷ değilim. Kırk yıldan beri bir kere kilisenin kapısından içeri girmedim. Fakat, ben bir vatanperverim. Bir iyi Fransızım ve işte, Yahudi derken meselâ...»

«Yani kötü Fransızlar mı demek istiyorsunuz? Bir bu eksikti. Bizi böyle telâkki etmek için elinizde acaba daha ne gibi deliller var. Daha diyorum; çünkü, Dreyfus'e karşı ileri sürülen bütün delillerin birer birer iflâsına şahit olduk. Ve bunların nihayet, birer iftiradan, birer şeni iftiradan ibaret olduğunu anladık. Mösyö, hiç bir din ile mütedeyyin olmadığınızı söylüyorsunuz. Fakat, yüreğiniz hâlâ ortaçağın engizisyon papazlarının yaktığı taassup ateşiyle cayır cayır kavruluyor.»

«Papazlar mı; Hay Allah belâsını versin! Size açıkça

* Dreyfus meselesi.

¹⁶ Övünür.

¹⁷ Dine bağlı.

bir şey söyleyeyim mi? Ben, Yahudilerden ziyade papazlardan nefret ederim. Kendimi bildim bileli reyimi daima anticlerical¹⁸ fırkalara vermişimdir.»

Bu mevzuu yakalar yakalamaz, artık, bir daha ucunu bırakmadı. Siyasî akidelerinin¹⁹ uzun bir izahını yapmağa başladı. Deminki gafını unutturmak için genç Yahudiye Hıristiyanlık aleyhine vermediği rüşvet kalmıyordu. Fakat bu nazariyeler de köşedeki kadını rahatsız ediyor gibiydi. Kadın, yüzünü pencereden yana çevirmiş, küskün bir tavırla dışarıya bakıyordu.

Tren bir büyük garın içinde durdu. Hatip, oturduğu yerden:

«Avignon» diye haber verdi. «Buradan kendime yiyecek almalıyım. Saat altı buçuk.»

Ve kalktı, koridor tarafındaki pencerelerin birinden dışarıya uzandı. Bu sırada genç Yahudi, Doktor Hikmet'in dirseğini dürttü; gözünün ucuyla şişman herifi işaret etti:

«Ne ustura,» dedi. «Paris'e kadar çekeceğimiz var.»

Doktor Hikmet, Avrupalılar arasında fikir söylemeğe henüz cesaret edemiyordu. Tren arkadaşının bu sözüne yalnız tasdik edici bir tebessümle cevap verdi.

Yuvarlak kolluklu adam, elinde küçük bir paketle dönmüştü. Memnun, muzaffer:

«İşte benim yemeğim;» dedi.

Elinde tuttuğu şey bizim lâtilokum kutularından biraz daha büyükçe, mustatil²⁰ bir mukavva kutu idi. Dizlerinin üstüne bir gazete yaydıktan sonra bunun kapağını büyük bir özenle açtı ve içinden sırasıyla, önce bir yuvarlak francala, bir küçük kaz ciğeri hokkası, ince, şeffaf kâğıtlara sarılı bir söğüş piliç kanadı, bir çeyrek litrelik bir şarab şişesi, çocuk oyuncaklarını andıran tenekeden bir çatal bıçak takımı ve bir elma ile bir portakal çıkardı. Bu işi yaparken göz kapaklarının altında yanındakiler üzerinde hasıl olan tesiri tetkik eden daha doğrusu, seyircilerini hayretten hayrete düşürmek isteyen bir hokkabaz hali vardı. Gerçi bu küçük mukavva kutunun bu kadar çeşitli ve bu kadar çok nesneleri birden istiap etmiş²¹ olması gerek köşedeki kadının, gerek karşısındaki çocuğun ve

¹⁸ Kilisenin egemenliğine karşı.

¹⁹ İnançlarının.

²⁰ Dikdörtgen;

²¹ İçine almış.

gerekse Doktor Hikmet'in yüzünde hayrete benzer bazı ifadeler hasıl etmekten hali kalmamıştı. Yalnız uzun boyunlu yahudi gencidir ki bu marifete hiç bir dikkat atfetmiyor gibiydi. Fakat şişman adam nevale kümesini yırtıcı bir iştahla sömürüp de sıra şaraba gelince, o da gözünün ucuyla bakmağa başladı. Bu şarap ne ile içilecek? Öbürü sanki karşındakilerin yüreğinden geçen bu suali duymuş gibi mukavva kutunun içinden bir de kâğıttan bir bardak çıkardı. Doktor Hikmet kendisini gülmekten güç zaptediyordu. Herif cep bardağını doldurup doldurup dikeyor ve kendi kendine söylenir gibi:

«Çok iyi şarap, doğrusu...» diyordu.

Bunu da son damlasına kadar içtikten sonra bütün artıkları - yâni kâğıt; mukavva, teneke parçalarını ve boş şişeyi - dizinin üstündeki gazeteye sardı sonra yanındakilere dönüp:

«İşte, bütün bu yemek bir buçuk franga...» dedi. «Ben yolda daima karnımı böyle doyururum. Kimi insan vardır ki nevalessini evinde hazırlatır. Bunu taşımak, açıp kapamak hayli zahmetli bir iştir. Kimi insan vardır ki vagon restoranda yer. Buna da aklım ermez. Çünkü vagon restoranların yemeği hem pahalıdır, hem kötüdür. Bundan başka yemek mutlaka muayyen saatlerde yenir. Halbuki ben ne vakit acıkırsam o vakit yemek isterim. Başkalarının koyduğu kayıtlara neden tâbi olayım? Mide meselesi bu.»

Biraz durup dikkatli dikkatli Doktor Hikmet'in yüzüne baktı. Bakışlarına çoktan bir ihtiyar sarhoş gözlerinin bulanıklığı gelmişti:

«Sizin niyet'niz lokantaya gitmek galiba?» diye sordu.

Doktor Hikmet trenlerde birer lokanta vagonu olduğunu yalnız romanlarda okumuştı. Oraya nasıl gidilir, oraya ne ile gidilir ve orada nasıl yemek yenilir bilmiyordu bile. Zihninde muhatabına bir cevap araştırırken öbürü sözüne devam etti:

«Zannederseniz siz bir yabancısınız ve bu yolda ilk defa seyahat ediyorsunuz. Nerelisiniz? Hangi milletten, sorabilir miyim?»

Doktor Hikmet'in yüreği ağzına geldi; az kalsın bilmiyorum diyecekti. Bir an içinde bütün icat ve yalan kabiliyetlerini topladı:

«Ben İstanbullu bir Rumum;» dedi.

«Fransa'ya bu ilk gelişiniz mi?»

«Evet.»

«Paris'e gidiyorsunuz değil mi?»

«Evet.»

«Orada bir tanıdığınız filân var mı?»

«Hayır. Fakat ümit ediyorum ki bazı hemşerilere rast-gelirim.»

Doktor Hikmet'in karşısındaki adam birkaç sual daha sorduktan sonra başını arkasına dayadı. Ve iki üç dakika geçmeden horul horul uyumağa başladı.

— V —

Paris, Doktor Hikmet'e, gecenin karanlığı içinden karşısındaki ufku baştanbaşa sarmış bir geniş yangın alevinin aksi halinde göründü. Vagonun keridorunda başını pencereden biraz dışarıya uzatmış duruyordu. Kalbinde bir acayip korku, bütün mehib ve meçhul şeylere yaklaşırken duyulan bir tatlı dehşet vardı. Gerçekten, bu gördüğü engin kızılık dillerde destan olan o nur şehrinin aydınlıkları mıydı? Yoksa civarda bir büyük orman mı tutuşuyordu?

Doktor Hikmet gözlerine inanamıyor, Paris'e birdenbire bu kadar yaklaşmış olunmasını aklına sığdırmıyordu. Derken kulağı dibinde bir ses:

«Tam on beş dakikamız kaldı.»

Başını çevirince demincek uykuda bıraktığı ihtiyar yol arkadaşını gördü.

«Bari hangi otele ineceğinizi biliyor musunuz?»

Doktor Hikmet'in menfi cevabı üzerine:

«Öyle ise iyi bir otel tavsiye edeyim, yazınız;» dedi. «Hem ucuz, hem rahat: Hotel du Midi; Rue des Ecoles'de.»

Doktor Hikmet sordu:

«Siz de oraya mı ineceksiniz?»

«Hayır. Yarın erken şimal trenine yetişmek mecburiyetindeyim. Onun için maattessüf kendime Gare du Nord civarında bir yer arayacağım. Benim size tavsiye ettiğim hotel şehrin sol yakasındadır. İşte Gare du Lion'a geldik.»

Doktor Hikmet kulaklarına inanamıyordu. Muhayyel bir ülkenin mecazi işaretleri gibi yalnız edebî kitaplardan ezber ettiği bu yer, mahalle ve semt isimleri şimdiden kendi yaşadığı hayata karışıyordu. Biraz sonra arabacıya, kendi ağzile Alphonse Karr'ın veya Zola'nın romanlarındaki kahramanlardan

biri gibi: "Hodel du Midi, Rue des Ecoles" diyecekti. Garın asfalt kaldırımlarında ilk adımlarını atarken bacaklarının heyecandan birbirine dolaştığını, hissediyordu. Havada bir katran ve kurum kokusu... Çıkış kapısının üstünde yuvarlak, kocaman, içinden ışıklı bir saat... On ikiye çeyrek var. Doktor Hikmet, arabaya binip de şehrin ilk caddeleri içinde ilerlemeğe başlayınca güya bütün geçtiği sokaklar bir müzenin koridorları imiş, güya sağlı sollu bütün gördüğü binalar birer sanat âbidesi imiş gibi baştan ayağa dikkat ve tecessüs kesilmişti. Fakat, hemen itiraf edelim ki, şeyda ¹ yolcunun Paris'e dair ilk intibaları ² henüz bu dikkat ve tecessüsü tatmin edecek bir mahiyette değildir. Doktor Hikmet, lâmbaların aydınlığını kâfi derecede parlak, yaya kaldırımlarını tasavvur ettiği kadar kalabalık bulmadı. Önünden geçtiği tektük kahvelerin taraçalarında gerçi bir nevi canlılık ve hareket vardı ama bu ona Kordon boyunca her geceki şenliğine nispeten pek sönük göründü. İçinden: "Buraları şehrin kenar sokakları. Dur bakalım; biraz daha merkezî mahallelere yaklaşalım, diyordu. Doktor Hikmet gecenin ilerlemiş bir saatinde bulunduğunu da hesaba katmıyordu. Hele yaz mevsiminin bu aylarında Paris'in ne kadar boşaldığının ve nasıl bir vilâyet merkezi halini aldığının tabii hiç farkında değildi.

Fakat, ne vakit ki bindiği araba birkaç sokaktan daha geçip iki yanında yabancı kestane ağaçları dikili ve sol tarafında alçak bir rıhtım duvarının uzandığı geniş caddeye çıktı ve ne vakit ki Doktor Hikmet karşı sahilin ışıklarının Seine nehri- nin karanlık sularına aksettiğini gördü, o vakit biraz hayal ettiği şeye kavuşur gibi oldu.

Çok sürmeden araba o yakaya doğru uzanan bir köprüye saptı. Bu köprü üstünde arabanın tekerlekleriyle atın nalları acayip, donuk, müsel, ³ adeta bir sıtma esnasında kalbimizin çarpıntılarını andıran sesler çıkarıyordu ve Seine nehri bu seslerin altından, Doktor Hikmet'in kalp çarpıntıları altından akıyordu. Bu köprü ve bu köprünün altından akan bu sessiz su, ona neler söylemedi. Kendi milletinin tarihinden daha iyi bildiği Fransız tarihinin sahifeleri beyninin içinde atların ayak sesleriyle bir tempoda, tıkır tıkır dönüyordu. Kendi kendine: «Acaba,» diyordu. «Bu Austerlitz köprüsü mü? Hayır, hayır.

¹ Şaşkın.

² İzlenimleri.

³ Zincirleme, ardı ardına.

Olamaz. O, hesapça biraz daha yukarıya düşecek. Burası olsa olsa Pont Sully'dir. İşte, havada Henry IV devrinden bir şey seziliyor ve karşiki binaların som ve ağır gölgesinde ortaçağın bütün azametli sıkleti⁴ var. Yarın sabah, yarın sabah erkenden her şeyi elimle koymuş gibi bulacağım!»

Fakat, ertesi gün, Doktor Hikmet, yatağından ancak öğleye doğru kalkabildi. Dün gece, geç vakite kadar gözüne uyku girmemişti. Bir yandan yattığı odadaki havasızlık, kapanıklık, öbür yandan caddenin mütemadî gürültüsü zaten bu maceralı yolculuğun bin bir türlü sıkıntısı ve heyecaniyle altüst olmuş sinirlerinin gerginliğine inzimam⁵ ederek, onu, saatler saati yatağının içinde kıvrandırıp durmuştu. Karyolası da epeyce rahatsızdı. Her kımıldanışında, somyanın demirleri, yürek tırmalayıcı birtakım seslerle gıcırıyor ve üstündeki vücudun ağırlığına göre, kâh sağa, kâh sola esniyordu. O zaman Doktor Hikmet, yere yuvarlanacak gibi oluyor, birden kendini toplayarak, yatağın tam ortasında hareketsiz durmağa çabalıyordu.

Kaç defa kalktı, pencereyi açtı. Pencereyi kapadı. Birinde şehrin uğultusu, öbüründe havasızlık. Doktor Hikmet bu uğultunun nereden geldiğini anlayamıyordu. Çünkü, yarı beline kadar sarkıp tetkik ettiği sokakta herhangi bir kalabalıktan, bir hareketten, bir geliş ve gidişten eser yoktu. Beş on dakikada bir, bir araba geçiyor; ya geçmiyor; beş on dakikada bir, gecikmiş birkaç kişinin birer gölge sessizliğiyle duvar kenarlarından süzülüp uzaklaştığı görülüyordu. Doktor Hikmet, "Bu uğultu acaba benim kulaklarımda mı?" diye düşündü. Olabilirdi de. Zira, hava, o kadar elektrikle yüklü, o kadar bozalı idi ki... Karşiki binanın camlarında muttasıl⁶ şimşeklerin çıktığı görülüyordu.

Karşiki bina, uykusuz adama, yalnız şimşeklerin parıltısını aksettirmekle kalmıyor, bütün gün sıcaktan kızışmış taşlarının hararetini de bunlara ilâve ediyordu. O zaman, Doktor Hikmet, çok koşmuş bir köpek gibi soluya soluya kendini tekrar yatağa atıyordu.

İşte, böylece, sabahı etti. Şimdi, saat on bir buçuktur. Odanın yarı kapalı pencerelerinden bir yağmur kokusu geliyor. Perdeler, hafif hafif kımıldıyor. Sokağın gürültüsü o kadar fazlalaşmıştır ki, bütün tramvaylar, motosikletler, arabalar

⁴ Ağırlığı.

⁵ Katılarak, eklenerek.

⁶ Durmaksızın.

odanın tâ ortasından geçiyor gibidir. Arada bir, Doktor Hikmet'in hiç alışmadığı bir ses, bir feryat, bir boğazlanan hayvan sayhası; bir otomobil klâksonu... Genç adam, bir müddet, şaşkın şaşkın etrafına bakındı; fakat, gördüğü şeylerden hiç hoşlanmamış gibi tekrar gözlerini kapadı. Başında bir külçe kurşun ağırlığı vardı. Belli başlı hiç bir şey düşünemiyor, yalnız vücudunun tayin edilmez huzursuzluğunu dinliyordu. Kendi kendine sordu: "Acaba, hasta mıyım?" Nabzını saydı. "Hayır, 70! Bir şeyim yok." dedi; «kalkayım; bir sıcak çay içeyim. Bir yıkanayım." Fekat kımıldanmaya mecali yoktu. Büyük bir gayretle elini baş ucundaki zile uzattı. Yarı kapalı kırıpkırlarının altından tekrar etrafına göz gezdirdi. Bu loş ve küçük otel odasında eşyanın tıklım tıklım bir hali vardı. Köşedeki aynalı dolapla orta yerde duran yuvarlak masa ve iki pencere arasındaki lavabo, ne biçim, ne renk bakımından birbirlerini tutmuyordu. Saçaklı, farbalalı, güvez kadife perdelerden, en az yirmi beş otuz yıllık bir eskiliğin kasveti intişar ediyordu.⁷

Doktor Hikmet'in ziline henüz bir gelen olmadı. Bir daha çağırdı. İki üç dakika sonra, odanın kapısından genç bir uşak kafasının karışık, yağlı perçemleri uzandı:

«Ne arzu ettiniz efendim?»

Bu sözün söyleniş tarzında "böyle üst üste ne çağırıyorsunuz? Zerunuz nedir?" gibi bir mâna vardı. Doktor Hikmet:

«Bir çay,» dedi.

Uşak, evvelâ, bir şey anlamamış gibi durdu. Sonra lâubali ve alaycı bir tavırla cevap verdi:

«Şu halde zile üç deha daha bâsın. Benim size yapabileceğim hizmet ancak şu perdeleri açmak olabilir. Burası bir şarap mahzeni gibi karanlık. Siz, onun için bu saate kadar uyuya kaldınız sanırım.»

Perdeleri açtıktan sonra yatağa yaklaştı. Parmağını üç defa zilin üstüne bastırdı:

«İşte,» dedi. «Bu garson için...»

Doktor Hikmet, içinden "Allah encamını⁸ bayretsin, Paris'le ilk temasımı iyi başlamadı." diyordu.

Bu zil çalma erkânı,⁹ bu beklemeler, hizmetteki bu lâubali

⁷ Sıkıntısı yayılıyordu.

⁸ Sonunu.

⁹ Kuralları.

İlilkler, hele bir banyoya girip yıkanabilmekteki güçlükler yüzünden, Doktor Hikmet, ancak saat dörde doğru oteleinden çıkmağa muvaffak oldu. Gerçi vücudu biraz dinlenmiş; başından o ağırlık kalkmıştı. Fakat, bu büyük ve meçhul şehirde geçireceği ilk güne muayyen bir istikamet vermek için kendinde lâzım gelen zihin açıklığını ve enerjiyi henüz bulamıyordu. Gelişi güzel, halkın içine katılıp gidiverdi. Yanından geçen bütün insanların pek mühim ve acele işi olan kimse'ere mahsus bir süratli yürüyüşleri, bir sağa sola bakmadan gidip gelişleri vardı. Onun içindir ki, Doktor Hikmet, daha ilk adımdan itibaren kendi yürüyüşünde umumî âhenge uymayan, aksayan ve yabancılığını âleme ifşa eden bir şey buldu. Hele, Atina'dan aldığı küçük damalı incecik kostümü ve panama taklidi hasır şapkası ekseriyetle koyu renk, düz kumaş'larla giyinmiş ve başlarında fötr veya melon şapkalarla dolaşan bu halkın arasında o kadar aykırı görünüyordu ki, Doktor Hikmet kendisine âdeta تنها bir köşe bulup saklanmak ihtiyacını duyuyordu. Herkes bıyık altından gülererek ona bakıyor ve "bu acayip adam da kimdir?" diyor, gibiydi. Zavallı, bu garip hissin tesiri altında koşarcasına yürümeğe başladı. Hafif, ince bir yağmur yağıyordu ve yan taraftan esen bir rüzgâr kenarları geniş, yumuşak şapkasını her an başından alıp götürecektir gibi o'uyordu. Yürüdü, yürüdü, yürüdü. Küçük bir meydana çıktı. Şimdi, buradan hangi istikamete yönelmek lâzım geldiğini tasarlaması icap ediyordu. Sağ tarafta bir köprü ve bu köprünün yanından yukarıya doğru uzanıp giden bir rıhtım gördü. Oraya doğru ilerledi.

Fakat bu, o kadar kolay olmadı. Arabalı, motosikletli, bisikletli bir kalabalıkla kaynaşan bu altı yol ağzını geçerken, hayli tehlikeler atlattı; birkaç kişiye çarptı, birkaç arabacının kaba saba söğüntülerine uğradı, bir otomobilin korna sesiyle şaşırarak öne arkaya, sağa sola birtakım gülünç hareketler yaptı, nihayet, kan ter içinde, karşıkı rıhtımın kaldırımlarına varabildi. Bir müddet durdu. Geniş bir nefes aldı ve rıhtımın seddi üstünden şaşkın şaşkın "Seine" nehrinin sularına baktı. Dün, gece, kendisine o kadar esrarengiz görünen ve içinde birtakım heyecanlar uyandıran bu sular da şimdi hiç bir mâna, hiç bir cazibe bulamıyordu. Karşı sahildeki sâlaştan banyolar ona yalnız İzmir'in "Karataş"ını, "Bahribaba"sını hatırlattı. Doktor Hikmet, kendi kendine: "Garip şey; şimdiden kaçtığım yerlerin hasretini mi çekmeğe başlayacağım," dedi. Hayır?

Hayır; işte, nehrin öbür yakasında, kestane ağaçlarının dalları arasından asil çizgilerini gördüğü şu Rönesans bina, mutlaka "Louvre sarayı" olacak. Farkına varmadan arkasında bıraktığı köprü, belki "Austerlitz" di; belki şu biraz uzaktaki "Pont Neuf" veya "Pont Royal"dir. Büyük ihtilâl yıllarında her gün, "Conciergerie"den kalkıp "Convention" meydanına giden, mahkûm arabaları ihtimal bu köprünün üzerinden geçerlerdi ve Marseyaz şarkıları ve trampete sesleri... Hey gidi zamanlar hey... Doktor Hikmet, kendini böylece avutarak yürürken, gözleri gayri ihtiyarî,¹⁰ eski kitap sergilerine ilişti. Durdu. Zaten bu noktada tam aradığı tenhalık vardı. Rıhtım boyunca uzanan bu mustatıl ve köhne kitap sandıklarının başında kendi sahiplerinden başka kimseler görünmüyordu. Onlarda, ya uzun bir sandalyaya tünemiş veya ayakta kitap okumakla meşguldüler. Doktor Hikmet, bir müddet, bunların etrafında ağır ağır dolaştı. Bu tozlu, sararmış ciltlerin arasında gözleri hep "Monsieur Bergeret"yi, hiç değilse, o tipte birini arıyordu. Çünkü, bilinmez, nedendir, şimdi de beyninin içinde "Anatol France"ın sahifeleri çevrilmeğe başladı. Bu sahifelerde, kim bilir, kaç defa zikri geçen bu sahaflar rıhtımını ne kadar daha başka türlü tasavvur etmişti:

«On altıncı asır gravure'lerimi, görmek ister misiniz, Mösyö?»

Köhne, tahta sandıkların başında duranlardan biri ona sesleniyor. Ne ihtiyar, ne fukara bir adam! O derece acıyor ki, ona yaklaşmağa, onunla konuşmağa yüreği dayanamıyor. İşitmemiş gibi hiç bir şey söylemeden uzaklaşıyor. Karşıkı kaldırma geçiyor.

Doktor Hikmet, kaybolmaktan korkarak daha ileriye gitmedi. Buradan geriye döndü. Fakat tekrar deminki meydanlığa geldiği vakit, gözleri tâ karşıda bir büyük kilisenin saatına ilişkince gördü ki, otelinden çıkalı daha kırk dakika bile olmamıştır. Düşündü: "Şimdi nereye gitmeli? Her halde otele dönmek değilim ya?" ve farkına varmaksızın "St. Michel" bulvarından sağa doğru saptı. Bu cadde üzerinde, binalar biraz daha alçalıyor, kalabalık biraz daha seyrekleşiyor ve kitapçı camekânlarının sayısı çoğalıyordu. Doktor Hikmet, bunlardan bir iki tanesi önünde durdu. Yeni çıkmış birkaç eserin serlev-

¹⁰ İster istemez, elinde olmadan.

hasını ¹¹ okudu. Bunlar arasında, hassaten ¹² bir kitap ve bir müellif ismi dikkatini çekmişti: Pierre Loti ve “Les Désenchantées” si. Pierre Loti’nin adı ona hiç yabancı değildi, çünkü ondan hem “Aziyade”yi, hem “Fantoma d’Orient”i okumuştur. Gerçi, her iki eserde büyük bir kıymet bulmamıştı amma, muharirinin üslûbundaki tatlı ve acayip çeşninin hemen hemen tiryakisi olmuştu. Nazma ¹³ bu kadar yakın bir nesire ilk defa “Aziyade”de tesadüf etmişti. Fakat bu eserin mevzuu ne kadar budalaca bir şey, ne safdilâne, ¹⁴ ne çocukça bir hikâye idi. Doktor Hikmet kitapçıya girdi. Yeni çıkan “Les Désenchantées” den bir tane aldı. “Bu gece, gene gözümü uyku tutmazsa okurum” diyordu. Biraz daha yürüdükten sonra bir köşe başında bir kahvenin önüne geldi. Bu kahvenin yaya kaldırımlarına doğru uzanan ferah ve sevimli bir taraçası vardı.

Fakat Doktor Hikmet’in marazî bir raddeye ¹⁵ varan sıklıganlığı, onu bir müddet, gözleriyle uzaktan seyrettiği mermer masalardan birinin başına geçip oturmaktan alıkoymuştu. Hiç tanımadığı bir adama söz söylemek, hiç bilmediği bir yere girip çıkmak ona zaten kendi memleketinde bile çok müşgül görünen bir işti. Şimdi ise, bu gibi hareketler, onun gözünde âdeta korkunç bir hacim almıştı. Daha ilk adımında, “Paris” onu, o kadar yıldırılmış, o kadar cüretini kırmıştı ki, mümkün olsa gidip oteldeki odasına kapanacak ve oradan artık bir daha dışarıya çıkmayacaktı.

Bir aşağı beş yukarı dolaştı. Karşı kaldırımdan gözünün ucile kahveyi teftiş etti. Kahvede hemen hiç kimseler yok gibiydi. Yaşlı ve babayani bir adam, bir taraftan sütlü kahvesini içiyor, öbür taraftan gazetesini okuyordu. Bir kadınla bir erkek yan yana oturmuşlar dalgın dalgın sokağı seyreliyorlardı. İşte şimdi de koltuğunun altında birtakım kâğıtlarla gözlüklü bir genç geldi. Doktor Hikmet kendi kendine: “Haydi, bir cesaret” dedi. Bhusus ki, yağmur iyiden iyiye çiseliyordu ve karnında açlığın ilk ezintileri baş gösteriyordu. Süratle caddeyi geçerek kahveye girdi ve aynı süratle yuvarlak masalardan birinin başına oturdu. Kendisini çok gülünç gösterdiğine zahip olduğu ¹⁶ panama taklidi şapkasını da başından çıkarıp yanın-

¹¹ Başlığını.

¹² Özellikle.

¹³ Şiire.

¹⁴ Safça.

¹⁵ Hastalıklı bir çizgiye, aşamaya.

¹⁶ İnandığı.

daki sandalyenin üstüne koyduktan sonra yaklaşan garsona:

«Bir kahve...» dedi.

Kremalı kahve mi?»

Doktor Hikmet, bunun ne olduğunu bilmeksizin “evet” cevabını verdi. Fakat onun canı asıl bu kahve ile beraber bir şeyler yemek istiyordu. Gözünün ucile, biraz ötede “Hilâl” şeklinde bir çöreği bardağına batırmakta olan adama baktı. Garsona “Bana bir de şundan getirin.” diyecekti. Fakat garson çoktan uzaklaşmıştı. Doktor Hikmet de zaten o “şeyi” istemekten vaz geçer gibi olmuştu. Kendi kendine; yeni dil öğrenen ve söylediği cümlelerin doğruluğundan emin olmıyan biri gibi Fransızca: “Bana şundan getirin, bana şundan getirin;” sözünü tekrar ediyor ve her tekrar edişinde bu lâkırdıda bir acayiplik seziyordu. “Şundan getirin;” fakat “şu” nun adı yok mu? Kendimi garsona güldürmek için bir vesile daha vereceğim” dedi.

Bu endişe ve tereddüt içinde bocalanırken garson sütlü kahveyi getirdi. Ve - hay Allah ondan razı olsun;

«Croissant da ister misiniz?» diye sordu.

«Croissant mı, evet, rica ederim.»

VI

İşte, Doktor Hikmet, “Paris denilen o, uçsuz, bucaksız, o karışık ve akıl sır ermez tezgâhta çıraklık etmeğe böyle başladı. Aynı günün akşamı, gene caddelerde başı boş dolasırken “Boulevard St. Michel”i aşp geçen sokakların birinde, kendisine, rastgele bir de lokanta buldu. Bu, büyük bir binanın yer katında, bir kapıcı dairesini andıran daracık, alıcak bir oda idi ve o kadar tıklım tıklım doluydu ki, Doktor Hikmet birkaç dakika ayakta beklemek mecburiyetinde kaldı. Neden sonra garsonlardan biri, kendisine başkalarının yemek yemekte oldukları bir masanın kenarında yer buldu. Doktor Hikmet, hiç tanımadığı insanların masasına oturmak âdetini de yeni öğreniyordu:

«Müsaade eder misiniz?» dedi.

Masada yemek yiyen üç kişiden - ki bir tanesi genç bir kız veya genç bir kadındı -, hiç biri ona cevap vermek lüzumunu hissetmedi. Ya'nız, kadın başını hafifçe ondan yana çevirdi. Onu, yarı hayret, yarı istihza dolu gözlerle baştan ayağa süzdü. Sonra dudaklarında, ağzının ucunu yana doğru çeken

bir muammalı tebessümle gülümseyerek yemeğine devam etti. Doktor Hikmet, entpent¹ sandalyasına büzüldü. Önünde, bir tanesi, İzmir'de çıkan «Ahenk» gazetesi kadar büyük, öbürü bir kartvizit kadar küçük, iki yemek listesi duruyordu. Önce büyüğünü aldı. Baktı, baktı. Bir türlü işin içinden çıkamadı. Öbürüne, elini uzatmak üzere iken gene garson imdadına yetti:

«Menue'den mi yiyeceksiniz?»

«Evet;» dedi.

Bu sırada genç kadın, gene aynı gözler ve aynı gülümsemeyle başını ondan yana çevirmişti. Doktor Hikmet, onun kendisine karşı bu meşkur² alâkasını, denilebilir ki, hiç bakmadan görüyordu. Bu yüzden hareketlerine şaşkınca bir ittiratsızlık,³ bir perişanlık arız olmağa⁴ başladı. Lüzumsuz yere elini önündeki boş bardağa uzatıyor, çatalını alıp bırakıyor ve tabağını kâh iki üç parmak öne itiyor, kâh iki üç parmak geriye çekiyordu. Yüzü, ihtimal ki, kıpkırmızı kesilmişti. Zira, sıcak bir kan tabakasının dalga dalga başına doğru çıktığını hissediyordu. Zaten, kadınlara karşı muamelesinde bugüne kadar 16 yaşında bir mektep çocuğu toyluğundan kurtulamamış olan Doktor Hikmet için birdenbire genç ve alaycı bir «Parisienne» nin bu göz hapsine düşmek, âdeta bir katastroftu.⁵

Bari, bu azap şeytanı, güzelce bir şey miydi? Doktor Hikmet, canını dişine alıp bir kerre, yandan, kadına baktı. Ucu havada bir küçük burnu, mongolik denilecek kadar çıkıntılı elmacık kemikleri ve duru esmer bir teni vardı. Kenarları geniş bir şapkanın altından, gür ve kıvrıkcık olduğu hissedilen koyu kara saçlarının bir kısmı, çözülmeğe müheyya⁶ gevşek bir topuz halinde narin ensesine doğru sarkıyordu. Profilden görüldüğü için ne gözlerinin, ne ağzının umumî ifadesini, yakalamak mümkündü. Doktor Hikmet, güya ondan hıncını almak istiyormuş gibi kendi kendine «hiç bir güzelliği yok!» dedi ve onun tesirinden büsbütün kurtulmak için masasındaki diğer iki adamla meşgul olmak istedi. Bunlardan bir tanesiyle

1 Ne yapacağını bilemeyerek.

2 Kuşku verici.

3 Düzensizlik.

4 Gelmeye.

5 Felâket, yıkım.

6 Hazır.

tam karşı karşıya oturuyordu. Uzunca kumral sakallı, sağ şakağının üstüne düşen perçemi, yüzünün uçuk rengi ve göz kapaklarının biraz şişkin ve düşük derisiyle tam Doktor Hikmet'in tahayyül ettiği gibi bir Fransız tipi. Hem bezgin, hem titiz ve sinirli bir hali var. Bunun hemen solunda oturan ise, çocuk denilecek kadar körpe bir delikanlıdır. Bütün profili, incecik uzun bir burundan ve son derece etli sarkık bir dudaktan ibarettir. O genç kadınla bu iki adam beraber midirler? Aralarında hiç konuştukları görülüyor amma, her üçünü de tarifi güç bir samimiyet ve ahbaplık havası sarmış gibidir; işte, o sakallı adam, genç kadının bardağına şarap koydu.

İşte, genç kadın, yarıya kadar dolu kadehini karşısındaki delikanlıya işaret ederek:

«Ben artık içemeyeceğim. İstersen sana vereyim;» dedi.

Sakallı adam, bu sözden alınmış göründü ve iki üç defa üstüste omuzlarını silkti. Zaten yemeklerinin sonuna gelmişlerdi. Uzun burunlu delikanlı durmaksızın, sigara içiyordu ve derin bir düşünceye dalmış görünüyordu. Derken öbürünün sesi:

«Bir teklif; kahvemizi Soufflet'nin taraçasında içelim;» dedi.

Garsonla epeyce ince, uzun bir hesaplaşma faslı... Kalktılar. Genç kadın, Doktor Hikmet'in oturduğu iskemlenin arkasına sürünerek, âdeta, sırtını okşarcasına geçti ve havada baş döndürücü bir bahar kokusu bıraktı. Doktor Hikmet, başını çevirdi; körpe bir geyik çalâklığıyla sandalyelerin, masaların arasından süzülüp giden kadının arkasından baktı. Yüreğine birdenbire sebepsiz, derin, âdeta bir gönül derdini andıran bir azap çökmüştü. Lokmalar boğazında dizilip kaldılar. Kendini, birdenbire lokantanın bütün lâmbaları sönmüş, bütün halkı çekilmiş gibi yapyalnız hissetti.

Yemek parasını verip sokağa çıktığı zaman kulaklarında yalnız “kahvemizi Soufflet'nin taraçasında içelim” sözü çınliyordu. Soufflet. Lâkin bu Soufflet'yi nasıl bulmalı? Niçin yemek hesabını öderken garsona Soufflet'nin nerede olduğunu sormamıştı? Tesadüf bu ya! Belki “Soufflet” akşam üzeri oturduğu kahvenin adıdır. Bulvara çıktı. Yolu üstüne düşen irili ufaklı ne kadar kahvehane varsa her birinin önünde bir kere durdu. Adlarını okudu. Muttasıl, bir kaldırımdan öbürüne geçiyor, St, Michel bulvarını sağlı sollu teftiş ediyordu. Nihayet, gözlerine inanamadı. İşte, Café Soufflet. Bu da gündüzkü, otur-

duğu küçük kahvehane gibi bir köşe başını tutuyor ve biri bir sokağa, öbürü bulvara bakan iki yüzü var. Lâkin, Doktor Hikmet, burada da aradığından eser bulamadı. Yorgun, taraçadaki iskemlelerden birine çöktü.

Caddeler gündüzken nisbeten daha tenhaca idi. Yalnız kahvelerin önünde bazı kadınlı erkekli insan kümelerinin biriktiği ve biraz sonra muhtelif istikametlere doğru dağılıp gittiği görülüyordu. Yağmur suyu ile ıslanmış kaldırımlar, lâmbaların ışığında yeni dökülmüş bir taze katran rengiyle pırıldıyordu. Ta uzaklarda, kocaman bir saat derinden derine on biri çaldı. Doktor Hikmet'in kulağı dibinde bir ses:

«Bu saat de deli olmuş; daha ona çeyrek var;» diye söylendi.

Bu, hemen arkasındaki masada karısıyla oturan kelli felli bir ihtiyar adamın sesi idi. Elinde tuttuğu büyük cep saatine ehemmiyetle bir kere daha baktıktan sonra tekrar etti:

«Garip şey; yanlışlık bu kadar olabilir.»

Karısı:

«Belki sen yanlış saydın;» dedi.

«Hiç olur mu? İki defa çaldı. İkisinde de on bir saydım.»

Ve bu bir incir çekirdeği doldurmayacak mesele bu karı koca arasında uzun bir konuşma ve münakaşa mevzuu oldu. Doktor Hikmet, bu çocukça, muhaverenin ⁷ —çünkü karı koca âdeta karşılıklı konferans verir gibi yüksek sesle konuşuyordu.— masa komşuları arasında hasıl ettiği ⁸ tesiri görmek istiyormuş gibi bir sağına bir soluna baktı. Sağ tarafında üç delikanlı başbaşa görüşüyordu. Bunlardan biri, mükellef ⁹ ihtiyarı gözünün ucile diğer iki arkadaşına göstererek yavaşça:

«Akademi âzasından C. M.!» dedi.

Öbürleri başlarını çevirip bakmadılar bile ve musahabelerine devam ettiler. Sol masada, elli beşlik bir kadın yirmi yaşında bir gencin elini avuçları içine almış ve başını —âdeta âşıkane denilecek bir rehavetle— onun omuzuna dayamış hiç bir kelime söylemeden ve etrafı aleâkasını tamamen kesmiş bir vaziyette oturuyordu. Bu genç, onun oğlu muydu? Çok şımarttığı bir yeğeni miydi? Buna ihtimal vermek güçtü, zira, kadının tavrında, kadının bütün vücudunda yalnız cinsî bir

⁷ Konuşmanın.

⁸ Doğurduğu, yarattığı.

⁹ Kelli felli, özenle giyinip süslenmiş.

heyecanın ifadesi seziliyordu. Bunden başka kılığı kıyafeti itibarile de bir anadan ziyade yüksek bir orospuyu andırıyordu. Saçları kızıl bir renge boyanmış ve yüzü kalın bir pudra tabekasıle âdeta kireçten bir maske halini almıştı. Gözleri mübalâğalı bir tarzda sürmeli idi. Hattâ dudacağının kenarındaki buruşuklardan birinin arasına bir de yapma bir ben kondurmuştu. Ku'aklarına ağır, uzun pırlanta küpeler takmış ve kalın parmaklarının her bir boğumuna ayrı bir taştan, ayrı bir büyüklükte yüzükler gecirmişti.

İşte, delikanlı, kimbilir ne kadar zamandan beri bu yüzüklere dikilmiş kalmış gözlerini sevdalı bakışlarla kireçten maskeye çevirdi. Bu acayip şeyi uzun uzun temaşa ettikten sonra, boynunu yavaşça arkaya uzattı, dudaklarını kadının ensesine götürdü.

Doktor Hikmet, utanarak başını önüne eğdi, Bu sahneye, kahvenin taraçasında, hiç kimsenin göz ucile olsun baktığı yoktu: Hemen bunun yanındaki masada tek başına oturmakta o'ân genç bir kadın başını bir resimli mecmuanın geniş yapırağları arasına sokmuş, dalgın, fotoğrafların altındaki yazıları okuyordu.

Doktor Hikmet, bu tecessüsle kaha ve aykırı bir hareketle bulunmuş olduğunu hissetti. Sandalyesi üstünde, nasıl oturacağını, ne yapacağını şaşırıp kaldı ve tam o sırada önünden geçen garsona:

«Bana bir gazete verin;» dedi.

«Le Matine mi, Figaro mu?»

«Hangisi olursa...»

Gözlerini sütunların üstünde dolaştırıyor, fakat bir satır yazı üstünde dikkatini toplayamıyordu. Bütün sinirleri etrafındaki insanlarla meşguldü. Ensesi, akademisyenle karısı arasında hâlâ devam etmekte olan (saat) münâkasasını; dinlerken, sağ kulağı, üç gencin ne konuştuklarına dikkat ediyor ve sol gözünün ucu mütemadiyen yapma benli kadınla süzgün gözlü delikanlının oynamakta oldukları acayip sahneye kayıyordu.

Birkaç defa, lokantada rasgeldiği güzel kokulu kadını düşünmeğe çalıştı. Nafile. Buradan kalkıp gitmekten başka çare yoktu. Zaten saat de epeyce ilerlemişti. Doktor Hikmet içinden:

«Gidip yatalım;» dedi.

Lâkin, dün geceyi uykusuz geçirdiği odaya dönmek fikri onu âdeta ürkütüyordu. Onun için oteliyle bu kahve arasındaki

mesafeyi elinden geldiği kadar uzattı. Yeniden St. Michel meydanına geldi. Oradan, tekrar Quois'lere doğru uzandı. Seine nehrinin öbür yakasında, Paris, bir donanma gecesinde gibi baştanbaşa penbe bir ufuk üzerinde renk renk ışıklarla pırıldıyordu ve sokakların tramvay, araba ve otomobil gürültüsü Doktor Hikmet'e uzaktan dinlenen bir bando muzikanın sesleri kadar ahenktar geliyordu. Bir kerre daha kendi kendine:

«Paris? Paris. Paris'deyim;» dedi.

Ve bundan gururla karışık bir sevinç duydu. Seine'nin suları iyi kokmuyor, fakat, tanyelini andıran serin, tatlı bir rüzgâr genç adamın alnını okşuyordu. Hemen şuracıkta bir kanape olsa bütün geceyi onun üstünde memnuniyetle geçirebilirdi. Parap'ye doğru yaklaştı. O ne? Ayağı aynı zamanda hem katı, hem yumuşak, âdeta, otomobil lâstığıne benzer bir şeye çarptı. Doktor Hikmet eğilip baktı. Bu ritim duvarının tam dibine sokulmuş, kıvrılıp yatmış bir adamdı. Eğer kılçıl sakalı gözüne çarpmamış olsaydı, onu bir çocuk, bir öksüz ve kimsesiz, çocuk zannedecekti; zira, o kadar büzülmüş, o kadar derli toplu bir halde yatıyordu ki, vücudiyle kapladığı yer nihayet üç kaldırım murabhamı¹⁰ aşmıyordu. Doktor Hikmet'in eğilmesiyle doğrulup uzaklaşması bir oldu: Heriften kezzap ruhunu andıran bir keskin koku intişar ediyordu. Genç adam: “—Ne içmiş! Ne içmiş!” dedi ve bir insanın böyle duvar dibinde kıvrılıp yatmış olması ne hayretini, ne merhametini uyandırdı. Zaten Paris'e ayak bastığı dakikadan beri hislerinde muayyen bir insicam¹¹ kalmamıştı. Renksiz ve şekilsiz, âdeta rüşeymi¹² birtakım duygular birbirine karışarak, birbirine dolaşarak içinde, bir kesif halita¹³ halinde kaynıyordu. Şimdi ferahlanır sevinirken, şimdi derin bir yürek sıkıntısına düşüyordu. Kendi kendini tahlil etmek, düşünceleriyle bu duygular arasında bir rabita¹⁴ bağlamak imkânını bir türlü bulamıyordu. Bütün manasiyle bir otomattan farkı yoktu. Niçin gidiyor? Niçin geliyor? Biraz sonra ne yapacak? Hiç bilmiyordu. Bir rüyada gibi kendini tamamiyle karanlık insiyaklarının¹⁵ eline bırak-

¹⁰ Karesini.

¹¹ Belirli bir düzen.

¹² Bir biyoloji terimi, Fransızca embriyon'un karşılığı.

¹³ Yoğun, koyu bir alaşım.

¹⁴ Bağ.

¹⁵ İçgüdülerinin.

mişti. Bir rüya; evet. Tıpkı bir rüyada gibiydi. Fakat öyle bir rüya ki, bazı anlar bir kâbus şeklini almaktadır.

Nitekim, bu rıhtım gezintisinden yarım saat sonra yatağına girdiği vakit de böyle oldu. Kalbinin üstünde, evvelâ, vicdan azabını andırır bir ağır kaygının yükünü hissetti. Bir büyük cinayet işlemişti. Fakat nasıl, ne zamanda, nerede? Bunu tayine muktedir değildi. Yalnız suçundan emindi ve bunun çok müthiş bir cezası olması lâzım geldiğini biliyordu. Nafile yere «Désenchantées,»den* bir sahife okumak istedi. Nafile yere, yarın için kendisine bir Paris gezintisi programı çizmeğe uğraştı. Bu suçun pişmanlığı ve bu cezanın korkusu bir türlü içinden silinmiyordu. Ara sıra bulutlu bir havada bir güneş ziyasının parlayıp sönüşünü andıran gelip geçici bir teselli ışığı gönlüne bir ferahlık verir gibi oluyor, beyni tatlı bir uyku başlangıcının sarhoşluğuyla uyuşuyor, sonra birden, gene bu vicdan azabının demirden pençesi yüreğini sıkmağa başlıyordu.

Doktor Hikmet, kendi kendine: «Şimdiye kadar hiç böyle bir ıstıraba düşmemiştim;» diyordu. «Hattâ, İstanbulda, tevkif edilip de zaptiye nezaretinde geçirdiğim ilk gece bile bende böyle bir ruh işkencesinden eser yoktu. Hatırlıyorum. Jandarma zabitanın saç yağı kokan yastığına başımı koyar koymaz bir masum çocuk gibi mışıl mışıl uyumağa başlamıştım. Ertesi gün, annemle babam beni ziyarete geldikleri vakit kaygısızlığıma ve sükûnetime hayret ettilerdi. Halbuki, o günün akşamı, ihtimal, ayağıma bir taş bağlayıp beni Kızkulesi açıklarından denize fırlatacaklardı; ihtimal, ağzımdan mutlaka bir şey almak için zabtiye nezaretinin karanlık mahzenlerinde bana türlü işkenceler yapacaklardı. İhtimal, prangabend olarak Fizana süreceklerdi. O zaman bu korkunç ihtimallerin hiç biri aklımdan geçmiyordu. Hattâ, zannedersem, bu tevkif vakası, hayatıma bir başkalık, bir macera çeşnisi getirdi diye içimden biraz memnun bile oluyordum. Bugün ki, sahrada bir ceylan, havada bir kuş kadar hürüm; kendimi bir zindan kapağı önünde zannediyorum.»

Doktor Hikmet kendi kendisiyle böyle konuşurken yanındaki odadan birtakım acayip sesler duymağa başladı. Bu, önce, bir dam üstünden işitilen kedi miyavlamalarına benziyordu. Biraz sonra uzun müddet av peşinden koşmuş bir köpeğin so-

* Birinci basımda, "Aziyade,,"

lumalarını andırdı. Daha sonra biribirini takip eden hıçkırıklar haline girdi ve nihayet, boğazlanan bir kadın feryatlarına inkı-lâp etti. ¹⁶ Genç adam, yatağından yarıya kadar doğrulup hele-canla dinledi. Bu otel; ona, zaten hiç de emin bir yer hissini vermemişti. İşte yandaki odada mutlaka kanlı bir hırsızlık va-kası cereyan ediyordu. Kalktı, kulağını her iki oda arasındaki kapının anahtar deliğine yapıştırdı. Dinledi, dinledi ve "Yok canım, bu büsbütün başka bir işmiş,, diye gülerek yatağına düştü. O acaip seslerin yerine şimdi, kesik, fasılalı bir tempoda söylenen kelimeler kaim olmuştu:

«Cicim, cicim! Sevgilim! Şekerim!»

Doktor Hikmet'in deminki helecanı, yerini fizyolojik bir heyecana bıraktı. Bütün sıkılğan mizaçlılar gibi, o da, cinsi ha-yatın sıtmalarını ancak muhayyelesini harekete getiren hâdiselerle duyardı. Yandaki odada geçen hâdiseler ise, şüphesiz bun-ların en müessirlerinden biriydi, o kadar ki, genç adam, bir müddet için, bütün o deminki yürek azaplarından kurtulur gibi oldu ve tepeden tırnağa, şehvanî bir dikkat kesildi. Bunun ar-kasından kendini birtakım tatlı hayallere bıraktı. İşittiği ses-lere göre birbirine sarılmış iki genç vücut. İki genç yüz tasav-vur ediyordu ve kadına, akşam lokantada seyrettiği duru es-mer tenli güzelin yüzünden başka bir yüz yakıştıramıyordu.

Yalnız, bu yüzü, duruşta mermer kadar sert, kımıldanıştta bir hezaran ¹⁷ dalı kadar narın, yuvarlak ve uzun bir boynun üstüne oturtuyordu ve kolları, erkeğin çıplak gövdesine bir sihirbazın oynattığı sarhoş yılanlar gibi dolanıyordu. Bu kol-lar genç adamın rüyalarına kadar uzandı.

VII

Doktor Hikmet, sabahleyin gözlerini, bu buhranlı gece ile hiç alâkası olmıyan, iki fikir, iki kararla açtı: Bir an evvel Pa-ris'teki Türkleri bulmak ve babasına tezelden bir mektup ye-tiştirmek! Gerçi bu iki fikrin, bu kararın birbirile münasebeti yoktu. Fakat herhangi bir psikolojik tahlil neticesinde, birbi-rinden ayrı görünen bu iki dimağ haletinin bir tek unsura

¹⁶ Dönüştü.

¹⁷ Bülbül.

ircaı¹ işten bile değildir. Doktor Hikmet, bu büyük ve yabancı şehirde, pusulasını o kadar şaşırılmış, her şeyi o kadar garipsemiş ve kendini o kadar kaybetmiştir ki, bir yandan arkasında bıraktığı ana - baba şefkatile, hiç değilse uzaktan uzağa tekrar temasa gelmek; öbür yandan, kendisile dert ortağı birtakım insanlarla yeni bir dostluk ve arkadaşlık tesis etmek istemekle, bu sıkıntılı vaziyetten bir an evvel kurtulmağı düşünmüş oluyordu.

Fakat, bu uçsuz bucaksız şehrin içinde muhakkak kendisi gibi eriyip gitmiş olan bu insanları nereden arayıp bulacaktı? Babasına yazacağı mektubu hangi vasıta ile gönderebilecekti? Bu muhabere işini İzmir'de bile bir türlü yoluna koyamamıştı. Mektuplarını mutlaka İstanbul'a giden bir tanıdığa teslim eder; oradan da buna benzer bir vasıtayla cevap alırdı. Şimdi, böyle bir şeye imkân var mıydı? Hiç yazmamak? Bu da kabil değildi. Kimbilir zavallı ihtiyarlar ne kadar merak ve endişe içindedirler? Kimbilir, akıllarına ne meşum şüpheler, ne karanlık kurntular gelmektedir? Bu esrarlı gaybubet² haberi on'ara vardığı gün mutlaka birinden birinin yüreğine inecektir. Doktor Hikmet, baştan ayağa kadar titreyerek: "Behemehal³ böyle bir felâketin önüne geçmeliyim" dedi ve telâşla odanın içinde dolışmağa başladı. Bu sırada, gözleri, bir sandalyenin üstünde açık duran el çantasının bir köşesine konmuş Jeune Turc gazetelerine ilişti. İçlerinden bir tanesini çekip aldı. Bu, Fransızca "Meşveret" idi. Bir saç ilâcı ilânını andıran bu küçücük gazete-yi parmaklarının arasında sinirli sinirli evirip çeviriyordu. Ve kendi kendine: "Bunun çıktığı yerin mutlaka bir adresi olacak," diyordu. Fakat adres yerine postada bir mektup kutusu numarasından başka bir şeye rastgelemiyordu. "Hay Allah lâ-yıklarını versin. Bunlar da ne serseri şeylermiş böyle." diye düşündü. «Meşveret»i bırakıp kalınca bir broşüre elini uzattı: "Tolerance Musulmane" par Ahmet Rıza⁴. Güya, gazetede bulamadığını burda mutlaka bulacağından eminmiş gibi hemen kabın alt tarafını çevirdi. Bunun üstünde müellifin sair eserlerinin listesi basılı idi. Doktor Hikmet bu listenin sonundaki satırda şu adresi okudu: "Place Monge, 14". «İşte, bu muhak-

¹ Çevrilmesi, dönüştürülmesi.

² Kayboluş.

³ Mutlaka.

⁴ «Müslümanlığın Hoşgörüsü», yazan, Aymet Rıza.

kak Ahmet Rıza'nın hususî adresi olacak!" dedi ve bir hamlede giyinip aşağıya indi.

«Rica ederim, madam; bana Place Monge'un nerede olduğunu söyler misiniz?»

Kasa başında oturan şişman kadın, son derece nazik ve tatlı olmasına çalıştığı bir tebessümle gülümseyerek:

«Hemen şuracıkta, Mösyö "Rue des Ecoles" köşesini döndünüz mü sağdaki caddeye sapacaksınız. Bir müşkülâta uğrarsanız, polis memurlarına da sorabilirsiniz.»

Doktor Hikmet, hemen şokağa fırladı. Ahmet Rıza, şu anda, ona, mukadderatının anahtarı gibi görünüyordu. O, kendisine, hem buradaki hayatını yoluna koymak usulünü öğretecek, hem de mutlaka emin ve giz'i bir vasıta ile İstanbul'a nasıl mektup gönderebileceğini gösterecekti. İlk defa olarak Paris'te muayyen bir hedefe doğru yürümek de ona ayrıca zevk ve neşe veriyordu. Havada da tatlı bir sonbahar serinliği vardı. Doktor Hikmet, âdeta topuklarına kanat takılmış gibi yürüyordu. Bir hamlede kadının tarif ettiği dirseği tuttu, fakat gözlerini, karşısındaki binanın köşesinde yazılı duran sokak adına doğru kaldırıncı baktı ki, bu aradığı sokak değildir. Yanından geçen bir adama sordu:

«Pardon Mösyö, Rue Monge'a gitmek için.»

«Öbür köşe başından sağa sapınız.»

Doktor Hikmet, birdenbire gergin ve becerikli bir insan olmuştu. Beş dakika içinde «Rue Monge»u eliyle koymuş gibi buldu. Dirseği döndü. 14 numaralı bina elli adım ötededir. İşte, kapının önünde kolları sıvalı bir adam, elinde uzun saplı bir süpürge ile dış merdivenleri temizliyor.

Kapıcı, Türk şivesine göre, acele ile söylenen bu ismi birdenbire anlayamadı.

«Pardon; kim dediniz?»

«Ahmed Rıza bey...»

«Ne 'Amédé' yi, ne de 'bey'i tanırım. Fakat burada beşinci katta 'Mösyö Rıza' diye biri vardır. Eğer aradığınız o ise...»

«Ta kendisi...»

«Yarım saat evvel çıktı.»

«Bir daha gelirsem, kendisini hangi saatte bulabilirim?»

«Oğoc... Bu hususta hiç bir şey söyleyemem, o, zaten akşamdan akşama buraya yatmağa gelir...»

«Yarın sabah daha erken gelsem...»

Herif, süpürgenin üstüne yaş bir bez geçirip basamakların taşlarını silmeğe başladı. Ve omuzlarını silkip hiç cevap vermedi.

«Yahut bir tezkere yazıp size bıraksam...»

Kapıcı kelimeleri bir çam sakızı gibi ağzının içinde çiğniyerek mırıldandı:

«Nasıl isterseniz...»

Fakat, Doktor Hikmet'in üzerinde ne kâğıt, ne de kalem vardı. Kapıcı da kendisine bu hususta bir yardımda bulunacak gibi görünmüyordu. Mahzun bir tavırla:

— **Au revoir...** dedi.

— **Bonjour, Monsieur!**...

Doktor Hikmet, aynı caddelerden geriye dönmek istemedi. Çıkışırken dolaşayım, dedi ve yukarıya doğru yoluna devam etti. Kafasındaki nazari plâna göre, "Sorbon" a civar bir yerde olduğunu tasarlıyordu. Fakat, mesafe hakkında hemen hiç bir fikri olmadığı için Rue Monge'u sonuna kadar yürümedi. Sağda, gelişi güzel, bir sokağa saptı. Bunun, kendi hesabına göre «Rue des Ecoles»e muvazi ⁵ olduğunu tahmin ediyor, uzun veya kısa bir yürüyüşten sonra nasılsa «St. Michel» bulvarına çıkacağını umuyordu. Bu hendesi ⁶ hesaplarla dalgın yürürken, rüyalarda gibi birdenbire kendisini, Panthéon kubbesiyle karşı karşıya buldu. İmanlı bir müslümanın üzerinde, «Kâbe» duvarlarını ve Haceri Esved'i ilk görüş nasıl bir tesir ika eder, ⁷ bilmiyoruz. Fakat, bu, olsa, olsa, şu dakikada Doktor Hikmet'in duyduğu tesire benzer bir şeydir. Göz kamaştırıcı bir mucize önünde gibi dona kaldı. Çocukluğundan beri boyalı boyasız, büyük ve küçük, kabartma ve muhaddep ⁸ türlü türlü resimlerini seyrettiği bu mukaddes binanın huzurunda, bütün ufak tefek kaygıları, kederleri, sıkıntıları dağılıverdi ve dinî bir cezbe tutulmuş gibi bu şanlı ölümler türbesine doğru yürüdü. Merdivenlerinden bacakları titreyerek çıktı ve geniş, mermer divanhaneye, ayak basınca uzun bir müddet ne yapacağını şaşırıp kaldı. Bereket ki, burada, her şey tertipli idi. Duvarlardaki mermer levhalara kazılı yazıları okuya okuya, kendi

⁵ Paralel.

⁶ Geometrik.

⁷ Yapar.

⁸ Tümsekli anlamında. Dışbükey şekiller için kullanılan bir terim, Fransızca *convexe* karşılığı.

kendine, bütün mabedi tavaf etti ve gene aynı kolaylıkla tek başına, ölüler bodrumunun kapısı önüne geldi. Burada, on, on beş ziyaretçiden mürekkep bir küme, kapının açılmasını bekliyordu ve bunlar, kendi aralarında İngilizcenin hâkim olduğu türlü türlü diller konuşuyordu. Derken pos bıyıklı, kavas kıyafetinde bir adam zuhur etti. Kapıyı açıp bu küçük kafilenin önüne düştü. Doktor Hikmet de, buna katıldı.

Kılavuz, birdenbire, bir tarikat rehberinin tantanalı vakarını takınmıştı. Elinde, galiba, bir büyük fener sallıyordu. Öbür eliyle bir tomar anahtarı şakırdatıyordu. Bu adam konuşmağa başlayınca seyirciler karışık civıltılarını kestiler. Bodrumun, her hücresi önünde bir kere duruluyor ve içinde yatan şanlı ölülere dair verilen malûmat ısmarlama bir alâka ile dinleniyordu. Fakat, kılavuzun o kadar yabancı ve harcı âlem bir talâkati⁹ vardı ki, mevkiin ve ismi geçen büyük insanların mânevi tesirleri, bu dehlizin rutubet, toz ve küf kokularına karışıp gidiyordu. Bundan başka, Doktor Hikmet, en çok sevdiği ve hürmet ettiği büyük şahsiyetlerden hemen hiç birinin burada yatmadığını gördü. Gerçi Voltaire, Rousseau, Hugo gibi devlerin külleri burada mahfuzdu. Fakat, muhteşem gölgesi bütün 19'uncu asır boyunca uzanan Chateaubriand nerede idi? Allahtan sonra yer yüzünde en çok tip yaratmış olan Balzac nerede idi? Flaubert'le Maupassant'a niçin burada bir hücre ayrılmamıştı? Muasır Fransız şiirinin babaları. Beaudelaire ile Verlain'in muhtarip kemikleri sanki neden buraya lâıyk görülmemişti? Doktor Hikmet'e, bütün, bu şanlı gaiple-
rin¹⁰ yerini, burada, ismini ilk defa bu türbe bekçisinin ağzından işittiği birtakım resmî rütbeliler gasbetmiş gibi geldi. Belki, biraz da, bu düşüncelerin tesiriledir ki, Panthéon'un mahzeninden dışarıya çıktığı vakit yüreğinde yarım saat evvelki coşkunluğundan pek az eser kalmıştı. Sağ tarafta duran ve Sorbonne olduğunu yanındakilerin konuşmalarından öğrendiği binaya uzaktan boş bir nazarla baktı ve durmaksızın yoluna devam etti.

Yeniden ne yapacağını bilmiyordu. "Gene bir lokanta bulup karnımı doyurmalıyım." dedi. Fakat, saat daha on bir buçuğa gelmemişti. Yürüdüğü cadde üstünde ilk rastgeldiği kah-

⁹ Basmakalıp bir konuşması.

¹⁰ Kayıpların, ölülerin.

veye oturdu. Bu, tam **apéritif** saati idi. Masaların üzerindeki bardakların birçoğu beyaz buzlu absent sularıyla buğulanıyor ve bunların ortasından geçen uzun saplı, delikli kaşıklarda kesme şekerler damla damla eriyordu. Doktor Hikmet'in başı içkiyle pek hoş değildir. Fakat, muhite uymak için o da, adını yanına oturduğu adamın ağzından kapıldığı bu beyaz içkiden ısmarladı:

— Bir Pernot.

Ve gene bu masa komşusundan Pernot'un hazırlanma ve içilme erkânını öğrenmeğe çalışırken arka taraftan kulağına şöyle bir söz geldi:

— Bana yazı levazımı getiriniz!

Doktor Hikmet Fransızca "**de quoi écrire**" sözünü kendisine bu suretle tercüme etmişti. Bir iki dakika sonra garsonun, elinde bir deri **sous-main** ve bunun üstünde bir yazı takımıyla o masaya doğru gittiğini gördü. Başını çevirip baktı.

"Donnez-moi de quoi écrire" diyen adam sous-main'nin içinden bir mektup kâğıdı, bir zarf çıkardı. Gözüne gözlükle-rini taktı ve yazmağa başladı.

Bir çeyrek sonra, Doktor Hikmet de boş kalan aynı yazı levazımını istedi. Önüne serdi ve ilk absent yudumlarının ver-diği bir zihin açıklığı içinde yazmağa koyuldu:

"Sevgili ve muhterem babacığım; bu ilk kelimeleri ya-zarken elimde kalemimin nasıl titrediğini görmüş olsaydınız rica ve istiğfara¹¹ hacet bırakmadan beni derhal affederdiniz. Maamafih, bilmiyorum, sizin beni affetmeniz yola çıktığım günden beri duyduğum vicdan azabını teskine kâfi gelecek mi? Sırf kendi başımı kurtarmak ve hürriyetime kavuşmak için yapmış olduğum bu hareketin sizi mânen ve maddeten ne el'im bir vaziyete sokacağını düşündükçe dehşetten tüyle-rim ürperiyor ve bu cennet gibi yerler gözümde zindan kesi-liyor. Hususiyle memleketten size hiç bir haber bırakmaksızın çıkıp gidişim ve sizin başka bir maksat için, kimbilir ne fe-dakârlıklara mukabil; lütfedip gönderdiğiniz parayı bu ma-ceraya tahsis edişim, namuslu insanlar nazarında beni ahlâ-kan hiç de dürüst olmıyan bir bedbaht derekesine düşürmek-tedir. Lâkin bu hemen hemen gayri iradî firar hâdisesinin ne kadar fevkâlmemul¹² ve acayip şeraiti ruhiye¹³ dahilinde

¹¹ Af dilemeye.

¹² Umulanın, beklenenin üstünde.

¹³ Ruhsal koşullar.

vuku bulduğunu size izah edecek olursam, sanıyorum ki, hem ahlâkî prensipler muvaceshinde, ¹⁴ hem size ve hem de kendi vicdanıma karşı cürmüm ¹⁵ için bazı esbabı muhaffie ¹⁶ bula-cağım. Emin olunuz ki hareketimden on dakika evveline kadar herhangi bir firar kararı —uzak ve müphem bir tasav-vur halinde bile— zihnimde yer etmiş değildi. Anî ve esra-rengiz bir kuvvet beni oturduğum yerden kapıp adetâ bir rüzgârın bir kuru yaprağı alıp götürüşü gibi, hemen kalkmak üzere olan bir vapurun güvertesine attı. Bizde, ihtiyar kadın-lar bir rüya anlatırlarken “bir de gözümü açtım, baktım ki, filân yerde imişim” derler. Bütün mukaddesatım namına ye-min ederek sizi temin ederim ki, benim için bu seyahat tam böyle bir şey olmuştur. O dakikada bir sairifilmenamdan ¹⁷ hiç farkım yoktu. Gerçi bu nagihâni ¹⁸ ve mukavemetsuz sa-ik ¹⁹ kaç zamandır menfa ²⁰ hayatının kalbim üzerine yığıldığı bari ıstırap ²¹ altında bütün benliğimin boğu'mamak için yap-tığı mezbuhane bir feveranın ²² ifadesidir. Fakat bu izah da sizi tatmin etmiyecek diye korkuyorum.”

Doktor Hikmet mektubunun bu noktasında durdu, düşün-dü. Absent bardağından bir yudum daha içti. Etrafına bakındı ve ona öyle geldi ki bir iki masa öteden bir adam başını uzatmış, hayret ve dikkatle kendini tetkik ediyor. “Hiç şüp-hesiz, dedi. Sağdan yazışım merakını celbetmiş olacak!” Ve kalemini bir kaç defa dalgın dalgın mürekkebe batırdıktan sonra tekrar tazmağa başladı:

“S'zden bir cevap alıncaya kadar bu gussa ²³ ve endişe içinde yaşayacağım. Sizden bir cevap... Fakat bu nasıl kabil olacak? Ben bile bu satırları yazarken mektubumu size ne gibi bir vasıta ile göndereceğimi bilmiyorum. İhtimal ki burada

¹⁴ Açısından.

¹⁵ Suçum.

¹⁶ Hafifletici nedenler.

¹⁷ Uyurgezer.

¹⁸ Ansızın.

¹⁹ Dayanılmaz, karşı konulmaz güdü, neden.

²⁰ Sürgün.

²¹ İstırap yükü.

²² Boğazlanmışcasına bir taşkınlığın.

²³ Üzüntü.

yaşayan Türklerden biri, bana sizi tehlikeye düşürmeyecek gizli ve emin bir muhabere yolu gösterecek.”

Birkaç dakika daha düşündükten sonra ilâve etti.

‘Burada kendime henüz bir hattı-hareket tayinine vakit bulamadım. Niyetim, ikmali tahsil²⁴ için tıp fakültesine devamdır. Buna imkân bulamazsam bir doktorun maiyetinde veya herhangi bir hastahannede asistan olarak çalışacağım. Fakat bu teşebbüs için de gene memleketi tanıyan birkaç kişiyle muarefe peyda etmem²⁵ lâzım gelir.”

Doktor Hikmet, mektubuna annesi ve İzmir’de bıraktığı evinin tahliyesi için birkaç satır daha ilâve ettikten sonra kâğıdı katladı, zarfa koydu. Lâkin zarfın üstüne ne yazacağını bilemiyordu. Elini şakağına dayayıp derin bir düşünceye daldı. Tam bu esnada idi, kendisini iki masa öteden tetkik etmekte olan adam yerinden kalktı ona doğru yürüdü. Gayet fasih²⁶ bir Türkçe ile:

«Yanılmıyorsam siz ya bir Türk ya bir Mısırlı olacaksınız;» dedi.

Doktor Hikmet, şaşkın şaşkın masasının önünde durana bakıyordu. Bu, orta yaşlı, tıknaz bir adamdı.

«Nereden keşfettiniz, dersiniz bunu izah gayet kolaydır. Bir defa fizyonomi itibariyle bizim taraflardan geldiğiniz besbellidir. Sonra dikkat ettim, yazıyı sağdan sola yazıyordunuz.»

Müsaade istemeksizin bir iskemle çekip Doktor Hikmet’in yanına oturdu:

«Şimdi söyleyin bakalım, kimsiniz ve nereden geldiniz?»

O kadar babacan bir hali vardı ki, bu lâubalilik, bu tecesus ve hele bu paldır küldür görüşme tarzı insana hiç de aykırı gelmiyordu. Bundan başka, Doktor Hikmet, nihayet kendisiyle konuşabileceği bir kimsene rastgelmiş olmanın sevinci ve midesindeki birkaç yudum absentin neşvesi ile şu anda her şeyi hoş görmeğe meyyaldi. Elini uzattı:

«Doktor Hikmet;» dedi: «İzmir’den geliyorum.»

«Çok oldu mu?»

«Ne gezer; tastamam iki gün bile olmadı.»

«Ooooo... Pek de yenisiniz, a canım. Tabii hemşehrilerden

²⁴ Öğrenimini tamamlamak.

²⁵ Tanışıklık kurmam.

²⁶ Açık seçik, anlaşılır.

filân da daha kimse ile görüşmemişsinizdir.»

«Biraz evvel Ahmet Rıza Beyi aradım. Evinde değildi. Bulamadım.»

Tıknaz adam yüzünü ekşitti:

«Ahmet Rıza mı? O bulunmaz; o bulunmaz Hind kumasıdır. Ben de kendilerini çok seyrek hemen hemen ayda yılda bir görürüm. Malûm a, âtinin²⁷ sadrazamı olarak geçiniyor. Ve şimdiden kendini veziriâzamın ard bacağı zannediyor. Bir kibir, bir azamet... Aman efendim, ben bu cart curta tahammül etseydim pekâlâ İstanbulda kalırdım. Yıllardan beri bu gurbetin kahrını çekmezdim. Maksat hür yaşamak, evlâdım... Sen de sen, ben de ben... Hamdolsun, maişetimi²⁸ de temin etmişim, kimseye minnetim yok. Ahmet Rıza Bey, günün birinde sadrazam olacakmış diye her gördüğüm yerde eteğ'ni mi öpecekmişim? Neden? Günün birinde gerçekten sadrazam olur da beni nimetlere garkeder diye mi? Böyle düşünenlerin aklına şaşarım. Bunlar Ahmet Rızanın ne mal olduğunu bilmeyenlerdir. Bir defa o makama geçti, oturdu mu, vallahi, arkasına dönüp bakmaz bile. Eh, biz bu devranın nelerini gördük...

Yanı başından geçen garsona, gayet bozuk bir Fransızca ile seslendi:

«Jean, bana bir bira!»

«Hemen şimdi, Mösyö Ragıp...»

Kahvenin garsonu Jean'la bu Ragıp Bey arasındaki ah-bahça konuşma tarzı Doktor Hikmet'in gözünden kaçmamıştı.

«Çoktan beridir Paristesiniz galiba efendim?» dedi.

«Çoktan beri de lâf mı a birader! Tam 12 senedir, şu kaldırımları çiğneyip duruyoruz. Memleketi 1308'de²⁹ terkettim. Şimdi 20'de miyiz? İşte tastamam on iki yıl... Buraya geldiğim vakit hemen hemen benden başka Türk yoktu. Sonradan üremeğe başladılar, maşallah! Fakat, ne hikmettir bilmem, üredikçe itibarımız azalıyor. Çünkü yavaş yavaş ne mal olduğumuz meydana çıkıyor. Yalan, iftira, fitne, desise mi, istersin; her adım başında biribirimizin kuyusunu kazma mı

²⁷ Geleceğin.

²⁸ Geçimimi.

²⁹ Bu tarihin hicri ya da rumî olduğu belirtilmiyor. Ama roman 1904'te geçtiğine göre rumî olmalı. Rumî 1308, miladi 1892'nin; 1320'de 1904'ün karşılığı.

istersin; gırla... Geçenlerde sözüm ona bir **Jeune Turc** konferansı³⁰ yapalım dediler, ağızlarına yüzlerine bulaştırdılar. Az kalsın tokat tokada, yumruk yumruğa gelecektiler. Ne imiş o? Sen Prens Sabahattin Bey taraftarı imişsin; ben Ahmet Rıza Bey taraftarı imişim. A efendim, aramızda hiç de vatan, millet taraftarı olan yok mu? Her gün vatan, millet diye hant hant ötersiniz, vatan, millet yolundaki fedakârlığınızı, feragatinizi ne vakit göstereceksiniz? Şimdiden yer kavgası. Günün birinde bunlar bir de iş başına gelirlerse tasavvur edin, artık, siz bir kerre curcunayı...

Ragıp Bey yüksek sesle ve ellerini kollarını sallıyarak konuştuğu için kahvenin tıraşında herkes başını çevirmiş onlara bakıyordu. Doktor Hikmet, birdenbire bu vaziyetten çok sıkıldı ve muhatabının, kalın bira bardağını dudaklarına götürdüğü dakikayı fırsat bilerek sordu:

«Demin eve bir mektup yazdım. Fakat nasıl göndereceğimi bilemiyorum.»

Ragıp Bey, dilinin ucile bıyıklarının üstündeki beyaz bira köpüklerini silerek biraz düşündükten sonra:

«Türkiye’de hiç tanıdığınız bir ecnebi yok mu?» dedi.

«İstanbul’da eski Fransızca muallimim T. Tessier var ama adresini bilmiyorum. Üç senedir yüzünü de görmedim. Sağ mı, öldü mü bence o da malûm değil.»

Fakat, bunları söylerken Doktor Hikmet’in aklından bir şimşek tezliğiyle İzmir’deki kitabcısı **Abajoli**’nin siması ve ismi geçti. Şimdiye kadar bunu neden düşünmemiştii. **Abajoli**, hem emin bir vasıta ile bu mektubunu babasına iletir, hem de enrakî muhabere için İstanbul’da M. Tessier’in adresini bulabilirdi. Doktor Hikmet bu çareyi keşfeder etmez, onu hemen tatbik edebilmek için Ragıp Beyin bir an evvel gitmesini bekledi. Fakat, o, oturduğu sandalyaya gittikçe yerleşiyor ve Doktor Hikmet’le ahablığı her dakika bir yıllık ileriye götürüyordu. Onun hangi otele indiğini, nerede yemek yediğini Paris’te ne yapmak niyetinde olduğunu soruyor ve aldığı cevaplara göre ona bir baba dostu tavriyle bir sürü nasihatlar buluyordu. Gerçi bu nasihatlar içinde Doktor Hikmet’in işine yaran noktalar yok değildi. Fakat şu anda onun yapmak istediği şey yalnız **Abajoli**’ye fransızca bir mektup yazmak ve bu mektubun içine babasının adresine gidecek zarfı koymaktı.

30 1902’de yapılan ilk İttihat ve Terakki Kongresi kastediliyor.

Ne mucize! İşte Ragıp Bey, cebinden saatini çıkarıp baktı. Ve telâşla gitmeğe davranarak:

«Aman,» dedi. «Ne kadar geç kalmışım. Prens İbrahim'e yemeğe davetli idim.»

VIII

Ağustos ayının son günlerinde **Luxembourg** bahçesi insanın, âdeta, yüreğine dokunan mahzun bir hal almıştır. Şimdi-den, sonbaharın uçuk renklerine bürünen ve kametlerine bir nevi tevekkül¹ gelmiş ağaçlardan, mermer prenseslerin omuzlarına, oynayan çocukların başlarına ve sıra'ların üstünde konuşup gülüşen genç mekteplilerin dizlerine kâh yanmış kelebekleri, kâh vurulmuş kuşları andırır yapraklar dökülmektedir. Havada bir gizli ürperiş ve güneşin aydınlığında bir nostaljik² uzaklaşış vardır. Kumlu yollar her vakitkinden daha yumuşak; tarhlar daha derbeder, çiçekler daha perişandır. Her yanda bir bakımsızlık, bir tekellüfsüzlük...³ İstanbul sayfiyelerinin viran köşklerini çevreliyen metrük⁴ bahçelerdeki gibi bir huzu ve tevazu...⁵

Doktor Hikmet, Paris'i epeyce dolaşıp gördükten sonra, gönlünce, en çok bu yerde karar kıldı. **Jardin des Tuilleries** ile **Place de la Concorde** cna cansız bir müze dekoru gibi görünmüştü. **Champs Elysées**'de başı dönmüş, yürümesini şaşırmıştı. **Bois de Boulogne**'de ise yüreğine bir acıp kasvet basmış, âdeta, nefesi tikanır gibi olmuştu. Bu sunî ormanda bütün ağaçlar, görünmeyen bir gardiyanın muhafazası altında, bir sürgüne gitmek için sıra sıra dizilmiş mahkûmları andırıyordu ve bunlar arasında rasgeline insanların; ruhu, nefret ve isyana sevkeden bir çalımları, bir karnavalca kılık kıyafetleri, bir sahte vâkarları vardı. Burada herkes, gezip dolaşmağa, bir şey görmeğe değil, yalnız kendisini göstermeğe gelmiş gibiydi. Bir labirent kadar çapraşık yollarda muttasıl⁶ dola-

¹ Boylarına bir çeşit boyuneğme.

² Yurt özlemiyle ilgili.

³ Özensizlik.

⁴ Terkedilmiş, bakımsız.

⁵ Alçakgönüllülük ve gösterişsizlik.

⁶ Durmaksızın.

nıp duran ekipajlar,⁷ amazonlar sirk meydanlarındaki oyunları ve oyunbazları hatırlatmaktadır. Öyle ki, insan, başını, bunlardan çevirip yapma göllere doğru bakınca, uzun bir müddet suyun içindeki kuğuların da bir marifet göstermesini bekler.

Doktor Hikmet, oralarda ilk gezintisinden Quartier'ye döndüğü vakit, üzgün yüreğinde sıkıntılı bir yolculuktan sonra nihayet kendi evine kavuşan bir adamın huzurunu duymuştu. Ve günlerce, tekrar, karşı yakaya geçmekten çekinmişti. Yalnız, geçen gece, o da Ragıp Beyin ısrarıyla «Montmartre» a gitti. Ragıp Bey, ona: “Asıl Paris, işte burası!” diyordu. Fakat, Doktor Hikmet'in kendi hissine göre, “Asıl Paris” ondan her gün biraz daha uzaklaşıyordu. Tâ ilk gençlik yıllarından beri edebiyatla, sanatla, ağızdan kapma malûmatla dimağının içinde yer etmiş olan o tılsımlı şehrin şekli, çizgileri, renkleri, reliefleri aynı ismi taşıyan bu içinde yaşadığı şehrin ihtilâçlı⁸ gölgesi altında yavaş yavaş siliniyor; kayboluyor, onun yerine, büsbütün başka bir Paris'in, hiç beklemediği, anlamadığı ve bir türlü zevkine varamadığı bir Paris'in plânı teressüm⁹ ediyordu. Ragıp Beyin, dediği gibi eğer «asıl Paris» “Montmartre” idise, yazıklar olsun ona... Zira Doktor Hikmet'in, menkıbeleri dillerde destan bu mahalleden aldığı ilk intibaa göre «Montmartre» e ancak sefaletin, neşe ve coşkunluğun zenaatleştigi bir yer denilebilir. Burada, uzun saçlı kahve şairlerinin şarkılarındaki nüktelerden sarhoş orospuların tebessümlerine kadar her işitilip görülen şeyde bir nevi hazır esvap mağazasının, b'ir nevi fabrika metanın kamlot havını¹⁰ sezmek mümkün değildir. İşte Doktor Hikmet'in o âleme dair belli başlı hatırında kalan şeyler: “Chat Noire” adını taşıyan bir “Boite”! İçerisi tıklım tıklım insan dolu. Tütün dumanı ve donuk bir aydınlık burayı, âdeta, bir “aquarium” a çevirmiş; alçak ve daracak bir şanoda, sivri, sarı sakalı ve kabarık sarı saçlarıyla uzun boylu narin “chansonier”, dalgaların sağa sola, öne arkaya kımlıdatıp durduğu bir saçaklı ve lüzucetli¹¹ denizaltı nebatını andırıyor. Ragıp Bey:

⁷ Ekipler, gruplar.

⁸ Çarpıntılı.

⁹ Resimleşme.

¹⁰ Bir çeşit kumaşın ince tüyü.

¹¹ Yapışkan.

“Bu, işte Montmartre’in en meşhur chansonier’si...” dedi.

Ve bir isim söyledi. Bu meşhur kahve şairi, onlar içeri girerken, birden, sözünün veya şarkısının ortasında durup, yarı hayreti, yarı istihzayı hissettiren bir sesle mırıldandı:

«Ne görüyorum, başbaşa iki erkek! **Saisissant tablean de meurs exotiques!...**»¹²

Ragıp Bey, bu sözü ya işitmedi, ya işitti de anlamadı. Fakat, bütün başlar dönmüş, kısık gülüşmelerle onları seyrediyordu. Fakat, onlar, kendilerine bir yer bulup oturacak kadar bir zaman bile geçmeden şair bu kaba imalı lâfife parantezini çoktan kapatmış, şarkısına devam etmişti. Bu şarkıdan, Doktor Hikmet’in aklında kalan yalnız şu nekarattır:

.....ai, ai
Pepère Loubet sentait l’ail.¹³

Ragıp Bey, gözleri, hayranlıktan yuvarlak yuvarlak açılmış, daimî bir dikkatle dinliyor ve her **Loubet** * ismi geçtikçe eliyle ağzına siper yaparak Doktor Hikmet’in kulağına eğiliyor:

«Görüyor musun, reisicumhuru nasıl berbat ediyor? Hürriyet işte buna derler,» diyordu. Ve arada bir içini çekiyor:

«Bizim bu hürriyete vasıl olabilmemiz için daha bir asır lâzım ne dersin, ha...» diye fısıldıyordu:

“Chat Nar” ın baş şarkıcısı çılgın bir alkış sağnağı içinde son defa olarak “...ai, ai — **Pepère Loubet sentait l’ail**” nakaratını söyledikten sonra bir müddet durdu. Alnının üstüne düşen perçemlerini elinin tersiyle arkaya itti. Dirseğini yanındaki piyanoya dayadı. Gözlerini tavana kaldırdı, yere indirdi. Bir sünûhat¹⁴ bekliyor gibiydi. Birden doğruldu: Yüzüne gene deminki hayret ve istihza tavrını taktı. Dikkatle kapıya bakarak:

«Hele şuna bakın, hele şuna bakın...» diye söylendi.

Bütün başlar, demin, Ragıp Beyle Doktor Hikmet’e olduğu gibi, yeni gelen müşterden yana çevrildi. Bu, orta yaşlı, dazlak kafalı bir adamdı ve ne halinde, ne yüzünde göze çar-

* O devrin Cumhurreisi.

¹² Yabancı törelerin çarpıcı bir tablosu.

¹³ «..... ay, ay/Loubet Dede sarmaşık kokuyordu.»

¹⁴ Esin.

pacak bir hususiyeti yoktu. Şansoniye:

«Hımmm;» dedi. «Bu saate kadar gecikmek için mutlaka karısının uyumasını beklemiş olacak.»

Salde bir kahrkaha dır koptu. Şair çoktan “1900 sergisi” unvanlı yeni bir şarkıya başlamıştı. Halkla beraber yeni girene gülmekte olan Ragıb Bey, palas pandras toparlandı. Dirseğiyle Doktor Hikmet’in kolunu dürttü:

«Aman, bunu dikkatle dinle, çok hoştur;» dedi.

Kahve şairi, bu şarkısında, en ziyade, 1900 sergisi münasebetiyle Paris’e gelmiş olan türlü türlü yabancılarla alay ediyordu. Şarkı, tamamiyle bir “revue” nün senaryosu şeklinde yazılmıştı ve uydurulmuş bir sürü *exotique* isimler, ke’imeler, tâbirlerle dolu idi. Fransızcanın umumî âhengi içinde bunların yaptığı kakofonilerdir ki, şarkıya bellibaşlı mizah çeşnisi veriyordu. Gerçi şansoniyenin hançeresi İngilizlerden, Cenubî Amerikalılara, Cenubî Amerikalılardan, Senegalli Zencilere ve bunlardan Çinlilere kadar çeşit çeşit milletlerin acayip seslerini taklitte büyük muvaffakiyet gösteriyordu. Fakat, sanat bakımından, bu, nihayet bizim meddahların ve karagözcülerin yaptıkları hünerlerden üstün bir şey değildi. Doktor Hikmet, bir İstanbul efendisi sıfatıyla Ragıb Beyin bu tarz sanat oyunlarının kim bilir daha ne kadar iyilerini dinlemiş olmasına rağmen, bunun karşısında kendinden geçecek derecede hayran kalışına şaşıyordu.

Şarkı bittikten sonra Ragıb Bey içini çekti:

«Görüyorsun ya, birader. Zenciden Çinliye kadar herkesten bahsediyor da bizim adımızı ağzına bile almıyor;» dedi.

Fakat, şansoniyenin, müşterilerden birine daha karşı savurduğu yeni bir şaka Ragıb Beyin teessürünü bir anda dağıtmağa kâfi geldi. Bu, güre ve kuzgunî sakalı göbeğine kadar sarkmış ve kalın kaşları alnını yarısına kadar örtmüş kara yağız bir adamdı. Şair, gözünün uciyle halka bu adamı işaret ederek:

«İşte,» dedi. «Montmartreli kızlar için tüyleri yoluna yoluna bitmiyecek bereketli bir av!...» ve kendi sözüne kendi gülerek şanodan çekildi.

Doktor Hikmet, bu geceye dair başka bir şey daha hatırlıyordu. Bu, «Chat Noir»dan çıktıktan sonra birer bira içmek için uğradıkları kahvede gördüğü kızdı. Ragıb Bey önde, o, arkada kendilerine bir yer bulmak için dolu masaların arasından yürürlerken, birden, iki sert ve esnek memenin göğsüne

sürtünerek geçtiğini hissetti. Dönüp baktı. Kız da dönmüş ona bakıyordu. Doktor Hikmet, bu yaşa kadar bir kadın bakışının hiç bu derece tehlikeliğine rasgelmemişti. Bir an içinde sanki yüreği yerinden kopar gibi oldu. İşte, bunun üstünden dört gün dört gece geçmiş olmasına rağmen, şu dakikada, Doktor Hikmet bu bakışı anmakla içinden gene aynı yırtılışı, aynı sökülüşü duyuyordu. Kendi kendine: "Bu, bir yırtıcı mahlûkun sindiren gözleriydi. Avına pençesini uzatan bir parşın bakışı da mutlaka böyle bir bakıştır." dedi. Bir pars veya bir dişi kaplan, her ne ise; Doktor Hikmet'e göre vahşi bir ormanın bütün mağrur kudretleri o narin kızın küçücük çehresinde toplanmıştı. Kimbilir, belki, Ragıb Bey işin farkına varıp da "Kendine gel birader; bu bir kaldırım orospusu!" demeseydi, Doktor Hikmet bu kızın peşinde ne korkunç maceralara doğru sürüklenip gidecekti! Lâkin düşmesine ramak kaldığı bu uçurumun baş dönmesinden henüz kurtulmuş da değildi. O geceden beri, hemen her gece aynı saatte içinden bir ses ona: "Haydi kalk, Montmarta'a git! O kızı bul!" deyip duruyordu.

Bereket versin ki, Doktor Hikmet, her dilediği vakit, tek başına Paris'in herhangi bir yerine gidip gelebilecek kadar şehre alışmış ve şehrin münakale¹⁵ vasıtalarını öğrenmiş değildi ve kendisine en kolay gelen arabalı gezintilere ise çoktan nihayet vermiş bulunuyordu. Üç hafta içinde canı gibi sakladığı parasından en liranın bu yolda akıp gittiğini görünce kemerini en son deliğine kadar kasmak lüzumunu duymuştu. Bahasus ki, Ragıb Beyle düşüp kalkmağa başladığı gündenberi Pariste en sıkı ekonomya ile nasıl yaşanabileceğine dair oldukça geniş malûmatı vardı.

Ragıb Bey, onu her şeyden evvel, günde beş frank vererek oturduğu otelden çıkarıp "Rue Bonaparte" de mütevazı bir "Garnie" ye yerleştirmişti. Bundan başka ona, en ucuz ve en iyi yemek yenen birkaç lokanta da göstermişti. Bu programa göre, Doktor Hikmet Paris'te bütün bir yıl kimseye muhtaç olmaksızın geçinebileceğini tahmin ediyordu. Bütün bir yıl...: Ya sonra? Doktor Hikmet, sonrası için de büyük endişeye düşmüyordu. Bir halk hastahanesinde bir nöbetçi hekimlik veya bir hekimin yanında bir asistanlık da mı bulamazdı? Her müşkülü halleden ve Paris'te birçok tanıdıkları olan

¹⁵ Ulaşım.

Ragıp Bey mutlaka buna da bir çare gösterir, diye düşünüyor-
du. Sürgün yoluna revan olduğu günden beri, hayatının ilk
şansı bu hayırhah ¹⁶ ve babacan adama rastgelmek olmuştur.
İlk günler, doğrusu, bu adam hakkında fena fikirlerle sapsmış,
onun da aşağı yukarı, Pire'de tanıdığı Cemal nevinden bir ser-
seri olduğunu zannetmişti. Hele ilk tanıştığı gün Ahmed Rıza
ve arkadaşları aleyhinde sözleri, onun yüreğine bazı kötü şüp-
heler de vermemiş değildir. Doktor Hikmet, onun, en az se-
farethaneye mensup bir hafiye olabileceğini ve kendisini kim-
bilir hangi tuzağa düşürmek için çalıştığını da hatırandan ge-
çirmiştir.

Nitekim, o sıralarda Ahmed Rıza Beyle vukubulan bir
mülâkatında, büyük vatanpervere Ragıp Bey hakkındaki mü-
talâasını sormaktan çekinmedi idi. Ahmed Rıza Bey, yarı ist-
ihfaf, ¹⁷ yarı istihzayı ifade eder bir tebessümle gülümseye-
rek:

«Ragıp bey mi?» demişti. «Onu kim tanımaz. Ona adıyla
saniyle Baba Ragıp, derler. İyi yürekli, basit kafalı bir adam-
dır. O kadar basit kafalı ki aşağı yukarı on beş seneye yakın
bir zamandır Paris'te oturduğu halde hâlâ Fransızca doğru
dürüst bir cümle yapmasını bilmez. Buna rağmen Quartier'de
son derece populaire'dir. Herkese, her sınıf halka kendisini
sevdirmiştir? Eli de çok geniştir? Belki, biraz da bunun için
seviliyor.»

Doktor Hikmet,:

«Elinin genişliğine ben de şahit oldum,» dedi. «Ne vakit
bir arada bulunsak masrafları hep o görür. Doğrusu, biraz da
bunun için şüpheyeye düştüm.

— Ooo, bu hususta zerre kadar şüphe beslemeyin. Ragıp
Beyin o tarafı da son derece basittir. Ragıp Beyde alâmeti fâ-
rika basitliktir. Anlatayım: Bu, İstanbul'da, Hıdiv İsmail Pa-
şanın vekilharçlığını etmiş bir adamın oğludur. O münasebet-
le çocukluğundan beri birtakım Mısır prensleriyle düşüp kalk-
mıştır. Hıdiv İsmail Paşanın vafatından sonra oğullarının pe-
şine takılıp İtalyaya gelmiş. Oradan Mısır'a gitmiş. Mısır'dan
da gene bu prenslerden birinin refakatinde Paris'e kapağı at-
mıştır. Çok sempatik, nekre ¹⁸ ve biraz da dalkavukluğumsu
olduğu için bütün bu Mısırlılar arasında paylaşılamayan bir

¹⁶ İyiliksever.

¹⁷ Aşağısama.

¹⁸ Nükteci.

matah gibidir. Birkaçından mukannen ¹⁹ aylığı bile vardır. Aylık vermeyenler de onu, buraya her gelişlerinde ihsanlara, atıfetlere garkederler. Buna mukabil, hepsinin Paris'teki işlerine o bakar. Prensşesler siparişlerini ona yapar. Bu itibarla Ragıp Beye, Hidiv ailesinin Paris'te gayri resmî sefiri unvanı verilebilir.

Ahmed Rıza Bey, biraz durdu. Düşündü ve ciddi bir tavırla ilâve etti:

— Yalnız bir kusuru vardır: Oldukça zemmamdır. ²⁰ Biraz da, ne bileyim, yalancıdır. Her dediğine kulak asmamalı...

Ve bu son sözleri söylerken kırçıl bir sakalla çerçevelenmiş düzgün ve beyaz yüzü bulandı, pençe pençe kızardı, başını eğdi. Hayatın bir sürü sert mücadeleleri içinde kanıksamış olması lâzımgelen bu yaşlı adamın, bir başkasının ahlâkı hakkındaki mütalâasını söylerken böyle muhtarip ve mahcup görünüşü, Doktor Hikmet'e bir ruh iffetinin alâmeti gibi geldi. Deminki müstehzi adam, hiç hoşuna gitmiyordu. Fakat, Ahmed Rıza Beyin bu tarafı, ona, derhal bir saygı hissi verdi ve hemen bahsi değiştirmek lüzumunu duydu.

Fakat, Ahmed Rıza Beyin, herhangi bir ciddi mevzua, he-daima hazla okuduğu Sami Paşazade Sezai Bey ²² de vardı. Günün birinde bir şey olabileceğine de pek umudu yok gibiydi. Doktor Hikmet, onun bu kapalılığını, bu çekingenliğini, biraz da kendisine karşı bir nevi emniyetsizliğe hamletti. ²¹ Bunun içindir ki, o gün, Ahmed Rıza Beyden oldukça kızgın ayrılmıştı ve kendisine, adreslerini verdiği diğer arkadaşlarını, artık gidip görmek istememişti. Bunlar arasında Doktor Nazım veya Bahaeddin Şakir ²² gibi adlarını sanlarını ilk defa işittiği kimseler olduğu gibi eserlerini çocukluğundan beri daima hazla okuduğu Sami Paşazade Sezai Bey ²³ de vardı. Fakat, Ragıp Beyin söylediğine göre, o, epeyce uzak bir semtte, bilmem-hangi prensle birlikte aristokratik bir inzivaya çekilmiş imiş...

Doktor Hikmet elinde açılmış bir gazete ile Luxemburg bahçesinin kanapelerinden biri üstünde, son günlerin hâdiselerini böyle birer birer zihninden geçirirken akşam saatinin

¹⁹ Belirli.

²⁰ Yericî, onu bunu çekştiren.

²¹ Yordu.

²² İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri, ayrıntılı bilgi için bk. Hüküm Gecesi, Notlar bölümü.

epeyce ilerlemiş olduğunun farkına varmadı. Biraz evveline kadar çığlıkları kuşların civıltılarına karışan küme küme çocuklar dadıları veya anneleriyle beraber çekilip gitmişlerdi. Tenis kortundan gelen muttarit ve yeknesak raket ve top sesleri de artık işitilmiyordu. Yalnız, sarayın taraçasındaki sıralardan, henüz dedikodularını tüketmemiş grup grup mahalle karıların konuşmaları, gittikçe uzaklaşan bir kalaba'ığın mırıltısı halinde hâlâ kulağa çarpmakta idi. Bazı kanapelerde tek başına oturmuş kızların birini bekler gibi, sağa sola, endişeyle baktıkları görülüyordu. Fakat, bahçenin muhtelif istikametlere doğru uzanan yollarında, deminki genç mekteplilerin gürbüz ve cevval²³ silüetleri yerine, şimdi, siyah redingotlu ve çoğu kılçıl sakallı birtakım bürokratların ürkek, bezgin ve silik gölgeleri kaim olmuştu. Bunların her biri, ihtimal bir bürodan çıkıp bir an evvel evlerindeki terliklerine veya kahvelerindeki kadehlerine kavuşmak için acele ediyor ve buradan geçmekle belki yollarını kısaltmış, belki bir bahçe havası almış oluyordu.

Şu saatte, Doktor Hikmet'e, bunlar bile mesut insanlar gibi göründü. Zira, kendisi buradan kalkınca nereye gideceğini bilmiyordu ve yarın sabah, bütün gününü nasıl geçireceğine dair bir fikri olmayacaktı. Akşam serinliğinde vücudu hafifçe ürpererek ayağa kalktı. Kendi kendine "Yarın bir pardesü tedarik etmeliyim!" dedi. Bu düşünce, ona, bir taraftan yarın için yapacak bir iş bulmuş olmak itibarıyla hoş geldi, bir taraftan da bütün fuzulî masraflarıyla kışın yaklaşmakta olduğunu ihtar ettiği için yüreğini burktu. "Bugün bir pardesü, yarın bir palto, bir kalın esvap, bir boyun atkısı; kimbi'ir daha neler..." diye söylendi, "nafile, bu böyle sökmeyecek, kendime şimdiden bir iş bulmalıyım." Ve bittabi, gene aklına Ragıp Beye müracaat etmek geldi. Onunla üç gün sonra kendi evinde buluşmak üzere sözleşmişlerdi. Ragıp Bey ona: "Gel de sana kendi elim'e bir alaturka kahve yapayım" demişti. Üç gün... Fakat, Doktor Hikmet'in içini birdenbire öyle bir panik sarmıştı ki, bu üç gün ona uzun bir zaman gibi geldi. Bahçenin yollarında hızlı hızlı yürümeğe başladı. Bu telâş arasında aynı yoldan birkaç kere geçtiği oldu. Sıraların biri üstünde bir kız başını kaldırmış hayretle ona bakıyordu. Doktor Hikmet, aynı sıranın önünden kimbilir kaçınıcı geçişinde

²³ Hareketli, canlı.

bunun farkına varmıştı. Kendi kendine: "Ah, ne olurdu, benim de böyle bir bekleyenim olsaydı!" dedi. Fakat, yazık ki, bir ayı geçen şu Paris ikameti esnasında, hiç bir tesadüf, ona, herhangi bir genç kadınla —bir sevgi rabitası değil— basbayağı bir ahbaplık imkânını bile vermemişti. Halbuki, onun eskiden beri Paris'e dair kurduğu cennet rüyalarının ortasında her şeyden evvel taze ve sihirli bir aşk çiçeğinin baş döndürücü kokuları ve renkleri vardı. İnsan zekâsının, insan ruhunun en ince, en feyizli tecellilerine sahne olan bu topraklardan Fransız medeniyetinin bütün özünü eme eme yetiştirmiş o an bu çiçekte, Doktor Hikmet, yıllardan beri isimlerini ve yüzlerini ezber ettiği muhtelif mizacta, muhtelif yaşta, muhtelif renk ve şekilde yüzlerce roman ve tarih maşukasının²⁴ bir hulâsasını bulacaktı. Bu **eklektik** zevk ve arzu kimyasına göre, onun, dimağında bir "**Renée Maupréne**" nin solgun ve keskin çehresi, bir "**Nana Caupeau**"nın tombul ve behimî²⁵ güzelliğine karışıyor ve bir **Madame Bovary**'nin arsenikli dudaklarından **Thérèse de Sauve**'un şuh ve işvebaz tebessümünü silmek mümkün o'muyordu. Doktor Hikmet Parisli denince, kaldırımdaki kızla salondaki madamı, çeşni itibarıyla birbirinden ayıramıyordu. Meselâ ilk akşam lokantada rastgeldiği kadınla, Montmartre kahvesinde baktığı kıızı ve nihayet, şimdi önünden geçtiği bu genç talebeyi veya bu mağaza satıcısını aynı derecede şiddet ve ihtirasla arzu ediyordu.

Fakat bir kadına nasıl yavaşılır? İlk ağızda ona ne denilir? Bu, Doktor Hikmetin, ömründe yapmadığı bir şeydi. Tanımadığı bir kadına yavaşmak söy'e dursun yüzüne dikkatle bakmak bile, onca büyük bir cüret ve cesaret meselesiydi. Nitekim, demincek sıranın üstünde, kendisini o kadar dikkatle tetkik etmekte olan şu kızcağıza olsun bir göz atmalı, bir gülümsemeli değil miydi? Ne gezer! Doktor Hikmet, gittikçe sıklaştırdığı adımlarla **Luxemburg** bahçesinin **Observatoire** kapısından dışarıya kendisini dar attı. Memleketinden ve muhitinden çıktığı ve hasseten şu Paris'e ayak bastığı günden beri, tuhaf bir vehme düşmüştü: Kendisinin herkese böyle göründüğüne ve herkesin bıyık altından onun haline gülümekte olduğuna zahipti.²⁶ Milliyetini ise, adetâ bir ayıp gibi taşıyordu.

²⁴ Sevgili.

²⁵ Hayvansı, şehvetli.

²⁶ Olduğunu sanıyordu.

Ona “sen nerelisin?” diye sorulduğu vakit şaşırıp kalıyor, bir müddet kekeliyor, sonra akla gelmeyen bir memleketin adını söylüyordu. Şivesinden hakikati anlayacaklar diye bütün gün ağzı kilitli dolaşmak lüzumunu hissediyordu. Doktor Hikmet, Ragıp Beyle dolaşmaktan, bundan dolayı çekinmeğe başlamıştı. Bu adamın her gittiği yerde yüksek sesle Türkçe konuşmaları, alaturka tavır ve edaları, ara sıra, hattâ iskemlesinin üstünde bir ayağını altına alıp oturmaları, ona, adetâ dehşet vermekte idi.

Doktor Hikmet bu karışık ve birbirini tutmaz düşüncelerle dalgın yürürken, birdenbire, Ragıp Beyin, en gür sesiyle kalabalığın içinden kendisini çağırdığını duydu. Başını arkasına çevirdi. Elli adım öteden Ragıp Bey, yanında sarışın bir adamla ona doğru ilerliyordu.

«Yahu, bu ne dalgınlık böyle? Yanımızdan geçip gittin de bizim farkımıza varmadın... nereye böyle, bakalım? Bir rendez-vous filan mı var. Yoksa... Hele, hele?»

Doktor Hikmet, en alçak, en utangaç sesiyle:

«Yok, canım;» dedi. «Nereye gideceğimi bile bilmiyordum.»

«Öyle ise, dur seni Ali Kemal Beye²⁷ prezante edeyim.»

Ve eliyle yanındaki tıknaz, sarışın adamı gösterdi.

«Ali Kemal Bey, mutlaka gıyaben tanıyacaksınız. İkdam' da Paris mektuplarını yazan...»

Doktor Hikmet, bu ismi, “İkdam” daki makalelerinden ziyade, Hüseyin Cahit Beyin ona dair Serveti Fünun'da açtığı polemiklerden²⁸ hatırlıyordu. Kendine uzanan beyaz ve tombul eli sıkı. Ali Kemal, iri, miyop gözleriyle onu süzüyordu.

«Çoktan beri burada mısınız?»

Ragıp Bey, onun yerine cevap verdi:

«Yeni, yeni... Daha çiçeği burnunda bir **Jeune Türk.**»

Ali Kemal, bu «Jeune Türk» sözü üzerine biraz irkilir gibi oldu ve yan yan Dr. Hikmet'e bakarak:

«Hım,» dedi; «âlâ, âlâ; fakat, Ahmed Rıza Bey taraftarı

²⁷ Dönemin ünlü gazetecilerinden, bk. Hüküm Gecesi, Notlar bölümü.

²⁸ Eski edebiyat yanlısı Ali Kemal'e karşı yeni edebiyatı savunan Hüseyin Cahit'in yazıları kastediliyor. Bu iki ünlü gazeteci yıllar sonra itilafçı ve ittihatçı yanlısı olarak yine çatışacaklardır.

mi, yoksa Prens Sabahattin Bey taraftarı mı?»

Doktor Hikmet, bu sorunun altındaki alayı hissetti:

«Vallahi, beyefendi;» dedi, «maatteessüf sizin bu husustaki merakınızı tatmin edemeyeceğim. Çünkü Ahmed Rıza Beyi yalnız bir defa gördüm. Prens Sabahattin Beyi ise hiç tanımıyorum. **Jeune Türk**'lüğüme gelince, kendim için bu sıfatın da neyi ifade ettiğini henüz anlayamadım. Bizim Ragıp Bey; bana kendiliklerinden öyle bir unvan bahsettiler.

Ali Kemal Bey, lüzumsuz yere bir kahrkaha salıverdi. Hem gülüyor, hem kendi kendine söylenir gibi:

«Ömürdür şu bizim Ragıp Bey, ömürdür...» diyordu.

Sonra birden sustu. Ciddi bir tavır takındı ve parmaklarının ucu ile burnunun üstündeki gözlüğünü düzelterek ilâve etti:

«Politika işlerine karışmak istemediğinizden dolayı sizi anımsam²⁹ tebrik ederim, mirim;» dedi. «Burası her şeyden evvel bir diyarı irfandır.³⁰ Mademki, her ne suretle olursa olsun buraya gelmiş bulunuyorsunuz, size halisane tavsiyem, hemen müessesatı ilmiyeden³¹ birine kaydolunmaya bakın Hukuk mu olur, Ekonomi Politik mi; her ne öğrenirseniz kârdır.»

Ragıp Bey, nasihatçının sözünü kesti.

«Yahu, Hikmet Bey doktordur, be; doktordur.» dedi.

«Daha iyi ya, mirim. Şu halde Tıp Fakültesine yazılırlar...»

«Amma da yaptın ha, diplomalı hekim yeniden mektebe mi girermiş?»

Ali Kemal yeniden bir uzun kahrkaha salıverdi:

«Diploma mı? A mirim, ne çocukca lâkırdılar söylüyorsun? Bizim diplomalara, burada, kim beş paralık ehemmiyet verir? Tanımıyorlar bile. Ben, buraya hem Mülkiyenin, hem de Hukuk Mektebinin şahadetnamesiyle geldim. «Sciences Politiques» kurslarına gene yeni baştan başlattılar. Science Politiques ki adı üstünde 'Ecole Libre' dir.³² Her isteyen girebilir. Nerede kalmış ki, Tıbbiye gibi devlet darülfünununun bir mühim ihtisas şubesi, İstanbulda Gülhane Mektebin-

²⁹ İçtenlikle.

³⁰ Bilim, bilgi diyarı.

³¹ Bilim kuruluşları.

³² Özgür Okul.

den alınmış bir şahadetnameye istinaden³³ herhangi birimi-ze doktor unvanını versin.

Doktor Hikmet'e dönerek:

«Mirim, siz beni dinleyin,» dedi. «Öyle şahadetnameye filan bel bağlamayın, müsabakaya girip kazanmağa çalışın. Yarıncıdan tezi yok, 'Ecole de Medecine' e gidersiniz. Bir müfredat programı istersiniz. Ona göre hazırlanmaya başlarsınız. Fakat, bilmem bu iş için Fransızca'nız kâfi derecede kuvvetli mi?»

Doktor Hikmet, Ali Kemal Beyin bu nasihatları ve bu sualleri karşısında kendisini bir mektepli çocuk seviyesine inmiş hissediyordu. Mesleğiyle hayatını kazanmak teşebbüsüne girişeceği bir sırada bu yeni baştan tahsile başlamak lüzumu onun bütün cesaretini ve nefesine itimadını kırmıştı.

«Aman beyefendi,» dedi; «ben ki, doktorluğuma güvenererek bura hastahanelerinin birinde kendime bir iş bulacağımı ümit ederken...»

Sözünün sonu ağzında kaldı. Ali Kemal bir kahkaha daha koparmıştı.

IX

Ragıp Bey, Vaugirard sokağında iki odalı bir küçücük apartmanda oturuyordu. Doktor Hikmet, aralarında önceden takarrür ettiği veçhile¹ tam saat dokuzda onun kapısı önünde idi. Fakat fasıllı bir surette üç defa zile bastığı halde henüz ona kimse gelip kapıyı açmamıştı. Bir dördüncü defa gene zile basıp bekledikten sonra artık dönmeğe karar vermişken kapının yavaş yavaş aralandığını gördü.

«Buyurun, buyurun, birader; affedersiniz sizi beklettim. Biraz meşguldüm.»

Doktor Hikmet, Ragıp Beyin, yarı çıplak bir halde elinde tüylü bir havlu ile ensesini silerek bir odanın kapısından içeri girdiğini gördü.

«Şimdi geliyorum. Siz şu yandaki odaya buyurun.»

Bu oda, bütün duvarları, taban tahtası, tavanı, eşyası ve hattâ kendine mahsus kokusuyla, Beşiktaş'ta ve Cihangir'de, herhangi bir orta halli Türk evinden, buraya, olduğu gibi

³³ Dayanarak.

¹ Kararlaştırıldığı üzere.

nakledilmişse benziyordu. Pencerelelerdeki çitârî perdelerden, köşedeki aynalı konsola; her biri bir meşhur hattatın kûfî, tâlik ve sülûs yazılarını çerçeveleyen yaldızlı kadrolardan, ortadaki pirinç mangala kadar burada her şey Doktor Hikmet'i çocukluğunun en samimî aşinaları gibi karşıladı. Üzerine bir ipekli acem seccadesi serilmiş otoman biçimi kanapeye ilişirken, yüreğinde, ilk defa olarak, yurd hasretini andıran bir acının uyandığını hissetti. Yaşaran gözlerini, bir eski Sivas halısının desenleri üstüne dikti. Duvarlarda birtakım fesli, İstanbullu,² top sakallı veya pos bıyıklı insanların fotoğrafları ona şefkatle bakıyor gibiydi.

Doktor Hikmet, kendi kendine: "Burada hiç bir şey güzel değil. Bütün bu eşyada zarafet ve sanat namına hoşuma gidebilecek hiç bir şey görmüyorum. Kendimi bildim bileli bu dekordan daima nefret etmişimdir. Şu halde birdenbire bu içlenmenin sebebi nedir?"

Ragıp Bey yandaki odadan sesleniyordu:

«Şimdi geliyorum, şimdi...»

İki dakika sonra, gerçek, odanın ortasında idi. Sırtında bir pembe Şam hırkası, be'den kuşaklı bir pazen entari ve ayaklarında ökçesiz terlikleriyle... Tam bir İstanbul efendisine benzemek için başında bir takyesi eksikti.

«Pardon monşer; dün gece biraz geç yattım da davranmadım. Birer kahve içeriz değil mi? Dur; takımları buraya getireyim de beraber pişirelim. Daha keyifli olur.»

Ve mutbaktan bir yuvarlak gümüş tepsi içinde, cezveyi, fincanları, biribirine bitişik şeker ve kahve hokkasını ve bunların ortasında ispirotoluğu getirdi. Hepsini birer birer sedef kakma'lı bir küçük sigara masasının üzerine yerleştirdi ve fişili yakıp cezveyi sürdü. Bu işleri görürken bir taraftan da konuşmasına devam ediyordu.

«Dün gece bütün mânasiyle bir **Bomb** yaptık. Ne 'Folies Bergères' kaldı; ne 'Moulin Rouge'... Şu bizim Mısırlı prensler yok mu; dur denilen nedir bilmiyorlar, birader... para da çok. Bir defa Parise geldiler mi öyle bir azıyorlar, öyle bir azıyor'ar, aman Allah...

İsman suya kahveyle şekeri koydu.

— Ben de ihtiyarlamışım artık, eski mukavemetim kalmamış. Eee, yaş kırkı geçti. Kadın, içki filan... ertesi sabah

² O dönemde giyilen, yakası kapalı bir çeşit redingot.

turşu haline geliyorum. Birkaç gün kendimi toparlayamıyorum. Hem, bir de, son zamanlarda bana bir şey oldu. Sağ böğrümde, ince bir sızı mı diyeyim, bir ağırlık mı, bir gaz tıkanıklığı mı? Nedir. Hiç o tarafıma yatamıyorum. Halbuki eskiden sağ tarafıma yatmayınca gözüme uyku girmezdi. Şimdi, bu ağrı başlıyalı soluma da yatamıyorum. Çünkü o vakit küt küt kalbim atmıya başlıyor, hulâsa acayip bir vaziyet.

Kahve köpürmeğe yüz tutunca, demin fincanına aldığı sudan bir miktar ilâve etti.

Bu kadar az bir şey için doktora gitmek de istemiyorum. Kahvemizi içtikten sonra beni bir muayene ediverin olmaz mı?

«Hay hay... fakat şimdiden söyleyebilirim ki biraz karaciğeriniz büyümüş olacak.»

Ragıp Bey, kahvenin ikinci kabarışından sonra cezveyi çekti ve ispirtoyu söndürdü.

«Ey, bunun çaresi.»

«İçkiyi, gece uykusuzluklarını bırakmalı. Yağlı, ağır yemeklerden de içtinap etmeli.³»

Ragıp Bey, hayretle Doktor Hikmet'in yüzüne baktı, baktı.

«Yahu, sen eni kunu hekimmişsin be; bravo!» dedi. «Mahsus saklamıştım. Halbuki Prenses x'e bakan buranın meşhur profesörlerinden birine iki ay evvel kendimi muayene ettirmiştim. O da bana aynı şeyi söylemişti.»

Koyu kumral köpüklü kahveyi ağzına götürerek hafif hafif üflledi:

«Şu Ali Kemal;» dedi. «Acayip adamdır vesselâm. Acayip değil, böylesine münasebetsiz derler. Bir kanaati vardır: Bizde hiç bir şey olmaz, hiç bir şey yetişmez. İlim, fen, ahlâk, fazilet ne varsa, hep Avrupa'da. Geçen gün size yaptığı muameleyi hatırlıyorum da âdeta kafam dönüyor. Mübarek, nerede ise, sizi iptidaiye mektebine⁴ yollayacaktı. Efendim, dedim a, hiç kimseyi beğenmez; varsa kendisi, yoksa kendisi. Çünkü Sorbon'da tahsil etmişler beyefendi hazretleri... Fakat, söz aramızda, bu tahsilin de ne olduğunu ben bilirim.»

Dudaklariyle bir küçük hortum sesi çıkararak fincanından bir yudum çekti.

«Herkes gibi ara sıra diğer meşhur birkaç profesörün

³ Sakınmalı.

⁴ İlkokul.

dersini dinlerdi. Sonra kahvede 'Sorel' şöyle dedi idi. 'Morel' böyle yaptı idi diye artık günlerce malûmat satardı. Şahadetnamesi filan da yoktur, ha inanmayın. Onun için bütün şahadetnamelere karşı garezdir. Benim iyi kötü Bahriye'den bir şahadetnamem vardır, onu bile çekemez. Geçen gün, hani, Boulevard St. Germaine'de size 'Türk şahadetnamesinin de ne hükmü olurmuş.' derken, aklınca bir taşla iki kuş vuruyordu ukala dümbeleği. Onda zerre kadar akıl olsaydı, Mahmut Muhtar Paşanın⁵ yanında topladığı beş on kuruşu borsada pamuk üzerine oyun oynayacağım diye bir hamlede batırmazdı.»

Kahve fincanını çalkalayıp çalkalayıp ta dibine kadar sömürdükten sonra yanı başında duran kalın, gümüş bir tabakadan iki sigara çıkarıp birini misafirine uzattı, öbürünü kendi ağzına götürdü. Birkaç derin nefes çekti. Başını koltuğun aralığına dayadı. Susuyor, bir murakabeye⁶ varmış görünüyor. Sonra, neden sonra yavaş yavaş doğruldu. İri, yuvarlak gözlerini dikkatle Doktor Hikmet'e dikti. Ona, sanki ilk defa tanıştığı bir adammış gibi dikkatle baktı, baktı:

«Birader,» dedi, «Yarından tezi yok, seninle gidip bahsettğim o meşhur profesörü bulacağız. İsmi aklıma gelmiyor, şimdi keratanın, fakat oturduğu yeri biliyorum. O, hem Tıbbiyede hocadır, hem de burada birçok hususî ve resmî kiliniklerde baş operatördür. O, mutlaka sana bir iş bulur, ben eminim..»

Doktor Hikmet, az kalsın Ragıp Beyin boynuna atılıp yuvarlak ve yumuşak yanaklarından öpecekti. Kendini güç zaptetti:

«Çok teşekkür ederim. Ben de size böyle bir ricada bulunmak istiyordum.»

Ertesi gün, öğleden sonra, profesörün kapısı önünde idiler. Doktor Hikmet kapının zili üstünde tunç başlı çivilerle kakılı siyah, porselen plakada, yaldızlı harflerle yazılmış şu ismi okudu:

Professeur Dr. Henry Foissard

Ragıp Bey, güya burası her gün uğradığı bir ahabab evi

⁵ Bk. Hüküm Gecesi.

⁶ Dalıp kendinden geçme.

imış gibi alışkan ve emin, zile bastı. Kapı derhal açıldı. Lâkin livreli ihtiyar bir uşak, mutantan⁷ bir eda ile eşikte durmuş, onlara kim olduklarını ve ne istediklerini soruyordu. Ragıp Bey, malûm olan Fransızcasıyla:

«Doktoru görmek istiyoruz;» dedi.

Uşağın yüzü, boş yere rahatsız edilmiş bir insan çehresinin işmizazlariyle⁸ buruştu:

«Eğer önceden **rendez-vous** almamışsanız, zannetmem ki sizi kabul etsin..»

Livreli adam, eşikte, bir kale nöbetçisi gibi dimdik duruyordu. Bu dört katlı **Hotel particulier**'nin kurşunî, kalın, kesme taşlardan örülmüş cephesi ve iri, tunç halkalı dökme demirden kapısı ile zaten bir kaleden farkı yoktu. Zavallı Ragıp Beyin bir ayağı, dış merdivenin birinci basamağında, öbür ayağı ikinci basamağında kaldı:

«Ben, umarım ki kabul eder. Kendisiyle Mısırlı prenses x'in 'Etoile' deki evinde tanışmıştık. Hele bir haber verin.»

Uşak, «prensese», «Etoile» deki evi lâkırdı'larını iştince, biraz yumuşar gibi oldu. İki adım geri çekildi ve kapının kanadını biraz daha araladı. Bu kadar «hüsnü kabul» zaten, Ragıp Beye kâfi gelmişti. Hemen bir hamlede kendisini mermer holün ortasında buldu. Doktor Hikmet, onu, gölgesi gibi takip ediyordu. Pr. Faissard'ın **valet**'si, bu sefer, Ragıp Beyden kartını istedi. Ragıp bey, on iki yıldan beri doğru dürüst fransızca söylemeği öğrenmemişti ama, alafranga adabı muaşeretin bütün incelik'lerini, hassaten frenkler üzerinde tesir yapan bütün şatafatlı gösterişleri iyi biliyordu. Köşesi altın markalı küçük cep cüzdanının içinden bir kart çıkarıp uşağa uzattı:

«Lâkin bu kâfi gelmez, lütfen Mısırlı prensesin evinde-ki mösyö, hususî bir iş için sizi görmek istiyor deyiniz.»

Uşak, bu sefer daha ziyade yola geldi:

«Hususî bir iş için mi? Öyle ise başka...» dedi. «Çünkü doktor bugün hasta kabul etmeyecekti.»

Ve kartı gümüş bir tepsi içine koyarak sessiz adımlarla holün loşlukları içinde kayboldu. Birkaç dakika sonra geriye döndüğü vakit misafirlere karşı daha nezaketli bir tavır takınmıştı. Ellerinden şapkalarını, bastonlarını aldı ve

7 Gösterişli.

8 Yüz ekşimesi.

hole açılan oda kapılarından birinin kanadını itip:

«Lütfen buraya buyurunuz **Monsieur le Dr.** birkaç dakika beklemenizi rica ediyor;» dedi.

Duvarları tırş renginde hareli ipek kumaş kaplı bir salona girdiler. Aynı renkte ve aynı kumaştan perdeler, camları örten muslinlerin iki yanından kalın, şakulî kıvrımlarla parkenin üstüne sarkıyordu. Kenarları yeşil yaldızlı goblen döşeli koltuklar; ortada bir mermer masa, köşelerde, içeleri tıklım tıklım bardak, çanak, çömlek ve biblolarla dolu camekânlar.. Ragıp Bey, kıymetli eşyadan anlar bir adam tavriyle, iki eli arkasında bunların önünde durup ikişer üçer dakikalık bir seyre daldı. Sonra Doktor Hikmet'e dönerek:

«Monşer, hele şu zenginliğe ve şu zevke bakınız...» dedi:

Gerçi, odada zenginlik namına birçok alâmetler vardı. fakat, doğrusu, Doktor Hikmet, burada ince bir zevke delâlet edebilecek bir şey göremedi. Hattâ, bir fen adamının, bir operatörün bekleme salonu olmak itibariyle bu odayı şu eşyalar ve şu cici bicilerle lüzumundan fazla kargaşalık ve yığıntılı bulmuştu. Ne mermer masa, ne raflar, ne yaldızlı koltuklar, ne de yerdeki halı ona tam bir temizlik hissi vermiyordu. Bunların hepsinin üstünü hafif b'ir toz tabakası kaplamış gibiydi ve havada, uzun müddet kapalı kalmış yerlerin bayat kokusunu duymamak kabil değildi. Ragıp Bey:

«Milyonerdir, bu herif;» dedi. «Bilir misin bir ameliyatını kaç para yapar? Tahmin et.»

Doktor Hikmet bir cevap vermiş olmak için:

«Otuz lira, kırk lira belki..» dedi.

Ragıp Bey, ağzını Doktor Hikmet'in kulağı hizasına yetiştirebilmek için ayaklarının ucuna basıp yükseldi ve son derece mühim bir sırrı ifşa ediyormuş gibi sesini mümkün olduğu kadar alçaltarak üç defa şu rakamı tekrar etti:

«Yüz yirmi, yüz yirmi, yüz yirmi.. hem de İngiliz lirası ha. Fakat, şunu da söylemeli ki, devlet hastahanelerinde yaptığı ameliyatlardan on para almaz; zannederim, bin beş yüz frank kadar profesörlük maaşı varmış. Bin beş yüz frank.. ona göre cep harçlığı bile değil. Ama, unvanın şerefi büyük.. Ameliyat ücretini aldıktan sonra prensese yol-ladığı teşekkür kartının üstünde gördüm. Daha ne unvanla-

rı yok ki.. Institut azası, **Chevalier de la Légion d'honneur** ilâh.»

Ragıp Bey, Doktor Foissard'a dair yaptığı şu kısa kaside ile, hayranlıktan nefesi tıkanmış gibi kaldı. Zaten, lüzumundan fazla iri olan gözlerini daha ziyade büyüterek:

«Şimdi,» dedi. «Bu adam isterse bize neler yapamaz ki.. Seni bir defa himayesine aldı mı, bak keyfine. Abdülhamid ölse de artık yine memlekete dönmezsin. Dönsen bile, şöyle bir, ananı, babanı görmek için dönersin. Zaten, bu politika molitika çıkar yol değil, bırak allah aşkına. Gül gibi sanatın var elinde; onu ilerletmiye bak.»

Doktor Hikmet, Ragıp Beyin bu sözlerini can ve gönülden dinler ve bunların her birine ayrı bir ehemmiyet verir gibi görünüyordu. Fakat, dakikalar geçtikçe, içinde, bu yaptıkları teşebbüsün neticesine dair ümidi kendi nefesine ve kendi «gül gibi» sanatına olan itimadiyle beraber azala azala nerede ise derin bir yese inkılâp etmek üzere idi. Zaten içinde bulundukları bu binanın muhkem kale cephesi, livreli uşağın matruş ve sert yüzü, kabul tarzındaki tatsızlıklar, bu şahsiyetsiz zengin burjuva odası ve bütün bunların ortasında Ragıp Beyin basit ve gülünç canbazlıkları; kendi zavallı hali; zayıf ve uzun boyu, incecik boynu, daracık omuzları ve Paris'e geldiği günden beri bir defa ütü yüzü görmemiş bir esvablarla kendi biçare manzarası, onun yüreğinde herhangi bir optimizma'ya⁹ yer bırakmıyordu. Doktor Hikmet, zaten, hiç bir zaman kendisinden memnun değildir. Fakat, kendisine karşı şu andaki kadar da nefrete yakın bir hoşnutsuzluk duyduğunu hatırlamıyordu. Bedeninin her bir parçası ona karikatüral bir biçim gibi geliyordu. Bunun içindir ki, birkaç kere aynaya isabet eden gözlerini haşyetle¹⁰ yere indirmişti. Lâkin, Doktor Hikmet'in, kendisini görmek için daima içinde taşıdığı bir ayna ve mutassıl bu aynaya dikili duran başka gözleri vardı. Bunları istediği yere çevirmek onun elinde değildi.

Zaptedemediği bir endişe ile Ragıp Beye döndü:

«Rica ederim, kıyafetimi nasıl buluyorsunuz? Pek berbat değil mi?» dedi.

Kimbilir, belki, iyi kumaştan, iyi dikilmiş, koyu renk bir

⁹ İyimserliğe.

¹⁰ Korkuyla.

kostüm içinde, kendisini daha rahat hissedecek ve belki herkese bu kadar zavallı görünmiyecekti. Fakat, her kıvılda-
nışında onu bir kâğıttan fener gibi çizgilendiren ve potları,
buruşukları, kısık ve sarkıkları, bedenine ait birer kusur,
birer hastalık gibi ıstırap veren bu hazır esvapla o ancak
âlemin istihza veya merhametini toplayabilirdi. Doktor Hik-
met, biraz sonra Foissard'ın kendisini ve hakaretli bir ba-
kışla süzeceğini şimdiden tahmin ediyordu.

Professeur Foissard; lâkin, işte, nerede ise yirmi daki-
kadan beri bekledikleri halde, henüz kendisinden bir ses
çıkamamıştı. Bütün binanın içinde derin ve adetâ vakarlı bir
sessizlik hüküm sürüyordu. Öyle ki, bunun tesiri altında,
nihayet, Ragıp Bey bile sus pus olmuş, bir koltuğun içine
büzülüp kalmıştı. Gerçi, henüz gözleriyle etrafındaki eşyayı
okşar gibi seyretmekten hali değildi ve arasına bu gözlerin
ucu ile, Doktor Hikmet'e, ya orta masanın üstündeki büyük
vazoyu, ya karşısına tesadüf eden camekândaki tabağı işa-
ret ederek:

«Mutlaka bu bir **Sèvre** ol'acak.. Bu muhakkak bir Bo-
hemya'dır. Şuna gelince, eminim ki; eski bir **Saksonya**..»
diye mırıldanmaktan kendini alamıyordu.

Yavaş yavaş bundan da vazgeçti ve başını koltuğun ar-
kalığına dayayarak gözlerini kapadı. Uyukluyor muydu? Bir
bu eksikti.

«Aman Ragıp Bey, sakın dalıvermeyin.»

«Yok canım. Şöyle biraz gözlerimi dinlendiriyordum.
Lâf aramızda; bu doktor da uzun etti ha! Hani, benim kim
olduğumu bilme..»

Ragıp Beyin lâkırdısı ağzında kaldı. Salonun kapılarının
dan biri yavaşça açıldı. Aralıktan uzun boylu, kamburumsu
bir adamın gövdesinden ileriye uzanan kırçıl bir baş görün-
dü. Ragıp Bey hemen yerinden fırladı ve telâşla ceketinin
düğmelerini ilikleyerek, vükelâdan birinin huzuruna çıkan
bir Babıâli memuru inhinalarıyla¹¹ profesöre doğru şitab
etti.¹² Doktor Hikmet, onu yerden bir kandilli temenna ile
Parisli operatörün eteğine varacak sanmış ve yüreği ağzına
gelmişti.

Foissard, bir elinde Ragıp Beyin kartı, öbür elinde göz-

¹¹ Eğilip bükülmeleriyle.

¹² Atıldı, yöneldi.

lûğü kapının eşğinde duruyordu ve ne söyleyeceğini, ne yapacağını bilmiyor gibiydi. Neden sonra gözlüğünü burnuna taktı, uzun, derin ve fennî bir dikkatle karta baktı ve nihayet Ragıp Beyin hiç şüphesiz, frenkler üzerinde tesir yapar fikriyle «Ragıp Bey» diye bastırıldığı kartın üstündeki son kelimeyi ziyaretçisinin aile adı zannederek ağır ağır heceledi:

«Mösyö Bey?»

Ragıp Bey eli doktora uzanmış:

«Evet, benim, benim..» diyordu,

Ev sahibi eşikten odaya doğru bir adım daha attı. Gene bir elinde gözlüğü, öbür elinde Ragıp Beyin kartını tuttuğu için, ziyaretçileriyle selâmlaşmağa imkân bulamıyan bir hali vardı. Kalkık omuzlarının arasından ileriye doğru uzanan başını birkaç defa Ragıp Beyden Doktor Hikmet'e, Doktor Hikmet'ten Ragıp Beye çevirdi:

Nihayet nezle'li ve karık bir sesle:

«Ne emriniz var, efendiler?» dedi.

Ragıp Bey, ancak kahve garsonlarının — o da uzun bir itiyat sayesinde — kavrayabildiği Fransızcasıyla Foissard'a bir şeyler anlatmağa çabılıyor, fakat o, söyledikçe profesörün şaşkınlığı artıyordu:

«Mısırlı prenses mi? — Ne tuhaf! Uşak bana bir Japonyalı demişti — yanlış anlamış olacak. Etoile de ha; evet, evet, hatırlıyorum. Sizinle orada mı görüşmüştük? Hattâ sizi muayene de etmişim öyle mi? Pek mühim bir şeyiniz yoktu zannedirim, aksi takdirde, herhalde simanızı unutmayacaktım.. her ne ise, affınızı rica ederim.

Bir anda her ikisi birden sustular. Ragıp Bey, bu kısa vakfeden¹³ istifade ederek eliyle profesöre, Doktor Hikmet'i gösterdi:

«Size dostum Doktor Hikmet'i takdim ediyorum.»

«Ne doktoru? Dr. en Droit mi? Dr. en Medecine mi?¹⁴»

«Medecine, Medecine, doktor Medecine...»

«Şu halde demek ki mevzubahis hasta olan bir meslekdaştır.»

Ve doğrudan doğruya Doktor Hikmet'e hitap ederek:

«Aziz meslekdaşım,» dedi. «Muhakkak vaziyetinizi çok

¹³ Durma, duruş.

¹⁴ Hukuk doktoru mu? Tıp doktoru mu?

âcil görmüş olacaksınız ki, bu tatil gününe rağmen..

Doktor Hikmet bütün enerjisini bir araya toplayarak cevap verdi:

«Ben hasta değilim, sizden bir ricaya gelmiştik. Buradaki sıhhi müesseselerin birinde kendime bir iş aradığımı arkadaşşıma söylemiştim. O da size baş vurmamızı münasip gördü.»

Profesör Foissard derhal kendini topladı. Deminki yarı şaşkın yarı dalgın halinden hiç bir eser kalmadı. Hattâ omuzlarından kanburu bile yok oldu ve madeni bir sertlik bağlayan gözlerini ziyaretçilerin tepeleri üstünde gezdirerek:

«**Ah. Mais mon puvre Monsieur,¹⁵**» dedi. «Böyle bir müracaat için de münasip olmayan bir yer ve bir zaman intihap etmişsiniz. Bu intihabınızda isabet etmiş olsaydınız da size bir yardım yapabileceğime dair bir vaitte bulunamazdım. Evvelâ sizin kim olduğunuzu ve ilmî ehliyetinizin derecesini bilmeden ne yapabilirim? Hangi memlekettensiniz?»

«Türkiye'den..»

«Belli ki, Fransa'ya çok uzak bir yerden geliyorsunuz. Burada iş'er sizin tasavvur ettiğiniz kadar basit değildir. Hele, bir parça muhite alışınız. Gelip bizim müesseselerimizi görünüz. Bellibaşlı birkaç ilim adamının tedris sahasına sokulmaya ve metodlarımız hakkında yakından bir fikir edinmeğe çalışınız. Size, bu hususta, elimden gelen yardımda bulunurum.

Girdiği kapıya doğru iki üç adım çekildi:

«Meselâ,» dedi, düşündü; «mese'â yarın, beni gelip **Salpêtrières**'de bulunuz. Hemen her gün dokuzdan itibaren öğleye kadar oradayımdır. Birlikte bu işi bir defa daha konuşuruz. Bonjur Efendiler!..»

X

Doktor Hikmet'le Ragıp Bey, Profesör Foissard'ın evinden çıktıktan sonra uzun bir müddet, hiç konuşmadan, yan yana iki dargın adam gibi yürüdüler. Gidecekleri yeri, önceden, kendi aralarında tayin etmedikleri için adımlarında

¹⁵ «Ah, ama zavallı Bayım...»

da birbirini tutmayan bir ahenksizlik vardı. Acayip teşbihler yapmasını sever bir kimse, bu adımlara dikkatle bakarsaydı, onları, mutlaka, yeni arabaya koşulmuş iki acemi beygire benzetirdi. Bir polis gözü ise, bunlarda, döğüşmek için تنها bir yer aramaya çıkmış iki düşman hüviyeti sezerdi. Gerçi, başka bir bakımdan, ne Ragıp Bey, ne Doktor Hikmet bu sezişe büsbütün zıt bir haleti ruhiye içinde değildiler. Birbirlerine karşı muayyen bir öfke hissetmemekle beraber her ikisi de aralarında nahoş bir hadise geçmiş iki insanın yürek tedirginliğini taşıyorlardı. Ragıp Bey, Doktor Hikmet'i aşağı yukarı hakarete benzer bir soğuk muameleye maruz bıraktığı için sıkılıyor, Doktor Hikmet ise, arkadaşının bu sıkıntısını sezdiği için muhtarip oluyordu. Yani her ikisinde de birbirine karşı müsavi bir utanma ve arlanma hissi vardı. Ragıp Bey, Profesör Foissard'ı çok iyi tanıdığını söylemek ve deminki hadise bunun aksini ispat etmekle zavallı adam hem kendi nazarında hem de arkadaşına karşı bir yalancı vaziyetine düşmüş oluyordu. Halbuki, çok defa bire bin katan ve yalana yakın palavralar savurmaktan kendini alamayan Ragıp Bey, bu sefer tamamiyle masumdu. Foissard'ı, gerçekten, birkaç kere görmüş, bir keresinde kendisini muayene ettirmiş, hattâ Foissard, ona daima prensesin evinde rasgeldiği için bir dost muamelesi ederek, ondan muayene ücreti bile almamıştı:

«Yok; aziz dostum; aramızda bu zahmete ne hacet...» diye sırtını okşamıştı.

«Aziz dostum!» Halbuki şimdi, ne adını, ne yüzünü hatırlıyordu. Aradan yıllar geçmiş olsaydı, bu unutmaya hak verecekti. Fakat, aradan üç ay bile geçmemişti. Ragıp Bey, böyle düşünerek öfkeleniyor, öfkesi gittikçe yürümesini hızlaştırıyordu. Yalnız hızla yürüse ne ise.. Fakat, muttasıl sağa sola yalpa vuruyor, köşe başlarında duruveriyor ve lüzumsuz yere o yaya kaldırımından bu yaya kaldırımına geçiyordu. Doktor Hikmet'i adetâ istiskal eder¹ gibi bir hali vardı. Genç adam, düşünüyordu. «Mutlaka benden ayrılmak istiyor. Nerede ise, bana selâm vermeden bir köşe başından sıvışıp gidiverecek. Bari ben buna meydan vermeyeyim. Ona nezaket dairesinde veda edip çekileyim... Fakat, nerede olduklarını ve buradan **Quartiyer**'ye nasıl döneceğini

¹ Kovmak, uzaklaştırmak ister.

bilmiyordu. Profesör Foissard'ın sokağına, St Michel meydanından bindikleri bir omnibüsle gelmişlerdi ve omnibüsün takip ettiği istikameti Doktor Hikmet hiç hatırlamıyordu. Profesörün evinden çıktıktan sonra ise aşağı yukarı bir çeyrek saatten beri, o kadar ittiratsız,² o kadar karışık bir tarzda yürümekte idiler ki, onun için artık, herhangi bir istikamet tayinine büsbütün imkân kalmamıştı. Hep hususi evlerden teşekkür etmiş ve adetâ büyük malikânelerin iç avlularını andıran bu تنها mahallelerden kolaylıkla bir kira arabası bulmak da kabil değil gibiydi. Doktor Hikmet'in yüreğine yolunu şaşırmış bir küçük çocuğun ıstırapı düştü. Tıpkı buna benzer bir hissi, bundan yirmi yıl evvel, bir donanma gecesinin kalabalığı arasında lalasını kaybettiği zaman duymuştu.. Nasıl olmuştu, hâlâ, pek iyi bilmiyor; eli, birdenbire, İsmail Ağanın avucu içinden sıyrılıvermiş ve bir insan seli, onu, bir an içinde hiç bilmediği, görmediği birtakım yerlere doğru sürükleyip götürmüştü. Bağırarak, imdadına çağırmak istemişti. Fakat, büyüğümsü bir çocuk olduğu için buna vakarına zıt bir hareket telâkki ederek, bu berzahtan kendi kendine, sessizce kurtulmağa çalışmıştı ve çalışıp çabaladıkça büsbütün kaybolup gitmişti. Ne kadar sürdüğünü pek iyi tahmin etmediği bir mücadeleden sonra, nihayet, sinirlerinin mukavemeti son haddini bulup da ağlamağa başlayınca yaşlı bir efendi, ona doğru eğilmiş «Lalanı mı kaybettin? O nasıl adam bakayım. Adı ne? İsmail Ağa mı? Pek âlâ, Omu, gel, beraber arayaalım. Merak etme. Şimdi, şimdi buluruz.» demişti ve işte, bu adam sayesinde o gece tekrar lalasına kavuşabilmişti.

Doktor Hikmet, kendi kendine: «Ben hâlâ aynı küçücük ve pısırik çocuğum,» diyordu. «Aynı aciz, aynı çaresizlik içinde çırpınıp duruyorum. Bu yirmi - yirmi iki yıllık ömrün tecrübeleri neye yaradı? Yanımda yürüyen bu adam beni bulunduğum noktada bırakıp kayboluverse, akşam yatacağım yatağı bulmakta zorluk çekeceğim. Şu yanımda yürüyen adam, benimle meşgul olmaktan vaz geçse kalkıp başka bir memlekete gitse, bu engin şehrin içinde bir deniz üstünde bir tahta parçası gibi kalacağım. Şu yanımda yürüyen adam? Lâkin, işte, o benim bugünkü lalamdır. Şu fark ile ki, birinci lalam, benim bütün kaprislerime boyun eğdi.

² Düzensiz.

Bu ise, şimdi, beni kendi kaprislerine bağlayıp sürüklüyor.»

Doktor Hikmet, böyle düşünerek, Ragıp Beye biraz kızar gibi oldu. Daha doğrusu içinde ona karşı bir nevi isyan duydu:

«Kuzum Ragıp Bey», dedi. «Sorması ayıp ama, böyle dolu dizgin nereye gidiyoruz? Sizin muayyen bir hedefiniz varsa ben mâni olmayayım.

«Yok canım; hiç bir yere gidecek değilim. Bu akşam tamamiyle serbestim. Şöyle biraz Champs de Mars'a doğru gidip hava alırız, diye düşünüyordum.»

Başını Doktor Hikmet'e çevirmeksizin burundan gelen bir sesle konuşuyordu. Birdenbire:

«Bütün işi karıştıran o kerata uşak;» dedi. «Gördünüz ya gitmiş, doktora, bizim için caponyalı demiş. Caponyalı? (Ragıp Bey, japon yerine capon telâffuz ediyordu) bir münasebet olsa bari. Teres, hiç yoktan icadetsiz. Caponya nerede Mısır nerede? Kapıdan çıkarken pezevenği bir temiz kalaylamak isterdim ama, haydi ne ise, şeytana uymayayım, dedim.»

«Aman Ragıp Bey, kalaylayacağınız yerde, herifin eli-ne bir frank da bahşiş verdiniz.»

«Bahşiş mi verdim? Vallahi farkında değilim. Ne yaparsın, itiyat, itiyat, be birader... Bu kırılmalı el hep vermeğe alışmış. Biz, Türkler yok mu, adam olmayız vesselâm.»

Ragıp Bey, birkaç saniye durdu, düşündü:

«Lâkin bilir misin, monşer,» dedi; «şu bahşışı girerken verseydim, başımıza gelenlerin hiç biri olmayacaktı.»

Doktor Hikmet, arkadaşını teselli için zoraki bir kahkaha ile güldü:

«Başımıza gelenler mi?» dedi. «Başımıza ne geldi ki, a Ragıp Bey. Gerçi, profesör tarafından nezaketle bir tarzı kabule mazhar olmadık ama yine maksadımızı yerine getirmiş sayılabiliriz. Adamcağız, bana ne yapmam lâzım geldiğini açıkca anlattı ve atf için de doğrusu ümit kapılarını büsbütün kapamadı.»

Doktor Hikmet'in bu kadarcık sözü, Ragıp Beye, her zamanki neşvesini iade etmeğe kâfi gelmişti.

«Canım, orası doğru: Orası doğru... Fakat;» dedi. «Şu herifin Mısırlı ile Caponu karıştırmış yok mu?»

Ve kıs kıs gülmeğe başladı. Bulvarımsı kısa, loş bir caddeden birdenbire geniş, aydınlık bir meydana çıkışlar-

dı. Bu saha, göz alabildiğine, uzanıp serilen çimenli tarhları, irili, ufaklı ağaçları, kumlu yollarının kenarına dizilmiş bahçe kanapeleriyle basbayağı bir park manzarası göstermekle beraber, lüzumundan fazla keskin ve hendesi hatları, herhangi bir kuytuluktan ve gölgelikten mahrum çıplaklığıyla bir koşu yerini, bir talimgâhı veya bir kışla avlusunu da andırıyordu. Hattâ bazı çocuk dadılarının, önlerindeki bebek arabalarını iterek dolaşırları ve kanapelerin üstünde bazı yaşlı efendilerin ya gazete okuyup, ya uyuklayışları bile manzaranın bu sertliğini yumuşatamıyordu. Doktor Hikmet, burayı ilk defa görmekle beraber:

«Mutlaka **Champs de Mars** burası,» dedi.

«A, bilmiyor muydunuz? Hiç gelmediniz mi? Demek ki Tour Eiffel'i de yeni görüyorsunuz?»

Doktor Hikmet, bu sonuncu sorunun mânasını birdenbire anlamamıştı. Tour Eiffel'le **Champs de Mars**'ın ne münasebeti var? Böyle düşünerek yürürken, gözleri tarhlardan birinin göbeğinden, insana baş dönmesi veren bir meyille yukarılara doğru yükselen bir kocaman demir sütuna ilişti. Bu, ilk bakışta bir asma köprü kaidesini andırıyordu. Doktor Hikmet, bu acaip nesnenin istikametince başını havaya kaldırdı ve ilk defa olarak, Tour Eiffel'in yüzlerce dev büyüklüğünde bir mamut iskeletine benzeyen korkunç cüsesinin iğri bacakları üstünde göklere doğru uzandığını gördü. Çocukluğundan beri, resimli gazetelerde kimbilir kaç bin defa zarif endamına baktığı ve Paris'e geldiği günden beri, şehrin kimbilir kaç noktasından başını çevirip hayretle seyrettiği bu âbidenin, yakından, bu kadar mânasız, bu kadar çirkin görünüşüne şaşı. Çünkü, Doktor Hikmet'in, şu anda duyduğu his ancak bu uzvî rahatsızlıktan ibaretti. Kendini tutamayıp:

«Aman ne kaba, ne biçimsiz şey...» diye mırıldandı.

«Kaba mı? Biçimsiz mi? Amma da yaptın ha! Yah, dünyada bunun bir misli daha yok. Her gören ecnebinin parmağı ağzında kalır. 1900 sergisinde, Amerikalılar bunun etrafında adetâ cebze tutulmuş dervişler gibiydiler. Hele gece olup da baştan başa elektriklerle donandı mı, hey Allahım, hey, akla, hayale sığmaz...»

Ragıp Bey, Tour Eiffel'i, o sanki kendi eseri imiş gibi müdafaaya koyulmuştu. Fakat Doktor Hikmet, çok defa olduğu gibi bu sefer de, onun bir acemi kılavuz izahatına ben-

zeyen bu söylenişlerine kulak asmayor ve kendini kendi intibalarına bırakıyordu. Çelik kulenin tam altına geldikleri vakit, tekrar başını kaldırıp baktı. Gökyüzü bir demirden kafes içine hapsedilmiş gibiydi. Ragıp Bey:

«Yukarıya çıkalım da bak, gör;» dedi.

«Yukarıya mı nasıl?»

«Nasıl olacak. Asansörle...»

Ragıp Bey, şehirlileşmiş bir köylünün, köylü kalmış akrabasına bir büyük medeniyet merkezinin hayret verici harikalarını gösterirken duyduğu gururu andıran bir çalımla kabarak Doktor Hikmet'i Tour Eiffel'in asansörüne götürdü. Fakat tam bilet gişesinin önüne gelince pişman olmuş gibi durdu.

«Şimdi bir mesele var;» dedi. «Bu asansörle Tour Eiffel'in tâ tepesine kadar çıkılabilir. Fakat, değme adam buna dayanamaz. Ben bir defa çıktım. Göz karartısından, baş dönmesinden az kalsın kendimi kaybediyordum. Sonra, efendim, hafif de bir sallantı hiss olunur; hafif dediğim, yani, insana yine enikonu bir mide bulantısı verecek derecede. Onun için, bugünlük istersen ilk kata kadar çıkarız. Maksat, şöyle kuş bakışı bir Paris'i görmek değil mi? Ha, ne dersin?...»

Doktor Hikmet, kendisine pek ciddi bir zevk vadetmiyen bu asansör sefasının zaten pek isteklisi değildi. Angaryayı yarıya indiren bu teklifi adetâ minnetle tasvip etti.

Tour Eiffel'in demirleri arasından havaya doğru kalkan küçük vagon bir bayram dolabını andırmaktadır ve Ragıp Beyin çehresinde bir tombalak bayram çocuğu neşesi var. Doktor Hikmet, aynı basit neşeyi asansörün öbür yolcularında da seziyordu ve içinden diyordu ki: «Ne tuhaf, insanlar, ne yaşta ve ne şeraitte olursa olsun, içlerinde daima bir çocuk saffeti saklıyorlar. Kırk elli metre yerden yükseliş veya otuz beygir kuvvetinde bir otomobille düz bir yol üstünde saatte altmış kilometre süratle bir koşuş onları mesut etmek için kâfi geliyor. Paris gibi en yüksek fikir ve ruh heyecanlarından, en koyu ve en **raffiné** sefahatlere kadar bütün zekâ ve heves ihtilâllerinin topladığı bu derin ve bulanık merkezde bile Tour Eiffel gibi bir hendese oyununun ve bu asansör gibi bir oyuncağın yeri ve manâsı oluyor. Bu şehrin içinden bunlarla eğlenip avunabilecek insanlar çıkıyor. Ne tuhaf! Ne tuhaf! diyorum. Sanki, ben, bunların

hepsinden daha mı olgun, daha mı bezginim? Hayatın satını teşkil eden hiç bir şey beni alâkadar etmiyor. Ancak derinliğine yaşayabiliyorum. Bütün bedbahtlığım buradan geliyor. Hep derinliğine... Halbuki hayat tek buutlu bir nesne değildir. Mesut olmasını bileyim. İşte, Paris ayakları-mın altına seriliyor.»

Koca şehir, tatlı, uçuk ve yer yer koyu yeşil renkleri; ihtilaşsız³ ahenkdar çizgileriyle gerçekten, Doktor Hikmet'in ayakları altında, uçları ufuklara dayanan bir geniş «Goblen» halısı gibidir. Kiliselerin çan kuleleri, kubbeler, diya-gonlu çatılar, köprüler ve kat kat binaların sayısız bacaları bu dümdüz satıh üzerinde, ancak bir kanaviçenin kabartma-ları kadar sivriliyor. Seine nehri, bir bulut üstünde bir şim-şegin resmettiği hatlar kadar ivicacıdır⁴. Doktor Hikmet, onu, çöreklenmeğe başlamış dev büyüklüğünde bir boğa yı-lanına benzetemiyor. Çünkü, Paris buradan ve bu halile o kadar insanî, o kadar ahlî bir şeydir ki, ona, bakarken ta-biatın ruha haşyet⁵ verici unsurlarını hatırlamak bir **ano-mali**'dir.⁶ Doktor Hikmet, bilâkis, kuş bakışı seyrettiği bu sahayı, uyuklayan bir Van kedisinin sırtı gibi iğilip okşa-mak istiyor. Kulağı dibinde Ragıp Beyin sesi, **arrondisse-ment**'leri⁷ sayar, mahalleleri gösterir ve âbideleri işaret eder-ken o Paris'i kendi gönlünün icadı, hayalî ve hissi bir plâna göre seyre koyuldu. Zira, şu dakikada, bu şehir, onun için artık realite değildir; **Babil** gibi, **Ofir** gibi «Semiramis»in asma bahçeleri gibi bir masal, bir **fiksiyon**'dur ve içerisi tıp-kı masallardaki gibi binbir türlü harikulâde şeyler, beklen-meyen vakalar, fantaziyeler, akla sığmıyacak inkân ve ih-timallerle doludur. Bu narin kuleler, bu levend köprüler, bu siyah inci renginde çatılar, bu ağaçlıklı yollar, bu mağ-rur âbideler, hep bir mücerred tefekkürün, bir artistik zev-kin, bir âşkane hissin mahsulüdür. Bu Paris'i yapanlar, bü-tün bu duvarları başka şehirlerde olduğu gibi tabiatın cev-

3 Çırpıntısız, düzenli.

4 Eğri bögürü.

5 Korku.

6 Sapıklık, anormallik.

7 İlçe.

rinden⁸ veya kötü insanların keminden⁹ korunmak için örmediler. Bu damları yağmurdan ve kardan tahaffuz¹⁰ için kurmadılar. Bu binaların her biri bir sevda tanrısı namına yapılmış mabetlerdir. Her biri içinde küme küme genç kızlar, eski zamanın Vestal'leri gibi şehvetle kızarmış yüzlerini beyaz bekâret örtüleri altında saklayarak kapılarını çalacak olan cüretli sevdalıları bekliyor.

Bu yeşil gölgeli yollar — başka şehirlerde olduğu gibi — ckmek kavgasının veya kazanç ve iş seferberliğinin bareketine getirdiği kafilelerin gelip gidişleri için açılmamıştır. Bunların üstünde hepsi tok, hepsi mesut, hepsi hür insanlar, güzellik, iyilik ve doğruluk avına çıkmışlardır. Nerede ise, akşamın gölgeleri inmeğe başlayınca bunların her biri ideal hayattan kendi hissesine düşen tatlı şikâri¹¹ göğsüne bastırarak kahkahalar, şarkılar, ışıklar arasında yuvasına dönecektir ve sokakta kalanlar bu çekilip gidenlerden daha az kâmyab¹² olmayacaktır. Çünkü, Paris, her gece, her gece emsalsiz bir «Kermes» denanması içinde yanıp tutuşmaktadır ve cemiyet halinde yaşayışın, her gece tekerrür eden bu şevkli, cezbeli ibadeti arasında, zevk, saadet, neşve ve neşat¹³ havayı kaplayan aydınlık gibi bütün halkın müşterek malıdır.

«Demek yarın Salpêtrieres'e gideceksin ha... Git, git, birader.

Doktor Hikmet, tatlı rüyasından, birdenbire kulağı dibindeki bu sesle uyandı. Deminden beri vücudunu saran optimizma dalgası bir serseri meltem yeli gibi geçip gitmişti. Genç adam, nerede ise, kendisini Tour Eiffel'in küçük bir gar büfesini andıran müstatil camekânlı kahvesinde bir demir kafese tıklınış hissedecektir. Zaten, bir mart havası gibi kararsız mizacı, Paris'e geldiği günden beri, daimî bir yeis ve neşve med ve cezri içinde çalkalanıp durmakta idi. Bir günde, bazen, bir saatlik bir zaman zarfında, en aydınlık bir nikbinlikten, en karanlık bir bedbinliğe düşüyor;

⁸ Zulmünden.

⁹ Kötülüğünden.

¹⁰ Korunmak.

¹¹ Avi.

¹² Bahtiyar, muthi.

¹³ Neşe ve sevinç.

derken bu bedbinlik yerini çocukça bir şetarete¹⁴ bırakıyordu. Şimdi de öyle oldu. Paris, deminki Paris, deminki masal şehri, birdenbire bütün karışık ve katı realitesile gözleri önünde taş kesilivermişti. Artık hayali, bu keşif maddeye hiç bir tarafından nüfuz edemiyor, onunla bu kesif madde arasında hiç bir münasebet kalmıyordu. Kendini tam manasile havada hissetti. Bütün varlığı kül renginde bir gökyüzü ile bu diken diken sathın arasında asılı gibiydi. Biraz sonra Tour Eiffel'in asansörü, paslı demirlerin üzerinden gıcırdaya gıcırdaya kayarak, onun, örselenmiş vücudunu bu sonsuz taş ormanına doğru indirecekti. Orada, yeneden, meçhul bir elin satranç tahtası üstünde oynattığı bir paytak gibi kendi iradesi haricinde birtakım hareketler yapmaya mahkûm olacaktır. Niçin yürüdüğünü ve nereye gittiğini bilmeden birtakım meçhul yollarda şaşkın şaşkın dolaşacaktır. Yorulmadan oturacak, acıkmadan yiyecek, susmadan içecek; görmeden bakacak ve işitmeden dinleyecektir. Bir büyük şehrin kalabalığı içinde hiç kimseyi tanımayan, hiç kimsenin tanımadığı bir yabancıнын mağmum¹⁵ bir hayaletten farkı ne! Doktor Hikmet, kendi kendine: «Meğer asıl sürgün bu imiş!» diyordu.

Milyonlarca kişilik bir insan yığını içinde, kim olduğu, nereden geldiği, nereye gideceği, ne yaptığı, ne yapacağı hiç bilinmeyen; daha doğrusu, hiç kimsenin vazifesinde olmayan yalnız ve garip bir adam... Ne adı o diyarın kütüğünde yazılı, ne bir mahallede kaydı var? Ne bulunduğu cemiyete karşı bir vazife ve mesuliyet taşır, avare bir mahlûk. Sokakta yanından gelip geçenler ona başlarını çevirip bakmazlar bile. Bakanlar da istihfaf veya istiğrabla¹⁶ bakarlar. Günlerce, ne bir ahababın selâmını alır, ne bir ahababa selâm verir. Derdi olduğu vakit kendi kendine konuşmağa mecburdur. Ve her sabah, gözlerini açınca, o günü nasıl geçireceğini endişe ile düşünür. Bütün manâsiyle hürdür. Fakat bu hürriyeti nasıl istimal edeceğinde¹⁷ mütehayyirdir¹⁸. Kapalı hazinelerinin içinde altınlarını kemire kemire

¹⁴ Sevinç.

¹⁵ Gamlı, üzüntülü.

¹⁶ Küçük görerek ya da garipseyerek.

¹⁷ Kullanacağında.

¹⁸ Şaşmış şaşırmış.

ölen masaldaki zengin gibi esaretten daha sert bu beyhude hürriyeti bir pıranganın demirleri gibi sürüklemektedir. Esaret... Lâkin bir esir bir kimsedir, bir şahsiyettir. Bir esirin hüviyeti bir hapisçancının defterinde yazılıdır. Hücresinin önünde gece gündüz bir gardiyan bekler, ona sabah akşam kendi dili ve kendi ismiyle hitap eder. Halbuki, aşağı yukarı bir aydan beri oturduğu evde, gerek odasını temizliyen hizmetçi, gerek kapısını açan kapıcı Doktor Hikmet'i, ya yalnız «Mösyö», yahut da «Mösyö İkme» diye çağırmaktadır. Mösyö **İkme**? Bu da kimdir? Genç adam, kapıcı kadın ona her böyle hitap edişte, yalnız yabancılığının acısını iki kat duymakla kalmıyor, kendisini iğreti bir isimle dolaşan bir serseri sanıyor. Öyle bir serserinin korkak ve endişeli kahbı içine giriyor. Büsbütün bir **gölge-adam** oluyor.

Tour Eiffel'in asansörü ağır ağır Paris'in üstüne inerken, Doktor Hikmet, işte, bu hazin ve kasvetli düşüncelere dalmış bulunuyordu.

Açılan kapının aralığından, şimdi aynı seviyede bulundukları Paris'e ürkek baktı. Buradan «Léna» köprüsüyle, onun daha ötesinde Trocadéro'nun basık ve kalın silüeti görünüyordu. Oraya doğru yürüdüler. Ragıp Bey:

«Sana şu karşıkı palais'yi göstermek isterdim ama, çok geç kaldık;» dedi ve başını kaldırıp bir havaya ve başını indirip bir kapaklı priol saatına baktı. «Saat dört... Mamafi, bir şey daha yapabiliriz. Eğer fazla yorgun değilseniz, karşıda, **Avenue Kleber**'den şöyle bir **Champs Elysées**'ye sarıkarız.»

Doktor Hikmet, bu akşam, her zamandan ziyade, yalnız kalmaktan korkuyordu ve kendisini, manen, Ragıp Beye, bir cankurtarana sarılmış kazazede kadar bağlı hissediyordu.

«Hay, hay...» dedi.

«Şimdi tam, Champs Elysées'de kibar halkın gezinti saatidir.»

XI

Havalar eni konu soğumaya başladı. Günlerden beri, gök yüzü bir kurşun kubbe rengini almıştır. Ve bunun arka-

sında, güneş paslı bir bakır levha halinde dolaşüyor. Gözle görülmeyen, sesi işitilmeyen sinsi bir yağmur, bu madeni muntıkadan bir yapışkan kurum yağıyla karışarak muttasıl yeri ıslatmaktadır. Sanki, bir mağaranın tavan kayası sızıyor, denilebilir. Zaten Paris'in de gitgide bir kocaman mağaradan farkı kalmıyor. Daimî bir yarım aydınlık, bir nemli loşluk içinde birtakım garip, donuk uğultular, yankılarla dolup dolup boşalan caddeler insana yeraltı dehlizlerinin kasvetini, ürküntüsünü veriyor.

Bazı dükkân ve mağaralarda hemen bütün gün lâmbaların yanmakta olduğu görülür ve akşam saat dördü bulmadan sokakların ışıkları da birer birer yanmağa başlar. Gündüzün kâfi gelmeyen aydınlığını yer yer parlatmağa çalışan bu solgun ve titrek ışıklar alacakaranlığı daha ziyade bulandırmaktan başka bir şeye yaramazlar. Paris'in, en gönül açıcı, en ferahlı yerlerini ve manzaralarını teşkil eden kahve taraçaları birtakım loş verandalara inkilâp etmiştir¹ ve bunların buğulu camları arkasından görünen kış nebatlariyle, insan kafaları bir «Akvaryum» içindeki sessiz deniz mahlûkatını andırır.

Böyle günlerde, doktor Hikmetin canı odasından dışarı çıkmak istemez. Bazı öğleye, bazı, hattâ, akşamın üçüne dördüne kadar kâh sırtüstü tavana bakarak, kâh gözlerini yarı kapayıp yorganın altında büzülerek, bazan da iç sıkıntısından sızıp uyuklayarak yatakta kahr. Fakat, zaman olur ki, sinirleri bu tembelliğe müsait olmayacak kadar gergindir. O vakit kalkıp odasının içinde bir aşağı beş yukarı dolaşmağa başlar. Ara sıra penceresinin önünde durup boş bir nazarla karşiki evlerin pencerelerini seyrederek veya ocağın önünde oturup acayip bir dikkatle odunların yanışına bakar. Bundan da usanınca masanın başına geçer. Gündelik hayatını kaydetmek niyetiyle aldığı ve şimdiye kadar ancak bir iki sayfasını karalayabildiği bir büyük deftere bir şeyler yazmak ister. Sonra vazgeçip elini başucundaki kitaplardan birine uzatır. Bunlardan hiç birinin sayfaları henüz açılmamıştır. Farise geldiği günden beri, işte nerede ise üç aydır, en az on onbeş cilt kitap satın aldı. Fakat, bunların bir tanesini olsun okumak iştahasını duymadı. Hâlâ Piyer Loti'nin «Les Desenchantées»si bile ancak yarıya

¹ Dönüşmüştür.

kadar açılmış duruyor. Nerede o eski kitap kurdu Doktor Hikmet. Bazen üçeryüz sayfalık iki kitabı birden, yirmidört saat zarfında hatmedip yuttuğu olurdu. Şimdi, birkaç gündelik gazeteyi ancak şöyle bir gözden geçirebiliyor. O da kahvede yalnız başına oturduğu uzun satlerde kendisine elâlem karşısında bir tavır ve durum vermek için..

Doktor Hikmet, bütün gençliğinin ve hattâ çocukluğunun en büyük ihtilâllerinden biri olan okumak zevkini, burada, birdenbire neden kaybettiğini anlayamıyordu. O, belli başlı bir hastalığı olmayan fakat, muttasıl yemeden ve içmeden kesilen bir insan gibiydi. «Mutlak kafam işbağ² haline gelmiş olacak, diyordu. Yahut, kimbilir, belki için için henüz şuurumun aydınlığına çıkmayan bir manevî istihale³ geçiriyorum. Belki de bunların hiç biri değil. Hayatımda bir büyük atlayış oldu. Henüz muvazenemi bulamadım. Henüz muhitimi yadırgıyorum. Alışamadım. Sonra, bu «yarın ne olacak?», «Yarın ne yapacağım?» endişesi beni bir dakika rahat bırakmıyor. Bundan başka... Neden itiraf etmeye-yim? Doğrusu, Paris, beni bir nevi désillusion'a⁴ uğrattı. Burada tahayyül ettiğim, aradığım havayı, tadı, manâyı, hâlâ, bir türlü bulamıyorum. Tiyatrolarına gittim. Müzele-rini gezdim. 'Louvre'larını, 'Versailles'lerini gördüm. Fakat, hiç birinde, kitaplarındaki nefhaya⁵ benzer bir şeye rasge-lemedim. Paris'i, elimde bir boş kâse gibi tutmaktayım. Lâ-kin içindeki iksir nerede?»

Doktor Hikmet, gerçi, hakikatle hayal, edebiyatla ha-yat arasındaki farkı takdir etmeyecek kadar masum de-ğildi. Fakat, «Paris», «Avrupa», «Fransız kültürü», «Garp me-deniyeti» ve saire gibi mefhumlar onun beyninde o kadar **ebstreî**⁶ bir şekilde yer etmiş, o kadar akli ve dimağî bir terkip mahiyetini almıştı ki, bunları herhangi bir tahlil mi-hengine vurup tetkik etmeğe veya bunların kıymet ve key-fiyetlerini kendi havasile ölçüp tartmağa, yoklayıp anlama-ğa aslâ imkân bulamamıştı. Şimdi, işte, Doktor Hikmet'e, hiç bir kıtapta okumadığı hiç bir laboratuvarıda öğrenmedi-

2 Doyma.

3 Başkalaşma, değişim.

4 İllüzyon, hayal, kuruntu.

5 Güzel koku.

6 Abstre, soyut.

gi bu «ameliye»yi yapmak; yani, yüksek ve ince bir sanat eseriyle onun mevzuu olan tabiat veya cemiyet parçası arasındaki direkt münasebetleri bulmak lâzım geliyordu. Geçen günlerin birinde, «Louvre»de seyrettiği birkaç «Versailles» tablosunun ruhunda uyandırdığı heyecanı Versailles'in bizzat kendisinde nafile yere aramıştı. Ressamın modeli, bu ağaçlar, bu tarhlar, bu havuzlar, bu fiskiyeler, bu heykeller değil mi idi? Ressam fırçasını elinde tutarken bahçeyi, belki, aynı solgun ve asil aydınlık kaplamıyor muydu? Fakat, bütün kokuları ve raşeleriyle çırılçıplak seyrettiği bu reel peyzajla «Louvre» salonlarının birinin duvarında, bir yaldızlı tahtadan çerçeve içinde gördüğü o bezden ve boyadan peyzajın arasında dağlar kadar fark vardı. Çünkü bunu bir Watteau'nun dehası, bir Watteau'nun ruhu canlandırıyor, anlatıyordu. Çünkü, bunu Doktor Hikmet, o dehanın ve o ruhun arkasından temaşa ediyordu.

İşte, Doktor Hikmet, şimdiye kadar Paris'i de böyle bir levha halinde seyredip görmeğe alışmıştı. Hugo'dan, Balzac'tan, Bourget'ye kadar bütün bir silsile sanat dehasının menşurları,⁷ bu koca şehri, onun muhayyelesine bir feerik⁸ dünyanın parıltılı gölgesi gibi aksettirmişti. Öyle ki, buraya ilk geldiği günlerde, sokakta rastladığı her insanı, bu kitaplardan birinin içinden fırlamış bir kahraman zannetmekten ve bütün Paris halkını bir roman mevzuunun türlü türlü ihtiraslarını, maceralarını sevinç veya kederlerini yaşayan bir takım edebî sembollerle karıştırmaktan kendini alamamıştı. Gerçi, edebiyat, hassaten, Doktor Hikmet'in müptelâsı olduğu son devir edebiyatı, Paris'e dair bile olsa, gene hayatın feci, iğrenç ve adı taraflarını ona hakikatte olduğu gibi göstermekten çekinmemiştir. Fakat, bir fukara çocuğun aç kalışı, bir masumun haksız yere cezaya çarptırışı, zekâ ve ehliyet sahibi bir gencin hüsrân ve muvaffakiyetsizlik içinde sönüp gidişi, içkiye düşkün bir amelenin fezahat⁹ ve cinayet içinde çöküp çürüyüşü veyahut çok defa Zola'nın romanlarında görüldüğü gibi, her insanın kendi varlığı dibinde bir çirkin ve galiz hayvan saklayışı bile, sanat saha-

⁷ Yayınları, eserleri.

⁸ Masalsı.

⁹ Alçaklık.

sına girince bir ulvî tragedya mertebesine erer, bir mukad-des hâdise olur.

Halbuki, Doktor Hikmet, şimdi burada, bu trajik unsuru da bulamıyordu ve bütün Paris kalabalığı onun gözleri önünden herhangi bir şehrin ahalisi gibi gündelik küçük kaygıların, gündelik iş ve güçlerin alelâde sıkıntılarını taşıyarak geçiyordu. İlk zamanlar St. Germaine'in veya Boulevard Raspaille'in arka kaldırımlarından süzülerek kırıtarak ve etrafına tatlı kokular neşrederek yürüdüğünü görüp de, bir Romanesk mülâkata gittiğine hükmettiği genç ve güzel bir kadın, şimdi, biliyor ki, köşe başındaki bakkaldan bir kilo patates almak için sokağa çıkmıştır. Şimdi, biliyor ki, ara sıra Quai'lerde rasgeldiği silindir şapkalı, yakası canfes, gümüşü redingotlu ve lüsrin kunduralı mutena ve zarif dam, düşündüğü gibi bir zengin Kont veya bir Marquis değil, meselâ hariciye nezaretinde iki yüz elli frank maaşlı bir arşiv mukayyididir.¹⁰ Artık biliyor ki, her uzun saçlı ve yuvarlak feutre şapkalı genç mutlaka filiz halinde bir büyük artist değildir. Bunlardan bir tanesi, sanki Doktor Hikmet'in bu husustaki vehimlerini kökünden silmek ister gibi geçen akşamların birinde, bir lokantada, gelmiş, onun önüne dikilmişti. Elinde tuttuğu bir albüme bir resim çizmiş ve onu iki buçuk frank mukabilinde ona vermek için öyle şaklabanlıklar yapmıştı ki, Eminönü'nde leke ilacı satan seyyar madrabazlar bile bu kadarına tenezzül edemez. Medenî insanlığın ulvî ve feragatli mürşitleri şeklinde tasavvur ettiği âlim tiplerine gelince onların bir örneğini de Doktor Foissard'ın kuru ve yaklaşılmaz şahsında apaçık görmüştü.

Profesör Foissard - Salpetrière... Doktor Hikmet, yirmi günden beri bu iki kelimeyi, beynin'in içine saplanmış iki çivi gibi taşıyordu. «Foissard'ın dediğini yapacak mıyım? Salpetrière'e ne vakit gideceğim?.. Ve dişi ağrıyan bir adamın dişçiye gitmemek için her gün kendini uyuşturucu ilaçlarla oyalayışı gibi, bu teşebbüse her karar vereceği anda, kendi kendine bir engel çıkarıyor, şimdi gitmeğe hazırlanırken, ya saat çok geçmiş oluyor, ya hava mutattan daha fazla bozuveriyordu.

¹⁰ Kayıt memuru.

Bugün ise bir pazar olduğu için bu mesele hiç de mevzuabaks değildir. Bundan dolayı Doktor Hikmet, âdeta, tatil gününde bir mektep çocuğunun ferahlığını hissetmektedir. Kendisine bir azamî tembellik programı çizdi. Akşama kadar odasından dışarıya çıkmayacaktı. Gecelik esvaplarının içinde gerinerek, esneyerek ve canı isterse okuyup, canı isterse düşünerek, boş, uzun, kaygısız saatler geçirecekti. Lâvabosunun bir gözünde kocaman bir dilim jambonla, ince kâğıda sarılı bir topak tereyağı duruyor. Mutlaka bir köşede biraz da Felemenk peyniri olacak. Ragıp Beyin tavsiyesiyle bir de kahve takımı almıştı. Şu halde öğle yemeği için sokağa çıkmasına lüzum yoktu. Doktor Hikmet, yüreğinde, adeta çocukça bir sevinç duydu ve küçüklüğünün cumalarını hatırladı. Ayaklarında yumuşak yünlü terlikleri, sırtında haydarî yakalı, geniş yenli pamuklu hırkasiyle Beşiktaş'taki konağınsessiz odalarında dolaşan oğlan gözünün önüne geldi. Bu oğlan ne kadar cılız, soluk beniz'i ve dermansızdı!.. Ve bir büyük adama göre dikilmiş uzun etekli entarisıyla, bol hırkasının içinde ne kadar zavallı, hattâ ne kadar gülünçtü! Bugün olduğu gibi o vakit de yalnızdı. Ne bir dostu, ne bir akranı vardı ve kendi kendini avutmak için bulduğu oyunlar beş yaşında bir kız çocuğunu bile tatmin etmeyecek kadar mânâsız, saçma şeylerdi. Fakat, onun büyük, kara gözleri tembel tembel dolaştığı o تنها odaların her köşesinde ruhunu okşayan ve haylinde türlü türlü cevelân sahaları açan neler bulmazdı. Duvarı bir gemi resmi; tavandan sarkan bir avizenin billûrları; camlı bir dolap içinde babasının ikbal devrinden kalma nişanları, sırma püskül ve kuşakları; hattâ bazan annesinin eski düğme kutusu, onu, saatlerce meşgul etmeğe kâfi gelirdi.

Bütün bu şeyler, hâlâ yerli yerlerinde duruyor'ar mı? Birden, yüreği burkuldu. İşte, nerede ise bir ay, belki daha fazla oluyor: Yazdığı mektuba henüz bir cevap gelmemişti. Trajik vakalar icat etmekte çok velût muhayyilesi, bir an içinde, birbirinden korkunç yüz türlü faciaya sahne oldu: Gece yarısı basılan bir ev; kılıç şakırtıları; boğuk feryatlar, bir kamçı sesi; merdivenlerden aşağıya sürüklenen bir adam; bir minderin üzerine, yüzü koyun yıkılıp kalmış bir kadın, kaçışan hizmetçiler... Bu sürüklenen adam artık evine dönmeyecek, bu yıkılan kadın artık bir daha ayağa kalkmayacak; ve dışarda karanlık, İstanbul'un, derin, ıssız, koyu

mezar karanlığı... Ve bütün bunlar ne için? Kendisinin bir kaprisi için... Kendisi, hürriyetine kavuşsun, istediği gibi gezsin, eğlensin, maceradan maceraya koşsun diye... Yani, alelâde bir gençlik divaneliği yüzünden... Doktor Hikmet; kurduğu facialardan daha müthiş olan bu hükmün altında ezildi, kaldı. Yatağının tam karşısına düşen esvap dolabının aynası, ona, iki büklüm olmuş, sıska bir ihtiyarın çökük gövdesini aksettiriyordu. Bu gövde, kendi kendinden korkarak irkildi, iki ince ve uzun bacak yatağın örtüleri altından sıyrılarak dışarıya sarktı.

«Tak, tak...»

Ne o? Oda kapısı vuruluyor. Doktor Hikmet, az kalsın, İzmir'deki hizmetçinin şivesiyle Türkçe: «Kim o?» diye seslenecekti. Kendini topladı. Acele acele çoraplarını giydi. Sırtına yeni aldığı deve tüyü taklidi uzun robe de chambre'ını geçirdi:

«Giriniz...»

Kapının tokmağı dönüyor; fakat kapı açılmıyordu. Koştu, anahtarı çevirdi, kapıyı açtı. Eşikte hiç tanımadığı bir adamın mütereddit kameti¹¹ duruyor. Bu, ne kapıcı kadının kocası; ne civardaki bakkalın çırağı, ne de bir posta müvezziidir. Üstü başı düzgün, orta yaşlı efendiden bir adam:

«Affedersiniz; Monsieur 'Ikme' siz misiniz?»

«Evet...»

«Sizi, sabah sabah rahatsız ediyorum. Beni mazur görün. İşte, bir haftadır ki... Lâkin, belki bulamam diye bu pazar gününü tercih ettim. Önce, Hotel du Midi'ye gittim. Adresinizi oradan öğrendim. Size İstanbul'dan gelen bir mektubu getiriyorum.»

Doktor Hikmet'in yüreği ağzına gelmişti. Şaşkınlığından bir müddet ne diyeceğini, ne yapacağını bilemedi. Herifceğiz, şapkası elinde, başı daimî bir selâm vaziyetinde öne doğru eğilmiş duruyordu:

«Girilebilir mi?»

Doktor Hikmet:

«Ha, buyurun, buyurun,» dedi. «Fakat, doğrusu sizi bu vaziyette kabul etmekten son derece mahcubum.»

«Anlıyorum, anlıyorum. Bekârlık bu, hepimiz aynı yoldan geçtik. Hassaten ben ki, hâlâ bir eski «Bohème»im: Bir

'chambre garnie'¹² ne demek olduğunu herkesten iyi bilirim.

Ziyaretçi böyle söylenerek odaya girdi. Şemsiyesini lâvabonun kenarına astı. Şapkası daima elinde, bir sandalyenin kenarına ilişti. Bu, zaif ufak tefek bir adamdı. Alnından tepesine doğru biraz seyrekleşmiş uzun, kırçıl saçları incecik ensesinin üstüne doğru kesif ve kabarık bir küme teşkil ediyordu. Mavi gözlerinde ürkmüş bir kuşun sağa sola telâşlı, telâşlı bakışları vardı.

«Evvelâ kendimi takdim edeyim;» dedi. «Jean Lava-lière.. İstanbul'daki dostunuz Tessier ile -ana tarafından- kardeş çocuğuyuz. Lâkin bilir misiniz? Sizi temin ederim ki, kendisiyle bir kardeşten ziyade sevişiriz. Parise her gelişinde ilk ziyaret ettiği ev benim evimdir; ve elleri her vakit, çocuklarım için hediyelerle dolu gelir. Nefis şekerlemelerinizi, güzel kokulu sigaralarınızı ailece onun sayesinde tanıdık ve mavi semamızın aşkını, hasretini ondan öğrendik. Her iki yılda bir, Paris'e birkaç hafta geçirmeğe gelir. Daha fazla kalamaz. Derhal yüreğinde bir İstanbul nostaljisi-dir başlar. Nitekim, bir buçuk ay evvel gene burada idi.»

«Bir buçuk ay evvel mi? Demek ben buraya geldiğim sıralarda o henüz burada bulunuyordu. Ne yazık ki...»

«Evet, bana yazdığı mektupta o da aynı tessüfü beyan ediyor. Fakat nereden haber alacaktınız? Birkaç yıldan beri zaten birbirinizi görmüyormuşsunuz. Sonra, gene bana yazdığı mektupta bildirdiğine göre, siz, memleketinizi, hayli anormal şerait içinde terketmişsiniz. Bir politika işi, sanırım. Gerçi ben politika işlerinden pek anlamam. Fakat, kuzenimin kısa ve müphem bir tarzda verdiği malûmat sizin maceranız hakkında bende epeyce derin bir alâka uyardı. Başka bir gün bana bunu bizzat hikâye etmenizi rica edeceğim.»

O, böyle söylenirken, Doktor Hikmet'in içi içine sığıyordu. Hani, kendisine bir mektup getirdiğinden bahsetmişti? Bu mektup, mutlaka, o kadar fena, o kadar meşum bir şey olacaktı ki, bir türlü cebinden çıkaramıyor; bir türlü ona vermeğe cesaret edemiyordu. Zaten, bu küçük adamın, odaya girdiği dakikadan beri, muttasıl, ürkek gözlerle etrafına

¹² Mobilyalı kiralık oda.

bakışlarını, Doktor Hikmet, hiç hayıra yormamıştı, kendini tutamadı:

«Bir mektuptan bahsetmişsiniz?» dedi.

O vakit Tessier'nin kuzeni kendine geldi. Şapkasını iki dizi arasına sıkıştırarak elini ceketinin iç ceplerinden birine daldırdı ve bir alay kâğıt. zarf arasında sıkışmış duran bir mektubu çıkarıp ona uzattı. Doktor Hikmet, bunu alır ve nihayet, açmağa çabalarken elleri o kadar titriyordu ki, geveze adamın hayrette âdeta nutku tutuldu. Ve doktor Hikmet birkaç dakika süren bu sükût fasılası esnasında, şu mektubu okuyabildi:

«Aziz evlâdım efendim; Paristen yolladığımız mektup bizim elimize epeyce uzun bir teahhürle¹³ vâsıl oldu. Bunun sebebi ise tavassutuna müracaat ettiğiniz zatın, mektubunuzun hini vüsulünde¹⁴ İstanbul'da bulunmayışdır. Bittabi avdetine değin intizar etmek lâzım gelmiş. Bu esnada uzun müddet sıhhat ve âfiyetinizden habersiz kalmak gerek beni, gerek validenizi, hayli merak ve endişeye düşürdü. Fakat hamdolsun, müjdei selâmetinizi¹⁵ alınca yüreğimize bir nebze su serpildi. Gerçi, mübaadetinizin tezaufu¹⁶ bizim için çok elim bir keyfiyet olmakla beraber, yeni vaziyetinizin hakkınızda daha hayırlı olacağı mülâhazasıyla teselli bulmaktayız. Bâhusus, mektubunuzda, Paris'te bulunduğunuz müddetçe mesleğinizde ilerlemek cihetine sarfı gayret edeceğiniz¹⁷ haberi istikbaliniz noktai nazarından bizi fevkalâde memnun etmiştir. İnşaallah, o cihanı medeniyetten alacağınız feyz ile, ilim ve fen âleminde sahibi kemal olursunuz ve biz de -ömrümüz müsaade ederse- sizinle fahrederez.¹⁸ Ancak valideniz, orada size kim bakacak diye kaygılanmakta ve bakımsızlık yüzünden zaten nahif olan sıhhatinizin büsbütün muhtel¹⁹ olmasından korkmaktadır. İzmir'de bulunduğunuz sırada hiç değilse, arada bir sizin esbabı

13 Gecikmeyle.

14 Geldiği sırada.

15 Kurtuluş müjdesi.

16 Uzaklaşmanızın iki kat artması.

17 Çaba göstereceğiniz.

18 Övünürüz.

19 Bozulmuş.

istirahatinizi²⁰ temine sarfi mesai²¹ etmek fırsatını buluyordu. Şimdi buna imkân kalmadı diye hayıflanmakta bit-tabi haklıdır. Malûm a, ebeveyn nazarında, evlâtlar kaç yaşına girerse girsin daima muhtacı şefkat ve muavenet²² bir çocuk vaziyetinde kalırlar. Valideniz de bu cihetten, sizin artık yirmi yedi yaşına girmiş ve her türlü ihtiyacını müdrük bir merdi kâmil²³ olduğunuzu unutuyor. Bu hususta kendis'ne sık sık ahvali hususiyenize dair lâzım gelen teselliyetbâhs²⁴ malûmatı verecek olursanız iyi edersiniz.

«Baki sizi Allahın birliğine emanet eder ve gözlerinizden muhabbet ve iştiyakla öperiz evlâdım, efendim.»

Ve mektubun altında bir küçük hâmiş: «Akçeye ihtiyacınız olunca bize yazmaktan çekinmeyiniz.»

Doktor Hikmet, geniş bir soluk aldı. Denilebilir ki, İzmir'den çıktığı dakikadan beri, ilk aldığı soluk budur ve sevinçten, az kalsın, ürkek kuş gözlü adamı bağrına basıp öpecekti. O, deminki hayretinden biraz sıyrılmğa çalışarak sordu:

«Bari size evinizden iyi bir haber getirebildim mi?»

«Oh, teşekkür ederim, teşekkür ederim, çok iyi...»

«Ne güzel Fransızca konuşuyorsunuz. Bir Fransızdan hiç farkınız yok, doğrusu... Kuzenim, mektubunda, Fransız edebiyatına da vukufunuzdan uzun uzadıya bahsediyor. Ben de edebiyatın bir eski emektarıyım. Mutlaka, bazı antolojilerde benim adıma rasgelmiş olacaksınız. Jean Lavalrière.. Hele bir düşünün. Bu isim size bir şey hatırlatmıyor mu?

Şimdi, Paul Faure diye bir kıymetsiz şair var. 'Mensur şiir'in babası olarak geçiniyor. Halbuki tâ Verlaine zamanındanberi bu cığırın yegâne sahibi bendim. Sonra, yaşım ilerledikçe -daha doğrusu- Paul Faure beni taklide başlayınca bundan vazgeçtim. Kendimi tamamiyle 'sanat tenkid'i'ne verdim. Yıllarca **semboliste** ekolüne karşı mücadelede bulundum. Ben, ustam Verlaine gibi, bütün edebî ekollerin düşmanıyım. Zaten kabahatim de bu oldu ya... Ancak, birbirlerini tutarak ve birbirlerinin reklâmını yaparak suyun

²⁰ İstirahatinizi sağlayacak araçları, koşulları.

²¹ Çalışmak.

²² Şefkate ve yardıma muhtaç.

²³ Olgun bir insan.

²⁴ Avutucu, teselli edici.

üstüne çıkan bir sürü tufeyli ve nebatî ehliyetler arasında tek bir adam, bir kocaman meşe ağacı da olsa, nihayet, boğulup gitmeğe mahkûmdur.»

Jean Lavalière'in bu son cümlesi gizli bir hıçkırıkla titredi; ürkek gözlerinin üstünden karanlık bir duygunun gölgesi geçti. Fakat, birden kendini topladı. Küçük sıska vücudu histerik bir enerjiyle gerildi ve ensesindeki kül rengi yeleleri diken diken oldu:

«Lâkin;» dedi. «Lâkin, ben, kendimi asla yenilmiş saymıyorum. Elimde bir mecmuam var. O benim kalkanımdır. Mücadelede devam ediyorum ve bunun sayesinde artık yalnız değilim.»

Melon şapkasını tekrar iki dizinin arasına sıkıştırdı, elini yine deminki jestle paltosunun iç ceplerinden birine soktu ve oradan, âdeta sıyrırçasına çıkardığı, üçe katlanmış, uzun formada bir mecmuayı Doktor Hikmet'e uzattı:

«Alın, bir göz gezdirin...» dedi.

Bu, «Les Annales Littéraires» genişliğinde, fakat, ondan en az on defa daha ince, ve son derece kötü kâğıda basılmış bir risale idi. Soluk, yeşil renkli, çıtırplak kabının üstünde bir kaç yazının fibristi ile şu iddialı unvandan başka bir şey görünmüyordu: **Yol**.

Kabı çevirince baş sahifenin dörtte üçünü ancak doldurabilen ve J.L. inisiallerine göre Jean Lavalière'in olduğu anlaşılan bir kronikaya rasgeliniyor. İkinci sayfede, «Bir Néoclassicisme'den bahsedilebilir mi?» serlevhalı ve yarı-sı üçüncü sayfeye kadar geçen imzasız bir etüd... Daha sonra bir kaç şiir, bir bibliyografya... Doktor Hikmet, risaleyi evirip çeviriyor ve sahibine ne diyeceğini düşünüyordu. Jean Lavalière onun bu tereddüdünü sezmiş gibi:

«Alâkadar oldunuzsa, size bu nüshayı bırakayım;» dedi. «Sonra tetkik eder, okursunuz. Zaten abonelerime birinci nüshadan itibaren birkaç aylık koleksiyonu hediye ediyorum. Siz de arzu ettiğiniz takdirde...»

Ve ufak mavi gözleri Doktor Hikmet'in yüzüne o kadar yalvarıcı bir bakışla çevrildi ki, genç adam: «Hayır!» diyeemedi.

«Hay, hay, ne kadar takdim edeyim?»

«Ool.. Büyük bir şey değil. Zaten tamamıyla bir fikir ve mücadele organı olduğu için kazanç düşünmüyorum. Ge-

niş bir okuyucu kitlesi de aramıyorum. Yalnız abonelerim için mahdut miktarda basıyorum. Bir seneliği yirmi frank...»

Bunları söylerken bir taraftan da paltosunun yan cebinden abonman defterini çıkarıyordu. Doktor Hikmet kalktı. Kendisine yazıhane hizmetini gören bir küçük masanın gözünden para çantasını aldı ve içinden bir Napolyon altını ayırıp ihtiyar şaire uzattı. Genç adam, bu hareketi, âdeta refah ve debdebe zamanlarına şahit olduğu bir devlet düşkününe bir sadaka veriyormuş gibi sıkılarak, utanarak yapmıştı. Öbürü, ancak teşekkür etti:

«Böylelikle, Fransız edebiyatının şimdiki vaziyetini yakından görüp öğreneceksiniz;» diyordu. «Bu mecmua için size bir mücadele organı dedim. Ben mücadeleyi severim. Fakat daima objektif olmak şartıyla... Tenkit, bazılarının zannettiği gibi bir sanat değildir, bir ilimdir. Değişmez, ezelî kaideleri - ne diyorum? - kanunları vardır. Edebî kıymetleri Jules Lemaitre veya Anatole France usulüne göre ölçmeğe kalkışanların aklına şaşarım. Çünkü bu usulün adı, serapa usulsüzlüktür. Bu efendiler iddia ederler ki, **kritik** nisbîdir. O halde ne kadar insan varsa, ne kadar zevk ve mizaç varsa, bir edebî eser hakkında o kadar **eriterium** olmak lâzım gelir. Buna nasıl imkân verirsiniz?»

Doktor Hikmet, şimdiye kadar okuduğu kitaplardan, mecmualardan Fransız edebiyat âleminde böyle bir mesele-nin münakaşa edildiğini müphem bir tarzda biliyordu. Fakat, şu dakikada, bu lâkırdıların hiç biri onu alâkadar etmiyor, babasından gelen mektubu, içine sindire sindire bir kere daha okumak için bu acaip ziyaretçinin bir an evvel gitmesini bekliyordu. Jean Lavalère, halbuki, hiç de susmaya meyyal görünmüyordu. Uzun uzadıya **kritik** hakkındaki nazariyesini tarif ve izah etti. Sonra bir çok misaller getirmeğe, bir sürü isimler sayıp dökmeğe başladı. Derken eski edebiyat âleminin menkıbelerine geçti.

Adamcağız bunları anlattıkça zekâsına cazibeli bir inkişaf geliyor, gözlerinin içinde mavi kıvılcımlar pırıldıyordu. Kâh vecitli,²⁵ kâh istihzalı, kâh sadece şeytanî tebessümlerle açılıp kapanan ağzı hayret verici bir tazelikle gençleşmişti. İskemlesinin üstünde, yirmi yaşında bir hoppa delikanlı gibi zıp zıp sıçırıyordu. Adetâ sarhoş olmuş gibi bir

hali vardı. Arada bir ayağa kalkıyor, teatral tavırlar ve jestlerle kendi şiirlerini okumağa başlıyordu. Başka bir gün ve saatte böyle bir adam, ve böyle bir sahne, Doktor Hikmet için bulunmaz bir hazinedir. Fakat, şu dakikada, yazık ki hiç zevkine varamıyordu. Hattâ içinin sıkıntısından ilk defa olarak Fransız dili ona çirkin ve âhenksiz bir şey gibi geldi. Gerçi bu inşaat²⁶ esnasında «r» li kelimelerin boğazdan öyle bir hırıltı halinde çıkışı, «en» lerin burunda öyle bir hımhımlanıp kalışı vardı ki bu sadaları Doktor Hikmet ancak ağız ve hançere teşekkülâtında bir ârızanın veya bir kusurun alâmetleri telâkki edebiliyordu.

Bundan başka inşaatçının sesi, bülûğa henüz ermiş bir oğlanın sesi gibi çatal çutaldı. Bazı çok bağırıldığı noktalar da yıkanmamış bir patiska parçası yırtılır gibi oluyordu. O vakit Doktor Hikmet yalnız sabırsızlanmakla kalmıyor, kulakları âdeta fizikî bir ıstırapla hırpalanıyordu. Bununla beraber, şu küçük, acaip kukla gibi adamın ağzından ne insan, ne derin, hattâ bazan ne kadar ulvî hislere tercüman olmak istiyen sözler çıkmakta idi!.. Aşktan, tabiatan, ıstıraptan, ölümden, Allahtan, sanki, gündelik hayatının mevzuları gibi bahsediyordu.

Kimbilir, kaç yıldan beri, kendisini dinleyecek hiç bir kimseye rasgelmemiş olan, geçkin şair, bu çıplak ve soğuk oda içindeki tek dinleyicisi ve tek seyircisiyle, hınca hınç halkla dolu, havası ılık ve güzel kokulu bir tiyatro salı karşısında muttasıl alkışlara garkolan bir artist kadar mesuttu. Bu cuşuş²⁷ ne kadar sürdü? Doktor Hikmet, tahmin edemiyordu. Şu bir kaç saat ona bütün bir gün kadar uzun göründü. Bir yandan da açık tesirini göstermeğe başlamıştı. Gözleri kararıyor, başı dönüyordu. İki üç defa, üstüste saatine baktı. Lâkin, şair, hâlâ oralarda değildi. Onu, akşamın ilk karanlıkları odanın içine çökünceye kadar dinlemek lâzım geldi.

Nihayet, sustu. Ağır ağır paltosunun düğmelerini ilikledi. Kolunun tersiyle bir kaç defa şapkasının tozunu sildi. Gövdesini doğrulttu ve tekrar biraz evvelki ürkek kuş gözleriyle Doktor Hikmet'e bakarak:

«Sizi rahatsız ettim. Çok geç oldu. Gitmeliyim,» dedi.

²⁶ Ahenkli bir biçimde okuma.

²⁷ Coşkunluk.

Ayağa kalktı. Fakat tam vedalaşıp kapıdan çıkacağı sırada, geri döndü: «Bakınız, asıl mühim olan bir noktayı söylemeyi unuttum.»

Doktor Hikmet, Jean Lavalière'i yeni bir konferansa başlıyacak sanarak sendeledi. Öbürü ilâve etti:

«Size adresimi bırakmalıyım. Çünkü Le Tessier mektuplarınızı kendisine benim vasıtamla göndermenizi tavsiye ediyor. Bu sebep haricinde de olsa, yine sizi evimde beklerim. Aklınıza esince beni gelip görebilirsiniz. Teklifsizce...»

Adresini yazmak için bir kalem ve kâğıt arıyordu. Doktor Hikmet, küçük yazıhaneyi işaret etti. Jean Lavalière eğildi ve şu adresi yazdı:

35 bis Rue des Abbées (XVIII). Ve kâğıdı uzatarak:

«Allahaismarladık; pek yakında görüşürüz. Karım sizinle tanışmaktan çok memnun olacaktır.»

Ziyaretçi çıkınca; Doktor Hikmet, masanın üstüne bıraktığı mektubu aldı, pencerenin aydınlığına yaklaştı.

XII

«Bir eski kışlayı, bir modern hapishaneyi, bir orta-çağ şatosunu veya birbirine eklenmiş birçok manastırdan mürekkep bir papazlar mahallesini andıran kocaman binanın kapısından içeri girince, bir müddet, ne yapacağını şaşırdı. Karanlık bir «porche» geniş bir avlu, ta uzakta, ta dipte bir sürü camlı kapılar... Avluda bir hastabakıcı ve bir hasta kalabalığı. Bunların kaynaşması, bir te'âşlı gidip gelmeler; bir fiske edip ayrılımlar; bazı çıtkırıldım assistante kızların bu alacalı kümeler arasından; bembeyaz güvercinler gibi uçuşup geçişleri...

Doktor Hikmet, canını dişine alıp bunlardan birine yaklaştı:

«Pardon, Mademoiselle; Dr. Foissard'ı görmek için...»

«Rendez-vous'nuz var mıdır?»

«Evet...»

«Ta dipte, soldaki üçüncü kapıdan giriniz; orada, size malûmat verecek birini bulursunuz?»

Doktor Hikmet, genç kızın işaret ettiği tarafa doğru yürüyor. Soldaki üçüncü kapıyı açıyor. Asitfenik kokularıyla

dolu, loş ve uzun bir koridor. Burada da gelen giden, giden gelen... Genç adam, şaşkın, mütereddit ilerliyor. Tâ nihayete kadar gitti. Sonra geri döndü. Gene girdiği noktaya geldi; durdu; kendine bir vaziyet vermek için saatine baktı. Dr. Foissard, saat dokuzda, demişti. Tam dokuza beş var. Haydi, bir cüret daha. İşte, hastahane hademesi kıyafetinde birisi yanından geçiyor.

«Pardon, Monsieur, Dr. Foissard'ı görmek için?»

«Rendez-vous'nuz var mıdır?»

«Evet...»

«Birinci kata çıkınız; orada sorarsınız.»

«Birinci kata ne taraftan çıkılır?»

«Sağdaki merdivenden...»

Doktor Hikmet, koridoru tekrar yarısına kadar geçiyor, sağ tarafta bir girinti. Bir mermer merdiven. Hemen, acele acele çıkmağa başlıyor. Birinci kat biraz daha aydınlık, biraz daha tenha ve belki aşağıdan daha az kirlidir. Sağlı solu odalar. Her birinin kapısında bir numara ve birer küçük plâka göze çarpıyor. Fakat, Doktor Hikmet, bunların hiç birinin önünde durmuyor; sanki gideceği yeri evvelden biliyormuş gibi koridorun baştanbaşa camekânlı bir köşesine doğru yürüyor. O noktada, müesseseye kendisi gibi yabancı oldukları anlaşılan kimselerden mürekkep bir küme, ayakta, bekleyiş durmaktadır. İşte, Doktor Hikmet, bu kümeye yaklaştı:

«Pardon, Dr. Foissard'ı görmek için...»

Kümenin içinden biri cevap verdi:

«Tam odasının kapısı önündeyiz. Fakat, beklemek beyhude sanırım. Çünkü nerede ise ameliyathaneye çıkacak.»

Doktor Hikmet, tekrar saatine baktı. Dokuza bir dakika kalmıştı:

«Kendisini, bir lâhza ayak üstünde olsun görmek kabil değil midir?»

«Bu bir muayene içinse tabii kabil değil. Tam dokuzda ameliyata başlar.»

«Hayır, kendisiyle başka bir işim vardı.»

Hasta, Dr. Foissard'la başka bir işi olan bu adama hürmetle dolu bir alâkayla baktı:

«Sizi şahsen tanır mı?»

«Evet...»

«Öyle ise hiç durmayın, hemen yanına girin. Birinci ka-

piya vurmak lâzım gelmez; çünkü hem beklemeyi, hem de dehliz hizmetini gören boş bir odanın kapısıdır.»

Doktor Hikmet, bu sözden cesaret alarak o kapıya doğru ilerledi. Lâkin, tam elini tokmağa uzattığı esnada kapının bir kanadı kendiliğinden açılıverdi ve Dr. Foissard'ın ta kendisi, fakat beyaz gömlekli, gözleri daha miyop bir Dr. Foissard, irili ufaklı, kadınlı erkekli bir talebe grubunun önünde uzun ve eğik endamını gösterdi. Arkasındakilerle, başını çevirmeksizin içerde başlamış olduğu bir mükâlemeye mühmel¹ bir mırıltı halinde devam ediyordu. Yüz yüze geldiği Doktor Hikmetle kapısının önünde bekleyenlere başını hafifçe içerek toptan bir selâm verdi ve ağır ağır ilerledi. O kadar vekarlı ve itici bir hali vardı ve o kadar bir bakarköre benziyordu ki, kapısının eşliğinde kimbilir ne kadar zamandır kendisini bekliyenler önüne geçip, nihayet, hacetlerini söylemeğe kalkışacakları yerde, geri geri çekiliyorlar ve ona saygıyla yol veriyorlardı. Doktor Hikmet, yalnız, profesör hazretleriyle birkaç adım yürümek cesaretini gösterdi:

«Monsieur le Docteur..»

«Ne var, dostum?»

«Bana söylemiştiniz ki...»

«Ha, pekâlâ, pekâlâ...»

Tıpkı yanındakilerle olduğu gibi başını çevirip bir saniye olsun Doktor Hikmet'in yüzüne bakmıyordu. Baksa tanıyacak mıydı? O da belli değildi. Muttasıl orta yerinden kesilen bu hitaplar ve hiç bir mâna ifade etmeyen bu acayip cevaplarla koridorun köşesine kadar geldiler. Doktor Hikmet, kendisini —çok defa rüyalarda olduğu gibi— donla gömlekle sokağa uğramış ve bütün bir halkın önünde rezil rüsva olmuş bir âvâre vaziyetinde hissediyordu. Her şeyden vazgeçip bu gülünç vaziyetten mümkün mertebe tabii bir şekilde kurtulmak istiyordu:

«Şu anda çok meşgulseniz; sizi biraz sonra...» diye kekeledi. Profesör:

«C'est ça; c'est ça...» dedi.

Onu beklemek mi? Allah göstermesin! Doktor Hikmet, merdivenleri ikişer üçer atlayarak bir çılgın gibi dışarıya fırladı. Önüne rasgelenleri ite kaka bir hamlede soluğu so-

¹ Bir konuşmaya aldırışsız, boş verici.

kakta aldı. Oh; bu binanın dışında hava ne kadar saf, hayat ne açık, ne kolaydı. İnsanlar ne cana yakındı. Paris'in bu hiç görmediği sokakları ona çocukluğunda geçtiği mahalleler kadar munis geliyordu. Pırıl pırıl pırıldayan ıslak kaldırımların üzerinde bir mektep kaçını âzâdeliğiyle yürümeğe başladı. Boulevard de l'Hopital, sağ taraftaki hastahanelerin birbiri ardınca uzanan boz duvarlarından, onu, Galeries de Lafayette'in makineli merdivenleri üstünde gibi -sanki kendiliğinden- Quai'lere doğru alıp geçiriyordu.

Gerçi şu dakikada, Doktor Hikmet'in ne Quai'lere çıkmak, ne St. Michel bulvarında her gün uğradığı kahveye gitmek, ne de odasına dönmek gibi muayyen bir gayesi vardı. Gayesizlik, maksatsızlık ona hayatın en rahat, en akıllıca prensiplerinden biri mahiyetinde görünüyordu. Hele bu koca şehirde, bu içinden çıkılmaz, künhüne² varılmaz karışık cemiyet mekanizmasının çarkları arasında, bir küçük tane halinde sürüklenip gitmekten başka ne yapabiliirdi? İşte biraz evvel bir maksada göre hareket etmek istemiş; şahsî iradesinin bir tecrübesini yapmağa kalkışmıştı. Ne müthiş; fakat, ne nafi'e bir ceht!³ Deminki sahne hatırına gelince, ıslıkla karşılanmış bir aktör gibi her bir saçının dibinden bir soğuk ter tanesinin sızdığını hissediyordu ve başını sağ tarafa çevirip bakmadan o mağmum hastahane binalarının, yürüdüğü bulvar boyunca kendisini takip ettiğini seziyordu. Adımlarını sıklaştırdı. Oh; nihayet, işte bir gar... Bir tren düdüğü ötüyor. Bu tren nereye hareket ediyor, acaba? Doktor Hikmet'in canı, birdenbire, buna atlayıp hiç bilmediği, isimlerini bile hiç işitmediği birtakım uzak uzak diyarlara doğru kaçmak arzusunu duydu. Bu arzu, bundan dört ay evvel, bir yaz gecesi, Kordonboyu'nda, birdenbire kalbini kavramış olan o eski arzu derecesinde dayanılmaz bir şeydi. Gara girdi. Fakat, bereket versin ki, tren hareket etmişti. Durdu; uzun uzadıya, derinden derine garın havasını teneffüs etti. Burada da, dünyanın bütün gar'larında olduğu gibi muayyen bir kelime ile tarifi güç. lâkin duyuluşu sarıh bir sefer ve azimet kokusu vardı. Hele cam kubbenin altında lüzumundan fazla büyüyen, toplanıp dağılan sesler; küçük el arabalarının gidip gelişleri; şimendifer me-

² Özüne, içyüzüne.

³ Çaba.

murlarının telâşlı telâşlı yürüyüşleri, ikide bir durup dü-
dük çalışları, bayrak sallayışları, insana bir şehrin çabuk
yeknesaklaşan hayatı içinde, daima taze bir hareketin, gö-
rülmemiş, işitilmemiş şeylerin vahimesini⁴ veriyordu. Bu-
rası çok soğuk olmasa, Doktor Hikmet, bir kanapenin üstün-
de oturup kalacaktı.

Bir müddet daha ayakta durdu; bakındı, gezindi. Sonra,
trenini kaçırmış bir yolcu üzüntüsüyle dışarıya çıktı. Şimdi
Austerlitz rıhtımı üstündedir. Nehir boyunca yukarıya doğ-
ru gelişi güzel yürüdü. Hiç şüphesiz, yolunun sol tarafında,
köşeleme uzanan kocaman bir bahçenin «Jardin des Plan-
tes» olduğunu bilseydi, oraya gitmekte, o ekzotik dünyanın
içinde dalıp gitmekte bir dakika tereddüt etmeyecekti. Zira,
şu anda tabi⁵ o kadar çocukça bir âvârelîğe meyyaldi. Bir-
kaç yüz adım arkada, gene aynı sırada, büyük şarap hali-
nin duvarları uzanıp duruyor. Doktor Hikmet, havayı dol-
duran keskin şıra kokularına rağmen onun da farkına var-
madı.

İşte, nerede ise dört aydan beri Paris'te idi. Fakat, bir-
kaç meşhur bulvardan, birkaç caddeden ve bazı tarihî âbi-
delerden başka şehrin adamakıllı henüz hiçbir yerini bilmi-
yordu. Onun için, bu andan itibaren karar verdi. Paris'i
esaslı bir surette gezip öğrenmeğe... Ve hemen, şimdi'den işe
başlamak olmak için kendi kendini imtihana çekti: "Meselâ,
şu dakikada Paris'in hangi noktasında bulunuyorum?" de-
di. Durdu, düşündü, etrafına bakındı. Bir türlü tayin ede-
miyordu. Gerçi, Quai'lerde olduğunu biliyordu. Hattâ, bazı
köşe başlarındaki plaklardan Quai'lerin bu parçasına Quai
St. Bernard denildiğini de öğrenmişti. Lâkin, burası kendi
mahallesinin; kendi sokağının neresine düşüyordu? Ne ka-
dar uzağındadır ve buradan en kestirme yolla, meselâ, gün-
düzlerin'n ve akşamlarının hiç değilse dört beş saatini ge-
çirdiği "Cafée Vachette" e nasıl gidilebilir? Bunu keşfetme-
ğe çalışıyordu. Vâkıa, rıhtım boyunca yürümekte devam
edecek olursa St. Michel bulvarının ağzına varacağını kolay-
lıkla tahmin ediyordu. Lâkin, bu yol çok uzun sürecekti.
İnsiyaki bir hareketle sola doğru kıvrıldı ve büyük bir cad-
deye saptığını gördü. Hayret!.. Burası, günde en az üç dört

⁴ Kuruntusunu.

⁵ Yaradılışı, kişiliği.

defa geçmekte olduğu St. Germaine bulvarından başka bir yer değildi. Büyük bir sevinçle bulvarı takibe başladı. İşte, o çok sevdiği kitapçı cemekânları, işte, o irili ufaklı biblocular; işte, zarif ve artistik devanture'leriyle yeni ve eski resim satıcıları... Her birinin önünde ayrı ayrı, uzun uzun durup seyrediyor. Hattâ vitrinlerin birinde gördüğü tablolardan bir tanesi o kadar dikkatini ve merakını celbetti ki, dükkâna girip bunun hakkında malûmat almak istedi. Koyu kara tahtadan çerçevesiyle boyu ancak elli ve eni ancak otuz beş santimetrelilik bu küçük yağlıboya levhada henüz teşekkül halinde bir evrenin bütün kahotik ihtilâçları⁶, en cehennemî renklerden, en uhrevî gölgelerine kadar birtakım çılgın çizgilerle birbirine karışıyordu. Bu bir delinin eseri miydi? Öyle ise bunu kim satın alırdı? Hiç kimse satın almadığı takdirde onun bu cemekânda ismi ne idi? İşte, bunu öğrenmek Doktor Hikmet'in yüreğine dert oldu. Dükkândan içeriye girerken levhaya yan gözle bakmaktan kendini alamıyor ve içinden: "Doğrusu, bunda bir acaip cazibe var" diyordu.

Satıcı, tıknaz, babacan, küçük sivri sakallı bir adam; tabloyu yerinden alıp aydınlığa doğru Doktor Hikmet'in başı hizasına kaldırarak:

«Ben de bunun ne olduğunu bilmiyorum;» dedi. «Üç ay evvel, tınmadığım bir genç ressam - mutlaka bir yabancı olacak - bunu bana bıraktı, gitti. Bir daha da uğramadı. Değişmen bir tip... Tabloyu, bazı connaisseur'lere gösterdim. Onlar da benden fazla bir şey anlamadılar. Fakat, eserin doğrusu hayreti celbeden bir tarafı var. Bir attraction olsun diye vitrine koydum.»

Doktor Hikmet'in, gittikçe artan bir merakla resme bakmakta olduğunu görerek ilâve etti:

«Bah, bilinmez; günün birinde, kimbilir, belki, bu tarzın da amatörleri çıkar. Meşhur Sezanne'a da başlangıçta divanenin biri demezler miydi? Şimdi, modern okulun üstadları sırasına geçti. Bu küçük şeyde de Sezanne'ın tesiri yok değil ha... Dikkatle bakın. Çizgilerin hareketinde mutlaka onu hatırlayacaksınız.»

Doktor Hikmet yaklaşık eser sahibinin imzasını okumağa çalıştı.

6 Karmaşık, kaosumsu titremeleri, kasılmaları.

«Ressamın adını mı öğrenmek istiyorsunuz? Bana adresini bıraktı idi. Durun bakayım; ha, işte: Pablo Picasso. Dedim ya, yabancının biri... Ya İtalyan, ya İspanyol olacak. Fakat, İtalyan olması akla daha yakın. Futuriste okulun şefi Marinetti dolayısıyla... Zira, kim ne derse desin, bu da futurist'in biridir, mutlaka...»

Müşterisinin yüzünden merakının yavaş yavaş dağıldığını sezen tablo tüccari, elindeki çerçeveyi şöyle bir yana koydu ve sivri sakalının ucuyla duvardaki tabloları işaret ederek:

«Bunlar arasında;» dedi, «hoşunuza gidebilecek birçok güzel parçalar var... Bakınız.»

Ve sırasıyla, bir çıplak kadın vücudunu, bir ev içini, bir manzarayı, bir çocuk başını gösterdi. Doktor Hikmet, resimden hiç bir şey anlamadığı ve sanatın bu kısmına karşı hissi bir incizabi⁷ da olmadığı için bunların her birine baştan savma bir göz atıyordu. Dükkân sahibi, kulağı dibindeki nutkuna hâlâ nihayet vermediğinden birdenbire çıkıp gitmeğe de cesareti yoktu. Herif:

«Eğer, yüz frangı gözden çıkarırsanız, şize, şunu tavsiye ederim;» dedi.

Ve parmağının ucuyla Picasso'nun tablosundan daha ufarak bir portrait'yi gösterdi. Bu, koyu bir fond üzerinde zambak kadar beyaz bir genç kız yüzü idi. Doktor Hikmet, ilk bakışta, tabloda bu anormal beyazlıktan başka bir şey göremedi. Satıcı:

«Bak, bakınız; bu, küçük bir usta - işidir;» diyordu. «Eserin sahibi, daha yirmi beşinde yok. Yaşarsa ve çalışırsa âtisi çok parlak olacaktır. Adı Ausière, Jean Ausiere... Üç yıl evvel az kalsın Roma mükâfatını alacaktı. Fakat, bir haksızlığa uğradı. O vakitten beri artık expocser de etmiyor.⁸ Elinden bir tutanı yok ki, neye yarar... Bizde bütün jüri ve kritik yüksek tablo esnafına satılmış kimselerden mürekkeptir. Bunlar, bir hiçten bir dâhi çıkarırlar ve bir dâhiyi de aklıktan ölmeğe mahkûm ederler. Rica ederim, dikkatle bakınız; bu hiç yoktan yüze bu kadar ağır, bu kadar kesif bir melâlin ifadesini verebilmek için ne kadar eins bir artist olmak lâzımdır.»

⁷ Düşkünlüğü, eğilimi.

⁸ Sergi de açmıyor, eserlerini sergilemiyor.

Doktor Hikmet, bu izahat üzerine, demincek hiç farkına varmadığı resmin içinde yavaş yavaş etsiz kansız bir hayatîyetin derin bir ıstırapla kıvılcıktanmağa başladığını seziyordu. Bir ak güvercin kanadına benzeyen şu beyzi⁹ beyazlığa bütün mânasıyla bir şehre bile denilemezdi. Zira bunun üstünde, dudakları, gözevlerini, kaşları ve burnu gösteren çizgiler o kadar seyyal, o kadar belirsizdi ki, bunlardan bir insan yüzünün sentezini çıkarmak, Doktor Hikmet'e, hemen hemen imkânsız gibi gelmişti. Lâkin, işte, bu dar çerçevenin içinden hasta veya gamlı bir ruhun, dışarıya doğru, bir mahzun keman iniltisi halinde akışı vardı. Doktor Hikmet, gittikçe artan bir alâkayla baktı. Bu yüz, yalnız derin bir melâlin değil, müstesna bir güzelliğin de ifadesini taşıyordu. Bu güzellik, hattâ bir kadın güzelliği, bir cinsî güzellik, aşk'a ölümü, aşkla cinayeti, aşkla büyüyü kendinde birbirine karıştırmış esrarlı bir güzellikti. Dükkâncı:

«Sanki bir Chimère;» dedi.

Klâs'k edebiyat kültüründen tamamen mahrum olan Doktor Hikmet, tablo tüccarının bu son kelime ile ne demek istediğini pek anlamadı. Chimère, lûgat mânasıyla, onca, ancak «hayal» i ifade ediyordu. Hayal, haya'et... Evet, bu portrait, olsa olsa bir hayaletin, bir gölgenin resmi olabilirdi. 100 frank, bir gölge için?.. Doktor Hikmet, kendi kendine söylenir gibi mırıldandı:

«Almak isterim; fakat, yüz frank veremem.»

Bu, aşağı yukarı onun iki aylık ev kirası idi. Gerçi, babasının son ge'len mektubu üzerine yarını pek o kadar haşyetle düşünmez olmuştu ve 150 türk lirasından geriye kalan 60 altını ona yenmekle bitmez bir servet gibi görünüyordu. Fakat, ne de olsa, bu küçük suluboya resim için beş Napoleon çok para idi. O böyle düşünürken dükkâncı, uysal ve babacan bir tavırla çerçeveyi eline aldı ve onu sarmağa hazırlanarak:

«Haydi, haydi;» dedi. «Son söz, seksene... Hiç kimseye söylemeyin. Bunu bir köşede iyi saklayın. Birkaç yıla varmaz, sekiz bine satarsınız.»

Ve Doktor Hikmet, sanki, bir emri vaki karşısında imiş gibi elini cebine götürdü. Herife, seksen frangı saydı ve kalın, parlak bir paket kâğıdına sarılmış tablocuğu ihtimamla

koltuğunun altına alarak biraz şaşkın, biraz pişman dükkândan dışarıya çıktı.

«Monsieur, affediniz; size bir şey sorabilir miyim?»

Henüz on beş yirmi adım atmamıştı ki, kulağı dibinde bir fısıltıyı andıran bir sesle durdu. Başını çevirdi. Genç ve solgun bir İsa yüzü hazin bir tebessümle ona doğru uzanıyordu.

«Cüretimi mazur görünüz. Şu elinizde tuttuğunuz küçük tablo Ausière imzalı bir kadın portrait'si değil mi?»

«Evet, demin, şu dükkândan satın aldım.»

Monsieur, bu resim benim eserimdir. Ausière benim. Şimdi, lütfedip de bunu kaç a aldığınızı bana söyler misiniz?»

«Seksen franga aldım.»

Küçük İsa, Doktor Hikmet'le konuşmağa başladığı andan beri elinde evirip çevirmekte bulunduğu kenarları geniş, yuvarlak keçe şapkasını hayretten yere düşürdü. Tükürüğünü zorlukla yutmağa çabalayarak:

«Ne? dedi. Ne? Seksen... Sekren frank mı?»

Uzun pe'lerinin uçlarını kaldırımlarda sürükleyen şapşal bir hareketle iğlip yerden aldığı şapkasını bir türlü başının üstüne yerleştiremiyordu. Demin, Doktor Hikmet'in o kadar hoşlanarak baktığı uzun, yumuşak, lepiska saçlarına âmiyane bir perişanlık gelmişti. İlk sözleri söylerken sıkıl-gan bir mektepli çocuk yüzü gibi renkten renge giren uçak, tozpembe s'ması bir toprak renki başladı ve havai mavi göz-leri sert, madenî bir parıltıyla parlayarak:

«Monsieur,» diye bağır-dı. «Benimle beş dakika için o dükkâna gelir misiniz?»

Doktor Hikmet'in tereddütlü bir tavrı üzerine ilâve etti:

«Geliniz, oh, rica ederim, geliniz. Bana büyük bir iyilik etmiş olacaksınız. Buna mukabil ben de size zahmetinizi ödeyeceğim; göreceksiniz...»

Ve ikisi yanyana dükkâna doğru ilerlerken, sanatkâr, kısık bir sesle diyordu ki:

«Bu adam, beni istismar ediyor; benim dehamı istismar ediyor. Şimdi bunu isbat edeceğim; göreceksiniz...»

Satıcı deminki müşterisiyle tablo sahibini, birden, karşısında görünce eni konu bozulup afalladı. Zaten, genç ressam o kadar müthiş bir ihtilâc içinde idi ki, onun önünde herhangi bir bıtaraf seyircinin bile hayrete düşmemesi imkânsızdı.

«Monsieur Renard, bir ufak anket için geliyoruz. Bu efendiye benim tablomu kaçta sattığınızı lütfen itiraf eder misiniz?»

Dükkan sahibi, kendini çoktan toparlamıştı. Bir kaççatıntısından daha sert bir tebessümle gülümseyerek cevap verdi:

«Ya size böyle bir ankete girişmek hakkını kim verdi? Beni sorguya çekmek cüretini nereden buluyorsunuz? Lütfen önce siz bana bunu söyler misiniz?»

Delikanlı biraz sendeledi:

«Nasıl? Nasıl? Ne hakla mı? Vay canına; amma da yüz-süzsünüz ha!... Benden onbeş franga aldığınız bir malı başkasına seksene satın - ve bu bir defa değil; iki defa değil - üç aydan beri, bana mütemadiyen aynı oyunu oynuyorsunuz. Şimdi ilk defa olarak sizden hesap sormağa gelmişim; bir de benden hak ve salâhiyet talebine kalkışıyorsunuz. Monsieur, bunun adına... bunun adına...»

Genç adamın sesi kısılmıştı ve beyaz çehresini çerçeveleyen hafif, ince altın sarısı tüylerinin her biri ayrı bir hidetle ihtizaz ediyor¹⁰ gibiydi. Lâkin, bunun öfkesi arttığı nisbette bezirgânın kanı duruluyor, sükûneti yerine geliyordu:

«Haydi, haydi; delikanlı, biraz kendinizi toplayınız. Sizze yakışmaz, bir küçük kız gibi bu sinirli haller... Siz artık bir mektep çocuğu değilsiniz, bir efendisiniz, bir adamsınız. Artık, biraz ağırbaşlı olmanız icap eder. Sizinle ancak bu şerait içinde konuşabilirim.»

Saratkâr yutkunuyordu.

«Ne iddia ediyordunuz,ba kayım? - Sizden onbeşe aldığımı seksene mi satmışım? - O benim bileceğim şey, genç adam; istersem yüz seksene de satabilirim. Bu bir ticaret işidir. Ben, sizin elinizden tuvallerinizi zorla mı aldım? - Hayır değil mi? - Kendi rızanızla verdiniz. Size bir fiyat teklif ettim. Kabul ettiniz. Etmeyebilirdiniz. Yahut, benim gibi birkaç satıcı arasında bir müzayede açabilirdiniz. Buna kimsenin bir şey demeye hakkı olmazdı. Fakat, siz öyle yapmadınız; bana geldiniz: ‘Şunu al; ne verirsene ver;’ dediniz. —Öyle değil mi?— Benim yerimde başka birisi olsaydı size onbeş frank da vermezdi...»

«Beş frank, bu tablonun yalnız boya ve kasnak bedelidir. Kim demiş?...»

«Durunuz, delikanlı; biraz sükûnet, biraz sükûnet...»

«Ben şunu bunu bilmem. Geri verin bana eserimi, geri verin...»

Dükkân sahibi, gözünün ucuyla Doktor Hikmet'e bakarak kahkahayla güldü:

«O halde siz de bana paramı geri verin;» dedi.

«İşte, bu efendiye,eserimi altmış franga satıyorum ve size de bunun içinden onbeş frangınızı!...»

«Ya etalaj masrafı; ya...?»

Bu münakaşa yarım saat kadar devam etti. Doktor Hikmet, küçük çerçeve koltuğunun altında, ayakta, hayretten ve belki, biraz da nefretten donakalmıştı. Bir sanat eserinin etrafındaki bu âdi, bu pespaye para kavgası onun havsalasına sığmayan bir şeydi. Şu genç sanatkâr ki, esirî unsurlardan yaratılmış gibidir. Çenesini kaplayan sakalının bir ana tüyünden farkı yoktu ve hiç ustura yüzü görmemiş zülûfleri kulaklarının üstünden yumuşak bir yarım daire çevirerek bir kız çocuğunun bukleleri gibi narin ensesine doğru uzanıyordu. Bu yüz, ona yek yere bir genç İsa çehresini hatırlatmamıştı... Lâkin, bu melek görünüşü altında meğer ne şeytanî bir hüviyet saklı imiş. Çocuk, bezirgâhla kavga ettikçe yüzünün ifadesi, küstah bir enerji ile keskinleşiyor, insanın suratına doğru bir bıçak sertliğiyle uzanıyordu. Öyle ki, bu şirret ve mütecaviz profil karşısında bezirgânın siması daha az beyaz görünmeğe başlamıştı.

Doktor Hikmet'e âdeta bir tiksinti geldi. Az kalsın elindeki çerçeveyi yere atıp dükkândan kaçacaktı. Fakat, kavga daha uzun sürmedi. Sanatkâr bezirgâhla, yirmi frank mukabilinde nihayet uzlaşmanın yolunu bulmuştu.

XIII

Bir genç kız, Doktor Hikmete kapıyı açtı:

«Evet, burası, Evdedir... Papa, papa...»

Dar, loş vestibüle açılan oda kapılarının birinden bir kurşunî kafa uzandı. Monsieur Jean Lavalière, eşikte duran misafirini uzun bir müddet tetkik ettikten sonra birden bü-

yük bir tehalükle istikbaline¹ koştı:

«Buyurunuz, hele buyurunuz aziz Mösyö; sizi, evimize böyle hangi hoş rüzgâr attı?... Kızım; Arlette. İşte, aramızda kaç defa bahsi geçen Türk dostumuz, bu zattır!»

«Sizi tanımakla bahtıyarım, Mösyö...»

Ve Doktor Hikmet'e, beyaz, iri dişlerinin bütün sıcak parıltılarıyla gülerek elini uzattı. Tatlı, âhenkli ve bütün alto-larda olduğu gibi doğrudan doğruya göğüsten gelen bir sesi vardı. Konuşurken ağzının içinde kelimeler çiğneniyor, uzanıyor, nağmeleniyor ve bütün söz bir mırıldanılan melodi halini alıyordu. Güzel miydi? Çirkin miydi? Doktor Hikmet, bunu tetkike imkân bulamamıştı. İhtiyar şair, onu, hemen odasına aldı:

«Burası, işte, benim bütün dünyam, bütün dünyam...» diyordu.

Odanın içindeki eşya, masalar, koltuklar, raflar, sandalyalar, bir sürü kâğıt, kitap, defter; ortalarından sicimle bağlı birtakım paketlerle karmakarışık yüklü idi. Monsieur Lavalère, misafirini münasip bir yere oturtabilmek için ufak bir göç ameliyesi² yapmak ıstırarında³ kaldı. Kımıldatılan şeylerin üstünden, en az, birkaç haftalık bir toz tabakasının, hafif duman dalgaları halinde havaya kalkıp dağıldığı görü-lüyordu.

«Karım, bana, ebedî bohème unvanını vermiştir. Hakkı da yok değil... O, ne derece iyi bir ev kadını ise ben o derece derbeder bir kocayım.»

Odada birçok resim, fotoğraf ve gravür vardı. Duvarın en mutena bir yerinde, tam ihtiyar şairin masasının karşısında pastelden mutantan⁴ bir kadın portrait'si. Monsieur Lavalère, başının âdeta korkak denilebilecek bir saygılı hareketiyle bu resmi işaret ederek:

«Onun resmi; dedi. Ne yazık ki, şu anda evde değil. Sizi tanıştıramayacağım. Kendi karım olduğu için söylemiyorum; fakat, tanıştığınız zaman siz de göreceksiniz, ne şayanı dikkat bir kadın olduğunu... Ben, her şeyi ona borçluyum, her şeyi... Hayatımda nizam, huzur ve teselli namına ne varsa

¹ İstekle karşılamaya.

² İşlemi.

³ Zorunda.

⁴ Gösterişli.

bana o temin etmiştir. Gerçi, biraz mütehakkimdir, biraz tizdir ama neticede daima haklı olan da odur. Ne yazık ki şimdi burada değil. Arlette, Arlette...»

Genç kız, babasını epeyce beklettikten sonra nihayet oda kapısının eşiğinde görünüyor:

«Annen ne vakit gelecek, biliyor musun kızım?»

«Oooo, papa, giderken bir şey söylemedi...»

Sarı elâ gözlerinin ucuyla gülümseyerek Doktor Hikmet'e bakıyor. Bir heykel alnının altında havaya kalkık bir «clown»⁵ burnu var. Dudakları o kadar etli, o kadar kalın ki tıpkı bir zencinin dudakları gibi... Doktor Hikmet, içinden: «Hiç de güzel değil;» dedi.

«Ben de... Biraz sonra, ben de çıkacağım...»

Ve bu basbayağı cümle, gene, genç kızın ağzında bir operanın bir mısraı şeklini aldı. Sanki Manon:

Nous irons à Paris, tous les deux

. tous les deux...⁶

Şarkısını çağırıyor gibiydi.

Genç kız çekilince Monsieur Lavalère:

«Bir de oğlum var;» dedi. «Albert... Hukukunu yapıyor.

Çok zeki bir genç, fakat, biraz haylaz... Bütün vaktini kahvelerde geçirir. Bundan başka, - ah, beni en çok müteallim eden⁷ şey - kendisini birtakım tehlikeli ütöpilere kaptırmıştır. Anarşist; tam mânasıyla bir anarşist... Gerçi, ben de o yaşta iken...»

Ve bu girizgâhtan sonra ihtiyar şair, gene uzun uzadıya kendisinden bahsetmeğe başladı. Seyrek dişlerinin arasında, vira, **Je**'ler, **Moi**'ları; **Moi**'lar **Je**'leri takip ediyor; muhtelif edebî mesleklerle karşı yaptığı polemiklerdeki zaferlerini sayıp döküyordu. Bütün şimdiki fransız edebiyatında bir kendisi bir de «onlar» vardı. Kendisi iyi tanınmamış, hakkını almamış bir dehâ idi ve onlar bir sürü plagiacı,⁸ bir sürü reklâmcı... Ancak birbirini methederek, birbirine dayanarak tutunabilen isimler...

«Her büyük şair yalnızdır;» diyordu. «Ve her gerçek dehâ kendi asrında mutlaka tanınmamıştır: Shakespeare, Baudelaire, Verlaine... Ve muvaffakiyet, şan, şöhret kimin? Bir

⁵ Soyтары.

⁶ Paris'e gideceğiz, her ikimiz de/.... her ikimiz de.

⁷ Üzen.

⁸ Taklitçi, eser hırsızı.

Edmond Rostand'ın... Shakespeare sefalet içinde ölsün, Baudelaire sefalet içinde ölsün, Verlaine sefalet içinde ölsün de, Rostand, şu panayırları şairi Rostand milyonlarla oynasın, bir prens gibi şatolarda yaşasın ve krallar, hey ya Rabbim; kral-lar ziyaretine gitsin... Cyrano de Bergerac? Lâkin, bu, muaz-zam bir fumisterie'dir.⁹ Bu zavallı eserin bütün bir yıl Paris halkını akın akın kendisine çekmesi için Coquelin'lerin dâhi-yane nefesleriyle muttasıl şişirilmesi lâzım geldi. Ya Aiglon'un hıçkırıklı mısraları Sarah Bernhardt tarafından terennüm edilmemiş olaydı, ha, düşünün bir kere, Sarah Bernhardt ta-rafından...»

Yerinden fırlayıp rafların birinden bir kitap çıkardı. Bu kitabı, bir müddet avuçlarının içinde muhabbetle, şefkatle tutup okşadıktan sonra:

«Bakınız;» dedi. «Bu, benim 1886'da neşrettiğim bir eser-dir... Napoleon'a Joséphine'in muşakalarına¹⁰ dair üç perde-lik manzum bir piyes... Size bir kaç esaslı pasajlarını okuya-yım. Sonra, bir de 'Aiglon' dan inşatlar yapayım. Aradaki farkı hemen anlayacaksınız.»

Ve ayakta kendine mahsus teatral jestleriyle okumağa başladı. Arada bir durup süzgün gözlerle Doktor Hikmet'e bakıyor:

«Ne kadar Corneille'kârî değil mi? Hele söyleyin, ne kadar Corneille'kârî değil mi?» diyordu. Kendi mısralarını okurken ihtiyar şairin bütün ruhu dudaklarında titriyor gibiy-di. Fakat, sıra "Aiglon" a gelince, bu heyecanı birdenbire söndü. Sesi daha çatal çatal bir hal aldı; mısralar ağzının için-de ağdalı bir madde gibi yayılıp sıvaşıyordu.

Doktor Hikmet, biraz sinirden, biraz bu işin tuhaflığından kendini tutamayıp gülmeğe başladı. M. Lavalière:

«Sizi güldürüyor; bakın işte, sizi güldürüyor...» diyordu.

Birden "Aiglon" u bir kenara attı. Kendi eserini aldı, tekrar şefkatle sevip okşadıktan sonra dedi ki:

«Bundan bende bile bir tane kalmamıştır. Çok satıldı. Lâkin, ne olursa olsun, onu da size vermekten kendimi a'a-mayacağım. Kitap yepyeni, hiç kullanılmamış gibidir. Size bir de dedikas¹¹ yazayım. Pardon, adınız nasıl yazılıyordu?»

⁹ Aldatmaca, dalavere.

¹⁰ Aşklarına.

¹¹ İthaf.

Doktor Hikmet, kendi adını beceledi. İhtiyar şair, hem yazıyor, hem de mırıldanır gibi;

«Bilirsiniz ki;» diyordu. «Mevcudu kalmamış ve hassaten dedikâşlı kitaplar kendi fiyatlarından birkaç misli pahalıya satılırlar. Fakat, bizim aramızda teklif yok. Üç buçuk frank kâfidir.

Bir nevi dolandırıcılığı andıran bu acayip ve bayağı muamele karşısında Doktor Hikmet'in bütün hassasiyeti isyan etmek üzere idi. «Kitabınızı kendinize saklayın; istemem; diyecekti. Fakat, birden, Arlette'in hayali gözünün önüne geldi. Bu adam onun babasıydı ve istediği şu üç buçuk frank, belki onun eliyle genç kızın ihtiyaçlarından birine sarfedilecekti.

«Mersi; size, babama gönderilmek üzere bir mektup getirmiştım.»

Şair, gene o mırıltılı sesini takındı:

«Hay hay, memnuniyetle, memnuniyetle, aziz Mösyö! Hemen bugünden tezi yok. Letessier'ye bir mektup yazarım, buna da onun içine koyar gönderirim. Fakat, malûm ya, iki mektup birbirinin içinde... Bazı onbeş santimden fazla tutuyor. Siz hana alielhesap¹² elli santim bırakırsınız da...»

Doktor Hikmet, Jean Lavalère, yüzüne bakmadan, elini uzatırken odanın kapısı tekrar açıldı. Eşikte Arlette yeniden görüldü. Başında erkek şapkası biçiminde bir koyu renk feutre vardı ve elinde bir küçük çanta tutuyordu:

«Size au revoir demeğe geldim.»

«Monsieur de çıkmak üzere... İyi tesadüf; kendisine refakat edersin...»

Doktor Hikmet, yutkunarak:

«Çok memnun olurum;» dedi. «Buraya gelmek için hayli müşkülât geçtim. Şimdi de, doğrusu, 'metro' ya kadar nasıl gideceğimi pek iyi tahmin edemiyorum.»

Babası kızının yerine cevap verdi:

«Öyle ya, tabii, pek tabii... Arlette, Mösyöye Metro'ya kadar refakat ediver.»

Genç kız:

«Ne tarafa gitmek istiyorsunuz, Monsieur,» diye sordu.

«Boulevard St. Michel, Mademoiselle...»

Böyle konuşarak iki eski arkadaş gibi yanyana kapıdan çıktılar.

Apartmanın karanlık merdivenlerinden inerlerken, genç kız, Doktor Hikmet'e karşı âdeta müşfik denilebilecek tavırlar alıyor ve tatlı sesiyle:

«Dikkat edin;» diyordu. «Benim ayaklarım alışkindir. Fakat, siz kayabilirsiniz. Elimden tutunuz!»

Doktor Hikmet, sesi gibi bacakları gibi tirtir titreyen elini genç kıza uzattı. Bu karanlıktan çıkmak istemiyordu. Çünkü, dışarda, Arlette'e, benzinin hayret verici uçukluğunu göstermekten korkuyordu. Hissediyordu ki, bütün kanı kalbine hücum etmiştir. Bu rahatsızlık içinde tepeden tırnağa kaskatı kesildi. Gönlü, ona, bu munis, yumuşak tenli eli sık, dudaklarına götür; öp; diyordu. Fakat, tahammülün fevkinde bir heyecanla gerilen sinirleri buna imkân vermiyordu.

Arlette ise düşünüyordu: «Ne ahmak şey, bu adam... Türk de olacak. Türkler ki yüz kadın alırlarmış; gene kadına doymak bilmezlermiş. Bir Türk kadar kuvvetli derler. Bunun kuvveti neresinde? Acaba hasta mı? Eli buz gibi ve acayip bir ihtizaz ile titriyor.,»

Doktor Hikmet, sokağa çıkıp elini çekerken güzel ve nazik Fransız kızına teşekkür etmeyi bile unuttu. O kadar şaşkıındı. Bundan başka, hançeresinde bir kalb gibi çarpan bir büyük düğüm vardı ve bu düğüm onun tek bir kelime söylemesine mani oluyordu.

Arlette, birdenbire bir kahkaha salıverdi. Bu kahkaha, belki, bir adamı bir küçük çocuk gibi elinden tutup yürütmüş olmanın tuhafliğini; belki, acı bir istihzayı, belki de sadece bir kadın şuhluğunu ifade ediyordu. Lâkin, Doktor Hikmet, bunun yalnız istihza tarafını anladı. Yüreği ağır bir zillet ve yükü altında ezildi. Başını önüne eğdi.

Şimdi genç kıza karşı duyduğu his sinsi ve derin bir öfkeden ibarettir. Ve Arlette, bundan bihaber, yanı başında, pür neşe, ilkbaharda bir kuş gibi cıvı cıvı ötüyordu:

«Demek, bu sokakları ilk defa görüyorsunuz? Demek, bu mahalleye ilk defa olarak geldiniz? - Kaç aydan beri Paristesiniz? - A, bu kadar zaman içinde Montmartre'ı bir kere ziyaret etmemek olur mu? - Ya, bir iki kere geldiniz öyle mi? - Hangi boit'dı, o gittiğiniz yer bakayım? - Adını unuttunuz öyle mi? - Bu cadde üstünde miydi? - Solda mıydı? - Sağda mıydı? - Aman; hâfızanız ne kadar zayıf! Anlaşıyor ki, bi-

zim eve bir defa daha hiç kimseye sormadan gelemeyeceksiniz. Benim adım neydi, bari hatırlıyor musunuz?

Doktor Hikmet'in sükûtu, üzerine bir kahkaha daha salıverdi. Genç kız, Doktor Hikmetle bir büyük adamın bir küçük çocukla veyahut bir küçük çocuğun bir sarsak adamla alay edişi gibi eğleniyordu. Havaya kalkık burnu bir mütecaviz gaga şeklini almıştı:

«Bu gidişle;» dedi, «ben sizi tâ evinize kadar götürmek ızdırarında kalacağım. Sizi 'Metro' nun başında bırakıp gitmekle vazifemi tastamam yapmış olmayacağım. Yoo, itiraz etmeyiniz: Metroyla seyahat o kadar basit bir şey değildir. Çok tetik hareket etmek, süratle binip atlamak lâzım gelir. Bu, bütün bir cambazlıktır, aziz Mösyö; bütün bir cambazlık... Sonra tren istasyonlarda bir iki saniye durur, şaşırabilirsiniz?

Beyaz, iri dişleri, akşamın alaca karanlığı içinde, birer birer yanmağa başlayan lâmbaların ışıklarında sert iltimazlarla¹³ pırıldıyordu. Doktor Hikmet, genç kıza, ancak gözünün ucuyla bakmağa cesaret ederek:

«Mersi,» diye kekeledi. «Mersi Mademoiselle; merak etmeyin, metro ile bu ilk seyahatim değildir.»

Arlette, birdenbire munisleşen bir tavırla, Doktor Hikmet'e sokuldu ve kulağına fısıldar gibi:

«Ya, demek ki, yol arkadaşlığımızın daha ziyade devamını istemiyorsunuz,» dedi. «Pekâlâ; siz bilirsiniz.»

Doktor Hikmet, hiç cevap vermedi. Bir müddet yanyana sükût içinde yürüdüler. Caddenin son derece kalabalık ve uğultulu bir noktasına gelmişlerdi. Genç kız, durdu ve siyah eldivenli eliyle karşıda bir yeri göstererek:

«İşte metronuz;» dedi.

«Au revoir, Mademoiselle...»

«Bonsoir, Monsieur...»

Ve Doktor Hikmet, dayak yemiş bir köpek gibi kafası omuzlarının içine gömülmüş, caddeyi geçti, yeraltı şimendiferi istasyonun merdivenlerinden aşağıya indi.

XIV

Doktor Hikmet, son günlerin nahoş hâdiselerinin kendi

¹³ Parıltılarla.

üstünde bıraktığı tesirleri tahlil ettikçe yüreğinin merareti¹ artıyordu. Çünkü; bunların bütün mesuliyetini hep kendi üzerine alıyordu. Dr. Foissard'la mülâkatının âdeta acıklı fi-yaskosu; tablo satıcısıyla genç artist arasında oynadığı rolün gülünç pasifliği,² nihayet son defa şair Lavalière'in kızı tarafından uğradığı hakaret, hep onun kendi beceriksizliğinin, kendi sersemliğinin, kendi sıkılganlığının haklı cezasıydı. Diyelim ki, Foissard'da meşhur ve modern bir âlimin soğuk vekarı ve şımarık snobisması vardır. Diyelim ki, Doktor Hikmet'in samimi bir entelektüel sıfatıyla mübarek bir nesne gibi telâkki ettiği bir sanat eseri etrafındaki münazaa,³ insanda herhangi bir reaksiyona imkân vermeyecek kadar çirkin ve âdidir. Fakat, kendisine karşı, ilk anda, o derece nezaket ve samimiyet gösteren Arlette'in, nihayet, tavrını değiştirip de ona bir "Tête de Turc"⁴ muamelesi yapmasının kabahati kimde idi? Genç kız merdivenlerden inerken ona elini vermişti; teşekkür etmesi lâzım değil miydi? Sokakta yürüdükleri müddetçe onunla konuşmak için dereden tepeden türlü türlü bahisler açmıştı. Bu sözlere tatlılık ve zarafetle mukabelede bulunması icap etmez miydi? Arlette, ondan, daima tek heceli, soğuk ve katı birtakım cevaplar almış olmasına rağmen ona yolunun sonuna kadar refakat etmek teklifinde bulunmuştu. Doktor Hikmet, bunu da kaba bir tavırla reddetmişti. Gerçi arada o kahkahalar, o şakalar ve alaylar vardı. Lâkin bunlarda bir dişi mahlûk cıvılcıklarından, işçilerinden bir şey bulmamak ne anlayışsızlıktır! Doktor Hikmet, şimdi, kendi kendine: "Hey koca sersem;" diyordu. «Kız, sana elinden gelen bütün avansları yaptı. Fakat, sen bunların hiç birinden istifade etmesini bilmedin. Elini verdi. Onu, hiç değilse avucunun içinde hafifçe sıkacaktın. Kahkahayla güldü. Sen de bu kahkahaya bir kahkahayla cevap verecektin. Ve; ve bhusus, sana: 'Hâfızanız, ne kadar zayıf... Benim adım neydi, bari hatırlıyor musunuz?', dediği vakit hemen gülümseyerek mukabele edecektin: 'Her şeyi unutabilirim; fakat, sizin adınızı, asla...'»

1 Acılığı, üzüntüsü.

2 Edilgenliği, pasifliği.

3 Tartışma.

4 Herkesin olur olmaz kızdığı kimse, şamar oğlanı.

Doktor Hikmet, kendince çok mânalı, çok dokunaklı bulduğu bu sözü, Arlette'e yollamak istediği bir mektuba koymak için günlerce zihninde evirip çevirmişti. Mektubunda, kendisinin o günkü halini ince bir zekâ ve mizahla tasvir edecekti. Birdenbire, nasıl, yıldırımla vurulmuş afal bir âşık vaziyetine düştüğünü anlatacaktı. Fakat, bir türlü, bu mektuba verilmesi lâzım gelen edayı bulamadı. Lüzumundan fazla lirik ve romanesk görünmekle Monmartrlı kızın bir kere daha istihzasını tahrik etmekten korktu. Alelâde özür dileyen terbiyeli bir adam gibi yazmakta soğuk bir ukalalık buldu. O hâdise üzerine birtakım "esprit" ler uydurmayı ise çok geç ve zevksiz bir iş telâkki etti. Nihayet; vazgeçti ve unutmak istedi.

Evet, unutmak, hepsini unutmak istiyordu. Paris'teki bu ilk sendelemelerini, bu ilk ayak burkulmalarını, açık mana-sıyla bu ilk acemiliklerini, patavatsızlıklarını artık şöyle bir yana bırakıp hayatına yeni bir istikamet, muhite göre bir üslûp, bir çekidüzen vermek zamanı gelmişti. Artık, lalayla tayayla büyümüş bir İstanbullu konak çocuğu tavrı ve edasıyla Paris halkına karışmanın imkânsızlığını görüp anlıyordu. Nasıl ki, ilk günden itibaren sokakta hızlı hızlı yürümek; koyu renk elbiselerle dolaşmak ve ne yapacağını bilir bir adam gibi hareket etmek lüzumunu duymuştu; şimdi de bu tadilâtı kendi iç hayatına tatbik etmek; kalbinin çarpıntılarını bu yeni dünyanın temposuna uydurmak ihtiyacını hissediyordu.

Doktor Hikmet, çünkü dilini kendi d'ilim kadar biliyor- rum, çünkü edebiyatına, kültürüne kendi edebiyatımdan, kendi kültürümden ziyade vakıfım diye bu dünyaya has vatanına girer gibi girmek istemişti. Fakat, şimdi, anlıyor ki bu yabancı bir dünyadır. Bunun büsbütün başka bir coğrafyası, büsbütün başka bir iklimi vardır ve toprağının, insanların kokusu bile büsbütün başka türlüdür. Sultan Muradın mabe-yincisi utufelî Ruşenî Beyin oğlu, bu başkalığın derinliğini gün geçtikçe daha iyi ölçüyordu. İşte, birkaç haftadan beri kurslarına devam ettiği "Ecole de Médecine" de epeyce gençle tanışmıştı. Bazı entelektüel muhitlerine girip çıkmağa başlamıştı. Hattâ bu muhitteki insanlar arasında şimdiden arkadaşlık ettiği kimseler bile vardı. Bunların bazıları, tam, Doktor Hikmet'in sevdiği tarzda dimağı, artist ruhlu, edebiyat meraklısı, hassas ve heyecanlı gençlerdi. Konuşmaları daima hoş, tatlı ve çok defa derin, ince fikirler ve faydalı malûmatla

doluydu. Doktor Hikmet, onları dinlerken bütün kendi kendine kitaplardan edindiği bilgileri tashih, tadil ve kontrol etmek imkânını buluyordu. Bu gençlerin, hayat, insanlık ve cemiyet hakkında da bir sürü original, şayanı dikkat görüşleri ve anlayışları vardı. Umumiyetle liberal, ferdiyetçi ve âsi tiynette idiler. Sosyal olsun, şahsî olsun her nevi adaletsizliğe karşı hemen feveran ediverişleri Doktor Hikmet'in çok hoşuna giden hasletlerinden biriydi. Onların, hoşuna giden bir tarafı daha, aralarında hararetlî bir bahis açıldı mı zaman ve mesafe mefhumlarını tamamiyle unutuvermeleri; bazı, kahve köşelerinde, bazı, sokak kaldırımları üstünde sabahlayacak kadar kendilerinden geçmeleri idi.

Lâkin, Fransız gençliğinin hayranı kaldığı bu meziyetlerine rağmen alışmadığı, ısınmadığı birtakım haleri de vardı ki, Doktor Hikmet'i, onlara büsbütün yakınlaştırmaktan, onlarla dilediği gibi haşır neşir olmaktan menediyordu. Ve onun gönlünün en ziyade aç ve muhtaç olduğu şey de zaten yalnız bu fikir hayranlığı değil, böyle samimî bir ruh ve his kaynaşmasıydı. Gerçi, iki üç haftalık bir münasebet, Doktor Hikmet'in tasavvur ettiği şekilde bir dostluğun teessüsü için kâfi değildi? Fakat, dostluk, ona göre öyle bir şeydir ki imkânını ya ilk andan hissettirir, ya hiç mümkün olmaz. Doktor Hikmet, tıbbiyedeki birkaç arkadaşıyla böyle birden başlanıvermişti. Daha ilk konuşup tanışmalarında içinden "işte, bunlarla dost olabilirim,, demişti. Fransız gençleriyle düşüp kalkarken, henüz içinden böyle bir ses duymuyordu. Aksine, her gün biraz daha onlarla dost olmanın zorluğunu hissediyordu. Aralarında, daima bir hudut var gibiydi ve Doktor Hikmet, onlarda; kendisine bu hududu açmak istiyen müsamahalı ve şefkatli birtakım insanların değil, daha ziyade, onu müdafaa ve muhafaza eden birtakım sert nöbetçilerin hüviyetini seziyordu. Nazariye ve abstraction⁵ sahasında iken o kadar açık, civanmert, iyi ve samimî olan bu gençler, reel ve pratik hayatın herhangi bir safhasıyla temasa gelir gelmez birer kirpi gibi diken diken kesiliyorlar ve başlarını gövdelerinin içine çekiyorlardı. O zaman, bütün hareketlerine korkunç bir egoismadan başka bir şey hâkim olmuyordu. Zekâ'arı, artık, bir bilenmiş hançeri andırıyordu ve ağızlarından çıkan sözün bir yılan ıslığından farkı yoktu.

⁵ Soyutlama.

Bundan başka, küçücük para ve menfaat işlerinde öyle bir bayağılıkları, öyle bir pespayelikleri vardı ki, insanı insan olmaktan tiksindirir. Bunlar arasında meselâ bir arkadaşın bir arkadaşına kahve ikram etmesi, cigara vermesi veya hut yolda giderken bir nakil vasıtasının parasını ödemek istemesi hiç görülmemiş, işitilmemiş hadiselerdendi. Doktor Hikmet, ilk günler, bu gibi nezaketlerde bulunmağa kalkışınca o kadar soğuk itirazlarla karşılaşmış ve bu itirazlarda, yapılan nezakete mukabeleye mecbur kalmak korkusunu andıran öyle adi bir endişenin ihtilâcını sezmiştir ki, böyle ahbapça hareketlere kalkıştığına bin pişman olmuş, sanki, bu kabalığı işleyen kendisi imiş gibi utanmıştır. Onun içindir ki, bu çeşit yarenlik ve teklifsizlik tezahürleri, Doktor Hikmetin nazarında yavaş yavaş fesle, püskülle beraber memlekette bırakılması lâzım gelen alaturkalıklar arasına geçmeğe başlamıştır. Doktor Hikmet, kendi kendine: "Hiç şüphesiz;" diyordu: «parayla yaptığımız bu nezaketlerde bir bahşış vermek, bir karşımızdakini kendimize minnettar kılmak manası var. Bir dostluk havası içinde bile olsa ferdin şahsî hürriyeti ve şahsî vekarı bundan rencide oluyor.,,

Bundan başka Doktor Hikmet, misafirsevenlik, cömertlik gibi faziletlerin ekonomik hayatın basit şartlarından doğma bir şey olduğunu anlamağa başlıyordu. Medenî memleketlerde bu şartlar o kadar zorlaşmış, o kadar komplikeleşmiştir ki, adeta, içinden çıkılmaz bir muadele halini almıştır. Doktor Hikmet'e göre burada paraya ve maişete dokunan her şeyde insanların yüzüne bir demir maske sertliğini veren ve melek yüzlü bir genç artisti bir arsız dilenci, bir yol kesici haline sokan ve bir ihtiyar şairi bir muhtekir bakkaldan farksız kılan keyfiyetin mahiyetini bunda aramak lâzım geliyor-du.

Aşıkı olduğu garb medeniyetine dair ilk defa olarak yaptığı bu müşahede, Doktor Hikmet'i, gerçi, ona karşı henüz ne müsbet, ne menfi bir hükme sevketmemektedir. Fakat, muhakkak ki, genç adam, ruhunda bir şeyin bulandığını, bu imanın sarsılmağa baş'adığını duymaktan kendini alamıyordu. Hele, bu kriteriuma göre, meselâ, bir Emil Zola'nın insaniyet ve adalet aşkıyle dolu eserlerinin bir idüstriyel matah olarak vücade gelmiş bulunması veya Alphonse Daudet gibi bir şefkat ve merhamet peygamberinin bir gözyaşı bezirgânlığı etmiş olması ihtimaline bir türlü akıl erdiremiyordu. Böyle bir

hükme varmak, onun için kendi gençliğinin bütün yüksek ve ulvî tahassüslerini gömmek, daha doğrusu kendi kendini inkâr etmekle müsavi bir hareketti.

Bu manevî ve fikrî buhrana müptelâ olalı, Doktor Hikmet, Jeune Turc muhitleriyle sık sık ülfet etmeğe başlamıştı. Ahmed Rıza ve arkadaşlarını, haftanın üç dört günü, öğleden sonra Café Soufflot'da bulmak kabildi. Bunlar, kahvenin daima aynı köşesinde otururlar ve hemen daima aynı şeyleri konuşurlardı. "Abdülhamid ağır hasta imiş. Geçen hafta, cuma namazını, ayakta duramayacak kadar bitkin olduğundan, oturduğu yerde kılmış. Arabaya girer ve çıkarken şeyhülislâmla serasker kollarından tutuyormuş. Yahut; bir suikast hazırlanmakta imiş ama, meydana çıkmış. -Bunu hazırlıyanlar ermeniler mi imiş? Yok, Türkler mi imiş? Maznunların isimleri henüz gizli tutuluyormuş. -Erzurum'da müthiş bir isyan patlamış. Ahali vergi vermek istemiyormuş. Hükûmet konağını basmışlar; valiyi öldürmüşler; yok öldürmemişler, yaralamışlar. -Fehim Paşa,⁶ kendi adamlarının eliyle arabasının geçeceği yola bir bomba koydurmuş. Acaba bundan maksadı ne imiş? Efendisinin daha ziyade gözüne girmek mi? Yoksa bazı düşmanlarından bu mürettep vesile ile toptan bir intikam almak mı?"

Bu çeşit haberleri, çok defa Doktor Nazım getirirdi. Fehim Paşanın bu bomba komedyasından sonra Bursa'ya sürüldüğünü de, bir gün, gene o haber verdi ve bu zabıta hâdisesi, o küçük ihtilâlcî muhitinde adetâ bir inkilâbın başlangıcı gibi heyecanla karşılandı.

Bazı günler, Café Soufflot'nun mutad toplantılarına Sami paşazade Sezai Bey ve Prens Mehmet Ali gibi -Ragıp Beyin tabirince -aristokratların da iştirak ettiği olurdu. Lâkin bunların gelmesiyle her zamanki atmosfer değişmezdi. Yalnız, "Sergüzeşt" müellifinin şairane dalgınlıkları ve çocukça çocuklukları musahabenin umumî tonuna hoş ve komik bir not ilâve ederdi. Bir gün Doktor Hikmet, içini ona açmak istedi. Çünkü, bütün garip ve hoppa hallerine rağmen Jeune Turc

⁶ Fehim Paşa (1873-1903), Abdülhamid'in özel yaveri ve başhafiyesi idi. Görevini kötüye kullanması ve zorbalığıyla nefret uyanırmış, yabancı elçilerin saraya başvurmaları üzerine Bursa'ya gönderilmiş, Meşrutîyet'in ilânını öğrenince Bilecik'e kaçmışsa da Yenişehir'de yakalanarak halk tarafından linç edilmiştir.

grubu arasında yegâne entellektüel bulduğu adam Sezai Beydi. Hususiyle çocukluğunda okuduğu “Sergüzeşt” romaniyle “Rûmuzüledep” unvanlı bir küçük hikâyeler kitabı onun dimağında oldukça derin ve tatlı bir hatıra bırakmış bulunuyordu. Bundan başka Mısır’da çıkan “Şûrayı-Ümmet”te kendisine yegâne heyecan veren yazıların çoğu Sezai Beyin ateşli makaleleri idi. Bunlardan samimi bir ihtilâlciliğin bütün hummaları seziliyordu. Halbuki, Ahmet Rıza, hem yazıları, hem şahsı itibariyle bir mütekait mutasarrıftan⁷ farksızdı. Tavır ve edasında daimî bir kitabeti resmiye⁸ kuruluşu vardı ve her vakit, bunun, insana fütur veren⁹ ekşiliği, soğukluğuyla “Sergüzeşt” müellifinin romantik taşkınlığı arasında bariz bir ruh ve karakter tezdadı göze çarpardı. Bu iki kutup ortasında kalmış olanlar ise her türlü şahsiyetten ve çeşniden mahrum bir küme avarelerdi.

Doktor Hikmet, bunlara, içindeki ideolojik buhranı açmak şöyle dursun, hattâ alelâde “idéc”lerden bile bahse imkân görmüyordu. Bir iki “fikri sabit” Fransız ihtilâline dair bir iki fıkra, bunların bütün kafa zenginliklerini teşkil eden unsurlardı. Sonra, yarının endişesi ve bin türlü geçim zorlukları —Sezai Bey müstesna olmak üzere— hemen hepsinde, zekânın kendi kendine arayış, buluş, müşahede ediş kabiliyetini körletmişti. Bundan başka, Jeune Turc’ler, o kadar kendi aralarında, kendi muhitlerinde mahsur yaşamaktadırlar ve bütün frenkperestliklerine rağmen frenklerle o kadar az ülfet¹⁰ etmektedirler ki, bunların âdet ve seciyelerine, daha umumî surette, garp âleminin strüktürüne dair bir fikir ve malûmat edinmiş olmalarının ihtimali yoktur. Gözü kapalı bir Avrupa medeniyeti hayranlığı, bu medeniyete dair kalıplaşmış bir takım kanaatler... İşte, Doktor Hikmet’in Türk arkadaşlarıyla her konuşmasında, kendi şüphelerine, kendi suallerine karşı cevap olarak bulduğu şeyler bunlardan ibaretti. Halbuki, onun bu hayranlığında yavaş yavaş rahatsız edici, endişe verici bir şuur uyanıyor ve kalıp-kanaatler nevrallık ağrılarıyla ötesinden berisinden çatlamağa başlıyordu.

Eğer, Doktor Hikmet, bu derdinden Ahmet Rıza Beye

7 Emekli bir kaymakamdan.

8 Resmî bir yazı.

9 Usanç, bezginlik.

10 Arkadaşlık.

bahsedecek olsa, Jeune Ture'ler şefi, ona, mutlaka şöyle bir nasihatta bulunacaktı:

«Avrupa medeniyetini anlamak o kadar kolay bir şey değildir. Ben ki bir eski 'pozitivist'im; hâlâ, bunun künhüne eremedim. Auguste Comte'u okuyunuz; Auguste Comte'u okuyunuz.»

Sezai Beye açılrsa:

«Bu ummanı bîpâyan,¹¹ azamî 63 santimetre kutrunda¹² bir kafa tasına sığmaz.» Tarzında bir cümle dinleyecekti.

Doktor Nazım ise:

«Bırakın, bu züppelikleri, be birader;» diyecekti. «Görülen köy kılavuz istemez. Var mı, sende böyle cadde'ler? Var mı sende böyle âbideler? Memleketinde vatan kelimesini, hürriyet sözünü talaffuz edebilir misin. İşte, burada edebilirsin. Ben ondan ötesini anlamam.»

Bahattin Şakir'e gelince, o, cevap vermeğe bile tenezzül etmeyecekti. Gözlerinin madenî parıltıları'le Doktor Hikmet'i süzecek ve acıyarak dudaklarını bükecekti.

Bir bakıma, Ragıp Bey bunlar arasında gene en iyisiydi. Hiç olmazsa; o, Paris'in, eğlence Paris'inin zevkine varmış bir adamdı ve burada yiyip içmekten gezip eğlenmekten başka bir iddiası yoktu. Hattâ, Doktor Hikmet, ona bakarak kafasını burgulayıp duran düşüncelere, auto-analizlere¹³ artık bir nihayet vermeği ve koca şehrin bütün haz ve sefa imkânlarından istifade etmeği çok daha akıllıca bir hareket buluyordu. Fakat, muzip ve müziç dimağının kontrolundan kurtulmak ne mümkün... Nereye baksa, kimi görse, ne yapsa benliğinin derinliklerinden akseden sinsi ve nafiz¹⁴ bir ışığın aydınlığında her şeyin içyüzünü, herkesin iskeletini ve kendi kendisinin gülünç şekiller alan gölgesini görüyordu. O vakit yegâne kurtuluş çaresini kaçmakta, her şeyden ve herkesten kaçmakta buluyordu.

Kaçmak? Fakat, nereye? İzmir'de sürgün iken, kafasının içinde sonsuz bir hayal ikliminin cazibeli seyahat plânları vardı ve zindanın penceresinde gökyüzünün engin maviliklerine bakarken omuz başlarını ucundan, tatlı kaşıntılarla

¹¹ Bu sonsuz umman, okyanus.

¹² Çapında.

¹³ Özeleştirisi.

¹⁴ İçer işleyen, etkileyici.

iki kanadın çıktığını hissederdi. Şimdi, onda, ne bu hızdan, ne o ümitten artık hiç bir eser kalmamıştır ve onun etrafında dünyanın ufukları daraldıkça daralmıştır.

«Bilmezsiniz, ne kadar içim sıkılıyor, Ragıp Bey...»

«İçin mi sıkılıyor? Amma yaptın ha... Bari, kimseye söyleme, birader Pariste insanın içi mi sıkılır mı? Ben, en bunalmış zamanımda bile olsa Rue de La Paix'den Opera meydanına, Opera meydanından Boulevard des Italiens'e doğru bir inip çıktım mı, yüreğimde ne gamdan, ne kasvetten eser kalmaz. Adetâ, yirmi yaş daha gençleşirim.»

Fakat bu ablak yüzlü Mefistofeles, ne yazık ki, bu gençliğin ve bu yaşama şevkinin sırrını ona, bir türlü telkin edemiyordu.

Ragıp Bey Doktor Hikmet'e rehberlik ve **mentorluk**¹⁵ hizmetini büyük bir istekle yapmakta devam ediyordu. Bunda, o, yalnız iyi, sevimli ve nazik bulduğu bir vatandaşın işine yaramak zevkini değil, aynı zamanda, Paris'i bir Parisli kadar iyi tanıyan ve bunu ispat etmek fırsatını bulan bir yabancının gururunu duymaktadır. Doktor Hikmet, Ragıp Beyin bu tarafını pek iyi hissettiği içindir ki, kendini, onun çocukça arzularına; hattâ bazan kaprislerine terketmekte hayır işleyen bir insanın vicdan ferahlığını buluyordu.

Nitekim, bir gün, Doktor Hikmet, gene bu yüzden, hari-kulâde bir fedakârlıkta bulundu, Ragıp Beyin kaç zamandır kendisini götürmek istediği **yüksek monde**¹⁶ denilen bir acayip âleme girmeye katlandı.

Duchesse d'Urat namında bir zengin dul, Auteuil'deki kâşanesinde, her onbeş günde bir - tabîî yaz mevsimleri hariç olmak üzere - saat dörtle yedi arası misafir kabul ederdi. Bu hanımın oturduğu semt uzak ve sapa olmakla beraber - o zamanlar Auteuil Paris'in sayfiyesi gibi bir şeydi - her kabul resminde aşağı yukarı elli altmış hususî arabanın ve bir o kadar kiralık faytonun evinin bahçe kapısı önünde beklediği olurdu.

Gerçi, Duchesse d'Urat'nın bu onbeş günlük çaylarına gelenler umumiyet itibariyle, Paris'in en **halisüddem**¹⁷ ve katiksiz mümessilleri olmamakla beraber, soy sop, şatafat ve zen-

¹⁵ Öğütçü, yol gösterici.

¹⁶ Yüksek sosyete.

¹⁷ Saf kan.

ginlik bakımından gene pek de o kadar daraya atılır kimselerden değildiler. Ancak, Fransız aristokrasisinin ananelerine lüzumundan fazla sadık kalmış bazı din, milliyet ve protokol mütaassıpları bu toplantıları pek alacalı ve pek **heterogen** bulurlar, fakat, gene bunlara koşmaktan kendilerini alamazlardı. Çünkü, Duchesse d'Urat kendi şahsı ve kendi **genealogisi** bakımından kusursuz bir Fransız asilzadesi idi. Babasının elçiliği devrinde iki yıl İstanbul'da bulunmuş ve ilk kocasının generalliği esnasında birkaç defa Tunusa gidip gelmiş olmak bu kadında bir çok **ekzotik** zevkler uyandırmış bulunmaktadır. Duchesse d'Urat, o zaman bu zamandır, şarka, şarkılara ve şarka mahsus her şeye karşı büyümlü bir cazibeye tutulmuş gibidir.

Gerçek ve halis olmamakla beraber - gene, ne de olsa - **rönesans** uslûbiyle bina edilmiş beyaz evi, güvez kadifeden yol halıları ile düşeli mermer merdivenlerinden tutun da en saf, en hakikî Louis XV salonlarına kadar bir takım ekzotik nebatlar, asyaî seccadeler, şarkkârî cicibicilerle bulaşık ve yüklüdür. Bunlar arasında, kendi üzerinde bile taşımaktan hoşlandığı şeyler vardır. Duchesse d'Urat mavi katır boncuklarından yapılmış bir gerdanlığı sık sık boynuna taktığı gibi kabzası hurda zümrüt ve incilerle süslü bir küçük hançeri coupepapiper olarak önünde duran yuvarlak masanın üstünden hiç eksik etmezdi. Bir kehribar tesbihi de arada bir, bilezik makamında koluna doladığı veya gerdanlık yerine boğazına geçirdiği olurdu. İşte, bunun gibi, resmi kabullerinde de muhtelif cins ve mezhepten bir takım misafirler bulundurmaktan kendini alamazdı. Daha doğrusu, salonlarına, en ziyade bu çeşit insanların huzurlarıyla bir hususî cazibe verdiğini zannedirdi.

Gerçi, dibalar giyinmiş beyaz kavuklu Hind Mihraceleri, Osmanlı ve İran sefaretlerine mensup kırmızı fesli ve kara serpuşlu Türklerle Fars'lar, Duchesse d'Urat'ın salonlarında Şiraz seccadelerinden, Türk mangallarından veya Bengal palmiyelerinden daha az dekoratif değildiler. Bunlar, kendilerine mahsus tavır ve edalarıyla ev sahibesinin önünden eğilerek, temenna ederek veya el öperek geçerlerken, Duchesse'in üstüne koloni askerlerinin geçit resminde bulunan bir imparatoriçenin haşmeti çökerdi.

Nitekim, Duchesse d'Urat, ilk bakışta, Doktor Hikmet'e bu tesiri yapmıştı. Mermer merdivenlerde birer heykel gibi

dikili duran sırmalı ve perukalı hizmetkârların ve iki taraflı aynalarla enginleşen uzun dehlizlerin sütunları arasından başı dönerek geçen Doktor Hikmet, Duchesse'in huzuruna doğru yaklaşırken —bu tesirin altında— ayaklarının birbirine dolaşmağa ve gözlerinin kararmağa başladığını hissetmişti. Hele, Duchesse'in, gerek Ragıp Beyi, gerek kendisini oturduğu yerden, yalnız hafif bir baş hareketiyle kabul edişi onu büsbütün şaşırttı. Feci bir istiscale¹⁸ uğradığını zannetti. Lâkin, hemen sıvışıp gitmeği düşünürken, bir de gördü ki, yeni gelen misafirlerin büyük bir kısmı ev sahibesi tarafından aynı tarzda karşılanmakta ve Duchesse, elini uzatmak lütfunu yalnız bazı imtiyazlı ve itibarlı misafirlere bahsetmektedir. O zaman, yüreğine biraz su serpilip Ragıp Beyin peşinden kalabalığa karıştı. Ne tuhaf adamlar... Ne acayip kadınlar. Ne hayret verici bir tip, kıyafet ve yüz tenevvüü...¹⁹

Doktor Hikmet, kendisini, yanlışlıkla, bir hayvanat bahçesinin, ziyaretçilere kaaplı tutulan, parmaklıklarından içeri dalmış sandı. Burada, türlü türlü kuşlar, maymunlar, zürefalar, kangru veya tilki cinsinden mahlûklar vardı ve hareketlerle Doktor Hikmet'in etrafında kaynaşüyor, kâh yanından sürtünerek geçiyor, kâh yolunu kesecek bir tarzda ve cıvıltılı bir küme halinde önünde dikilip duruyordu. O vakit, Doktor Hikmet, yüreğine panik veren bu yabancı âlem içinde kaybolmak korkusu ile, sağ tarafındaki bir madamın dirseğine dürterek, veya sol tarafına isabet eden bir ihtiyar efendinin ayağına basarak, yahut da, önüne çıkan bir grupu ikiye yararak, Ragıp Beyin som endamı arkasından yürümek mecburiyetinde kalıyordu. Ve bunları yaparken etrafında sinsi bir memnuniyetsizlik uyandırdığının pekâlâ farkında idi. İşte, ayağıyla topuğuna çarptığı gümüşü redingotlu, orta yaşlı bir adam, kemali nezaketle dönüp:

«Pardon, Monsieur...» dedi.

(Niçin o pardon diyor?)

İşte bir omuz darbesiyle yana itip önüne geçmek istediği diğer bir efendi yarım bir reveransla ona yol vererek:

«Rica ederim, efendim...» diye mırıldandı.

Göğüs göğüse çarpıştığı bir ihtiyar kadın, geri geri çekilerek elinde tuttuğu face à main'le onu uzun uzadıya süzdü.

¹⁸ Aşağısamaya.

¹⁹ Çeşitliliği.

(Bu vaziyette rica etmek kime düşer?)

(Buna karşı Doktor Hikmet'in ne yapması lâzımdı?)

Yürüdü, gitti. İç içe salonlar birbirini takip ediyor. Ragıp Bey alışkın bir tavırla bunların birinden çıkıp öbürüne giriyor. Doğrusu, Doktor Hikmet, Ragıp Beyi ilk defa olarak burada, takdir ve tebrike lâıyk buluyordu. Bir kere Ragıp Bey kendilerini ihata eden ²⁰ bu monden halk içinde tavır ve hareketleriyle, kılık ve kıyafetiyle hiç te aykırı görünmüyordu. Gerçi, bazı tanıdığı insanlarla, kadın olsun erkek olsun, epeyce yılışık ve lâubali muameleleri vardı. Fakat, Doktor Hikmet, bu muamelelerin hemen hiç kimse üzerinde fena tesir yapmadığını, aksine, bir nevi şefkat ve nezakette karşılandığını müşahade ediyordu.

Gene Doktor Hikmet seziyordu ki, bu şefkat ve nezakette bir zavallı meczuba karşı duyulan merhametten veya safderun bir köylünün kaba saba hareketlerine karşı gösterilen müstehziyane sempatiden bir şey mevcuttur. Nitekim, Ragıp Beyin, meselâ, madamların ellerini kendileri uzatmadıkları halde, âdeta zorla kapıp öpüşleri; bazı mutantan edalı efendilerin kollarına girişleri veya konuşurken ikide bir omuzlarına, karınlarına dokunuşları, hele hemen her tanıdığına Doktor Hikmet'i takdime kalkışları, bu sahnelere şahit olanları eni konu eğlendiriyordu. Hattâ, doğrudan doğruya, Ragıp Beyin muhatabı olanlar, sanki, böyle orjinal bir adamla tanışmış olduklarından ve bunu kendi muhitlerinden kimselere gösterebildiklerinden dolayı iftihar bile duyuyorlardı.

«A, dostumuz gerçekten bir Türk müdür, Mösyö? Lâkin, bu kabil değil. Amma da yaptınız ha! Buna hiç imkân verilemez, doğrusu. Baksanıza, bizden hiç bir farkı yok...

Onlar böyle dedikçe Ragıp Bey sırtarak:

«Ne sandınız ya; tabii, biz hep böyleyiz...» diyordu.

O zaman onlar, gözlerinin uçlarında beliren bir tebessümle ilâve ediyorlardı:

«Size gelince, siz, dünyada bir tanesiniz; bir tane...»

Ragıp Bey, bu sözdeki gizli alayı anlamıyor (mersi, çok naziksınız) deyip bir başkasına geçiyordu.

Doktor Hikmet'e, en çok, elli beşlik bir Comtesse, hususî bir alâka gösterdi. Bu kadın âdeta bir operet primadonnası gibi giyinmişti ve yüzü kat kat pudralarla bir clown surâtı

kadar bembeyazdı. Hattâ, bu beyazlık, açık fes rengi hareli ipekten rubasının yakasına ve omuzlarına kadar yayılmıştı. Bir çok yüzüklerle yüklü elini Doktor Hikmet'e uzatmasıyla beraber bir güvercin gibi ardı arası kesilmeyen lâkırdılarla ötmeye başlaması bir oldu:

«A,» diyordu; «siz bir doktor musunuz? Ne doktoru? Hayret; demek Türkiye'de hekimlik tahsil edilebiliyor. Çok memnun oldum, bunu öğrenmekle... Şimdi, bana söyleyin, kuzum; Türk erkeklerinin birçok kadınla birden evlendikleri doğru mu? - Yalnız dört taneye kadar öyle mi? - Bu hak kadınlara da verilmiş midir? İşte, bu olmadı. (Burada hayat bir kahkaha) Peki, meselâ erkek birinci kadınla bulunurken ikinci veya üçüncü ne yapar - Sırasını mı bekler? - Kaç günde bir? **Mais c'est énorme; c'est cruel. Ne trouvez-vous pas?** ²¹ —Siz de evli misiniz?— Burada ne yapıyorsunuz?

Ve Doktor Hikmet'i yanbaşında bir pufun üstüne oturtuktan sonra yavaş bir sesle:

«Bugünlerde beni gelip görünüz, olmaz mı?...» dedi.

Bu söz kart bir kadının ağzından çıkmakla beraber Doktor Hikmet'e adetâ cinsi bir ürperiş verdi. Bu, onun Parise geldiği günden beri bir kadından aldığı ilk davet, ilk **rendez-vous** idi. Gözünün ucuyla ihtiyar aldığı Comtesse'i süzdü. İçinden «Acaba?» dedi ve bir tuzağa düşmekten korkan bir adam endişesiyle imdadına birisini çağırmak istiyormuş gibi etrafına bakındı. Hiç şüphesiz bu salon halkının içinde birkaç tane genç ve güzel kadın vardı. Fakat, bunlar da, Doktor Hikmet'e o kadar tuhaf giyinmiş görünüyorlar ve tavır ve hareketlerinde o kadar yapmacık, o kadar mekanik idiler ki, genç adam, bunların etten ve kemikten canlı birtakım mahlûklar olabileceğine bir türlü ihtimal veremiyor ve hepsini, bir sahne üstünde gözle görülmez tellerle oynatılan çok sanatkârane yapılmış kuklalar gibi seyrediyordu. Hele bunların -erkekler de dahil olmak üzere- kendi aralarında öyle bir konuşma ve gülüşme tarzları vardı ki, tıpkı fonograf kovanlarından çıkan sesleri andırıyordu. Kahkahalar zoraki, tebessümler, iğreti idi ve sözler hep birbirine benziyordu.

— **Croyez-moi chère; vous avez une mine splendide...**

— **Madame, permettez-moi de vous dire que vous êtes d'une élégance inouïe, insensee...**

²¹ «Aman bu korkunç; acımasız. Siz de öyle bulmuyor musunuz?»

- Toujours plein d'esprit...
- Avec vos afçons délicieuses de dire...
- Etiez-vous à la première de Bernstein?
- C'était vraiment merveilleux!...
- Oou, cette année la mode est aux chapeaux immenses gigantesques...

— Il a un teuf teuf de quarante chevaux.

— Que dites-vous? Et, pourquoi faire?

— Ha, ha, ha... Hi, hi, hi,²²

ve arada bir kulağa fısıldanan lâkırdılar. "Ha, anladım, anladım." der gibi bakışmalar ve geçkin, fakat, hâlâ gençlik taşıyan erkeklerle kadınların donmuş tebessümleri... Hele, bazı bıyıkları boyalı kıranta şıkların, yüksek yakalıkları üzerinden sanki **tortikoli**'ye tutulmuş gibi zahmetle baş çevirişleri; kalın siyah kurdelaı monoklları arkasından tek gözle kadınları süzüşleri; uzun, dar, sivri burunlu petinleri üstünde sekmece oynarcasına yürüyüşleri...

Yanındaki kadın, Doktor Hikmet'e bunlardan bir tanesini göstererek:

«Şu gördüğünüz enteresan tip,» dedi, «senatör P. D.'dir ve Fransa'nın en büyük endüstriellerinden biridir. Der'ler ki, gençliğinde çok yakışıklı bir adammış. Hattâ bir rivâyete göre Guy de Maupassant'a 'Bel Ami' modeli olan bu imiş. Zaten Maupassant'ın tipi gibi gayet aşağı bir tabakadandır da.»

Comtesse ilâve etti:

«Bir tane de **Rotschild** görmek ister misiniz? İşte XVI. Louis'ye benzeyen şu büyük burunlu, şişman kadınla konuşan kumral adam...»

Derken siyah dantelli yelpazesinin ucuyla, saçları tıpkı eski berber dükkânlarında görmeğe alıştığımız klâsik, yarı peruka, erkek kuvarörü modellerini hatırlatan uzun boylu burma bıyıklı bir efendiyi işaret ederek:

«Buna gelince;» dedi, «bu, halis bir Parislidir. Yüksek

²² «— İnanın bana canım; ısıll ısıll görünüyorsunuz.../— Hanım-efendi, görülmemiş, beklenmedik bir zerafete sahip olduğunuzu söylememe izin veriniz.../— Her zaman nüktelisiniz.../— Ne tatlı biçimde söylüyorsunuz.../— Bernstein'in ilk gösterisini izlediniz mi?/— Gerçekten olağanüstüydü!/— Evet, bu yıl kocaman, dev gibi şapkalar moda.../— Kırk beygir gücünde bir otomobil var.../— Ne diyorsunuz? Ama ne yapmak için?

banka âlemine mensuptur ve kadınların pek gözdesidir.»

Yakası canfesten, gri bir redingot giyiyordu ve kocaman bir plastron boyunbağının ortasında nohut tanesi büyüklüğünde bir incisi vardı. Ancak salon adamlarında bulunan ince bir sezişle Comtess'in kendisinden bahsettiğini hissederek ona doğru ilerledi. Yürürken adetâ kırıtiyordu. İğildi, Madamın elini öptü:

«Chère Madame...»

Doktor Hikmetin mevcudiyetinden bihaber görünüyordu. O, ayağa mı kalkacak, oturduğu yerden selâm mı verecek, yoksa sıvışıp gidecek mi, bilmiyordu. Comtesse, elinin tersiyle kendisini işaret ederek:

«Bu efendiye, tam, sizden bahsediyordum. Bu efendiye, (Dr. Hikmet'e dönerek: — Adınız neydi?) sizin en halis bir Parisli olduğunuzu söylüyordum.»

Kâküllü adam, Doktor Hikmet'ten yana başını çevirmeğe bile lüzum görmiyerek yapmacık bir korku ile etrafına bakındıktan sonra Comtesse'in kulağına doğru iğildi:

«Bilmem bu sitayişinizden memnun mu olayım, mahzun mu?» dedi. «Zira Duchesse d'Urat'nın salonunda görüyorum ki bir Çinli veya bir Türk olmak daha iyi...»

Comtesse şaşkınlığından ne yapacağını bilemedi. Üst üste öksürür gibi yaptı. Gri redingotlu efendi bir pot kırıldığını derhal anlamış olacak ki hemen sözünü çevirdi:

«Belki de Duchesse'in hakkı var;» dedi. «Bir Parisli neden mutlaka herkesten üstün olsun? Fransızların büyük bir kusuru vardır. Dünyayı kendi memleketlerinden ibaret sanırlar. Fakat hakikatte hudutlarımız dışında görüp öğrenmek ihtiyacında bulunduğumuz bir çok şey olabilir.»

Bu mevzuu yakalar yakalamaz, artık, dünyayı gezip dolaşmanın faydalarına dair ağızdan ağıza dolaşan harcıâlem ne kadar lâflar varsa hepsini birbiri ardı sıra sayıp dökmeğe başladı. Ve ne jestler, ne edalar, ne kırılıp dökülmeler; sesinde ne muzikamsı bir âhenk, ne samimî bir inşat toniyle!... San-ki, söylediği şeyler birtakım yüksek ve derin hakikatlermiş veya mensur bir şiiirden parçalarmış gibi.

Herif çekilip gittikten sonra Comtesse, Doktor Hikmet'e:

«Ne kadar güzel konuşuyor, değil mi?» dedi.

Doktor Hikmet, baştan savma bir "Evet!" demeye bile fazla buldu. Burada, adetâ uzvî bir rahatsızlık hissetmeğe başlamıştı. Güya saatlerce yol yürümüş, güya bir dik yokuşu

tırmanmış gibi yorgundu. Bütün bu odaların içindeki beyhude ve mekanik hareketler, bütün bu boş lâf kalabalıkları ve hele her biri bir cendere içinde sıkışmış gibi dolayan bu kadın ve erkekler, ona, bir yaşamaktan beziş bir insanlardan iğreniş duygusu vermişti... İçinden: "Bu gördüklerimin bir kalbi bir ruhu bir dimağı var mı? Severler mi? Nefret ederler mi? Gerçekten gülüp ağlayabilirler mi?" diyordu. Ve gözlerini bazı şarklı simalara çevirince insanlık namına adetâ bir vicdanî huzur bir emniyet duyuyordu. Bunlar, bütün o pısırik, düşük ve madûn görünüşlerine rağmen öbürlerinden daha ne kadar insan, ne kadar kibar ve ne derece daha enteresan idiler.

XV

Şair Lavalîère'in oğlu Albert:

«İşte,» dedi, «sizin o gülünç, yapmacık, grotesk bulduğunuz ve kendi kendinize bunların acaba bir ruhu, bir kalbi, bir dimağı var mıdır? diye sorduğunuz mahlûkat yok mu? İşte, Fransız Cumhuriyetini on'lar idare ederler. Bu memleketin yegâne hâkim ve sahibi onlardır. Otuz, otuz beş milyonluk bir halk içinde, belki birkaç bini geçmeyen bir ekalliyet-tirler;¹ belki, yüz yüz elli ailelik bir zümreyi (bir sınıf demiyorum, bir zümreyi temsil ederler. Fakat, Fransız devleti denilen mehabetli² ve azametli çark yalnız bunlar için döner. Köylünün ve işçinin alınteri yalnız bunlar için, dökülür. Merakeşte, Kongo'da, Hindi - Çini'de, Fransız askerleri bunların menfaatlerini müdafaa için can verir. Ortaçağ derebeylerinin, kölelerini birer hayvan sürüsü gibi istismar etme tarzı hakkında tüyler ürpertici çok şeyler yazılmıştır. Büyük Fransız İnkılâbından beri... Lâkin bizim çocukluk uykularımızı kaçıran bütün o korkunç masalların mevzuu, gözlerimiz önünde cereyan eden - ne diyorum? - bizzat kendimizin içine karıştığımız hâdiseler yanında bir çaka gibi kalır. Onüçüncü asırda bir derebeyi, yirminci asırda bir banka müdürünün veya her hangi bir fabrika sahibinin yanında masum bir köylüdür.»

¹ Azınlık.

² Ulu.

«Hattâ, diyebilirim ki, o eski derebeyleri bu yenilerin yanında birer mücessem fazilet gibi görünürler bana. Çünkü, onlar, çok defa köylülerine babalık ve rehberlik etmesini de bilirlerdi. Bir kıtlık oldu mu, şatolarının ambarlarını açarlar ve geniş avlularında hastalara, ihtiyarlara sıcak çorba dağıtırlardı. Şu mübarek 1905 yılında, şu Üçüncü Cumhuriyet rejimi altında; hür fransız vatandaşlarından kaç kişi, Paris sokaklarının kaldırımları üstünde açlıktan ölür de hiç kimsenin haberi olmaz. Hattâ, gene bu hür vatandaşların reyile hükûmet ve idare başına geçenlerin de bundan haberi yoktur. Haberleri olsa da neye yarar? Duchesse d'Urant'nın davetlileri, yürüdükleri kaldırım üstünde bir açın can çektiğini kendi gözleriyle görseler bile atlayıp geçerler. Bununla beraber onların her biri bir hayır müessesesinin, bir şefkat ve yardım teşkilâtının âzasındadırlar da... Arada bir fukaraya iane toplamaktan büyük zevk duyarlar, zira bu münasebetle bir takım *soirée*'ler verirler. Hattâ, son zamanlarda —sanki, artık beni beşere³ mensup hastaların, yoksulların bütün dertlerine derman bulunmuş gibi— bir de her kibar mahallesinde bir "Himaye-i Hayvanat" teşkilâtı⁴ kurulmağa başladı. Uyuz köpekler için her köşe başında bir dispanser açıldı ve arabacı-lara atlarını kamçılama-ları —insaniyet namına— yasak edildi»

«İhtiyar Comtesse'lerin, Bois'da serçe kuşlarına pamuk gibi elleriyle nasıl yem verdiklerini görmediniz mi? Lâkin, ne yazık ki, bu yufka yürekli hanımnineler, ücra amele mahallelerinde sürünen çıplak ayaklı çocuklara bir dilim ekmek vermeği düşünmezler.»

«Montmârtre'in tepesinde, metrûk bir ahırda ikamet eden bir genç ressam vardır. Arasına, **Faubourg St. Honoré** kibarlarından bazı snobların onu acayıp bir şeymiş gibi seyretmeğe geldikleri görülür. Bu sefalet manzarası onları bir tiyatro sahnesi kadar eğlendirir. Gene o civarda **Sacré-Cœur**'e çıkan merdivenlerin sırasındaki dar taraçaların birinde bir kanape vardır ki bir adamın evidir. Bu adam bütün gecelerini o kanapenin kâh altında, kâh üstünde geçirir ve bir lokma ekmek bulunca orada yemeğe gelir. Size ayrıca köprü altlarında yatan serserilerden bahsetmiyorum. Çünkü, bunlar artık ede-

³ İnsanlığa.

⁴ Hayvanları koruma örgütü.

biyata girmiş harciâlem mevzulardır. Ve dahi, piliç gibi kızlar vardır ki, etlerini satmak için sokak sokak müşteri ararlar da bulamazlar ve geceleri sabaha karşı tabütuvandan ⁵ kesilmiş bir halde evlerine dönerler ve hicaplarından annelerinin yüzüne bakamazlar.»

Şair Lavalrière'in oğlu Albert, bütün bu yürek paralayıcı şeylerden kupkuru bir sesle bahsediyordu. Genç yüzünde ne merhametten, ne heyecandan eser vardı. Yalnız gözleri fena bir parıltıyla, bir canı bakışının parıltısıyla parlıyordu ve Albert, Doktor Hikmêt'i, naklettiği facialardan ziyade sesinin bu kuruluşu, yüzünün bu hissizliği ve gözlerinin bu fena parıltısıyla alâkadar ediyordu.

Genç adam devam etti:

«Paris, bir acayip Babil Kulesidir. Kat kat bir bina ki, her katında dili, tarihi, ananeleri ayrı bir başka millet oturur. Meselâ, diyelim ki, bunun en üst katında, sizin geçen gün aralarına katılmak betbahtlığına uğradığınız insanlar vardır. Bunların tantanası debdebesi vardır. Sonra (durunuz sıra daha burjuvaziye gelmedi)...

«Yüksek ve aristokratik mondlar ⁶ burjuvazi - yani küçük burjuvazi dediğimiz sınıf arasında daha ismi konulmamış, daha *définition*'u ⁷ yapılmamış bir sınıf vardır ki, bu, adetâ yüksek ve kibar âlemin gübresi gibidir. Bu âlemin kökleri onun hayat ve bereket veren karnına saplanmış. Usaresini ondan almakta, ve göz kamaştırıcı, ağız sulandırıcı yemişlerini onun kuvvetiyle meydana getirmektedir. Zira, politikacılarla iş adamları olmazsa sömürücü ve müstehlik sınıf hortumunu küçük burjuvaziyle emekçi yığınlarının bağrına doğru nasıl saldırabilir? Sersem küçük burjuvazi bu mahlûkatı, daima kendisinden ve kendisiyle beraber telâkki eder. Ve boş yere alt kat komşularının karın gurultularından korkar. Bir dakika düşünmemiştir ki, bu yerinden kımıldanamayacak kadar tabütuvandan kesilmiş proletarya haddi zatında ⁸ onun en samimî dert ortağı olabilir.

“Lâkin, muttasıl dış gıcırdatan bu densiz komşu ile uyusmak ne mümkün... İşte yukarı katın akıllı, terbiyeli, namuslu

⁵ Güçten kuvvetten.

⁶ Çevre.

⁷ Tanım.

⁸ Aslında.

sükkânı⁹ da ona böyle diyor. Ona “Yün Çorap” larını aşağıdakilerden sakın diyor. Fakat, Yün Çorabın içindeki bütün yuvarlak altınlar gözle görülmez bin bir türlü esrarengiz yollar-dan, durmaksızın, kendilerine bu nasihatı veren insanların ce-bine akıyor. Kimbilir kaç yüz binlerce küçük burjuvanın mah-vına sebep olan, “Panama” dalaveresini de, amele takımı icat etmedi ya? Fakat, bunu, o miskin, o sünepe, o burnundan öte-sini görmeyen küçük burjuvaya nasıl anlatırsın?

Albert, sesine ağır, dokunaklı bir ton vermeğe çalışarak:

«Ben,» dedi, «bizzat bu sınıftan olduğum için bilirim, onun hamakatının¹⁰ derinliğini kimse benim kadar ölçemez. Ve düşünmeli ki, bu mensup olduğumuz cemiyetin temel direği-dir. Bazıları bu kötü cemiyet binasını yıkıp yeniden yapmak-ta bir fayda umuyorlar. Yıkmaq? Pek âlâ. Fakat, tekrar yap-mak ne için? Tekrar yapmak. Hangi malzemeyle? Gene bu insan denilen çamurla değil mi?

“Bence binanın hiçbir kabahati yok. Bence kabahat için-de oturanlarındır? Kabahat, insan denilen mahlûktadır, plân-da ve sistemde değil... İnsanı değiştirebilir misiniz? Hiç inan-mam. Bu clamayacak bir iştir. İnsan bana tarihin her devre-sinde şayanı nefret¹¹ görünmüştür. Ben insandan, daha hiç kimseyi tanımazken evde anamla babama baka baka nefret etmeği öğrendim. Ve ondan sonra öğrendiklerim bana bu ilk ilmimi unutturamadı.”

Ve genç adamın, ilk defa bu cümleleri söylerkendir ki se-si titremeye başlamıştı. Doktor Hikmet, Albert'i o kadar ga-rip, o kadar uzak bir haleti ruhiye içinde dinliyordu ki, az kalsın, dalgınlıkla “Kız kardeşinizden de mi nefret ediyor-sunuz?” diyecekti. Kendini güç zaptetti.

Montmartre'in bir rendez-vous yerini andıran kahvelerin-den birinde, ta köşede bir yuvarlak mermer masanın başında karşı karşıya oturuyorlardı. Burası, giyinişlerinden, tavır ve hareketlerinden ya hafifmeşrep birtakım kadınlar veya baş-tan çıkmış bazı aile kızları oldukları tahmin edilen lâtif cinse mensup müşterilerin çokluğu ile göze çarpıyordu. Paris'e gel-diği, günden beri, henüz hiç bir kadınla temas etmemiş olan Doktor Hikmet, burada, kendini birtakım şehvani tahayyüllere

⁹ Bir yerde oturanlar, sakinler.

¹⁰ Ahmaklığının.

¹¹ Nefrete değer.

kaptırmaktan menedememekteydi. Ve işte, biraz da bunun içindir ki, karşısında söylenen delikanlının lüzumundan fazla ciddi ve hattâ hâileli ¹² nutkunu lâzım gelen dikkatle takip edemiyordu. İçinden: "Ne acayip geng; hiç bir defa etrafına bakmıyor. Bu genç kadınlardan, hiç birine karşı velev gelip geçici bir alâka bile hissetmiyor. Bu yaşta yalnız nefret etmesini biliyor." Ona bir şey söylemiş olmak için:

«Lâkin bu yaşta, bu kadar **pessimisme** ¹³ size çok ısırap verse gerek..." dedi Albert, bir küçük hayvana işkence etmekten zevk duyan bir yaramaz ve zâlim çocuk tebessümü ile gülümseyerek:

«İstirap mı? Bilâkis, nefret benim kuvvetimdir;» dedi. «Bu bakımdan ben kendimi biraz **Nietzscheén** addediyorum. İnsanlardan nefret etmesem, onlara acımam lâzım gelirdi. Acı-mak; kuvvetli bir karakteri uçurumlara sürükleyebilir. Dü-gününüz bir kere, eğer ben babamdan nefret etmesem, ona merhamet etmeğe mecbur kalacaktım. Yani onu sevecektim. Onu severken onun miskin ve zavallı mukadderatına iştirak edecektim. Yavaş yavaş onun gibi bir **raté** ¹⁴ olacaktım ve bir cimri titiz **bourgeois** karısı olan anamın bütün evi zehir'eyen nefesini sabah akşam bir şefkat iksiri gibi teneffüs etmeğe katlanacaktım. Çünkü, o, her kapıdan çıkışında daima tatlı-laştırmağa çalıştığı ekşi ev kadını sesi ile bana akşama erken dönmemi söylediği vakit, yüreğim dayanamayacak, dönecek-tim. Aile sofrası denilen o işkence trapezesinin önüne otura-caktım. Çocukluğumdan beri, her gün, aynı saatte ve aynı şekilde tekrar edilen sözlere karışacaktım. Babamın hayat zırlıklarını dinleyecektim ve kız kardeşimin uslu, itaatli, şef-katli bir aile kızı maymunluklarını seyredecektim.

Doktor Hikmet'in yüreği burkuluyordu. Albert devam etti:

«Niçin bu kadar kötü bir tiyatro sahnesinin da'imî müş-terisi olacaktım? Ben kendi hayatımı, yalnız kendi hayatı-mı yaşamak isterim. Zira, ben bir münzeviyim. Ne kümes, ne ağıl, ne sürü benim yerim değildir. Zira, ben insanın her şeyden evvel bir **carossier** ¹⁵ olduğuna kaniim.»

Ve bir müddet, uzun bir müddet insanın yırtıcı hayvanat

12 Trajik.

13 Kötümserlik.

14 Başarısız, yozlaşmış kimse.

15 Etobur.

cinsinden bir mahlûk olduğunu isbat için binbir dereden su getirdi. Genç adam o kadar çok malûmatla mücehhezdi ve o kadar çok kitap ve müellif adı zikrediyordu ki, Doktor Hikmet, onu âdetâ ağzı açık dinlemeğe başlamıştı. Gittikçe artan bir alâka ile dinliyor ve yavaş yavaş kendine geliyor gibiydi.

Fakat Albert, birden sustu. Gözleri kapıdan yana bir noktaya çevrilmişti. Bir sır tevdi ediyormuş gibi ağır ve alçak bir sesle mırıldandı:

«İşte, bizim uslu aile kızı...»

Ve bu sefer Doktor Hikmet'in yüreği ağzına geldi. Arlette, kahvenin kapısından içeri giriyordu. Şair Lavalière'in oğlu, zayıf boynunu Doktor Hikmet'e doğru uzatarak:

«Kızkardeşim destunu aramaya geliyor;» dedi. «Birkaç zamandır, birtakım acayip yerlerde buluştuklarını biliyordum. Fakat burası hiç aklıma gelmemişti. Bilmeyerek ona bir azizlik yapmış olduk. Rica ederim, onu görmüyor gibi davranınız.»

Onu görmüyor gibi davranmak! Doktor Hikmet için buna imkân var mıydı? Arlette'in bu ânî görünüşü ile beraber bütün iradesi elinden gitmişti. Dudaklarında tebessüme benzeyen bir tekallüs¹⁶ ve gözlerinde şaşkın bir bakışla, başı, genç kızın bulunduğu noktaya doğru çevrilmişti.

«Belli ettiniz; beni gördü zannederim. Şimdi çıkar gider;» dedi.

Ancak bu söz Doktor Hikmet'e, kendini toplamak kuvvetini verdi. Çünkü, kahvenin dumanlı ve kapanık havası birdenbire Arlette ile o kadar dolmuş, o kadar berraklaşmış, o kadar tazelenip tatlılaşmıştı ki, Doktor Hikmet genç kızın ters yüzü çıkıp gitmesiyle bu sihrin bozulmasından korktu. Zaten ayakta o kadar çok adam vardı ve Albert'le kendisi kahvenin o kadar kuytu bir köşesinde idiler ki, genç kız onları görmeden tamamiyle aksi istikamette bir masaya doğru gitti ve bir müddet ayakta, mütereddit, durduktan sonra yüzü kapıya dönük ve arkası onlara çevrik olarak oturdu. Albert:

«Kim bilir,» dedi; «evdekileri ne martavallarla aldatıp bu saatte gelebiliyor. Saat kaç?»

«Saat dokuz buçuk...»

«Ha, ihtiyarlar yatmış olacak. Anlaşıldı. Küçük Hanım artık istediği saatte dönebilir. Zaten çok defa, geç vakit evin

önünde birbirimize rastgeldiğimiz oluyor. Bir defasında herifiyle beraberdi. Bilir misiniz bu herif kimdir? Bir **bookmaker**. Zannedersem, **bookmaker**'in ne olduğunu bilmiyordunuz. At koşularında müşterilere güya **tuyau**¹⁷ veren bir serseri.»

Arlette'den, hattâ Arlette'in sevdiği adamdan bu tarzda bahsediliş Doktor Hikmet'e dayanılmaz bir ıstırap veriyordu. Sanki Albert elinde bir hançerle onun kalbini ağır ağır deşiyor gibiydi. Az kalsın, “Yeter, merhamet! Bana bu işten bahsetmeyiniz!” diye yalvaracaktı. Bunu yapamadığı için yavaşça dedi ki:

«Ne olsa, hemşirenizdir. Ona yardım etmelisiniz. Onu bu yoldan kurtarmaya çalışmalısınız.»

Genç adamı evvelâ kızacak zannetti. Fakat o, bu sözlerde de derhal başka bir filozofik ve sosyal mevzua intikal fırsatını buldu. Kuru ve dimağı **determinizma**'sını,¹⁸ biraz evvel bahtiği asî **indivüdüalizma**'sı¹⁹ ile karıştırarak, Doktor Hikmet'e, insanlık aleyhinde ikinci bir nutuk daha iradına başladı. Lâkin bütün bu sözleri artık doğrudan doğruya Arlette'e taallük etmediği ve birtakım umumî nazariyelerden ibaret olduğu için Doktor Hikmet'i alâkadar etmez olmuştu. Hepsi de mânadan mahrum birtakım sesler halinde bir kulağından girip öbür kulağından çıkıyordu. Oturduğu yerden, yarım bir meyille ve yüzünü hafifçe sağa doğru, döndürmek şartile bir takım kafalar, omuzlar arasından Arlette'in kâh narin ensesinden bir küçük beyazlık, kâh dalgalı saçlarından bir lepiska ve kâh başının her kapıya doğru çevrilişinde tatlı çehresinden bir yarım **profil** görüyordu. Frenk mekteplerinde **piquet**²⁰ cezasına çarptırılmış bir kız çocuğu gibi aynı zamanda hem uslu, hem sinirli bir hali vardı. Uslu görünüyordu, önüne baktığı dakikalar; sinirlendiği seziliyordu, kapıyı her gözetleyişinin boşa çıktığını anladığı anlar... O vakit, Arlette, omuzlarını birkaç kere kaldırıp indiriyor; iskemlesinin üstünde lüzumsuz yere kımıldanmaya başlıyor ve kollarını yarısına kadar örten bir pelerini dirseklerinin ucu ile bir kanat gibi açıp kapıyordu. Kimdi, bu kadar sabırsızlıkla beklenen? Kimdi? Ve nasıldı? Doktor Hikmet, bunu, enikonu merak etmeğe

17 Sağlam haber, tiyö.

18 Gerekiçiliğini.

19 Bireyciliği.

20 Ayakta durma cezası.

başladı. Arlette hesabına adetâ o da sabırsızlanıyordu. İkide bir onun da gözleri kapıdan yana çevriliyordu. On dakika, on beş dakika, yirmi dakika olmuştu. Genç kız hâlâ yalnız başına oturuyordu. Ne gelenden, ne gidenen eser vardı. Bir de baktı; Arlette garsonu çağırıyor. Onu, içtiği şeyin parasını verip gidecek sandı ve yüreğine şimdiden bir hüznün çöktü. Hayır; müjde! Arlette, garsondan bir gazete istedi. Demek sonuna kadar beklemeğe karar vermişti.

Doktor Hikmet, kendi kendine; “Ah, yarabbim, diyordu. Ne olurdu, bu beklenen adam ben olsaydım.” Ve beklenen gelmedikçe, ona, kızırıyordu; ondan, nefret ediyordu; Arlette’i böyle üzdüğü için bu - Albert’in dediği gibi - herife karşı bir kıskançlık değil, hayır; bir kin duyuyordu. Kahvenin kapısı her açılıp kapanışta ve yeni girenin o olmadığını her anlaşıpta bu kini derinleşiyor, bir öfke, bir isyan halini alıyordu. Acaba çok genç, çok yakışıklı bir delikanlı mıydı? Acaba, Doktor Hikmet’in, onu, Arlette’e unutturamayacağı kadar fevkalâde, müstesna bir erkek güzeli miydi? Aksi takdirde, içinde ne büyük bir ihtiyaç idi; şimdi, gidip genç kıızı teselli etmek! Ona demek ki... Ne o? Albert ayağa kalkmış bir eliyle şapkasını başına geçiriyor, öbürünü kendisine uzatıyor. Sahi, dem’in ona gene saati sormuştu. Sonra “Ooo, çok geç kalmışım, Montparnasse’a gidecektim. Tamamiyle aklımdan çıkmış. Beni bekleyeceklerdi.” demişti. Doktor Hikmet, bunların hepsini bir rüyada gibi hatırladı. Albert, giderken döndü:

«İsterseniz karşıya beraber geçelim;» dedi.

Doktor Hikmet cevap verdi:

«Ben biraz geç döneceğim.»

Son zamanlarda Albert ona adetâ musallat olmuştu. Başasının bir mektubunu ona getirmek vesilesiyle tanıştığı günden beri onu hemen her nerede olsa gelip buluyordu. Albert’in kendisi gibi dimağı ve nazariyeden başka hiç bir şey konuşmıyan birtakım genç arkadaşları vardı. Onlardan bir çoğunu Doktor Hikmet’e tanıştırmıştı. Hattâ Doktor Hikmet, Albert’in biraz sonra Montparnasse’da kimlerle buluşacağını da biliyordu. Bunlar, kimi ressamlık, kimi heykeltıraşlık eden, kimi de ne yaptığı malûm olmayan birtakım Rus ihtilâlcileri idi. Bütün bu âlem ve bütün bunlar gerçi Doktor Hikmet’e, Paris’in şimdiye kadar gördüğü muhitlerinden ve insanlarından daha ziyade alâka veriyordu. Hattâ ilk günler, bunlarla konuşmanın, bunlarla düşüp kalkmanın âdetâ tiryakisi ol-

muştı. Fakat şimdi, hele bu akşam anlıyordu ki, Albert ile arkadaşlarının insanı yoran bir tarafları vardır. Her birinin bir teoriye, bir paradoksa veya bir doktrine saplanmış kafası bütün dışarı dünyanın tesirlerine karşı duyusuz olduğu kadar, başka kafalardan çıkan fikirlere karşı da sımsıkı kapalıdır. Her biri ancak bir nutuk veya monolog tarzında konuşuyor ve bir türlü hepsinin arasındaki mükâleme tatlı bir sohbet halini alamıyordu. Meselâ iki saattir hep Albert konuşmuş ve Doktor Hikmet bir kelime ile ona ne «evet», ne «hayır» demeğe imkân bulmuştu. Belki de Albert, nihayet kendisini mütemadiyen dinleyen bir adam bulduğu içindir ki, onun yakasını bırakmak istemiyordu.

Ne o?... Doktor Hikmet gözlerine inanamıyor. Arlette'in beklediği adam bu mu idi? Arlette'in, hemen yarım saate yakın bir zamandan beri, o kadar helecan ve sabırsızlıkla yolunu gözetlediği, hasretini çektiği sevgili bu mu idi? Bu tıknaz, külhanbeyi havırlı, kaytan bıyıklı, kıvırcık saçlı serseri mi idi? Çok da genç görünmüyordu. En az otuz, altı otuz yedi yaşlarında vardı. Gri melon şapkasını sol kulağının üstüne eğmiş ve sağ şakağının üstünden lüle lüle kara perçemleri yukarıya doğru fısırlıyor. Küstah, daha doğrusu mütecaviz bir tavırla Arlette'in masasına yaklaştı; şapkasını çıkarmağa lüzum görmeksizin elini uzattı. Oturayım mı, oturmayayım mı der gibi isteksiz, isteksiz etrafına bakındı. Arlette, ona bir iskemle uzatıyor, iskemleyi yanına doğru çekiyor. Herif oturdu. Hiç konuşmuyor. Arlette, sokuluyor, sokuluyor, neredeyse, başını onun omuzuna dayayacak.

XVI

Doktor Hikmet, kahvenin kapısından dışarı çıkarken, yüreğinde, yeniden, Paris'e geldiği ilk günlerdeki garipliği, peşişanlığı duydu. Gene o ne yapacağını bilmemezlik, gene o yerini yadırgayan sahipsiz kalmış köpek huysuzluğu, gene odasına yalnız dönmek, yatağına yalnız girmek korkusu onun iradesini altüst etti. Paris'e çoktan alıştığını sanıyordu. Çoktan gurbetin sıtmalarından kurtulduğuna zahip olmuştu. Fakat işte, ilk Paris gecelerinin atlanmaz, geçilmez bir duvar gibi yeniden önünde yükseldiğini gördü ve nice zahmet mukabi-

linde aylardan beri uğraşa uğraşa, kendi kendisiyle mücadele ede ede nihayet yendiğine inandığı o kara yüzlü spleen¹ şeytanı, bir goril yavrusu halinde gene bacaklarına dolanmağa, gene omuzlarına asılmağa başlamıştı. Ve bu, biraz evvel Arlette ile Boockmaker yan yana oturdular, konuşup gülüştüler ve kol kola gittiler diye mi? Yoksa, Albert'in saatlerce süren pessimist ve *anarchique* nutkunun, sinirleri üzerinde ika ettiği² yıpratıcı tesirden mi? Anlayamıyordu.

Havada iliklere işleyen bir soğuk vardı ve Doktor Hikmet ısınmak için hızlı hızlı yürümek mecburiyetinde kalıyordu. Bu yürüyüşle Boulevard Barbès'i baştan başa hemen bir hamlede katetti ve Rochechouart'ın dirseğine gelince bir mola vermek lüzumunu duydu. Çünkü biraz nefesi daralmış gibiydi. Göğsünü hafif bir sızı kaplamıştı. Kendi kendisine: "Bilmem ki bu hızla nereye gidiyorum?" dedi. Quartier'den artık bıkip usanmıştı. Montparnasse'in tadına henüz erememişti. Orada lüzumundan fazla sefalet, pislik ve laubalilik buluyordu. Montmartre ise, bu soğuğa, rutubete ve sise rağmen bu saatte bile hâlâ cıvılcıvılcı erkek ve kadın ile kaynaşıyordu, ve kira arabalarının tahta kaldırım üstündeki toktokları birbirini takip ediyordu. Doktor Hikmet, Paris'te yalnız, "sokaklarda dolaşmanın" zevkine varmıştı. Bu isimsiz insan kalabalığı, bu sağından solundan birbirini takip eden çehreler, bu hareket ve caddenin ortasındaki bu toktoklar... Doktor Hikmet bütün bunları seyrediyordu. Fakat bu gece, sokaktan da hoşlanmıyordu. Bir eve, bir aile atmosferine ihtiyacı vardı. Ilık, sessiz ve yarı aydınlık bir odada, - bir hemşire mi olur, bir ana mı, bir sevgili mi? - candan bir kadınla birtakım içten gelen şeyler konuşarak uzun uzadıya, başbaşa kalmak istiyordu. Belki, böyle bir samimi atmosferde, böyle bir kadının mahremiyetinde, Doktor Hikmet, bu gece hiçkır hiçkır ağlayabilirdi de. Yüreği o kadar taşkındı.

Genç adam, "Bu gece karşıma hangi kadın çıksa, beni alıp istediği yere sürükleyebilir" dedi ve onun yanından birtakım kadınlar geçmiyor değildi. Fakat çoğunun yüzünde o kadar itici veya o kadar yılışık ve bayağı bir yumuşaklık vardı ki, şu dakikada kalbinde yatan kadın mefhumuna bir türlü cevap veremiyordu. O, bu çeşit, meslekten yetişme, kaldırım kızla-

¹ Bunaltı.

² Yaptığı.

rına hemen her gece yolu üstünde rastgelmekte ve başını çevirip geçmektedir. Bunları, umumiyetle çirkin veya iğrenç bulduğu için değil - zira itiraf etmelidir ki, bu mahlûklar arasında Doktor Hikmet'in tatlı, taze ve hattâ güzel buldukları da vardı - fakat, Paris gibi bir yerde muayyen bir para mukabilinde bir kadınla yatmağı, onun aklı, hâlâ, bir türlü almıyordu. Böyle bir hâdiseyi ancak Paris'teki hayatının bir hezimetini, bir ayıbı sayabilirdi ve kadın bahsinde kendisine müstesna bir aşk romanının sayfasını açacak, ideal maşukayı bekliyordu. Bu roman Arlette ile pekâlâ başlayabilirdi. Arlette ile... Fakat, işte, bu henüz başlamadan hazin bir hayal kırılgılığı ile bitti.

Doktor Hikmet, böyle düşünüp yürürken, birden gözlerine acayip bir şey çarpmış gibi durdu. Bulunduğu noktadan on adım ötede bir köşe başında, yaya kaldırımının kenarında, bir adam bir fener direğine sarılmış, kâh kayarak aşağıya doğru bir külçe halinde çöküyor, kâh yukarıya doğru bir yılan gibi uzanıyordu. Bu meczubun biri miydi? Kendini kaybetmiş bir sarhoş muydu? Yoksa gelen geçen alâkasını kazanmağa çalışan bir şarlatan mı? Eğer öyle ise boş gayret! Çünkü hiç kimsenin ona dönüp baktığı bile yoktu. Nitekim Doktor Hikmet de, hemen geçip gitmek üzereydi. Fakat, birden bu köşeyi teşkil eden yan sokağın karanlığı içinden bir genç kadın çıkıp da hayretten, korkudan donmuş gibi önüne dikilince geri geri birkaç adım atarak duvara yaslanmak mecburiyetinde kaldı. Kulağı dibinde bir ses:

«Ah, mon Dieu, mon Dieu...³» diyordu: Küçük fakat kuvvetli bir pençe koluna yapışmıştı. Genç kadın, dehşetten düşüp bayılacakmış gibi sallanıyordu. Öbür ile ile duvara tutundu:

«Ah, bedbaht, bedbaht adam!» diye haykırdı. «Bu bir **deli rium tremens** krizidir. Biliyorum, biliyorum, benim babam da bundan ölmüştü.»

Bu sözleri söyleyerek vücudunun bütün ağırlığı ile Doktor Hikmet'e yaslandı ve gittikçe kısılan; bir histeri krizi esnasında bir kadının mırıldanmalarını andıran bir sesle:

«Beni alın, götürün, rica ederim.» dedi.

Doktor Hikmet, şaşkın:

«Nereye? Nereye götüreyim?» diye sordu.

³ Ah, Tanrım, Tanrım.

«Nereye isterseniz, ben bittim. Bitiyorum. Üzerime bir fenalık gelecek.»

Doktor Hikmet, bir direğe sarılmış adama, bir, bu kadına bakıyordu. Direğe sarılı adamla gerçekten bir **delirium tremens**⁴ alâmetleri yok değildi. Bütün vücudu raşeler⁵ içindeydi. Benzi sapsarıydı. Gözleri yarı kapalıydı ve kafası gûya boynuna bir incecik iple bağlı imiş gibi muttasıl sağa sola, öne arkaya sallanıp duruyordu. Doktor Hikmet, o kadar afalamıştı ki, bu can çekişen adamın manzarasında, yalnız bir siyah melon şapkanın sallanan o kafa üstünden nasıl düşüp yuvarlanmadığına hayret ediyordu. Bu muhkem şapkanın altında ölüm teri ile ıslanmış kırıl saç demetlerinin, adamcağızın şakaklarına, alnına yapıştığı görülüyordu.

«Şimdi ölecek, neredeyse... Aman, kaçalım, aman gidelim! Ben dayanamam.»

Doktor Hikmet, başını çevirip bu sefer ilk defa olarak dikkatle pençesi koluna yapışmış duran kadına baktı. Ne o? Gözlerine inanamıyordu. Bu kadın? Bu kız? Bu genç kız; bundan beş altı ay evvel, bir gece Ragıp Beyle Montmartre kahvelerinden birinde gördüğü yırtıcı kuş bakışlı, güzel mahlûktan başka bir kimse değildi. Evet, evet tâ kendisi. Doktor Hikmet onu tetkik ettikçe hatırlıyordu. Gerçi, fena biçilmiş, kabarık omuzlu, kalın bir hazır palto içinde, endamının o sonbahar akşamından beri yarı ellenebilir elâstikiyeti hissolunmuyordu ve aşağıdan kloş, uzun etekli taftadan jüpü onun uzun boyunu kısaltmış bulunuyordu. Fakat, işte aynı gözler, aynı dudaklar.

Doktor Hikmet, bu sefer, kararlı ve katî bir sesle:

«Nereye, fakat nereye gidelim?» dedi.

O vakit genç kadın onu, demin çıktığı sokağın karanlığına doğru çekti.

Burası «Sacr  -Coeur»e çıkan dolambaçlı, meyilli ve dar sokaklardan birisiydi ve gece nöbeti yapan bir mahalle eczahanesinin mavi aydınlığıyla, biraz daha uzakta üzerinde «Hotel» yazılı bir donuk fener ışığından başka hayat eseri görünmüyordu. Doktor Hikmet'in acayip kılavuzu o feneri göstererek:

«İşte,» dedi. «Bu iyi bir oteldir. Fakat, mutlaka ısıtılmış

⁴ Alkolizmin yol a  tığı bir hastalık durumu.

⁵ Titremeler.

bir oda istemelisin. Biraz daha pahalıdır ama, çok daha rahattır.»

Nel!... Kızcağız şimdiden onunla senli benli konuşmağa başlamıştı. Odaya girip de kapıyı kilitledikleri anda, sanki Doktor Hikmetin on yıllık metresi gibiydi:

«Gördün ya, cicim; ne sıcak, ne temiz, ne rahat yer burası! Geçirdiğimiz o heyecandan sonra biraz sükûta hak kazandık, doğrusu... Dur, kapıdaki herife bize bir küvet su getirmesini söyleyeyim. Küveti şu sobanın üstüne koyduk mu, birkaç dakikada suyumuz alışverişir. Bir şey de içmek ister misin, bilmem!»

Doktor Hikmet:

«Nasıl isterseniz;» dedi.

«Nasıl isterseniz? Lâkin, sen nesin kuzum? Sen Fransız değilsin. Fransız değilsin ama nesin?»

«Keşfediniz, ne olduğumu?»

«Sen belki bir Tunus beyisin belki bir Mısırlı prensin. Herhalde bir şarklısın. Ben şarklılara bayılırım. Çocukluğumda en çok tahayyül ettiğim şey, yağız çehrelî bir Arabın beni kapıp çöllere kaçırmasıydı. On üç, on dört yaşında ya var ya yoktum; geceleri, ilk genç kızlık rüyalarımda hep bu çöl Arabının yüzünü görürdüm. Tıpkı Marok sultanı Abdülâziz'e benziyordu ve tıpkı onun gibi beyazlar giyinmişti ve belinde kocaman, yuvarlak kabızlı bir yatağı vardı. Buraya, yani bizim eve, bir gece yarısı bir güzel at üstünde gelecekti ve bu atın sırtında ayağa kalkıp benim yattığım odanın penceresine kadar uzanacaktı. Beni oradan alacak ve kucağına oturtacaktı. Onu seviyordum. Çünkü - yiğit bir tipti o! - ve etrafında gördüğüm insanlardan hiç birine benzemiyordu. Onunla, vahşi hayvanların dolacağı bir çöl ortasında, bir çadır altında yaşayacağımı bildiğim halde hiç korkmuyordum. Çünkü beni her tehlikeye karşı müdafaa edeceğini biliyordum. Odamın duvarları baştan başa ona ait - yani Abdülâziz'e ait - resimlerle dolu idi. Bütün bunları gazetelerden keser, keser yapıştırırdım.

«İşte, demin, seni görür görmez, ilk genç kızlık günlerimin bu *prince charmant*'ını ⁶ görür gibi oldum. Çünkü sen de, tıpkı, sen de ona benziyorsun. Bu *aquilin* ⁷ burun, bu kaşlar, bu gözler hep onun burunu, onun gözleri, onun kaşları... ve

⁶ Masallardaki yakışıklı prens.

⁷ Kartal.

hissettim, hissettim ki, sen de onun gibi yiğit ve civanmert bir adamsın. Yalnız bilir misin, sakallı olsaydın, seni daha çok sevecektim!»

Bunları söyleyerek, başından şapkasını çıkardı ve sırtından o fena biçilmiş paltosunu sıyırdı. Ortasından bir uzun ve muntazam çizgi ile iki yana ayrılmış düz ve yatık saçları, tıpkı, Georges Sand'ın gençlik resimlerinden birindeki kuvafürü hatırlatıyordu ve gene o resimdeki gibi geniş bir alnı vardı. Bir küçük kadife bluzun boğum boğum yenlerine rağmen güzel biçimli uzunlukları kaybolmayan kollarını gerinir gibi yan yana oturdukları yuvarlak masanın ortasına doğru uzattı. Doktor Hikmet'e, ilk defa olarak, gene o dişi vuhuş⁸ gözleriyle baktı ve içini çekerek:

«Hayat çok elemli, çok zorlu bir şey,» dedi; «doğduğum günden beri hiç bir mesut anımı hatırlayamıyorum. Babam çok içer ve muttasıl anama dayak atardı. O da hıncını benden alırdı. Babacığım kapıyı çarpıp gittikten sonra vücudumu çürükler, yaralar, bereler içinde bırakırdı. İlk zamanlar çok bağırdım. Bütün mahalleyi, bazan sokaktan geçen yabancıları feryatlarımla başıma toplardım ve bunlar anama çıkıştıkları vakit, daha yüksek sesle ağlamağa başlardım. Yahut da soluğu sokakta alır, akşam, bazan gece, geç vakte kadar evin semtine uğramazdım. Babamın eve dönme saatini beklerdim ve onun arkasından, onun bacakları arasından bir küçük ke-di gibi kapıdan içeriye sokuluverirdim. Sabahleyin, anamın çığlıklarıyla gözlerimi açardım. Yandaki odadan babama şöyle bağırdığını işitirdim. 'Bu yaşta, daha bu yaşta, senin kızın sokaklarda sürtüyor.' Babam sabahları yumuşak, tatlı, nazik bir adamdı. 'Benim kızım, benim kızım. O aynı zamanda senin de kızıdır. Kendisiyle biraz meşgul oluver.' derdi. Zavalı babacığım, bu sözü ile beni ne büyük bir tehlikeye attığını bilmezdi. Annem için çocuğu ile meşgul olmak ona dayak atmaktan başka bir mâna ifade etmezdi. Bu cehennem hayatına, böylece, tâ on altı yaşına kadar tahammül ettim. Sonra artık evden büsbütün kaçtım.

"Paris'in uzak ve muhtelif yerlerinde dolaştığım zamanlardan tanıdığım bir mücellit vardı. Beni on iki, on üç yaşında iken bir gün dükkânına çağırması: 'Gel, burada, sana iş vereyim. Benim yanımda çalış. Ayıp değil mi sana, böyle so-

kaklarda haybehasıl⁹ dolaşmak?’ demişti. Son derece müşfik, baba tavırlı biriydi bu adam. Kıvrıkcık, büyük, uzun bir sakalı da vardı. Çok defa benimle konuşurken saçlarımı okşuyor, çenemi okşuyor: ‘Bak, hele ne de güzel kız; bak hele ne de uslu!’ diyordu. Ara sıra da elime birkaç ‘scu’¹⁰ sıkıştırdığı oluyordu. İşte, temelli olarak evi terketmeğe karar verince, doğru, bu adamın yanına gitmeyi düşündüm. Beni büyük bir sevinçle yanına aldı. Ciltçi dükkânının içeri tarafında penceresiz bir küçük oda ve bunun yanında mutfakımsı bir yer verdi. Patronum: ‘İşte,’ dedi, ‘küçük kızın apartmanı.’ Ve akşam doğru kendi eliyle, geniş bir kanapenin üstünde yatağımı yaptı ve bana yiyecek verdi. Bu kadar ihtimam, bu kadar şefkat, bu kadar iyilik karşısında çok hayrete düşüyordum. Çünkü tatlı muameleler hiç alıştığım şeyler değildi..,

“Sekallı, akşam saat sekizde evine gider, sabahleyin ye-diye doğru dükkânına gelirdi ve çok defa beni yatağımda bulurdu. Lâkin bu tembelliklerime kızacağı yerde, bilâkis, beni uyandırmaktan korkuyormuşcasına, ayaklarının ucuna basarak yavaş yavaş yaklaşıp, yatağımın kenarına otururdu. Ben uyumakta devam ediyor gibi yapardım. O, gene, aynı yavaşlık, aynı nezaketle, elini yorganımın altına sokar, bacaklarımı, kollarımı, karnımı hafif hafif okşamağa başlardı ve bir nane sesiyle fısıldardı: ‘Uyansın artık benim küçük kızım.’

“Bu sabah uyanışları, bu okşamalar benim çok hoşuma gidiyordu. Onun içindir ki, bazı günler, o gelmezden çok evvel uyandığım halde, onun ayak seslerini işitir işitmez uyur gibi yapıyordum. Hele, patronumun eli, henüz kabarmağa baş'ayan göğsümün üzerinde, fazla tevakkuf ettiği¹¹ günler, âdeta kendimden geçer gibi oluyordum. Onu üzerime doğru çekmek, ona: ‘Beni sık, beni hırpala; faismoi du mal!’¹² diye bağırarak istiyordum. Nihayet, bir gün geldi, kendimi tutamadım.»

Genç kadın, Doktor Hikmet'e:

«Bana bir sigara daha ver.» dedi ve üçüncü **porto** kahdini de sonuna kadar boşalttı. Gözleri dayanılmaz bir pa-

⁹ Umutsuz ve yoksul olarak.

¹⁰ Metelik.

¹¹ Durduğu.

¹² Acıt beni.

ıltıyla yanıyordu. Üç dört defa üstüste sigarasını çekti. Sonra başını, tenbel tenbel Doktor Hikmet'in omuzuna dayayarak, ağır, yumuşak ve kadifeleşmiş bir sesle:

«İşte,» dedi. «Henüz on beş yaşında iken bir erkekle ilk temasım böyle oldu.»

Doktor Hikmet:

«Ya o adam ne oldu?» diye sordu.

«Onu, bilmem. **Satyre**'ler¹³ bir kere bir kızoğlankızla yapmak istediklerini yaptılar mı artık başka bir yenisini ararlarmış. Fakat ben, onu sevdim. Ona bütün bir yıl bağlı kaldım. İlk günler gibi artık beni sabahları okşayarak uyardırmağa gelmiyordu. Hatîâ yavaş yavaş o da beni annem gibi hırpalamağa başlamıştı. Gerçi, beni dövüyordu. Hayır... Fakat ne bileyim ben... Keşke dövseydi. Bilmezsin; biz, dişiler ne kadar karışık mahlûklarızdır, yavrum...»

Genç kadınla, Doktor Hikmet arasında uzun bir sükût geçti.

«Adın ne?»

«Ya seninki?»

«Oo, bana bazı Lisette, bazı da Mimette derler. Fakat asıl adım, asıl adım...» ,

Her nedense biraz düşündü. Tereddüt etti:

«... Germaine'dir. Bunu öğrenmek, zaten neye yarar; beni bir daha nereden göreceksin? Paris şehri büyüktür.

Doktor Hikmet gülümsedi:

«Lâkin, buna rağmen,» dedi, «bu size ikinci rasgelişimdir. Sizi sonbahardan beri tanıyorum.»

Bu dikkat ve alâka Lisette'in veya Germaine'in pek hoşuna gitmedi. Halbuki, Doktor Hikmet bu sözü ona bir **compliment** olsun diye söylemişti. İçinden: «Ne sert bir kız!... Hiç de kalp tarafı yokmuş!» dedi.

Fakat bunun böyle oluşu genç adamı daha ziyade tahrik ediyordu. Anî bir hırsla onu belinden, yakaladı ve kendine doğru çekti.

Mimette:

«Amma da hoyratmışsın, sen!!...» diyordu. «Biraz evveline kadar hiç de öyle görünmüyordun. Bütün gece benimle kalmak ister misin? —Peki. Fakat bir şartla. Sen de bana kim

¹³ Yunan mitolojisindeki yarısı insan yarısı keçi ve cinsel güdülerini güçlü yaratanrılarının adı.

olduğunu söyleyeceksin. Bütün hayatını anlatacaksın. Bak, ben, sen hiç sormadan cıtır, cıtır hepsini, hepsini hikâye ettim. Ama, sen, sen hâlâ benim için bir muammasın ve ben hiç tanımadığım bir adamla **amour** yapamam. Yaparım ama, işte öylesine. Halbuki, seninle öyle baştan savma yatmak istemem. Bilmem neden, sana karşı büyük bir sempati duydum birdenbire... Sonra, hissediyorum ki, sen başka bir ırktansın. Söyle, nesin?»

Oda sıcak, aydınlık, tatlı ve Germaine şefkatle, samimiyetle dolu idi. Doktor Hikmet'in bütün vücuduna haz verici bir rahavet yayılmıştı.

«Ben bir Türküm,» dedi ve yavaş yavaş o da açılmağa başladı. Genç Türkün sergüzeşti Germaine'i son derece alâkalandırıyor gibiydi. İkide bir onun sözünü kesip bir şey soruyordu:

«Ama, senin ailen çok zengin olmak lâzım gelir, öyle ise...» diyordu. «Mademki onlar sayesinde Paris gibi bir yerde hiç çalışmadan yaşayabiliyorsun...»

Veyahut: «Nerede oturuyorsun? Her gün ne yapıyorsun? Bir kadın dostun yok mu?», gibi sualler irat ediyordu.¹⁴ Böyle konuşarak, soyundular, yatağa girdiler.

Sobanın üstündeki küvetten hafif bir buğu intişar ediyordu.¹⁵ Kız lâmbayı kıstı.

«Bana Türk olduğunu söylediğin dakikadan beri senden korkuyorum, doğrusu... Sakın, beni fazla hırpalama!»

«Ah, küçük kız, sen, mücellidin eli vücuduna değmeden evvelki kadar pâk ve masumsun...»

Germaine'in uzun ve çıplak kolları ürkek ürkek boynuna dolanırken Doktor Hikmet, böyle düşünüyordu.

XVII

Bütün mevcudiyetiyle, kendini verdiği bu aşk gecesinde, Doktor Hikmet, ne vakit, nasıl uyuyakaldığını hatırlamıyordu. Gözlerini açtığı zaman, sis renkli bir kış gününün alaca aydınlığında, bu süflî otel odasının eski püskü eşyalarına, tıty-

¹⁴ Söylüyordu, soruyordu.

¹⁵ Yayılıyordu.

lû bir kumaşla örtülü yuvarlak masanın üstündeki boş içki kadehlerine, sandalyaların, kanapenin üzerine gelişigüzel atıvermiş esvaplarına ve hassaten yerde, yatağının ayak ucunda, hemen buradan kaçıp gitmeğe müheyya iki ayak, iki canlı ayak gibi duran kunduralarına baktı. Evvelâ nerede olduğunu, niçin böyle bir mezbelede bu perişan hale düştüğünü anlayamadı. Kendisi de sol tarafına uzanmış, başı biraz yastıktan aşağıya sarkmış, karma karışık bir yatak içinde yarı çıplak yatıyordu. Birden bütün geceyi hatırladı. Germaine (geceyi beraber geçirdiği kadının bile ismini kat'î bir vuzuhla hatırlıyordu) hiç şüphesiz yatağın öbür tarafında büzülmüş, küçük bir kız gibi uyumakta idi. Lâkin, bunu kendi gözleriyle görmek için yavaşcacık, yavaşcacık — çünkü onu uyandırmaktan çekiniyordu — sağ tarafına dönünce hayretten dona kaldı. Ne düşüneceğini bilemiyordu. Bütün demincek hatırladığı şeyler ona bir rüya gibi geldi. Germaine hani, Germaine nerede? Onun yerinde yeller esiyordu. Telâşla doğrulup oturdu. Şaşkın şaşkın etrafına bakınıyordu. “Mutlaka, biraz dışarıya çıkmış olacak!” dedi. Bekledi. Ve boynunu uzatıp odanın içini inceden inceye gözden geçirdi. Hayır, odanın içinde ona ait hiç bir şey görünmüyordu. Ne o çirkin mantoyu, ne masanın üstüne bıraktığı küçük manşonla, geniş kenarlı şapkayı, ne yeşil kloş etekliği, ne yandan düğmeli uzun potinleri... Germaine'in üstünde taşıdığı bütün bu şeyler ki, dün gecenin beri, Doktor Hikmet, her birini samimî bir âşinalıkla tanıyordu. Gitti, gitti demek? Fakat, neden bu haber vermeden kaçış kayboluş!

Genç adam hazin bir tebessümle gülümsedi. “Esraren-giz mahlûk; dedi. Nasıl geldiyse öyle gitti. Zaten bu işte başlangıcından beri bir harikulâdelik vardı., Ve gene kendi kendisine ilâve etti: “Kimbilir belki, bu çeşit uyamışların muhtemel *déception*’larını¹ mı önlemek istedi. Kimbilir, belki iç çamaşırları o kadar eski ve fena idi ki bana göstermekten çekindi. Gerçi bir sokak kızıydı ama, hislerinde bir asalet, bir incelik vardı. Zavallı kızcağız, benden para da istemedi. Bu gece mutlaka onu aramalıyım.,,

Oda soğuktu, Sobada ateş çoktan sönmüştü. Titreyerek yataktan fırladı. İlk işi, kapının arkasındaki portmantoda asılı duran paltosunu kapıp sırtına geçirmek oldu. Sonra bir

¹ Düş kırıklığı.

sandalyanın kenarına ilişip çoraplarını, kunduralarını giydi. Yeleş bu sandalyanın arkasına asılı, yana sarkmış duruyordu. Otomatik bir hareketle saatine bakmak için yeleşin yarı açık cebine elini uzattı ve saatini bulamadı. Masanın üstüne, komodinin üstüne baktı. Ceketinin, pantolonunun, hat-tâ paltosunun ceplerini araştırdı. Nafile! Zavallı saati; yıllardan, yıllardan beri ona arkadaşlık eden, onun âdeta uzviyetinden bir parça haline girmiş bulunan saati kaybolmuştu. (Bu zarif, kapaklı altın saat, ona, annesinin sünnetlik hediye-siydi.) Doktor Hikmet yıldırımla vurulmuşa döndü. Hele elini pantolonunun arka cebine sokup da, para çantasının da yerinde yeller estiğini görünce tam manasiyle akli başından gitti. Vâkıa çantasının içinde çok parası yoktu. Çalınan bu meblâğ nihayet beş altından ibaretti. Fakat, bu, onun bütün nakdiydi. Şimdi bu otelden çıkarken hesabını nasıl ödiyecek? Evine nasıl dönecekti?

Odanın içinde deli gibi dolaşmağa başladı. Adeta yüksek sesle:

«Şimdi ben ne yapacağım. Şimdi ben ne yapacağım?» diyordu.

Neden sonra kendini toparladı. Bu sefer yeni bir korku ve endişe ile ceketinin iç cebindeki cüzdanını tetkik etti. Zira, son defa babasından gelen otuz liralık bir çeki bu cüzdana koymuştu. Oh! Cüzdan yerinde duruyordu ve çek cüzdanının içindeydi. Geniş bir nefes aldı. «Otelciye bunu gösteririm; benimle beraber bankaya kadar birini gönderir. Beraber gider parayı alırız., dedi. Bir taraftan da polise müracaat etmeyi düşündü. Şüphesiz, bu otel Germaine'i tanyordu. Buradan yapılacak bir tahkikat; polise, nihayet bu gece kızı ele geçirmek imkânını verebilirdi.

Doktor Hikmet, bariz bir heyecanla soluğu aşağıda aldı. Alt katın sobalı holünde, kolları sıvalı ceketsiz bir adam dolaşıyordu:

«Otel sahibini görebilir miyim?»

Ceketsiz adam:

«Farzedin ki, o benim;» dedi.

«Sizinle, oldukça ciddi bir meseleye dair görüşmek istiyorum. Evvelâ lûtfen hesabımı verir misiniz?»

«Hangi numaraya aitti?»

Otelin sahibi bürosunun üstünde duran desteden birkaç kâğıda baktı:

«Lâkin, sizin hesabınız ödenmiş;» dedi. «O küçük hanım, hesabınızı tamamiyle tesviye etmiş; bize hiç bir borcunuz yok.

Doktor Hikmetin, Germaine'e karşı bütün hiddeti yüzde seksen düşüverdi. Nerede ise kurbanı olduğu hırsızlığa dair bir kelime söylemeden çıkıp gidecekti. Fakat annesinin ona çocukluk hediyesi olan saati, yürek yakıcı bir esef halinde aklına geldi.

«O küçük hanım,» dedi, «benim bütün paramı ve bir altın saatimi çaldı.»

Otelci boş yere rahatsız edilen bir kimse tavrı ile, omuzlarını silkti:

«İşin bu tarafı bize taallük etmez,² polise baş vurunuz.»

«Polise ne diyeyim! O kadının adını bile pek iyi bilemiyorum. Onu mutlaka siz tanıyorsunuzdur. Herhalde buraya ilk gelişi olmadığını zannediyorum. Çünkü beni buraya o getirdi. Hiç değilse, bana hırsızın hüviyeti hakkında biraz malûmat veriniz.»

«Meselâ, ben, şahsen onu bu sabah ilk defa gördüm. Zanneder misiniz ki, tekrar görsem hatırlarım? Hey gidi, mösyö, hey. Otelimize girip çıkanların ayrı ayrı künyelerini tutsak devlet arşivlerindeki evrak yığınlarını birkaç misli geçirdi.

Ve tekrar omuzlarını silkip gözlerini havaya kaldırdı. Doktor Hikmet asıl bu herife kızdığı içindir ki, soluğu ilk komiser bürosunda aldı. Fakat, komiserin oda kapısı önünde, çoktan bu teşebbüsünden vazgeçmişti. Bu bayağı ve gülünç macerayı hiç bilmediği, tanımadığı bir adama nasıl anlatacaktı? Bütün sıkılganlık damarları hep birden gerilmeğe başladı. Kabil değil, kabil değil, polise lâzım gelen ifadeyi vere-miyecekti. Komiser hâdiseyi o kadar ince eleyip sık doku-masa bile, Doktor Hikmet'in buradaki rolü o kadar gülünç ve ayıptı ki... Ya ondan birtakım harîm³ ve hususî tafsîlatı da inceden inceye sormağa kalkışırsa?! Tersyüzü geri döndü. «Her şeyden evvel, öğle tatili olmadan; gidip bankadan çekimi bozdurayım,, dedi.

Bu çek, **Crédit Lyonnais** üzerinde idi. Karakolda ilk ras-geldiği polis memurundan bu bankanın adresini sordu. **Rue Réaumur**'deymiş. Doktor Hikmet, bu ismi de ilk defa işitiyor-

² İlgilendirmez.

³ Kendisi için kutsal, gizli.

du. Fakat polis ona takip edeceği yolları uzun uzadıya izah etti. "En kolayı **Clichy**'den bir metroya bininiz ve Borsa meydanına çıkınız., Biçare polis bilmiyordu ki, karşısındaki adamın cebinde bir santim bile yoktur. İmdi, Doktor Hikmet, tabana kuvvet yola revan oldu. Sağ sol, sol sağ birtakım uzun dolaşık caddelerden Boul. Haussman'a indi. Oradan gene birtakım irili ufaklı, sokaklardan geçerek Place de la Bourse'a vardı. Oradan Rue Réaumur hemen yakıncacıktı.

Fakat, epeyce yorulmuştu. Parasını aldıktan sonra bir umumî banyoya gidip yıkanmayı ve uzanıp yatmayı düşündü. Bu, ikinci hedef, bankayı bulmaktan daha zor oldu. Ona göre, Fransızlar, sudan kaçan ve yıkanmayı sevmeyen milletlerin en başında geliyordu. Paris'e ilk ayak bastığı günden beri yaptığı tecrübeler ona bu kanaati vermişti. İlk zamanlar bulunduğu evde her yıkanmak teşebbüsü büyük bir hadise teşkil ediyordu. Evvelâ, sabah erkenden, eve yakın umumî banyo müesseselerinden birine haber gidiyor ve öğleye doğru bu müracaatın insana bezginlik veren istihzaratı ⁴ baş'lıyordu. Birisinin sırtında çinkodan bir banyo geliyor, bunu müteakip birtakım adamlar sıcak, soğuk su kovalarını taşıyordu. Bu taşınan sular ise, mevsimine göre ya çok sıcak ya çok soğuktur ve bir banyoya girip çıkma sonunda odanın parkeleri sırsıklam olur.

Evin kapıcısı Doktor Hikmet'in bu acayip itiyadından son derece bizar idi. Bir gün dedi ki:

«Rica ederim, mösyö, doğrusunu söyleyin, bir hastalığınız mı var ki böyle mütemadiyen suya giriyorsunuz.»

Kapıcının **mütemadiyen** dediği ayda nihayet iki defa vuku bulan bir hadiseydi. Daha sonraları bu, ayda bire indi. Nihayet, Doktor Hikmet, odasında yıkanmaktan vazgeçip bütün istikrahına ⁵ rağmen umumî banyolara devam etmeğe başladı.

Genç adam bunları zihninden geçirerek, nihayet kapısından içeri girmeğe muvaffak olduğu hamamda soyunurken birdenbire yüreğine müthiş bir korku düştü. Hiç şüphesiz, Germaine de, diğer bütün hemşireleri gibi temizlik hissinden mahrum bir kimseydi. Gerçi, teni fena kokmuyordu. Lâkin, olabilirdi ki, bir kötü hastalıkla malûldü. Bütün vücudunu

⁴ Hazırlıkları.

⁵ İğrenmelerine, tiksintisine.

bir soğuk râse kapladı. Güya bu vehmin tahakkukunu şimdi- den kendi bedeninin gizli bir tarafında müşahede edecekmiş gibi, çıplak derisine bakmaktan korkuyordu.

Doktor Hikmet, günlerce bu korku ve bu endişe içinde yaşadı. İki- de birde aklına, Ragıp Beyin, bundan beş altı ay evvel kulağına fısıladığı söz geliyordu: “Kendine gel birader. Bu sokak orospusunun biri.” Bu: “Kendine gel, birader!” de -yani- “Dikkat et hastalıklıdır.” ihtarı bariz bir surette sezi- liyordu. “Sokak orospusu” -yani- sokak orospularının hepsi hastalıklıdır.

Ragıp Beyin sözünü, bu “yani” lerle tefsir ede ede ona âdeta bir «oracle», bir “kayıptan ses” mahiyeti veriyordu. Veh- himden **superstition**’a, ⁶ **superstition**’dan vehme düşüyordu ve bu psikoz’un verdiği ihtilâçlar içinde kaybettiği para ile altın saatinin acısını ve o elim maceranın bu acıdan daha zehirli olan hayal kırınlığını unuttu.

Bu gibi hastalıkların baş gösterme müddeti olarak he- kimlerce tayin edilen mühleti atlatınca, Doktor Hikmet için, âdeta çocukça bir sevinç devresi başladı. Sanki bir zindandan kurtulmuş, sanki bir idam cezasından affedilmişti. Havassın- dan ⁷ çoktan beri duymadığı bir tazelik, vücudunda bir hafiflik, bir yaşamak zevki, yaşamak şevki hissediyordu.

Ragıp Bey bile bir gün ondaki bu alışılmamış neşeyi farketti:

«Ne oldu, birader. Bir kıza mı âşık oldun nedir?» dedi.

Doktor Hikmet gülerek başından geçen macerayı anlat- tı. Ragıp Bey her vaziyete, her vakaya göre bir mesel söyle- meyi çok severdi:

«Allah fukarayı sevindirmek isteyince eşeğini kaybe- dip tekrar buldururmuş;» dedi. Ve buna dair olan fıkrayı nak- letti.

Doktor Hikmet, aynı zamanda, cinsî buhranlarından da kurtulmuştu. Kadınlar, onun mevcudiyetini artık o eski sıt- manın ateşiyle kavurmuyordu. Arlette’i bile unuttur gibi ol- muş ve kendini, büsbütün, dimağı heyecanlara, fikrî zevkle- re vermişti. Öğleye kadar mektepte çalışıyor ve ondan sonra kütüphane, kütüphane dolaşıyordu. Tarihe, sosyolojiye, fel- sefeye, edebiyata dair ne bulursa okuyordu. Okudukça zihni-

⁶ Boşinan

⁷ Duygularında.

ne, şimdiye kadar duymadığı bir ferahlık ve açıklık geliyordu. Bu gidişle, artık, Quartier Latin kahvelerinin edebî münakaşalarında şaşkın bir dinleyici vaziyetinde kalmaktan, Montparnasse ihtilâlcileriyle, Albert'e kafa sallamaktan kurtulacaktır. Zira, devam ettiği kütüphanelerde, bu entelektüel gençlerin ağzından eksik olmayan müellif, kitap, meslek ve doktrin isimlerini birer birer keşfetmişti. Artık yavaş yavaş **Parnassien**'lerin kimler olduğunu, **klâsik** etiketinin ne mâna ifade ettiğini biliyordu. Artık Prudhon'un, Marx'ın, Engels'in ve bunların karşısında sisli bir dağ gibi yükselen Hegel'in ne dediklerini öğreniyordu.

On dokuzuncu asrın bu büyük fikir nehirlerinin yanı başında birtakım ırmaklar da keşfediyordu. Bunlar bir taraftan sosyalist ve liberal okullara mensup ekonomistlerle, Hippolyte Taine nevinden realist mütefekkir ve münekkitle ve nihayet, Auguste Comte gibi pozitivist sosiologlardı. Doktor Hikmet, hattâ bir aralık, adını Sabahattin Beyin "Terakki" gazetesinde gördüğü Edmond Demoulin adında bir müellifin eserini de okudu ve ondan biraz sonra Gustave Lebon isminde orijinal bir muharririn belli başlı sosyal ve politik meselelere dair kitaplarını gözden geçirdi.

Her nevi metoddan mahrum olan bu karmakarışık mütalâalar, bu fantezist etüdler neticesinde Doktor Hikmetin dimağı biraz işba⁸ haline geldi ve "hakikat" denilen şey ondan uzaklaştıkça uzaklaştı. Zaten Doktor Hikmet, bir "hakikat" aramaya çıkmış değildi. Yalnız bazı bedbahtların kendilerini kumarla teselliye çalışmaları veya dertlerini içkide unutmaya çabalayışları gibi, o da, okumak, mütemediyen okumakla avunmak istiyordu.

Avunmak! Fakat, neden? Derdi neydi? Doğrusu onu da açıktan açığa tayine muktedir değildi. Anası ve babasıyla muhabereleleri muntazam devam ediyordu. Paraca, hamdolsun, bir sıkıntısı yoktu. Paris'teki vaziyetini iyiden iyiye normalleştirmişti. Bir taraftan fakülteye devam ediyordu. Diğer taraftan Paris'in çeşit çeşit entellektüelleriyle düşüp kalkıyordu ve ara sıra vatan hasretine benzer bir elem duyunca hemen "Jeune Turc" lerle, Ragıp Beyle temaslarını sıklaştırmaya başlıyor ve bu temaslar onun üzerinde memleketten gelen bir hava tesirini yapıyordu. Hele Ragıp Beyle birkaç saat

geçirmek İstanbul'da birkaç aylık sıla kadar kuvvet ve tesliyet⁹ vericiydi.

Bununla beraber, Doktor Hikmet, bütün manasiyle yurt yerimine benzer bir ruh hastalığının âlamet'lerini de göstermiyordu. Onun hissettiği, hiç bir şeyin dolduramadığı bir boşluktu. Sanki büyük bir aşk içindeydi de, onun haricindeki hadiseler, insanlar ve dolayısıyla o aşka taallûk etmeyen hayat safhaları ona, bir saniyelik alâkaya değemeyecek kadar mânâsız, silik ve nafil geliyordu. Onun içindir ki, meselâ, kitapların birinde beşeriyetin mukadderatına dair felsefî bir sayfayı bir delinin sözleri gibi saçma ve bir tarihi tahlili bir çocuk masalı kadar safderunâne¹⁰ telâkki ederken, birden, Verlaine'in veya Baudelaire'in bir mısraı onun dimağında, derin ve raşeli bir alâka uyandırıyor. Hattâ bir defa, romantikleri gözden geçirmeğe karar verdiği bir hafta esnasında Musset'nin şu âlelâde beyitleri onun günlerce, gecelerce dilinden düşmedi:

**Pourquoi cette lampe à demi morte,
M'éblouit-elle de clarté.**

.
. **qui sonne?**
. **personne!**

O solitude, O pauvreté!...¹¹

Ve bir şey ezberlemek hususunda hafızası gayet zayıf olduğu iç'n bunları da yarım yamalak inşat ediyordu. Bir başka gün Baudelaire'in şu mısraını tutturuyordu:

**O toi que j'eusses aimée, o toi
qui le savais.¹²**

Bir başka zaman Verlaine'in: (**Mon rêve familier**)¹³ sindeki:

Est-elle brune ou blonde? Je l'ignore.¹⁴

Nakaratını tekrar etmekten hususî ve derin bir zevk duyuyordu. Bir gün, odasında, yalnız başına, gene buna benzer

⁹ Teselli, avuntu.

¹⁰ Saflıkla.

¹¹ Neden bu yarı yarıya ölgün lamba/Işıyla gözümü almakta./
/.... /..... kapıyı kim çalıyor? /..... kimse! /Ey yalnızlık, ey yoksulluk!

¹² Ey sen ki sevmiştim seni, ey sen ki bilirdin bunu.

¹³ Benim alışmış rüyam.

¹⁴ Sarışın mı kumral mı? Bilmiyorum.

şiiir parçalarından birini terennüm ederken gözlerinin yaşardığını hissetti. Kendi kendine: "Ben âşığım. Fakat kime?," diye sordu. Duvarda genç ressam Ausière'in solgun benizli kız portresi ona müstehziyane bakıyor gibiydi. Doktor Hikmet acı bir tebessümle gülümseyerek: "Sakın" dedi, «sana mı tutkunum, küçük ve beyaz hayalet?», Gerçekten, genç adam, Edgar Poe'nun hikâyelerinden esrarlı tipler gibi, şu halinde, ancak bir gölgenin, bir hayaletin âşığı sayılabilirdi; eğer bir gün gene yukarı Montmartre'de dolaştığı bir gün, Arlette Lavalière'le karşı karşıya geldiği vakit bütün kanının kaynar dalgalar halinde kalbine hücumunu hissetmemiş olsaydı...

Genç kız, tatlı bir istihza ile gülümseyerek ona bakıyordu. Gözleri "anladım, anladım" demek isteyen fettan ışıklarla parıldıyordu ve anlamış olmaktan hiç de dargın görünmüyordu. Arlette'in arkasında pembe ve mavi bir aydınlık içinde bir ilkbahar akşamının Paris'i vardı.

XVIII

Kızıl renkli adam, saçı sakalına karışmış kocaman başını, rüzgârda siper arayan bir meşale gibi sağa, sola, öne arkaya eğip kaldırdıktan sonra yanındaki genç kadının göğsüne dayadı ve uyumağa hazırlanan bir insan mahmurluğuyla yarı kapalı gözlerinin arasından Doktor Hikmet'i süzerek mırıldandı:

«Jeune Turc, Jeune Turc... Doğrusu bunun hakkında hiç bir fikrim yok. Ne yapmak istiyorsunuz? Takip ettiğiniz gaye nedir? Bana anlatır mısınız?»

Bu sualleri soran adamın sesinde bariz bir istihza ve istihkar¹ tonu vardı. Doktor Hikmet, adeta öfkelenir gibi oldu:

«Bunda uzun uzadıya anlatılacak bir şey yok,» dedi; «bütün ihtilâlciler neyi istemişler ve neyi istiyorlarsa, biz de onu istiyoruz.»

«Yani?»

«Yani hürriyet istiyoruz.»

Kızıl sakallı delikanlı esnemeyi andıran bir gülüşle:

«Hürriyet mi? Ne yapmak için?» dedi.

¹ Doygunluk, ağır davranma ve küçümseme.

Doktor Hikmet, içinden: “Herif benimle alay etmeğe karar vermiş,” diyordu. «Ama ben bırakmayacağım.,, Lâkin, karşısındaki, şimdi ona hitap etmekten vazgeçmiş, kendi kendine söyleniyor gibiydi. Gözlerini tavana dikmiş, kendi sualine kendi cevap veriyordu:

«Hürriyet! Bu tıpkı 89 üslûbunda bir lâf. Garip şey! Kelimeler nasıl doğuyor. Nasıl yaşıyor, nasıl bir yerden bir yere gidiyor. Şimdi 1905'teyiz, Madame Rolland: “Ey hürriyet; senin namına ne cinayetler işleniyor!” diye haykırdığı günden bugüne kadar yüz on bir yıl geçmiş. Yüz on bir yıl ve 94'ten 1904'e kadar ne vakalar, ne hâdiseler!... İhtilâlin içinden Bonaparte diye bir adam çıkıyor. İhtilâl devrini kapıyor. Yıllarca dünyayı hiç görülmemiş bir zulüm ve terör altında eziyor. Bunu millî muharebeler takip ediyor. Millî muharebelerin arkasından koloni harpleri geliyor. Dünya birkaç defa taksime uğruyor. Dünyanın her bir köşesinden Avrupa'ya toplanan ganimetlerle meydana “büyük endüstri” diye bir kudret çıkıyor. **Büyük endüstri, büyük burjuvazi** denilen ve eski Roma pretorienlerine² rahmet okutan sınıfı, geçmiş feodalitenin yerine ikame ediyor. Derken bunun karşısına **proletarya** namını verdiğimiz ve hakikatte ilk-çağ cemiyetlerinin ‘pleb’ inden hiç farkı olmayan birtakım insan yığınları diki'iyor. Bunların boş karınlarının gurultuları bir gök gürültüsü gibi ufukları tutuyor. Vesa'ire, vesaire... Hürriyet unvanlı bir dava mı vardı? Neydi o? Onun yoluna birtakım kafalar mı kurban edilmemişti? Neden? Bir de bakıyoruz ki, Şark denilen bir masal ikliminin içinden ‘hürriyet’ birdenbire gene karşımıza çıkıyor. Bazı kelimeler, meselâ, ‘ekmek’, ‘ateş’, ‘su’ gibi bazı kelimeler var ki, insan hangi devirde ve nerede görse şaşmıyor. Derhal tanıyor. Anlıyor. Fakat ‘hürriyet’ gibi bir **abstraction**'un³ bu uzun ömrü, bu muttasıl önümüze çıkışları, bu mutlaka bir realite halinde yaşamak inadı, bu bütün boşluğuna, manasızlığına rağmen kendisine mutlaka bir ‘doktrin’ payesi almak istemişleri —başkalarını bilmem ama— beni, doğrusu güldürüyor; hem güldürüyor, hem de kafamı patlatıyor. Bana ‘hürriyet’, müsavi ‘Allah’ gibi geliyor. Klâsik idealist lehçelerin baş kelimeleri: **Idée**, yahut **Allah** veya **hut hürriyet!** Fransız ihtilâli esnasında halk bunun ne demek

² Yüksek hâkimler sınıfı.

³ Soyutlama.

olduğunu anlamıyordu. (Çünkü, halk kıyımının parolası 'ekmek' ti) Onun içindir ki, Robespierre güzel bir sokak orospusunun resmi altına 'hürriyet', 'hürriyet ilâhesi!' kelimelerini yazdırdı. (Biliyorsunuz, Versailles'a yiyecek istemeğe giden bir dilenci kafilesinin önüne bir karı düşmüştü. Kuvvetle sanıyorum ki bu "Déesse de la Liberté" onun portresidir.) İşte Jacobin'ler şefinin bu **truc**'ü⁴ sayesinde ki o anlaşılmayan kelime, hürriyet, **populaire** bir put haline girdi. **Liberté, Liberté chérie!**⁵ Paris külhanbeylerinin ağzında bir zampara şarkısı mahiyetini aldı. Zira, bu kelime, cahil yığınlarının, sokak halkının dimağında daima o güzel ve gülbüz karının **image**'ini uyandırıyor. Görüyorsunuz ki, bu, halis bir fetişizmadır; en iptidaî mânasında halis muhlis bir fetişizma...»

Kızıl sakallı adam gerinir gibi kollarını arkaya uzattı ve başını göğsüne dayadığı kadının kafasını iki eliyle ensesinden yakalayıp kendi yüzüne doğru çekti. Onu, birkaç kere, üstüste dudaklarından öptü:

«Ben de '**fétichiste**' im; fakat yatakta...» dedi. «İnsanlığın mühim davaları mevzuubahis olunca '**libido**' mu⁶ fikirlerime karıştırmayı sevmem. Şu zavallı Auguste Comte, biliyorsunuz '**libido**' sunu 'pozitivizma' sına karıştırınca ortaya ne **grotesque** bir şey çıkardı ve büyük matematikçi elâleme ne gülünç bir hatıra bıraktı - bütün o '**insaniyet dini**' ile, bütün o '**aşk mabed**' leriyle... Ne diyordum? Hürriyet. Evet majüskülle **Liberté Chérie**, 94 ihtilâlcilerinin sokak halkı nazarında bu bir güzel kadının, bir aşiftenin sembolüydü. Fakat, ne yazık ki, aşifte ile yatan başkaları oldu. Hürriyet ilâhesi ile diğer bütün irili ufaklı **fétiche**'ler gibi, tanrılar tanrısı **para**'nın önünde eğildi - ve bir zamanlar, aralarında o kadar naz ve iş ve ile dolaştığı lirik ve şeyda sokak kalabalığını bırakıp, kalın enseli, şişkin karınlı **Bourgeois**'nın metresi oldu. Napoleon, daha doğrusu Resturation'la İkinci İmparatorluktan beri, o artık yalnız 'Bourgeois' nın emrinde, inhisarında ve hizmetindedir. Gerçi şişko burjuva, onu artık **Chérie!** diye çağırıyor, hattâ adını tastamam telâffuz bile etmiyor. Meselâ ona 'ticaret hürriyeti', 'çalışma hürriyeti', 'ferd' hürriyeti', 'mübaadele hürriyeti' vesaire vesaire, diyor. Diyor, ama, icabedince

⁴ Hüner.

⁵ Özgürlük, sevgili özgürlük.

⁶ Cinsel içgüdü.

onun yoluna kanını dökmekten de çekinmiyor; onu gene mukaddesattan bir şeymiş gibi başının üstünde taşıyor. Çünkü, hürriyet, Jacobin için bir *luxé*'dü; lâkin on dokuzuncu asır burjuvazisi için "**havayıcı zaruriyeden**"⁷ bir nesne hükmüne girdi. **Bourgeois** onsuz kazancını temin edemez. Burjuva onsuz parasını istediği gibi kullanamaz. Dünyanın dört bir köşesine saldırdığı bezirgân ordularına onsuz yeni yeni 'fütuhât' sahaları açamaz. Birtakım geri milletleri, onsuz hayvan sürüleri gibi yolup sağamaz. Büyük Fransız ihtilâlinin yüksek prensiplerinden biri daha vardı ki, o da ikinci cumhuriyetten sonra gene **Bourgeois**'nın elinde böyle bir istihaleye uğradı: 'İnsanî hak', 'mülkiyet hakkı' na inkılâbetti.»⁸

Bütün bu sözleri yarı esner, yarı mırıldanır gibi söyleyen adam birdenbire sesine tok ve keskin bir ton vererek sordu:

«Şimdi söyleyin, bana; zavallı dostum, bu 'insanî hak' ın bize aidiyeti nedir? Ve hürriyet denilen şeyin, biz, nesinden istifade edebiliriz? Bu insanî hak size ve bana, insan gibi yaşamak hakkını mı veriyor? Hayır! Bu 'ferdî hürriyet' size ve bana karnımız açtığı vakit Baron de Rotschild'in sofrasına gidip oturmak serbestisini mi veriyor? Hayır!»

Doktor Hikmet:

«Gidemezsiniz,» dedi. «Çünkü Rotschild'in rızasını almadan böyle bir harekette bulunmakla onun şahsî hürriyetine, onun mesken masuniyetine tecavüz etmiş olursunuz.»

İri ve gür sesli adam, odanın camlarını zangırdatan bir kahkahayla güldü:

«Lâkin, Monsieur la Baron de Rotschild cenapları, te-nezzül buyurup da benim fakirhanemi teşrif etse, bunu, ne ben, ne de başkaları şahsî hürriyete, mesken masuniyetine bir tecavüz telâkki etmeyiz. Bilâkîs, Baron cenaplarının bu hareketine büyük bir lûtf ve nezaket nazariyle bakarız. Aziz dostum, bundan da anlaşılıyor ki, 'mesken masuniyeti' kanunu olsun, 'şahsî hürriyet' prensipi olsun, yalnız onun hesabına ve onun lehine icat edilmiş şeylerdir. Benim bir meskenim yok ki, masuniyetini isteyeyim. Şahsımın maddî ve sosyal bir kıymeti yok ki, onun hürriyeti üzerinde titreyeyim. Kim bana tecavüz edebilir? Bir hırsız, bir yolkesici bana rasgelse, suratıma bakmadan kaçır. Bir namuslu adam ise benim

⁷ Zorunlu ihtiyaçlar, gereksinimler.

⁸ Dönüştü.

gibi bir serseri ile bir arada görünmekten çekindiği için ci-varıma yaklaşmaz. Benim hürriyetimi arasına alacaklılarım selbederdi.⁹ Fakat şimdi onlar da bıktılar. Yakamı bıraktılar.»

Bu sefer, kahkahayı, kucağında yattığı kadın salıverdi; uzun, müsel, ¹⁰ ve yabanî bir kuşun ötüşlerini andıran bir kahkaha... Öyle ki, kızsıaçlı delikanlı, doğrulmak mecburiyetinde kaldı. Zira, genç kadının göğsü infilâka müheyya ¹¹ bir şey gibi sarsılıp hopluyordu. Odanın köşesinde, ayakta duran bir adam yavaş yavaş, bir gölge sessizliğiyle, bu sahnenin geçmekte olduğu karyolaya doğru ilerledi. Bu, orta yaşlı, kısa boylu, zayıf bir adamdı. Bir eli pantolonunun cebinde, öbür eli çenesinde, sivri sakalını okşayarak, ciddî, vakur, fakat müteredit bir tonla söze karıştı:

«Çok enteressan şeyler söylediniz, Igor Igoreef!» dedi. «Fakat, yazık ki, farkına varmadan bahsimizin dışına çıktık. Türkiye'ye ve genç Türklere dair bir sual sormuştunuz. Bu mesele beni ayrıca alâkadar ediyor. Çünkü, birkaç zamandan beri, emperyalist devletlerin kendi hudutları dışındaki milletler üzerinde tatbik ettikleri **exploitation** ¹² sistemlerini tetkik ve tettebbu ile meşgulüm. Bu bakımdan Türkiye üzerine de birtakım yeni ve orjinal malûmat toplamak isterdim.

«Anlamadım; Türkiye'yi müstemlekeci ve emperyalist devletlerden mi sayıyorsun?»

«Yok canım! Bîlâkis. Bence Türkiye nevi şahsına münhasır bir acayip nesnedir ve olsa olsa koloniler sırasında tasnif edilebilir. Fakat, tam bir koloni de değildir. Bir himaye altında müstakil bir devlet midir? O da değil: Çin gibi bir anakronik saltanat tipi midir? Hayır. Hindistan gibi, Mısır gibi bir Avrupalı devletin askerî ve idarî işgali altında mı yaşar? Gene hayır. Osmanlı saltanatının bir görülmemiş hususiyeti hiç kimsenin malı olmamasındadır. Bu sahipsiz bir ülkedir. Onun üzerinde, ne kendisini, yeryüzünde Allahın gölgesi ilân eden Sultan tam bir mülkiyet hakkı iddia edebilir; ne de garb emperyalistlerinden herhangi biri... Çünkü, bunlardan bir tanesi, meselâ Avusturya imparatorluğu, elini bu saltanatın

⁹ Kaldırırlardı, zorla alırlardı.

¹⁰ Zincirleme.

¹¹ Hazır.

¹² İşletme.

Avrupa parçasına doğru uzatmak meylini gösterdi mi, derhal Rus Çarlığı'nın bir omuz darbesiyle geri basmak mecburiyetinde kalır. Büyük Britanya, Şarkî Akdeniz'den bir stratejik noktaya konmağa kalkıştı mı, hemen Fransa'nın garbî Akdeniz kenarında bir geniş toprak parçasını yutmak istediği görülür ve iki menfî kudretin çarpışmasını andıran bu rekabet sayesinde, Allahın gölgesi, gölge - saltanatını, bir nevi ip cambazı terazisi politikasıyla muhafaza etmek imkânını bulur. Muhafaza etmek, diyorum. Lâkin, Türkiye, peygamber vekilinin elinde öyle bir maldır ki, intifa hakkı hep başkalarına aittir. Zira, Türkiye Kapitülâsyonlu bir memlekettir. Yani —nasıl anlatayım?— bir ev tasavvur edin ki: Bâtapu¹³ senin veyahut benim malumdur. Fakat, herkes gelip onun içinde oturabilir ve onun eşyasını kendi eşyası imiş gibi kullanır ve ev sahibi, ağzını açıp ufak bir itirazda bulunamaz. Bulunmak hakkına ve kuvvetine malik değildir. Çünkü... çünkü kapituler etmiştir.»

Odanın içindekiler, (Doktor Hikmet'le bu sözleri söyleyen müstesna olmak üzere) hep bir ağızdan bir kahkaha kopardılar. Bir pencerenin içinde ayaklarını sallayarak oturan, Mongol çehreli, iri kemikli bir genç, ağzından piposunu çıkardı: «Mülkiyet hakkının komik bir tefsiri!» dedi ve piposunu gene ağzına yerleştirdi.

«... Ne zaman, hangi muharebede ve kimlere karşı 'kapitüle' etmiştir? Bunu kimse bilmiyor. Daha doğrusu bu hâdisenin kökleri tarihin karanlıklarına gömülmüş duruyor. —Bir gün vaktim olursa onu da tetkik edeceğim.— Fakat şu anda bir hakikat var ki: Osmanlı imparatorluğu, müsterekül-menfaa¹⁴ bir anonim şirketin (bütün manasiyle anonim) monopolü altında işletilen bir kocaman çiftlik manzarası irae etmektedir.¹⁵ Hepsi yabancılardan mürekkep bu anonim şirketin hissedarları kendi aralarında nasıl uyuyorlar? Ganimeti nasıl taksim ederler? Ve yerli ahalinin emeğini kendi emirlerine nasıl müheyya kılarlar? Burasını da pek iyi bilmiyorum. Yalnız, İngiliz ve Fransız sermayeli bir bankanın...

Başını ilk defa Doktor Hikmet'ten yana çevirip sordu:

¹³ Tapu ile.

¹⁴ Ortaklaşa yararlanılan.

¹⁵ Göstermektedir, görünümündedir.

«Neydi bu bankanın adı?»

«Osmanlı bankası...»

«... Osmanlı bankasının bu hüviyeti meşkûk, ¹⁶ gözü pek yağmacılar tröstünü en geniş mikyasta **finanse** ettiğini ya bir yerde okumuş, ya birinden işitmişim. Gene bu bankadır ki, ara sıra Sultanın hazinesi sıkışınca ona birkaç milyon bahşiş verir. (Bittabi, hatır ve hayale sığmaz ağır şartlar ve faizler mukabilinde). Öyle ki, bunlar birike birike devletin yarı varidatını yutmakla ancak kapanabilir. Osmanlı devletinin birçok vergi ve resimleri bu yüzden doğrudan doğruya yabancı alacaklıların cebine gider. Hem de ne kanaldan bilir misiniz? 'Düyunu umumiye idaresi' denilen ve tam mânasiyle bir maliye nezaretinin evsaf ve şeraitini haiz olan; yarı vergi biçen, vergi toplayan bir enternasyonal müessese kanalıyla...»

Bu sözleri söyleyen kısa boylu, sıska adamın son derece donuk ve şahsiyetsiz bir sesi vardı. Gözlerinin ve teninin rengi de sesi gibi donuktu. Konuşması her türlü heyecan ve ihtirastan âriydi. ¹⁷ Yalnız, kelimeleri dimağının derinliklerinden zahmetle sökölüyormuş gibi, tane tane, ağır ağır te'âffuz edişleri ve bazılarının üstünde ayrı bir sabır ve dikkatle duruşları, ona, bir matematik profesörünün ifade tarzındaki mehabetli ¹⁸ kuruluğu veriyordu. Bundan başka, tavrındaki ciddiyet kendi üzerinden hiç eksik etmediği ilmî kontrol, hürmet ve dikkatle dinlemeyi emrediyordu.

Sözüne devamla:

«Görüyorsunuz ki,» dedi, «kapitalist âlem, burada, büsbütün başka bir istilâ ve istismar usulü tatbik etmektedir. Son derece zahmetsiz ve rizikosuz bir 'ticarî ve ma'î teşebbüsler' sistemi... Bunun sayesinde emperyalistler, hiç bir ordu teçhizine lüzum görmeksizin, hiç bir donanmalarını harekete getirmeden, Osmanlı devletini kendilerine cizye-güzar ¹⁹ kılmışlar ve onun hayatî kudretlerini kendi iradelerine rametmişlerdir. ²⁰ Türk milleti, bundan yüz yıl evveline gelinceye kadar dünyanın en zengin milletlerinden biriydi. Kendine göre yüksek sanayii vardı ve içeri pazarlarının ekonomik organi-

¹⁶ Kuşkulu.

¹⁷ Arınmıştı.

¹⁸ Korkunç.

¹⁹ Vergi ödemekle yükümlü.

²⁰ Boyun eğdirmişlerdir.

zasyonu, bugün, hâlâ birçok modern memleketlerde misal olarak alınacak kadar mükemmeldi. Şimdi ne o servetten, ne o sanayiden, ne de bu organizasyondan bir eser kalmıştır. Arkasında dört beş asırlık bir fütuhât devresiyle, dünyanın en azık topraklarını ihtiva eden, birkaç milyon metre murrabbâ²¹ bir mesahayı sathıye²² üzerinde, aç ve çıplak bir takım insan yığınlarının, yavaş yavaş mağara devrine doğru avdet ettiklerini görüyoruz.»

Doktor Hikmet, bu Rus ihtilâ'cisinin kendi memleketinden bu tarzda bahsetmesine kızılıyordu. Lâkin, karşısındaki o kadar ilmî bir samimiyetle konuşuyor ve mevzuuna her nevi hissi unsuru katmaktan o kadar uzak görünüyordu ki; sözlerine ne taraftan itiraz edeceğini bilemedi. Küçük adam devam etti:

«Ve bu insan yığınları, keyfiyet itibariyle o insan yığınlarıdır ki, tarafgir Avrupa müverrihlerinin dediği gibi, diğer insanlar için yalnız yıkıp yakıcı bir âfet değildirler; hayır, belli başlı yüksek bir medeniyetin piştarlarıydılar.²³ Türk akınları olmasaydı, Rus mujiğine toprağı sürmesini ve bugday ekip biçmesini kim öğretecekti? Kim, Volga kıyılarında yabanî domuz sürüleri gibi dolaşan göçebe kabileleri yerleşik cemiyetler haline koyacaktı? Eğer bugün, aynı mujikler, her çıkan harpte Türk ordularının hakkından gelecek kuvveti iktisap ettilerse,²⁴ bunu gene Türklere borçludurlar. Zira, bir fennî metod ve bir tabiye²⁵ usulü dairesinde döğüşmeyi biz Osmanlı ordularından öğrendik. Bununla demek istiyorum ki, Türk milleti yalnız zengin değildi. Osmanlı İmparatorluğu yalnız sağa sola akınlar yapmadı. O aynı zamanda yüksek tipte bir medeniyetin ifadesiydi. Garbın yeni kapita'ist rejimi...

Pencerenin içinde oturan Mongol çehreli delikanlı piposunu tekrar ağzından çıkardı:

«Lâkin,» dedi; «aziz Morotof, her kabahati şu kapitalist rejimin üstüne atmayalım. Biraz da tarihi kanunların rolünü kabul edelim. Bir millet nasıl çıkar, nasıl batar. Bunu sen de pekâlâ bilirsin.»

²¹ Metrekare.

²² Öncüleriydiler.

²³ Yüz ölçümü.

²⁴ Kazandılarsa.

²⁵ Strateji.

Morotof, eliyle, sözünü kesene, “şimdi oraya da geleceğim,, der gibi bir işaret ederek sözünü şu suretle tamamladı:

« ... Evet, garbın yeni kapitalist rejimi, işte, bir medenî varlığı; —hiç şüphesiz keyfiyet itibariyle Roma İmparatorluğundan ne daha aşağı, ne daha üstün— bir devlet ve cemiyet nizamını, bir asır zarfında böyle bir viraneye çevirdi. Emin olun ki, Barbarların Roma'yı istilâsı bundan daha yıkıcı olmamıştır ve Avrupa emperyalistleri, bu neticeyi, bir küme bezirgânla, beş on murabahacı²⁶ sayesinde elde etmiştir. Bütün istilâ ordusu bundan ibarettir. Bir küme bezirgân, beş on murabahacı... Cermen ordularının, asırlarca başaramadığı fütuhâtı, altmış yıl içinde tamamlayıvermiştir. Şimdi, Osmanlı imparatorluğu, bir çöl ortasında bir ahşap saraydan ibarettir. İvan Teodorof! Ben, bu tarihî hâdiseyi anlatırken ‘kapitalist rejim’ tabiri üzerinde çok ısrar edişimin sebebi, hiç şüphesiz, bütün **processus**'leri²⁷ ondan çıkarmak ve ona irca etmek²⁸ fikri değildir. Yalnız, Türkiye gibi bir misal önüme çıkmışken kendi kendime bir kere daha, kapitalist nizamın cehennemi kudretini tebarüz ettirmek²⁹ istedim. Ben de biliyorum ki, Osmanlı devletinin inhitatı,³⁰ bütün kurunu vüstaî³¹ müesseseler gibi, buhar ve makinenin meydana çıkışıyle başlamıştır. Bu ise ayrı bir bahistir.,»

Doktor Hikmet, sersemlemiş bir haldeydi. Kendi memleketi, kendi milletin tarihî mukadderatı etrafındaki bu mübahase Osmanlı devletinin bu acayip ve orijinal tarifi ve Osmanlı tarihine dair bu yepyeni tefsirler onu derin ve tatsız bir hayrete düşürmüştü. Bütün bu fikirler, bu mütalâalar ona yalnız aykırı görünmüyordu; aynı zamanda, kendi millî meycudiyetine dair edinmiş olduğu kanaatlere taban tabana zıt geliyordu. Evet, Osmanlı imparatorluğu, Morotof'un dediği gibi, bundan birkaç asır evveline gelinceye kadar yeryüzünün en azametli, en mehabetli ve en zengin devletlerinden biri ve belki bir tanesiydi. Adeta, bugünün İngilteresi gibi bir şeydi. Fakat, birbirini takip eden sefi, divane, cahil

26 Tefeci.

27 Süreç.

28 İndirgemek.

29 Belirgin kılmak, belirtmek.

30 Çöküşü.

31 Ortaçağ.

ve kötü Sultanlarla, bunların kullandığı devlet adamlarının elinde yavaş yavaş harap olup çökmeğe başladı.

Üçüncü Selim'le, Mahmud'un bazı cezri teceddüt³² ve kalkınma hareketlerine rağmen bu inhitat devresinin önüne geçilemedi. Nihayet, idare ikinci Abdülhamid'in eline düşüncce işler büsbütün berbat oldu, Türkiyenin mukadderatı meşûm bir safhaya girdi. Bu zâlim hükümdarın etrafını alah birtakım ahlâksız ve hırsız adamlar milleti soyup soğana çevirdiler. Şimdi, Jön Türklük işte bu faciaya, bu galiz drama karşı bir reaksiyonu ifade etmektedir. Mithat Paşa, Namık Kemal ve arkadaşlarının kahramanca hareketleriyle başlayan ve nerede ise birkaç nesillik bir ananeye malik bulunan bu teceddüt ve reforma ceyeranı muvaffak olduğu takdirde her şey yavaş yavaş yoluna girecek; memlekette, milletin kontrolüne tabi bir idare teessüs edecek, mekteplerde ilim ve fen kontrolsuz ve tahditsiz tedris edilebilecek,³³ fikir ve vicdan hürriyeti, hayal verici bir nefha³⁴ halinde bütün gizli kalmış kabiliyetleri halkın bağrından dışarıya fıskirtacaktı.

Şu küçük Rus ihtilâlcisinin mütalâa ve nazariyesine göre ise, bütün bu telâkkileri ve bu ümidi terketmek; hürriyet davasının bütün lirik ve idealist tarafını birtakım ekonomi ve finans düsturları içine hapsedip ezmek lâzım geliyordu. Şu halde Tayif'te boğazlanan kahramanın³⁵ şahadeti demek ki, boş bir hareketin cezasıymış! Demek ki Magosa kalesindeki zincirbent hürriyet aslanının³⁶ Vaveyla'ları³⁷ beyhude bir şamataadan ibaretmiş! Demek ki, Fizan'dan Bitlis'e kadar Türkiye'nin zindanlarında prangaya vurulan yüzlerce, binlerce genç vatan evlâdı bu çürük dava yolunda can çekişiyor. Demek ki, o denize atılanlar, o kuyularda boğulanlar hep boş yere öldüler. Zira, bütün bunların dini, imanı olan hürriyet ve meşrutiyet bir çocukça emelden başka birşey değilmiş.

Doktor Hikmet, buna, bir türlü imkân veremiyordu. Da-

³² Radikal, köklü yenilik.

³³ Sınırlamasız okutulabilecek.

³⁴ Esinti.

³⁵ Taif'te sürgündeyken öldürülen Mithat Paşa kastediliyor.

³⁶ Zincire vurulmuş hürriyet aslanı, Namık Kemal'dir.

³⁷ Namık Kemal'in vatan temini işlediği bir şiirin adı.

ha doğrusu Morotof'un nazariyesine bir türlü akıl erdiremiyordu. Türkiye'nin inhitat ve inhidamına³⁸ sebep Avrupa devletleriymiş. Ne tuhaf bir iddia! Ne garip bir paradoks! Aksine, Avrupa devletleri nereye gitmişlerse oraya hayat ve medeniyet götürmüşlerdir. İşte, Mısır! Daha düne kadar bizim idaremiz altında asırlarca bir mezbele halinde kalmış olan bu ülkeyi İngilizler, işte, yirmi beş yıla varmadan bir cennete çevirdiler. Oraya, hem umran,³⁹ hem zenginlik, hem de... Hürriyet götürdüler. Doktor Hikmet'e, babası, daima derdi ki: "Oğlum, bu işin yalnız bir çıkar yolu var. Günün birinde, İngilizler mi olur, Fransızlar mı, Almanlar mı, her halde Düveli muazzama'dan⁴⁰ biri gelip bu memlekete vaziyet edecek ve bizi, kafamıza vura vura insanlığa, medeniye-ye alıştırarak ve illâ felâ..."

Babasının yanında bu Rus ihtilâlcisi ona bir Beyazıtlı softa kadar geri ve dar kafalı görünüyordu. Buna rağmen, bilmem neden, onun her sözü beynine bir çivi gibi saplanmış ve fikrî asayişine bir nevi şuriş⁴¹ salmıştı...

XIX

Bahçenin boş kanapelerinden biri üstünde yalnızdı. Elinde açılmış bir kitap, düşünmekle okumak arasında, dalgın oturuyordu. Zihninden birbirini tutmaz birtakım şeyler geçmekte idi. Meselâ bir taraftan Arlette'e dair bir tahayyüle dalarlarken, öbür taraftan gözünün önüne, Montmartre tepesinde, Sacré Coeur civarındaki yarı rüstayı¹ sokaklar, yeşil ot бүрүмүш boş arsalara bakan ikişer, üçer katlı evler geliyor. Derken, bir akşam evvel gene bir mübaheselerini dinlediği Rus ihtilâlcilerinin bazı sözlerini hatırlıyordu. Doktor Hikmet, bunları git gide daha antipatik buluyor, fakat bir türlü fikrî tesirlerinden kendini kurtaramıyordu. Onları antipatik buluyordu: Zira, hiç insanî bir tarafları yoktu. Ne öfkelenmesini, ne alay etmesini ne sevmesini, ne de hayatın türlü

38 Çöküş ve yıkılışına.

39 Uygurluk, mutluluk.

40 Büyük devletler, İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, Macaristan, Rusya ve İtalya bu adla anılırdı.

41 Düşünsel huzuruna bir çeşit karışıklık.

1 Köyümsü.

türlü güzelliklerine karşı alâka göstermesini biliyorlardı. Birtakım ekonomik ve sosyolojik düsturlar içinde mahsur kafa-ları sanki haricî âlemle münasebetlerini kesmiş gibiydi. Me-selâ aralarında bir Igor Igoreef bile, bütün o taşkın kadıncıl mizacına rağmen mutad münakaşalardan birine daldı mı, be-line sarılmakta veya göğsüne dayanmakta olduğu kadın, can-lı bir mahlûk mudur, veya içi pamuk dolu bir yastık mıdır, unutuveriyordu. Sonra, bunlara, fikir, nazariye ve mücerredat² âleminde kendilerinden geçmiş birtakım idealistler gö-züyle bakmak ta kabil değildi. Öyle olsa Doktor H'kmet, on-larda hoş bir taraf bulmakta güçlük çekmeyecekti. Halbuki, bun'lar, Doktor Hikmet'in anladığı tarzda bir nazariyeciliğin, bir abstractionculuğun, bir metafiziğin tamamıyla düşmanı ve zıddı görünüyorlardı. Her şeyi paraya, hesaba, rakama irca ediyorlar ve insanı, tek cihazlı **ambriyoner**³ haşereler gi-bi yalnız mideden ibaret sanıyorlardı. Bundan başka her biri ihtilâlciliği kendisine meslek edinmiş olmakla beraber dün-yanın bütün ihtilâlcilerini birtakım ahmak ütöpişt'ler telâk-ki etmekte, yaptıkları veya yapmak istedikleri şeylere du-dak bükmetedirler. Doktor Hikmet, ilk günler **jeune turc**'lere karşı kullandıkları tezyifçi lisana karşı, kızar gibi olmuştu ve adetâ bir nevi mukabil taarruzuna geçmek üzere idi. Son-ra, bir de baktı ki, o sıralarda, St. Petersbourg sokaklarını kana boyayan Rus ihtilâlini de o ukalaca tavırlarıyla tenkit etmekte idiler.

Morotof'a göre ihtilâlcilik başlı başına bir tekniktir. İhti-lâlin kendine mahsus bir tabya usulü, bir sevkülceysi⁴ var-dır. Onun içindir ki, her hangi bir kıyama başlamadan önce, evvelâ ihtilâlcilerin erkânıharbiye ve kumanda kadrosunu yapmak, sonra da tıpkı bir ordu teşkilâtında olduğu gibi za-bit, nefer piştar ve dümdar⁵ kollarını tesis etmek lâzımdır. Bunsuz harekete geçmek bir deliliktir.

Morotof, ihtilâli bu tarzda anlatmakta onun bütün **spon-tané** ve **lirik** taraflarını lâğvetmiş oluyordu. Halbuki, Doktor Hikmet'e göre bu ihtilâl güzeldir, ulvidir; zira, bir milletin bağrından **kendi kendine** kopan bir fırtınanın, bir boranın

2 Soyut kavramlar.

3 Tek hücreli.

4 Savaşta askeri sevkette işi, strateji;

5 Öncü ve artçı.

kudret ve mehabetini taşır. Onun korkunç azameti tabîî hâdiseler, **semavî âfet**'ler gibi bir şey oluşundadır. Doktor Hikmet, bu hususta İgor İgorreef'in sevgilisi Nataçka Podonaşkiya ile mutabıktılar. Nataçka öbürlerinin ütörist namını verdikleri **sentimental**⁶ ihtilâlcilerdendi ve ikide bir: "Siz bana bakmayın; ben Nihilistim." derdi. Zaten bu küçük ihtilâlcî grubunun içinde, o kadar çok fikir, mezhep ve çığır nüansları vardı ki, Doktor Hikmet, onları dinlerken bir türlü işin içinden çıkamıyordu. O, şimdiye kadar, sosyalist diye tek bir tip tanıyordu ve bunun ilk nümunelerine de Emile Zola'nın bazı romanlarında rastgelmışti. Fakat kütüphanelere devama başladığı günden beri, bir de "komünizm" diye ayrı bir doktrinin mevcut olduğunu öğrendi. Şimdi, bu Ruslarla düşüp kalktıkça anlıyordu ki, sosyalistler de sosyal-demokrat, sosyal-revolüsyoner, sadece sosyalist diye birkaç kola ayrılıyor ve komünistler de Marxist, bolşevik, menşevik diye üç muhtelif cephe teşkil ediyordu. Bunlara bir de anarşistlerle, nihilistleri ilâve edince zavallı Doktor Hikmet, artık ipin ucunu büsbütün kaçırıyor, adetâ derin bir zihin yorgunluğuna düşüyordu.

İlkbaharın ilk nefhalarını almağa başladığı şu günlerde, o fikir mübarezelerinin⁷ bitaraf seyircisi olmakta bile büyük bir zahmet duyuyordu. Hayatı, birtakım nazariyeler ve düsturlarla böyle içinden çıkılmaz bir muamma haline sokuş neden? İnsan niçin, kendini hayatın tabîî kanunlarına terk edip yaşamaktan kaçıyor? Şu saatte Sacré Coeur'ün civarındaki küçük bahçelerde, o yeşil arsalarda, o yarı rüstaî evlerde hayat kim bilir, ne tatlı, ne sade, ne gılgıışsızdır! Karar verdi. Mayısın başında oraya nakledecekti. Arlette, ona Rue des Abbesses'in üst tarafında, tam Butte'ün Paris'e hâkim bir noktasında, iki odalı bir ev buldu. Her iki odasının pencerelelerinden Paris'i bütün gün avucunun içi gibi seyredebilecek.

«Bonjour, Monsieur.»

Doktor Hikmet, silkindi, başını kaldırdı ve önünde duran siyah kadife ceketli, kocaman ponpon kravatlı genci görürnce hemen tanıdı:

«Bonjour Monsieur Ausière.»

⁶ Duygusal.

⁷ Kavgalarının.

«Çok teşekkür ederim! Demek ki, adımlı bile hatırlıyor-sunuz.»

«Çünkü, hemen her gün eserinizin altındaki imzanızı okuyorum.»

«Biraz yanınıza oturabilir miyim?»

Benzi, Doktor Hikmet'in onu ilk gördüğü gündekinden daha uçtu. Mavi gözleri bir stmalı adamın gözleri gibi çakmak çakmak yanıyordu. Sakalının ipek örgüleri, yanaklarının çukurlarını örtemiyordu. Pek de yorgun bir hali vardı. Damdan düşercesine:

«Biliyor musunuz?» dedi. Mösyö Renard artık benim tablolarımı almıyor. O günkü ticaret bana uğur getirmedi. Aylardan beri öyle bir *poisse*⁸ içindeyim ki...

«Tablolarınıza başka bir satıcı bulunuz.»

«Kolay mı? Sonra, bilmiyorsunuz, başıma gelenleri... Şimdi ben sokak ortasındayım. Ne atölyem, ne fırçam, ne palet'im var. Ev sahibi, her şeyimi, hattâ 'sabot'⁹ larım'a kadife takkeme kadar neyim varsa hepsini zaptedip beni kapı dışarı attı.»

«Nasıl çalışayım?» dedi. «Bir kurşun kalemim bile yok. Bana, ancak açlıktan ölmeyecek kadar yiyecek veriliyor.»

Bu "veriliyor" tâbiri Doktor Hikmet'in merakını celbetmişti.

«Hiç çüphesiz aileniz veya dostlarınız...»

«Yok canım, Gilberte; Gilberte. İşte o, kendi yiyeceğini benimle paylaşıyor ve geceleri odasında bana yatacak yer veriyor. —Gilberte, bileceksiniz. Şu benden satın aldığınız "portrait" nin modeli... Bereket ki, tam benim başıma bu felâket geldiği sırada o, kendine bir iş bulmuştu— bir şapkacının yanında... Bana ikide birde 'sabret, beş on para biriktireyim. Kendine lâzım olan şeyleri alır, yeriden çalışmağa başlarsın' diyor. Fakat, eline geçen para o kadar az ki, bundan bir şey artacağını hiç ummuyorum. Ne ahmak bir kızdır, o, bilemezsiniz, ne ahmak bir kız!»

Bu kara sefalet içinde, bu yegâne şefkat menbaı, onun katı kalbini bir parça olsun yumuşatmamıştı. Bütün bu hikâyede Doktor Hikmet'in gözüne çarpan nokta bu oldu. Genç

⁸ Sanssızlık.

⁹ Tahta papuç.

artist daima o hançeresini yırtarak çıkan diken gibi kuru se-
siyle konuşuyordu:

«Yeniden bir atölye tesis etmek kolay şey mi? En az iki
üç yüz frank lâzım. Halbuki, Gilberte'in (bahşişler de dahil
olmak üzere) her ay eline geçen para doksan frangı bulmu-
yor. Ayda doksan frank... Bunu matah sanıyor. Bu züğürtlük
içinde. Mösyö, her şey insanın sinirine dokunuyor... Kadın,
hayvan, tabiat, her şey. Ve bana öyle geliyor ki artık bun-
dan sonra hiç çalışamayacağım. Zaten çok fena ettim, kendi-
mi hep portreye hasretmekle... Ben, daha ziyade satirik bir
istidada malikim. İşe karikatürle başlamalıyım. Çünkü, in-
sanların hep ahmak, gülünç ve iğrenç taraflarını görüyorum.
Tabiatın bile. Şu ağaçlara, şu 'peyzaj' a bakınız. Ne berbat,
ne çirkin!... Hem de **Jessinateur humoristique** olmanın bir
iyi ve kârlı tarafı daha var. Bir küçük defter, bir kalem ve
bir şişe çin mürekkebi edindiniz mi, sermayeyi düzdünüz de-
mektir. Bir yerde yerleşmeğe bile lüzum kalmaz. Ayakta, bir
kahve köşesi, bu kanapenin üstü, her tarafta çalışabilirsiniz
ve sonra yaptıklarınıza birtakım mösyö Renard'ların peşin-
de koşarak müşteri aramaktan varestе kalırsınız. Paris'te,
yüzlerce mizah gazetesi çıkıyor. Bunlardan birine kapılandı-
nız mı, yakın artık pıponuzu... Bakınız Sem'e milyon kaza-
nıyor. Apartmanı, hususî arabası, atı var. Geçen gün, Bo's'-
da dolaşırken gördüm. Hınzır, tıpkı bir İngiliz lordu gibiydi.
Ve daha otuz beş yaşında yok. Bizim aramızdan kaç kişi bu
mertebeye erdi? Bana Monet'den, Lenoir'den, Chaban'dan,
Cézannes'dan bahsedeceksiniz. Fakat bütün bunlar, gecikmiş
şöhretlerini birer tesadüfe borçludurlar. Bir defa tablo alıcı-
ları, da'ma 'eskiyi' arar'lar. Bir sanat eserinin şarap gibi dur-
dukça ve bayatladıkça iyileştigine kanidirler. Bunun sebebi:
Çünkü hiç biri kendi zevkinden, kendi bilgisinden emin de-
ğildir. Lâzım gelir ki, en az otuz kırk yıllık bir şöhret onla-
ra nihayet muhtaç oldukları emniyeti versin. Kırkıdan son-
ra yüzüme gülecek ikbalin ise...

Genç ressam bu sözünü gayet galiz bir küfürle tamamladı
ve yere tükürüp elinin tersiyle dudaklarını sildikten sonra:

«Veyahut da,» dedi. «Yüzde yirmi, sizi gençliğinizde tak-
dir ederler. Fakat, sizin en kötü tarafınızdan... meselâ çizgi-
leriniz, falana, renkleriniz, filâna benziyor diye... ve bütün
hayatınız müddetince müşterilerinizi kaybetmemek için bü-

tün kuvvetinizi hep bu kötü tarafınıza vermek ızdırarında ¹⁰ kalırsınız. Bu ise, gerçek bir artist için dayanılmaz bir işkencedir. Meselâ ben, çizgiye on paralık ehemmiyet vermem. Simetri perspektif kaideleri bana vız gelir; kompozisyonda **unité**'den anlamam. Canlı veya cansız model benim için bir iptidai maddedir. Onun şekillerine ve anatomis'ine ramolmayı kendime bir zillet addederim. Zira, ben yoktan yaratıyorum ve bezin üstüne tabiatta mevcut olmayan renkleri, şekilleri vermekten zevk duyuyorum. Siz hiç lâcivert tenli bir kadın gördünüz mü? Hayır değil mi? Halbuki, benim tablo'arımda görürsünüz; ve görünce: "Böyle şey de olur mu!" dersiniz.

«Satın aldığım portredeki ten rengi de lâcivert kadar gayri tabii olmakla beraber benim hoşuma gitmişti ve hâlâ her bakışında derin bir zevk duyuyorum.»

Ausière'in gözleri karanlıkta bir kurt gözleri gibi parladı:

«Ne yazık ki,» dedi. «O benim en iyi eserlerimden biri değildir. Size mükemmel bir şey yapmak isterdim.»

Durdu; biraz kekeleydi:

«Son... Son derece **épatant** ¹¹ bir mevzuum var. Eğer, buna başlamak için, bana yirmi frank kadar bir yardımda bulunabilirsiniz, bir haftaya varmaz **merveilleux** ¹² bir nü yapıp veririm.»

Doktor Hikmet iştmemezlikten geldi. Her ikisi arasında bir uzun, bir rahatsız edici sükût. Ausière, gittikçe daha ziyade titreyen bir sesle:

«Oo,» dedi. «Yirmi frank bir şey değil. Hem de aynı mod ¹³ ile çalışacağım. **C'est Gilbarte qui va poser.** ¹⁴ Bilmezsiniz ne enteresan bir vücudu var.»

Bu son cümle Doktor Hikmet'i büsbütün tiksindirmişti. Genç artistin zehirli atmosferinden herhangi bir surette hemen kurtulmak istiyordu. Çıkarıp yirmi frangı uzattı ve ona adresini bile vermeğe lüzum görmeden, kalktı gitti.

Yürürken düşünüyordu: "İgor Igoreef'le arkadaşlarına şimdi nasıl hak vermezsin? Bu çocuğun karakteri bu süfli-

¹⁰ Zorunda, çaresizliğinde.

¹¹ Şaşılacak, şaşılası.

¹² Harika.

¹³ Tarz.

¹⁴ Gilbarte poz verecek.

yete¹⁵ değarken düşmedi ya? Açlık, ihtiyaç, sefalet, —her ne dersiniz deyiniz— birtakım ekonomik zaruretlerdir ki, onu gençliğin ilk adımlarında bu ahlâkî çukurun içine itiyor. Ne ruhunun tazeliği, ne artistik dehası, ne ince zevki, ne derin hassasiyeti, onu, bu düşüşten kurtaramıyor ve bu cemiyet, o tarzda kurulmuş ki, kim bilir, buna benzer ne çok zekâ, ehliyet ve kudret kendi yolunu açamadan, dikenler bürümüş bir ormanda gibi kaybolup gidiyor. Şimdi 'hürriyet', Igor Igo-reef'in dediği gibi bu çocuğun neyine yarar? O hür olmaktan bitiyor. İşin ve sermayenin insafı bir taksimi, işin ve sermayenin yerine ve verimine göre taksimi hiç şüphesiz ki, bu ferdi faciaların, bu iktidar ve enerji israfının önüne geçebilirdi. Esasî fazilet ve adalet üzerine kurulmuş bir cemiyette Ausière gibi filiz süren dehalara lâzım olan şey başı boş yaşama hakkı değil, bilâkis, nizam içinde bir çalışma vazifesidir. Hak ve vazife! Lâkin, bunlar acaba birbirinin zıddı şeyler mi? Cemiyet, Ausière'e bir takım haklar vermiş; fakat onu hiç bir vazife ile mükellef kılmamış. Keşke, bütün hakları alsaydı da tek bir vazife verseydi. Ona deseydi ki: "İşte, sana bir atölye, bir sehpa, bir tuval, işte sana boyalar, fırçalar; oturacaksın ve bize kendi bildiğine göre renklerin ve şekillerin musikisini yapacaksın." Hiç şüphesiz Ausière daha bahtiyar olacaktı ve evvelâ bir insan sonra da bir artist olmanın gururunu duyacaktı. Şimdi ise ne onu, ne bunu duyuyor. İnsan cemiyetinin hiçe saydığı bu ferd, bir insan cemiyeti içinde yaşadığını hissetmiyor bile. Tamamiyle *instinet*'lerinin¹⁶ elinde esir, yarı hayvanî bir dereceye düşüyor ve artistlik gibi yüksek bir misyonu, para kazanmağa, karın doyurmağa yarar her hangi zanaattan farklı tutmuyor.

Ausière, yalnız bu hususta cemiyetle mutabıktı. Zira kitaplardaki değil, fakat rayıçteki kıymet hükümlerine göre insanın şerefi nisbî ve arızî bir keyfiyettir ve sanat eserlerinin bu pazarda endüstriyel matahlardan hiç farkı yoktur.

Doktor Hikmet, Paris gibi bir medeniyet ve irfan merkezinin göbeğinde bu düşüncelerle dolaşmaktan derin bir hüznü duyuyordu. Daha doğrusu, bu bir hüznü değil, bir ümitsizlik, bir füturdu. Artık burada da insan zekâsı, insan ruhu ilâhî misyonunu ifaya imkân bulamıyorsa; burada da bir

¹⁵ Bayağılığa.

¹⁶ İçgüdülerinin.

sürü cebirler ve tazyikler ferdin hür ve serazade inkişafına mani olmakta ise nereye gitmeli? Hangi ülkenin kapısına baş vurmali?

İlâhî misyon! Fakat gerçekten insanda böyle bir sıfat var mıydı. İnsan denilen mahlûk haddi zatında bütün hayvanların en kötüsü, en faziletsiz, en ihtiraslısı, en egoisti, en şeriri değil miydi? Ve bütün kanunlar, bütün sosyal ve moral prensipler hep onun korkunç *instinct*'lerine gem vurmak için konulmamış mıydı? Kanunlar ve moral prensipler... Lâkin bunları icat edenler kimlerdi? Bunlar herhalde bazı mutekitlerin¹⁷ zannettikleri gibi gökten inme birtakım emirler ve nehiyler¹⁸ değildi ya! Bunları da yapanlar insanlardı. Ama, bunlar, bütün bu kesif ve iğrenç kalabalık arasından kaç kişi idi. Her asır başına veyahut her on milyona bir faziletli insan düşmüyor muydu? Bunların da hayatı kim bilir ne ıstıraplar, ne füturlar, ne hayal kırgınlıklarıyla geçip gidiyordu. Bize bıraktıkları eserlerdeki o derin hüznün ve melâl izleri, onların ne kadar betbaht kimseler olduğuna kâfi bir delil değil miydi? Niçin bütün edebî kitaplar birer 'Ürn'¹⁹ gibi gözyaşlarıyla doluyordu? Niçin bütün tragedia'lar bir yeis atmosferi içinde bitiyordu? Lejislâtör²⁰ niçin merhametsiz ve sertti? Sosyolog neden daima gayri memnundu? Daima bir şey değiştirmek istiyordu? Filozof en sonunda neden her şeyi inkâra varıyordu? Veyahut şu son yahudî peygamberi Marx gibi bütün mevcut insan cemiyetlerini altüst etmek emrini veriyordu.

Kafası bu birbirini tutmaz düşüncelerle karmakarışık, bahçeden dışarı çıktı, caddelerin kalabalığına katıldı. Fakat, bu kalabalık onu her vakitten ziyade rahatsız ediyordu. Doktor Hikmet, şu dakikada yalnızlıktan başka hiç bir şeyin hasretini duymuyordu. Yalnızlık... Lâkin, bir şehrin gürültüsü içinde, pencereleri bir işlek caddeye bakan bir odadaki yalnızlığı değil, tam mânasıyla bir kır ortasında, sessizlik, tembellik ve tahayyülle dolu bir yalnızlık istiyordu. Acaba sınırları çok mu yorgun düşmüştü? Bütün vaziyetinde bir ta-

17 Dini bütün.

18 Yasaklamalar.

19 Eski zaman kavanozu.

20 Yasa koyucu.

yini güç kırıklık var gibiydi. Akşamları bir parça da nöbeti olduğunu zannediyordu.

XX

İki küçük oda ile bir daracık mutfaktan ibaret yeni evinde yerleşmek, Doktor Hikmet için uzun ve tatlı bir meşgale oldu. Uzun, çünkü, ev pek yarım yama'ak döseli idi ve bu yüzden bir sürü eksiklerini tamamlamak lâzım geliyordu. Tatlı, çünkü bu işleri hep Arlette'le birlikte yapıyordu. Gün-de, hiç değilse, bir iki saat, Rue Lépice'le Pigalle meydanı ve Clichy ile Rochecourt bulvarları arasında genç kızla yan yana dolaşırlar, o dükkândan bu dükkâna girip çıkışlar, sonra ellerinde birtakım paketlerle eve gelip tıpkı yeni evliler gibi alınan şeyleri asmak, mıhlamak ve sermek için birbirlerine yardım ediş'er; arada bir, şöyle birer iskemlenin kenarına ilişip başarılan işlere dair birer mülâhaza söyleyişler; kısa bir sohbet zemini açışlar; Arlette'in bir şakası, bir gülüşü, bir gözünün ucuyla Doktor Hikmet'i süzüşü, ona, rüyada görse inanamayacağı saadetler gibi geliyordu.

Gerçi, Arlette'den, kend'sine karşı hissî bir alâkanın uyanmış olduğunu veya uyanmak üzere bu'undüğünü ummuyordu. Bu eve yerleşme işinde kendisine bu kadar arkadaşça yardım edişini bile doğrudan doğruya gönülden gelen bir sâike¹ atfedemiyordu. Hattâ, Doktor Hikmet, bazı günler, şüphe ve septizmasında² daha ileri giderek, genç kızın bütün hareketlerinde başkasının zoru ile yapılan nezaketlerin şemmesini³ bile seziyordu. Gerçi, Arlette'in narin ve oynak omuzları arkasından hemen her an Madame Lavalière'in mütehakkim ve kesif gölgesini hissetmemek mümkün değildi. Genç kızın, ne gibi sâikler altında, Doktor Hikmet uğruna bu kadar zahmet ve angaryalara katlandığını keşfetmek için o kadar ince bir psikolog olmağa da hacet yoktu. Zira, Doktor Hikmet, Sacré Coeur yakınında bir yere geçip yerleşmek niyetini ilk defa Madame Lavalière'in hazır bulun-

¹ Gütü.

² Kuşkuculuğunda.

³ Kokusunu, belirtisini.

duğu bir mecliste açmıştı ve gene o mecliste, o gün Madame Lavalère kızına bu işle meşgul olmasını, kendine mahsus katı tonu ile emretmişti. O zamandan beri, Arlette'in her gün böyle bir emirle harekete gelmediğini kim söyleyebilir? Bahusus, Doktor Hikmet, son günlerinde Lavalère'lerin evine sık sık girip çıkmak itibarıyla pekâlâ biliyordu ki, Madame Lavalère, yalnız kocasını kendi nüfuzu altında ezmiş bir karı değil, ayrı zamanda, kızını tir tir titreten bir anadır. Vakıa, genç kız Arbert'in anlattığı gibi kendi gönül meseleleri mevzuubahis olduğu vakitte bu tahakküme sinsilik, kurnazlık ve mürailik⁴ silâhlarıyla karşı koymasını biliyordu. Fakat, Arlette, bu meselelerle ilişkisi olmayan vaziyetlerde bedava bir itaat ile anasının hükümranlılığına baş vermekteki faydayı da anlayacak kadar zeki idi.

Küçük bir gelir ve günü gününe birtakım küçük kazançlarla geçinen, orta halliden biraz daha aşağı bir Fransız ailesi içinde yirmisine basmış ve henüz ekonomik vaziyeti taayyün etmemiş⁵ bir evlât, kız olsun erkek olsun ana ile babanın omuzunda bir ağır yüküdür ve Lavalère'ler, tam böyle bir aile tipi idi; Albert'le Arlette de tam bu vaziyette çocuklardı. Diyelim ki Albert, tahsilini bitirdikten sonra bir baltaya sap olacaktır. Fakat, elinden hiç bir iş gelmeyen, tahsili de yarım kalmış olan Arlette'in bağıni kurtarması keyfiyeti son derece müphem bir mesele idi. Bir işe mi girecekti? Madame Lavalère kızında hiç bir sanata istidat görmüyordu. Evlenecek miydi? Heyhat, drahomatsız bir kız için, bu muhitte ve böyle bir zamanda bunu ümit etmek bir hayali hamdı.⁶ Çok da güzel değildi ki, bir büyük aşkın nihayet imdada yetişmesi beklenebilirdi.

Madame Lavalère bunları düşündükçe aklı başından çıkacak gibi oluyordu. Arlette, bütün kusurlarından başka bir de giyinip süslenmeğe, gezip eğlenmeğe düşkün bir kızdı. Ara sıra babasından çarptığı cep harçlıklarını gidip bir kahvede veya herhangi bir eğlence yerinde sarfetmekten çekinmiyordu veyahut da bu para ile, çok defa, beş paralık kıymeti olmayan birtakım cici biciler alveriyordu. İşte o zaman Madame Lavalère büsbütün küplere biniyor, kızının

⁴ İki yüzlülük.

⁵ Belirmemiş, ortaya çıkmamış.

⁶ Boş bir hayaldi.

suratına ağzına gelen küfürleri savuruyordu ve onu, günlerce aç bırakmakta adetâ **sadique** bir zevk duyuyordu.

Zavallı Arlette bu gazap günlerinde, dostu **boockmaker**'in kendisine yaptığı ufak tefek ikramlarla güç tutunabiliirdi.

Madame Lavalère, bu **boockmaker** macerasını bilmiyor değildi. Fakat bilmemezlikten geliyordu. Hattâ icap ederse, kızının bu adamla münasebetini kendi himayesi altına almak-tan bile çekinmiyecekti. Zira, ortada Arlette'in başından defolup gitmesi için bundan başka bir ümit göremiyordu. Sözün kısası, onun, bir büyük bankere metreslik edecek ve yahut bir nazırın karısı olacak hali yoktu ya!

Evet, ihtiyar şairin karısı elinden gelse kızına o gizli münasebatında yardım bile edecekti. Lâkin, yüreğinde, hiç tanımadığı o herife karşı derin bir emniyetsizlik, bir şüphe taşıyordu. Kendi kendine "bu tip herifler kabil değil evlenemez." diyordu ve günün birinde, Arlette'in, karnında bir piçle, hüngür hüngür ağlayarak ayaklarına kapanmasından korkuyordu. Ve işte, Madame Lavalère böyle bir akıbet karşısında, günahkâr kızına sokak kapısını gösterebilmek hakkını kendinde bulmak için, onun gece gezintilerinden, gizli kapaklı mülâkatlarından bihaber görünmek istiyordu. Zira, bundan haberdar görüldüğü takdirde mesuliyetin yarısını üzerine almış olacaktı. Gerçi, Madame Lavalère, istediği vakit bu tehlikeli sergüzeştin önüne geçebilirdi. Fakat, yüzde beş bir ümit, boockmaker'in kızıyla yüzde beş evlenmesi ümidi, onu, bu meselede katî bir karar vermekten alıkoynuyordu.

İşte, tam bu sıralarda Madame Lavalère'in karşısına, Doktor Hikmet çıktı. Feleğin çemberinden geçmiş bu kurnaz kadın bu toy ve genç yabancıyı kızı ile bir arada ilk gördüğü dakikadan itibaren, onun yüreğindeki zâafi hemen keşfedivermişti. İhtiyar şairin karısı, gayet positif düşünceli, ve muhayyalesi dar bir insan olmakla beraber, Doktor Hikmet'in taşımakta bulunduğu Türklük ve şarklılık sıfatları, onun üzerinde bile tesir yapmaktan hâli kalmıyordu. Yıllardan beri, Letessier'nin İstanbul'a dair anlattığı şeyler ve gösterdiği vesikalar Madame Lavalère'i de teshir etmişti. Hele, Doktor Hikmet ve mensup olduğu aile hakkında gene Letessier'den aldıkları malûmat onu el üstünde tutmak için kâfi geliyordu. Arlette'in annesi biliyordu ki, Doktor Hikmet'in babası bir

eski sultan “chambellan” ıdır,⁷ ve menkûb⁸ olmasına rağmen gene hali ve vakti yerindedir. İstanbul’da kışa mahsus on beş yirmi odalı bir **Hotel particulier**’i,⁹ yaza mahsus, **Bosphere** kıyılarında bir yalısı vardır ve oğluna her ay dört beş yüz frank harçlık gönderecek kadar **grand seigneur**’dür. Doktor Hikmet’in şahsı ise her türlü şüphe ve tereddüdün fevkinde idi. Ağırbaşlı, nazik ve vakur bir gençti. Hayatını alınının teriyle kazanmak zaruretinde bulunmadığı ve çoktan **Docteur en Médecine** olduğu halde gene çalışmasında devam ediyordu. Madame Lavalère Doktor Hikmet’i bir erkek olarak da kusursuz buluyordu; ve içinden bu esmer, kara gözlü, kartal burunlu, narin ve uzun boylu delikanlıya kızının hâlâ gönül vermemiş olmasına şaşıyordu. Arlette’e firsat düşükçe:

«Ona karşı kâfi derecede nazik değilsin...» diyordu. Genç kız ise fettan bir tebessümle gülümseyerek omuzlarını silkiyordu:

«Ne yapayım anne? O kadar çekingen, o kadar kibirlî ve o kadar az...»

«O kadar az, ne?»

«Doğrusu, ben de ne olduğunu bilmiyorum...»

Arlette’in Doktor Hikmet’i anlamamakta hakkı vardı. Doktor Hikmet, yalnız Arlette için değil, kendisi için de gitgide bir muamma haline girmektedir. Zaten Mizantrop,¹⁰ utangaç ve alingan olan mizacı, onu, gün geçtikçe sertliği ve kesifliği artan bir madde gibi ihata ediyordu. Gerçi, Paris’e geldiği ilk günlerin, ilk ayların sinir buhranlarından, ihtilâçlarından onda hemen hemen eser kalmamış gibiydi. Hattâ ruhuna bir nevi sükûnet gelmişti. Hattâ kendini biraz mesut bile hissediyordu. Hele Montmartre tepesinde, bu yeni evinde yaşamağa başladığı hayat ona, bir büyük felâketten kurtulmuş bir insan sevincini vermekte idi. Sanki, ilk gençlik demlerinden beri hasretini çektiği dünya Rue Lépcei’deki bu iki odalı apartımandan ibaretmiş gibi, buradan, bir dakika ayrılmak istemiyor ve yemek vakitleri haricinde hemen bütün saatlerini kâh elinde bir kitapla kanapesinin üzerinde

⁷ Mabeyinci.

⁸ Gözden düşmüş.

⁹ Özel konak.

¹⁰ İnsandan kaçan.

olarak, kâh penceresinden Paris'i seyrederek geçiriyordu. Evinin içi, kendisi hazır olsun veya olmasın, daima Arlette'in atmosferinin tadıyla doludur ve engin şehir, ayaklarının altında bir okyanusun kayalık* gibi müheyyiştir.¹¹ Bu kızın havası ve bu şehrin profili Doktor Hikmet'in hassasiyetinde birbirini tamamlayan ve birbirine karışan iki hayat estetiğinin unsurları gibidir. Arlette ile Paris... Lâkin, bu iki varlık arasında ne münasebet vardı? Arlette bir ses, bir bakış, bir tebessüm, bir âhenkli kımıldanıştı ve güzelliğinin hiç bir plâstik tarafı yoktur. Halbuki, Paris bütün mânasiyle **monumental**¹² bir şehirdi ve taşın hatlarının, Montmartlı kızın yüzündeki seyyal çizgilerle ancak bir tezadı olabilirdi. Tanrı hatun Atenea, her cihetten Atina şehrinin patronudur. Çünkü, bunun vücudiyle o beldenin mimarisi, usulce birbirine uygundur. Bir Napolili kadın, renkleri, kıyafetiyle bütün Napoli demektir. Fakat Arlette, Paris'in içinde bir ekzotik çiçektir. Bununla beraber, niçin bu şehir o kıızı, o kız bu şehri anlayıp sevmeye yardım ediyor.

Gerçi, ilk günler Doktor Hikmet'in gözleri önünde serilen şehrin içindeki belli başlı büyük binaları ve âbideleri parmağının ucuyla göstererek bunların adlarını ona birer birer söyleyen Arlette idi. Şimdi onun birkaç defa tekerrür eden dersleri sayesinde biliyordu ki, meselâ, birinci plânda ve hemen kendi mahallesinin altında yükselen iki büyük binanın damları Lycée Rollein'le St. Lazare garına aittir ve gene birinci plânın sol tarafında gözüne çarpan boz renkli duvarları St. Lazar hapishanesiyle Marché du Temple'in duvarlarıdır. Başını sağa çevirince biraz uzakta Opéra'nın çatılarını ve Madeleine kilisesinin sütun başlıklarını, "Assomption" un mutantan kubbesini, Louvre sarayı ile Palais Royal'ın arduvaz'larını ve biraz daha sağda, tâ uzakta Arc de Triomphe'un yandan kemerlerini görüyordu. Aynı istikamette Tour Eiffel üzerinden seken gözleri yavaş yavaş so'la dönerek Palais de Justice'le Notre-Dame'in vakur ve mehabetli omuzları üstünde duruyor; sonra bu manzaradan yorulmuş gibi Panthéon'un yeşil ve armudi başlığına çevriliyordu.

Bu Paris, bir gün Tour Eiffel'in birinci katından seyret-

¹¹ Heyecan vericidir.

¹² Anıtsal.

* *Récifs* demek istiyorum.

tiği Paris'e benzemiyordu. Doktor Hikmet büyük şehre, bu sefer çok daha yakından ve aşağıdan baktığı için, ona daha munis geliyordu ve buradan mahallelerin; binaların bütün teferruatı o kadar iyi gözüküyor; zeminin birtakım tatlı yokuş ve inişlerle bir yandan St. Cloud'ya, bir yandan Montparnasse'a doğru kabarışı o kadar iyi hissolunuyordu ki, Doktor Hikmet, bütün Paris'i, âdeta odasının içinde zannediyordu. Sabah akşam, onunla yatıp kalkıyor; onu, her dakika kendi emrine ve temasına âmâde buluyordu.

Hele geceleri, semt semt, mor, yeşil, mavi ışıklariyle, yekpare bir toz pembe aydınlık içinde koca şehrin, bir yalgın* gibi efsunlu bir cazibesi vardı. Lâkin, genç adam bu cazibeye kapılmaktan kendini tutuyor ve gördüğü vakanın bir ziya inikâsından¹³ ibaret yalandan bir manzara olduğunu bilen bir çöl yolcusu gibi ona karşıdan bakmakla yetiniyordu.

Doktor Hikmet'in, Arlette'e karşı da vaziyeti tıpkı böyle idi. Onu da sadece güzel bir manzara gibi seyretmekle kalıyordu. Hemen söylemek icabeder ki, bunun sebebi, yalnız mizacının çekingenliği ve sıkılganlığı değildi. Ne de yalnız gönül işlerindeki beceriksizliği idi. Bu genç kız onun mahremiyetine ilk karışan kadın olmakla beraber, Doktor Hikmet, pekâlâ hissediyordu ki, o, kendisine maddeten ne kadar yakın görünüyorsa, mânen o kadar uzaktır. Arlette, onunla daima hoş, neşeli ve samimî idi. Hattâ, bazı anlar bu arkadaşça muamelelerine kadınlığından bir şey, bir işve ve bir nevi cin siyet râşesi kattığı bile oluyordu.

Nitekim bir akşam... oh, ne acayip, ne feerik¹⁴ bir akşamdı o!... Mutfağın küçük balkonundan, Paris'e doğru, yan yana eğilmiştiler. Kâh ateş böceklerinin uğul uğul kaynaştıkları bir uçuşuma benzettiği Paris, mayıs ayının bu serin ve ıslak saatinde, mavimtırak bir tüle bürünmüş gibiydi ve bu ince sis tabakasının içinde bütün kubbeler, çatılar ve çan kuleleri yollarını kaybetmiş birtakım gemileri andırıyordu. Şehrin mutad uğultusunda bile bir başkalık, bir yumuşaklık, sabah vakti bir limanın uyanışını veya gece yarısı, yerin altından bir selin akışını hatırlatan bir şey vardı. Yakındaki bahçelerin birinden ve belki Montmartre mezarlığından ıslanmış

¹³ Yansımasından.

¹⁴ Masalsı.

* Serap demektir.

taze ot aromalarıyla ¹⁵ karışık leylak kokuları geliyordu. Doktor Hikmet:

«Ne paradoksal bir akşam!» dedi. «İnsan nerede olduğunu, hangi iklimde yaşadığını bilmiyor. Bütün atmosfer o kadar birbirini tutmaz unsurlarla doludur.»

Arlette, cevap vermedi. O da, bu akşam gibi paradoksal-
dı. Etli dudakları, basık burnu, geniş alnı ve uzun narin endamiyle bir eski Mısır ilâhesinin putuna benziyordu ve put gibi muammalı, sessizdi. Doktor Hikmet kendini tutamadı:

«Siz de,» dedi, «siz de bu akşam, bambaşkasınız. Sizi hiç bu kadar mahzun ve sükûti görmemiştim.»

Genç kız davûdî sesinin en pest temposu ile cevap verdi:

«Hakkınız var, bugün yüreğim pek sıkıntılı...»

Arlette'in bu melâli etrafına sirayet ediyor gibiydi. Zira, Doktor Hikmet de birdenbire kendini ölesiye mahzun hissetti. Uzun bir müddet, akşamın karanlıkları büsbütün basıncaya kadar hiç bir kelime konuşmadan, böyle yan yana, küçük balkonun demirlerine dayanmış kaldılar.

Fakat hava gittikçe serinliyordu. Doktor Hikmet, üst üste bir kaç defa öksürdü. O vakit Arlette:

«Girelim, üşüdünüz;» dedi.

Evin içi kapkaranlık olmuştu. Ne genç adam, ne de genç kız lâmba ile kibritin yerini bilmiyorlardı. Her ikisi de, körebe oynayan çocuklar gibi kollar boşluğa uzanmış, ayaklar mütereddit, mutfakın içinde aranmağa başladı. Bu sırada, kâh biri öbürüne çarpar gibi oluyor; kâh birinin dirseği öbürünün göğsüne dokunuyor; derken ikisi birden, aynı noktada birbirlerine o kadar yaklaşıveriyorlardı ki, adetâ burun buruna geliyorlar ve birinin nefesini öbürü kendi yüzünde hissediyordu.

İşte, böyle bir anda, Arlette'in eli, gelip yavaşça Doktor Hikmet'in elini tuttu ve onu, avucunun içinde iki üç defa sinirli sinirli sıktı. Fakat, genç adamın eli bu işarete hiç bir cevap vermedi. Lâmbayla kibrit bulunduktan sonra da Arlette bir dakika durmadan gitti.

Bir dakika durmadan gitti ve ertesi gün görünmedi. Daha ertesi gün gene görünmedi. Doktor Hikmet'in içini yeni-

den, pişmanlığa, viedan azabına, hasrete benzer birtakım buhranlı duygular kaplamağa başlamıştı. Hayatının sükûneti yeniden bozulmağa yüz tutmuştu. Evinde oturamıyor, dışarıda kalamıyor. Günde birkaç defa Cacr   Coeur'  n merdivenlerinden Butte Chaumont'un yokuşlarından inip çıkıyor; lüzumsuz yere, Rue des Abbesses'e dalıyor, oradan hızlı hızlı geçerek saĒa kıvrılıyor, tekrar kendi mahallesinin bayırırlarını tırmanarak soluk soluĒa evine dönüyordu. Ve evine dönerken garip bir   mit ona kapıdan   karken veya kapıdan girerken rastgelmek veya yahut, kapısının anahtar deliĒinde onun yazısıyle bırakılmış bir k  Ēit parçası bulmak ümidi.

Nihayet     nc   gün dayanamayıp Lavalier  'lerin evine gitti. Lâkin Arlette'i bulamadı. Karı koca evde yalnızdılar. Onu, hem antişambr, hem de yemek salonu vazifesini gören bir odaya aldılar. Kimbilir ka   zamandan beri pencereleri hiç a  ılmamış olan bu odanın havası bir hastanın nefesi gibi kokuyordu. Doktor Hikmet:

«Rahatsız olmayın,» diyordu. «Uzun uzadıya kalacak deĒilim. Söyle geçerken bir ben  ur demeĒe gelmiştim.»

Madame Lavalier  :

«  oktandır bize uĒramadınız; girin de biraz yüzünüzü görelim...» dedi.

Ve vardakosta¹⁶ bir eda ile geçip bir koltuĒa kuruldu. Oturunca g  Ēs  n  n balkonu ileriye doĒru daha geniş bir   ikinti, adetâ bir yuvarlak tara  a teşkil ediyordu. Eski bir tafa buluzun kabarık omuzları, bu taraçanın iki yanından iki kırık sutun bařlıĒı gibi uzanıyordu.

«Oturun, řu iskemleye, doktor.»

Sonra kocasına dönerek:

«Jeanot, bir def   git bak, mutfakta musluĒu açık bırakmış olmayayım.»

Ve şair Lavalier   bir gölge gibi süzülüp çıkarken kadın tekrar Doktor Hikmet'le konuřmaĒa başladı:

«Yeni tuttuĒunuz evde akar su var mı?»

«Hayır...»

«Mühim eksik. Bunu nasıl oldu da düřünmedik!»

Madame Lavalier  'in, kendine karşı bu anaca alak  sı Doktor Hikmet'in hem hoşuna gitti; hem de —bilmem nasıl

ifade etmeli?— ta içerisinde, benliğinin ta derinliklerinde bir nevî reaksiyon uyandırdı. Arlette'e karşı gönlünde gittikçe bariz bir meyil duyan Doktor Hikmet bu "nasıl oldu da düşünemedik" sözünde adetâ onu, birdenbire, Arlette'in mahremiyetine sokan Arlette'e kendi hususî hayatı üzerinde birtakım ailevî müdahale hakları veren bir mâna buluyor; hele "düşünememek" masdarından sonra gelen "dik" edatında Arlette'in sesini doğrudan doğruya anasının sesine karışmış hissediyordu. Hattâ bir an oldu ki, Madame Lavalère'in yüzüne bakarken, onu tombul ve şişkin çehresinde, birdenbire Arlette'in çizgilerini —bozulmuş ve katılaşmış bir şekilde— görür gibi oldu.

Fakat, öbür yandan, başka bir Doktor Hikmet, Ruşenî Beyle Pakize hanımın oğlu olan ve yirmi sekiz yaşına ve bütün başından geçen maceralara rağmen hâlâ doğup büyüdüğü konağın temiz, saf, asil ve şefkatli havası içinden çıkamayan bir Hikmet vardı ki, bu küçük Fransız burjuvalarının evinde, bu, belki, bir haftadan beri pencereleri açılmış oda-da, bu bir haftadan beri belki hiç tozu alınmamış çarşı malı eşyanın ortasında, bütün bunların sahibi ve ruhu bir yabancı kadın tarafından ona gösterilen bu samimiyeti doğrudan doğruya kendi anasının hakkına bir tecavüz telâkki ederek inciniyordu.

Kendi anası ve bu kadın!... Hey Yarabbim, aradaki fark ne müthişti!... Kendi anası ne kaadr nazlı, tatlı ve yumuşak idiyse, bu kadın o kadar sert ve carizdi.¹⁷ Kendi anasında tevazula vekar ne kadar birbirine karışmış iki esas fazilet ise, bunda küstahlık ve bayağılık o kadar göze çarpan bir hususiyetti. Ve "Jeanot, git, bak, mutfakta musluğu açık bırakmış ol'mıyayım!" Bu öyle bir cümle idi ki, anasının ağzından, hiç bir zaman, ne aynının, ne de benzerinin çıkmasına imkân verilebilirdi. Bu yalnız Ruşenî beyin haremî Pakize hanımefendi ömründe bir defa mutfığa ayağını basmamış veya mutfağın musluğuna elini uzatmamış bir kibar kadın olmak itibarıyla değil, olsa olsa bir yabancı misafir önünde böyle bir söz söylemek kabalığından çekineceği için imkânsızdı. Yoksa, Doktor Hikmet, ev kadını denince gözünün önüne, hâlâ, kendi anasından başka kimseyi getiremiyordu.

¹⁷ Hırçındı.

Fakat, bu sessiz ve nazlı kadın evin işleriyle ne vakit meşgul olur, ne vakit her şeyi yeluna koyar; hizmetçileri nasıl sevk ve idare eder, koca konağın içinde, bundan kimsenin haberi olmazdı. Sanki bir ruh gibi konağın her köşesinde, daima varlığı sezilir ve her yapılan işte onun izi görülürdü. Küçük Hikmet, her sabah gözlerini, bütün odaları silip süpürülmüş; bütün eşyasının tozları alınmış, hizmetçileri tertemiz giyinmiş ve kahvaltı masası hazırlanmış pırıl pırıl bir evin içinde açardı ve mektebe giderken, elini öpmek için anasının yanına her girişinde, onu, çoktan gündüzlük entarisini giymiş, saçlarını sınıksıkı tarayıp örmüş ve başına oyalı ince yemenisini bağlamış bulurdu. Doktor Hikmet'in, anasında en çok sevdiği şey kullandığı eşyadaki tabii lavanta çiçeği aromasıyla, tenindeki daimi beyaz sabun kokusu idi.

Babası menkûbiyete uğradığından ve bütün konak üç hizmetçi ile bir ahçı ve bir uşak eline kaldıktan sonra da evin bu düzeni bozulmadı. Gene, teni beyaz sabun ve çamaşırları lavanta çiçeği kokan bu hanım, sabahleyin erkenden, her işi tamam olmuş pırıl pırıl bir evi içinde mütebessim, sessiz oturuyordu.

Bütün bunlar, zihninin içinden geçerken, Doktor Hikmet'in gözü önünde, birden şöyle bir hatıra bir vizyon halinde canlanıverdi:

Bir gün ikinci vakti, bir mektep dönüşü, Doktor Hikmet, bermutat¹⁹ el öpmek için anasının bulunduğu odaya girince, onu, bir bohçacı kadınla karşı karşıya oturmuş, aralarında kumaş yığınlarını tetkik ederken bulmuştu. Bu bohçacı kadın, daima o evden bu eve soluk soluğa dolaşır, siyah fistanı daima toz toprak içinde, şişman bir lehli idi. Patlak mavi gözleri vardı. Acaip bir Türkçe konuşuyordu ve tırnaklarının ucu, daima kirden kapkara idi. Doktor Hikmet, bu kadını, bütün bu vasıflarıyla o gün görüp tanııyordu. Fakat, her nedense boş bulundu. Anasının elini öptükten sonra ona doğru eğildi ve siyah tırnaklı eli alıp ağzına götürdü. İş bununla kalsaydı neyse... Lâkin çocuğun bu eli ağzına götürmesiyle, kadının onu kendine doğru çekip kucaklaması ve göğsüne bastırması bir oldu. Bu göğüste keskin bir ter kokusu vardı ve lehli kadının ıslak dudakları Doktor Hikmet'in

¹⁹ Gözden düşüp mevkiini yitirdiğinden.

²⁰ Her zaman olduğu gibi.

alını, yanakları üstünde bir sülük yapışkanlığıyla dolaşıyordu. Zavallı çocuk bu okşamıp öpülmelerden pancar gili kızarmış bir halde kurtuldu. Anasının benzi, güya oğlu bir kazaya uğramış da imdadına yetişemiyormuş gibi sapsarıydı. Bohgacı, gider gitmez, onu aldı, hemen musluğa götürdü. Tepeden tırnağa kadar soydu ve yüzünü, kulaklarını, ensesini bir kaç defa sabunlu sularla yıkadıktan sonra ancak kendine gelebildi. Hizmetçi kızlar ise; zaten her defa olduğu gibi bu refer de kadının oturduğu ve ayağının bastığı noktaları silip temizledilerdi.

Doktor Hikmet, birdenbire, Madame Lavalère de, işte, o lehlı karının hüviyetini görür gibi oldu. Madame Lavalère muttasıl konuşuyor, konuşuyordu ve kocası, yanibaşında bir iskemlenin ucuna ilişmiş, iki elleri birbirine bitişik dizlerinin üstünde, onu, muttasıl tasdik edici bir tebessümle dnlıyordu.

XXI

Doktor Hikmet, Lavalère'lerin evinden çıkarken geniş bir soluk aldı. Hem içerinin boğucu atmosferinden kurtulmuş; hem de... Arlette'i unutmuştu. Arlette'i unutmak mı? Genç adam, içinden: "Gerçek," dedi. «Bu eve birkaç defa daha gilirsem, onu, yalnız unutmayacağım; ondan aynı zamanda nefret bile edeceğim." Fakat, bu acı hakikatı, kendi kendine itiraf ederken, yüreğinin bir acaip elemle sızladığını hissetti. "Hayır." dedi. «Hayır, ondan nefret etmek istemem. Onu unutmak da istemiyorum. Ondan nefret edersem, onu unutturam ne yapacağım? Hayatımın boşluğunu nasıl dolduracağım? Her şeyden bıkiyorum. Her şeyden tiksiniyorum. Okumak iştahını da kaybettim. Fikir ve sanat davaları artık bana heyecan vermiyor. Montparnasse'deki Rus ihtilâlcilerinin materyalist nazariyeleri, bende kol kanat bırakmadı. Artık, dünyada, yüksek ve ulvî hiç bir şeye inanamıyorum. Bir sevgi, beni inkâr berzahında¹ da intihara kadar gitmekten kurtarabilirdi. Ona da türlü türlü manialar çıkıyor. Bugün Madame Lavalère yarın boockmacker?

Boockmacker! Onu birdenbire hatırdan nasıl çıkarmıştı.

¹ Geçit, darboğaz.

Arlette'i sevip sevmemek zaten onun elinde olan bir şey miydi? Arlette, ona yüzden "seninim" dese bile, içten o adamındı. O adamı sevmekte ve bütün mevcudiyetiyle onun olmakta berdevamdı. Doktor Hikmet, bunun böyle olduğunu nasıl biliyordu. Doktor Hikmet, bunu, malûm olan beş duygunun fevkinde bir müstesna duygu ile sezip hissediyordu. Genç kızın yüzüne her yakından bakışında o adamla geçirdiği saatlere ait bir perişanlığın izlerini görür gibi oluyordu. Daima gevşek ve çözülmeğe müheyya² bir topuzla tepesine doğru kabaran lepiska saçlarının dalgalarından tutun da her zaman açık bıraktığı fildişi rengindeki gerdanının pürüzsüz sathına kadar bu güzel kafanın her noktası, Doktor Hikmet'in endişeli gözleri önünde bir gizli ayıbın damgasını taşımaktadır. Ya gözleri!... Arlette'in yüreğini okumak için gözlerine dikkatle bakmak kâfi idi. Bunlar, içlerinde bir cürmün sırrını taşıyan bütün günahkârların gözleri gibi uzun bir bakışa asla tahammül edemiyorlar ve hemen uzaklara çevrilip kaçıyorlardı. Bundan başka Doktor Hikmet, tahlil edemediği diğer bir duyusun daha zebunuydu.³ Genç kızla bazı yanyana ve hattâ diz dize otururlarken bile onun vücudiyle kendi vücudu arasında katedilmez bir mesafe var gibiydi ve Doktor Hikmet gözlerle beraber bütün bu vücudun bu garip uzaklığını daima ona maddeten en yakın bulunduğu anlarda hissetmişti. Öyle ki, geçen akşam, Arlette'in eli karanlıkta kendi elini sıkarken aralarındaki bu mesafe bir uçurum gibi derinleşmişti.

Doktor Hikmet, bütün bu muammalı tahassüsleri,⁴ kimbilir kaçınıcı defa tahlile çalışarak dalgın dalgın Avenue de Clichy'ye doğru inerken, birden Arlette'in bu saatte evine uğraması ihtimalini düşünerek geri dönmek istedi. Sonra hazine hazin gülümsedi. "Şimdi, ne düşünüyordum. Şimdi ne yapmak istiyorum" dedi. «Onu seviyorum. Onu, şu dakikada ölesiye seviyorum; çünkü ondan uzağım. Çünkü onu, bütün o yapmacık samimiyeti, bütün o aklı başka yerde tavırlarıyla yanıbaşımdaymış gibi görmüyorum. Görünce tekrar soğuyacağım.» Bununla beraber, gene için için hissediyorum ki, her gün onun atmosferinde birkaç saat yaşamak, her gün birkaç saat

² Hazır.

³ Düşkün, esiriydi.

⁴ Duygulanmaları.

onun havasını teneffüs etmek, kendisi için yemek içmek gibi bir ihtiyaç haline girmiştir.

Genç adam "Bu böyledir diye Arlette'i o herifle paylaşmağa razı mı olacağım?" dedi. Paylaşmak! Hattâ bu paylaşmaktan daha aşağı bir şeydi. Doktor Hikmet'in gönlü o herifin artıklarıyla beslenecekti. Böyle bir âkıbet ona korku veriyordu ve şu saatte iradesi o kadar zayıftı ki, kendini her tehlikeye karşı vikayesiz⁵ hissediyordu. Şu saatte, karşısına birdenbire Arlette çıkıverecek olsa... Herhalde bu beklenilmeyen bir tesadüf olmayacaktı. Doktor Hikmet gene hüzünlü bir tebessümle kendi kendine itiraf etti: "Zaten bu caddede işim ne? Biliyorum ki, bu vakitlerde ona ancak buralarda rastgelinebilir ve ben bu kaldırımların üstünde bu ümitle dolaşmaktayım." Ve gerçekten otuz kırk adım ötede Arlette'le karşı karşıya geldiler.

«Bonsoir docteur...»

«Bonsoir Mademoiselle, şimdi sizin evden geliyorum. Kaç gündür görünmediniz; merak ettim.»

Genç kız biraz şaşkın ve utangaç hali vardı. Gözlerinin ucuyla elindeki paketi işaret ederek:

«Görüyorsunuz, evin işleriyle meşgulüm.» dedi; «birkaç gün var ki, öteberi almak için annem hep beni gönderiyor.»

«O halde, sizi anneniz namana mükâfatlandırmak için bu akşam istediğiniz bir yerde yemeğe davet edeceğim.»

«Mersi... fakat bir defa eve uğramalıyım.»

«Size kapınızın önüne kadar refakat edeyim. Verin paketinizi...»

Birkaç adım konuşmaksızın yürüdüler. Arlette, kendi kendine söylenir gibi:

«Acaba nereye gitsek? Acaba nereye?...» diyordu. Sonra birdenbire aklına harikulâde bir şey gelmişçesine:

«Hah, buldum;» dedi. «Madame Margueritte'in lokantasına gideriz. Çok iyi yemek yenir, orada. Hele kendi eliyle bir ciğer tavası yapıyor; nefis bir şey... Bundan başka size o kadar yakın ki benimle tekrar yürümek zahmetinden kurtulmuş olursunuz.»

Gözünün ucuyla Doktor Hikmet'in protestosunu bekledi. O, sadece bıyık altından gülümsüyordu.

⁵ Korunmasız.

« ... Ve sonra Madame Margueritte'de atmosfer o kadar sade ve samimî ki...»

Cümlesinin sonu, bir küçük kahkaha içinde kayboldu:

«Samimiyet... Lâkin bu sizin hiç sevmediğiniz bir şey...» dedi.

«Bilâkis matmazel, bilâkis... Ben Paris'e geldiğim günden beri yalnız samimiyetsizlikten, yalnız samimiyetsizlikten müştekiyim.⁶ Günün birinde burada ölecek olursam sebebini ne açlıkta ne susuzlukta, ne de hastalıkta arayınız! Emin olunuz ki yalnız samimiyetsizlikten gebereceğim.»

Doktor Hikmet, o kadar ciddî bir tavırla, o kadar canı yanarak konuştu ki, genç kız, âdetâ, ürkü ve azarlanmış bir çocuk gibi başını önüne eğdi. Öbürü devam etti:

«Size bunu söylerken ne derece gülünç olduğumun da farkındayım. Zira bütün samimiyetimle konuşuyorum. Bu şehirde ise samimî bir adama ancak gülünç bir mahlûk nazariyle bakılır. Oh, nafile itiraza kalkışmayınız! Hem de bu ciddî tavır size hiç yakışmıyor. Siz ki, insanla yalnız alay etmesini bilirsiniz. Çünkü kalbinizle yaşamak ve kalbinizle görüşüp anlamak fırsatını hiç elde etmemişsiniz; bu sizin kabahatiniz değildir. Öyle bir muhit içinde doğup yetişmişsiniz ki, orada yalnız kuru hesabın, kuru mantığın ve kuru zekânın yeri vardır ve zavallı kalp bir anakronik,⁷ daha doğrusu bir ekzotik nesnedir. Burada görüyorum: Aile içinde nasıl sevişildiğini, dostlar arasında nasıl sevişildiğini ve kısaca nasıl sevişildiğini.»

«Oo, doktor...»

« ... Ve size acıyorum. Bütün hayatınız ne kadar değersiz, ne kadar yapma hummalar içinde yıpranıp gidiyor diye... Ve gene görüyorum ki, siz başka türlü yaşayamazsınız. Bu cemiyetin içinde, bu cemiyetin katı ve merhametsiz şartları içinde, yalnız gönlün saiklerine hesapsız kitapsız bir yaşayış ancak bir hezimetli tazammun eder.⁸ Ufak bir ihtiyatsızlık, bir dalgınlık veya hafif bir baş dönmesi sizi birden aklın alamıyacağı uçurumlara sürükleyebilir ve veyl⁹ bu müthiş kalabalığın arasında sendeleyip düşecek olana!... Onun için-

⁶ Şikayetçiyim.

⁷ Çağa uymayan.

⁸ İçerir.

⁹ Yazık.

dir ki, talihin size çizdiği yolu, her biriniz kendinize mahsus bir teraziyile tıpkı bir ip cambazı gibi, daima tetikte, ve bin türlü tedbir ve ihtiyatla yürüyüp geçmek ızdırarında kalıyorsunuz —pek de haklı olarak— doğrusu...»

Ve doktor bu sözleri söylerken "Rue des Abbesses" e çıkan yokuşta bulundukları için nefesi tikanır gibi oluyor, kalbi küt küt vuruyordu. Lavalierelerin oturdukları apartmanın kapısı önüne geldikleri vakit ise, bu nefes tikanıklığı bir nevi gıcığa inkılâp etti ve genç adam, kesik kesik öksürerek sustu. Arlette:

«Görüyor musunuz?» dedi. «İşte bu kadar haksız şeyler söylediğiniz için Allah sizi cezalandırıyor. Fakat bu kaddarcıkla kendimi kit addetmiyorum.¹⁰ Gidip şu paketi bırakayım. Münakaşamıza orada devam edeceğiz.»

Ve kaçarak merdivenleri çıktı.

Genç kız beş on dakika sonra dönünce Doktor Hikmet'i epeyce sakinleşmiş buldu:

«Sizi beklettim, affedersiniz,» dedi. «Kendime biraz çekidüzen vermek istemiştim.»

Arlette, başına kenarları daha geniş ve yapma çiçeklerle bezenmiş bir sapka geçirmişti. Boynuna taklit devekuşu tüyünden bir atkı sarmıştı ve yüzü, fondan şekerlemesi gibi taze pudra kokuyordu. Sokak lâmbasının henüz yanan ışığında "Beni nasıl buluyorsun"? demek isteyen bir eda ile durdu. Eütün vücudu tepeden turnağâ kadar hep naz ve işve idi. Durduğu yerde kırılıp dökülüyor ve genç adamı sehvanî bir dansa davet ediyor gibiydi. Gerçi, Arlette'i ince belinden kavrayıp havasında —bilmem niçin?— daima Parisli «grisetle»lerin¹¹ teninden bir şey kokan Monmartre'in bu yarı karanlık sokaklarında, bitmez tükenmez bir raksa atılmak çılgınlığı şu dakikada Doktor Hikmet'in gönlünden geçmiyor değildi. Fakat, heyhat! Karşısındaki bu oyun arkadaşı bir görünüşten ibaretti ve hissediyordu ki, elini uzatınca sihir bozuluvercekti. Onun için genç kızla yan yana, Rue Lepic'in yokuşunu tuttular.

"Madame Margueritte" lokantası Lepic sokağının üst yanındaki küçük meydanlıkta "Rue Caulainciurt" u köşeliyen taraçası bir toprak çıkıntısının üzerinde, küçük banliyö is-

¹⁰ Karşılığı bulunamadı.

¹¹ Yosma işçi kız.

tasyonlarındaki büfeleri andıran yarı rüstaî bir yerdî.

Arlette, dermeçatma bir tahta kapıyı iterek girdikleri lokantanın yarı avlumsu, yarı bahçemsi taşılığını göstererek:

«Yazın burada yemek yenir,» dedi; «sarmaşıklar açınca ve asmalar yapraklanınca...»

Buradan, üç dört basamak bir merdivenden çıkılıp oldukça mutfak kokan bir vestibüle¹² giriliyor. Ondan sonra iç içe iki odanın ortasında kolları sıvalı, güler yüzlü bir kadının kırk yıllık bir ahbap samimiyetiyle sizi karşılıyor:

«Bonsoir Mam'zelle, bonsoir Monsieur. Ungentil petit co-in; voulez - vous?»

Buranın her noktası, zaten, bir hoş ve sevimli köşedir. Yeşil karolu pamuk bezinden masa örtüleri, her masanın üzerindeki kâğıt abajurlu küçücük el lâmbaları ve maun boyalı tahta sandalyalarıyla, bu sade ahçı dükkâmı insana Paris'ten yüzlerce kilometre mesafe uzakta ücra bir köy evinin gönül ferahlatıcı rahatlığını veriyordu.

Madame Margueritte, onları, iki küçük salon arasındaki bölmenin dibinde oldukça loş ve âsude¹³ bir yere oturttu. Zaten çok erken geldikleri için lokantada kalabalıktan eser yoktu ve Arlette'in o kadar iştaha ile yemeğe hazırlandığı ciğer tavasını yapmağa mahsus olduğu tahmin edilen kocaman bir ispirotoluk saçtan ocağın üstünde henüz yanmamış duruyordu. Bunun fitili bu akşam ilk defa olarak Arlette'in şerefine yanacaktı. Nitekim öyle oldu. Ve Madame Margueritte bu işi bizzat kendi yapıyordu.

Genç kız, şarap intihabını¹⁴ Doktor Hikmet'e bıraktı. Fakat o bir türlü işin içinden çıkamıyordu. Vakıa Ragıp Beyle düşüp kalktığı zaamnlardan hatırında şarap isimlerine ve hangilerinin hangilerine üstün olduğuna dair birtakım bilgiler ve mefhumlar kalmıştı. Fakat şu anda bunların hiç birinden istifade edemiyordu. Nihayet, kız, elinde bir kâğıtla bekleyen siyah önlüklü adama:

«Bir beyaz... Ne olursa olsun...» dedi:

Sonra, hâlâ şarap listesini tetkikle meşgul arkadaşına döndü:

¹² Hol, evin girişi.

¹³ Sessiz, rahat.

¹⁴ Seçimini.

«Bırakın şunu; konuşalım;» dedi. «Neydi deminki mübahasemiz?»

«Onu tekrar açmayalım, müsaadenizle...»

«Bilâkis; o bahse tekrar dönelim. Çünkü benim de söylediklerinize verilecek cevaplarım vardı. Hepsı ağızımda kaldı. Ve sonra... Ve sonra, siz kızdığınız zaman daha enteresan oluyorsunuz.»

«Sizi temin ederim ki, demin hiç de kızmış değildim. Sadece bir müşahede ve mütalâada bulundum. Herhangi meseleye dair olursa olsun, fikirlerimi söylerken biraz galeyana gelirim, bu benim mizacımdır.»

«Bu mizacı çok severim. Bu, sizin ne kadar ihtirashı ve heyecanlı olduğunuzu isbat eder. Halbuki ben, sizi soğuk bir karakter olarak tanıyordum ve içimden şaşıyordum. Bir şarklının bu kadar hararetsiz oluşuna... Fakat; işte yeniden gene o ağır ve sakın tavrı takındınız.»

Doktor Hikmet, halbuki, sadece mesuttu ve şimdiden, gönlünde Arlette için birtakım ümitler uyanıyordu. Kendi kendine diyordu ki: «Ona karşı o kadar iyilikle ve muhabbetle hareket edeceğim ki, n'hayet, beni sevmeğe mecbur olacak. Elimden gelen her fedakârlığı yapacağım, onu, o herifin pençesinden kurtarmak için...»

Ve tatlı bir tebessümle gülerek genç kıza baktı:

«İşte siz hep böyle aldanıyorsunuz;» dedi. «Bilâkis şu dakikada, o kadar mesudum ki...»

Ve sözün arkasını getirmeyerek sustu. Yüzü, utancından kıpkırmızı olmuştu. Zira, bir kadınla ilk defa olarak böyle başbaşa yemek yiyordu ve bir kadına ilk defa yüreğini açacaktı. Arlette ona yardım etti:

«Mesut mu. O da niçin? (et pourquoi donc)»

Doktor Hikmet, ancak işitilebilir, titrek ve yavaş bir sesle mırıldandı:

«Çünkü siz yanıbaşınıdasınız»

«Bu, i'k yanı başınızda oluşum değil ki... Sizinle bir evde bir oda içinde saatlerce yalnız kaldığım da oldu. Fakat hiç birinde... Hatırlıyor musunuz, elinizi sıkıştığım akşamı?...»

«Nasıl hatırlamam, yalnız onu mu? İlk tanıştığımız gün beni elimden tutup evinizin merdivenlerinden indirdiğiniz de hiç aklımdan çıkmıyor. O gün o kadar şaşkındım ki, size teşekkür etmeği bile unuttum.»

Bu sefer ikisi birlikte bir küçük kahkahayla güldüler. Genç adam ilâve etti:

«En ziyade o günkü kabahatimi hiç unutamayacağım.»

«Neden en ziyade o günkü de sonuncusu değil?»

«Bunu başka bir defa size izah ederim.»

Madame Margueritte konyak ve soğan kokulu ciğer tavasını masanın ortasına yerleştirdi. Genç kız, hemen kaşıkla çatala sarıldı ve tavanın içinden aldığı yemeği Doktor Hikmet'in tabağına koyarken:

«Bunu, hemen sıcak sıcak yemek lâzım gelir;» dedi.

Sonra aynı yemekten kendi tabağına koydu ve bir genç kedi iştihasıyla yemeğe başladı. Arlette, bu midevi haz içinde bir müddet için *sentimental* bahsi unutmuş görünüyordu... Doktor Hikmet, ikinci defa boşalan şarap kadehini tekrar doldurup içti. Genç kız, başını tabağına eğmiş, hem yiyor, hem soruyordu:

«Nasıl buluyorsunuz? Çok lezzetli, çok nefis değil mi, bu yemek?»

Doktor Hikmet deminki mübahasenin bu kesilişine esefleniyordu. Ve tekrar aynı sözlere nereden başlamak lâzım geldiğini bilemiyordu.

«Burada her şey, her şey iyi;» dedi. «O kadar memnunum ki... Paris'e geldiğim günden beri bu ilk iştaha ile yemek yediğim yerdir. Bu hazzı size borçluyum. Teşekkür ederim. Bundan başka...»

«Bundan başka?»

«Gene bu akşam ilk defa hissediyorum ki, sizinle aramızdaki anlaşamamazlıklar artık kalkacaktır.»

Kızcağız, yemeği ve içmesiyle hâlâ o kadar meşgul idi ki, Doktor Hikmet'in cümlesinden, kulağında yalnız bir kelime kaldı.

«Anlaşamamazlık mı?»

Sonra birden kendini toplayıp:

«Bütün bu anlaşamamazlıklar, evet...» dedi. «İster misiniz, bundan böyle hepsini unutup dost olalım?...»

Bunu söylerken kadehini kaldırıyor ve hemen hemen sevdalı gözlerle Doktor Hikmet'i süzerek:

«Yeni doğan dostluğumuza...» diyordu.

Doktor Hikmet, dördüncü kadehini de yuvarladıktan sonra dili büsbütün açılmıştı. Genç kızın kulağına doğru eğildi:

«Fakat, bilir misiniz ki,» dedi, «biz Türkler çok kıskancız?»

«Benim neyimi kıskanacaksınız? Je suis une brave fille et sage comme une image.»

Konuşmanın tarzı değişiyor ve başlangıçtaki o tatlı nüans'lar yavaş yavaş kayboluyordu. Hele Arlette'in bir mahalle kızı şakasını andıran bu cümlesi, bu basmakalıp tabir, Doktor Hikmet'in gittikçe içlileşen gönlüne bir soğuk su damlası gibi aktı. Bundan başka, içki genç adamı ne kadar derinleştirip kendi üzerine teksif ediyorsa, genç kızı o kadar dağıtıp sahteleştiriyordu. Öyle ki Arlette, Doktor Hikmet'e birtakım el ve ayak şakaları bile yapmağa başladı. Yemeğin sonuna doğru ise büsbütün cıvıttı. Salonun ortasında duran Madame Margueritte'e yemeklerinin nefaseti için yüksek sesle birtakım komplimanlar yapıyor; ona yakında bir daha geleceklerini söylüyordu. Sıra tatlı ile meyveye gelince siyah önlüklü adamı çağırdı:

«İki Armagnac;» dedi ve Doktor Hikmet'e döndü:

«Bilir misiniz! Buranın içkileri de yemekleri kadar nefistir.»

Doktor Hikmet, kalın kaşlarının altından genç kıza bakarak kendi kendine: «Mutlaka,» diyordu, «Madame Lavaière de gençliğinde böyle idi ve bu yemek içmek iştihasıyledir ki, o kadar şişmanladı. Arlette de günün birinde mutlaka öyle olacaktır.»

Fakat ne olursa olsun, şu dakikada tazeliği ve güzelliğiyle bütün kusurlarını örtüyordu. Hattâ Doktor Hikmet, onun bazı amiyane hareketlerini çocukça bir neşvenin taşkınlıklarına vererek onu hoş bile bulmakta idi.

Bir sabun köpüğü balonunu andıran iri ve yuvarlak Armagnac kadehini iki eliyle kavrayarak bir müddet avuçları-
nın içinde tuttu. Sonra burnuna götürüp kokladı:

«Bakın, hele ne de güzel kokuyor; aman ne de güzel kokuyor!»

Dudaklarını şapırdatarak bir yudum içti ve kadehini gene iki avcu içinde tutarak Doktor Hikmet'in burnuna doğru uzattı:

«Bakınız, biraz ısındı mı daha iyi kokuyor;» dedi. «Siz de benim gibi yapınız. Yahut iğrenmezseniz zaten ısınmış olan bu kadehten bir kere tadınız. Neden, birdenbire, gene o mahzun tavrı takındınız? Sizi, konuşup güldüğünüz zaman

daha ziyade seviyorum. —Laissez donc cet ait d'enterrement.¹⁵»

Doktor Hikmet zoraki bir tebessümle gülümsedi ve yeniden, kızı hisler âleminde çekmek istedi:

«Bizim neşemiz, dışarıya doğru taşmaz. Hep gönlümüzde için için kabarır. Bir müziğimiz vardır ki, bizi ağlatır; fakat tatlı göz yaşlarıyla... Sizin sesinizi dinlerken tıpkı bu müziği dinliyormuşum gibi yüreğimin ta derinliklerinde rikkatli bir ihtizaz¹⁶ hasıl oluyor.»

«Ta, ta, ta, ta... ne şiir, ne şiir. Siz de bir şairsiniz galiba, babam gibili...»

Doktor Hikmet'in lâkırdısı ağzında kaldı. Genç kız Armagnac'ından bir uzun yudum daha içti ve bir tahayyüle dalar gibi söylendi:

«Şiiri ben de çok severdim. Bütün çocukluğum şairler ve edipler arasında geçti. Sabah akşam teneffüs ettiğim hava hep tannan¹⁷ mısra'lar ve âhenkli cümlelerle dolu idi. Bunların birçoğları hâlâ ezberimdedir. On beş on altı yaşında iken hayatı bütün bu güzel sözler arkasında bir rüya iklimi gibi görüyordum. Fakat, büyüdükçe anladım ki, hayat, ayrı bir şey, şiir ayrı bir şeydir. Annemin babama her vakit tekrar ettiği bir söz... Ben, onun öyle söylediğini işittikçe kızardım. Meğer, ne kadar hakkı varmış.»

Biraz durdu. Düşündü:

«Şair, bilir misiniz? Şair tıpkı tiyatro aktörü gibidir. Onu sahne üstünde kâh muhteşem bir kiral, kâh hararetili bir âşık, kâh yüz binlerce franklık çekler imzalayan bir milyoner olarak görürüz. Fakat, hakikatte; bu adam, baldırı çıplağın biridir; ömründe tek bir kadına aşktan bahsetmemiş bir mendeburdur ve yüz franklık bir banknotun ne renkte olduğunu bilmeyecek kadar fukaradır. Gene aktör vardır ki, hususî hayatında alçağın biridir. Lâkin sahnede faziletli adam rolü oynar. Yahut hususî hayatında melek gibi bir adamdır, amma sahnede daima katil rolünde çıkar. Meselâ benim babam, yazılarında son derece mücadelecidir; fakat, görüyorsanız, evde ne kadar uysal ve yumuşak başlıdır. Bunun için, işte, bunun için, şimdi önümde bir şiir inşad edildi mi benim

¹⁵ Şu cenazedeymiş halini bıraksanıza.

¹⁶ Acıklı, dokunaklı bir titreme.

¹⁷ Çınlayan, müzikli.

üzerimde bir martaval tesiri yapıyor. Kendi kendime: 'Kızım, kulak asma' diyorum...»

Doktor Hikmet:

«Bu söz bana mı?...» dedi.

«Yok canım. Nasıl aklınızdan geçebilir? Şiirden bahsedildi; ben fikrimi söyledim.»

Ve Doktor Hikmet'in eli üzerine bir şamar indirdi:

«**Vous êtes méchant.**»

Tam bu sırada Madame Margueritte'in guguklu duvar saati onu çaldı. Arlette, birden toparlandı:

«Saat on mu? Eyvah geç kalmışım...» dedi; «hemen gitmeliyim...»

«Nereye?»

«Nereye olacak... eve. Anneme söz verdim. On buçuğa kadar mutlaka dönerim, dedim. Sonra bana hiç bir yere çıkmak için izin vermez.»

Hem bunları söylüyor, hem de gitmeğe hazırlanıyordu. Başını boynuna sardı. Saçlarını, şapkasını düzeltti. Dudaklarının kenarlarını ve çenesini pudraladı. Öbür taraftan da Doktor Hikmet, acele acele hesapları görüyordu. Dışarıya çıkınca genç kıza kendi ısrarı üzerine ancak, Rue Lepic'in dirseğine kadar refakat etti. Ayrılacak'arı sırada Arlette uzun bir müddet Doktor Hikmet'in elini avucu içinde tuttu:

«Bir kere daha size çok teşekkür ederim; bu akşam için...» dedi. «**Bonsoir.**»

«**Bonsoir.**»

Genç kız dirseği döndü. Fakat Doktor Hikmet aksi istikamette, evine doğru yürüyeceği yerde, bir müddet bulunduğ u noktada, ne yapacağını bilmeyen bir adam gibi durdu... Sonra duvar diplerinden bir gölge sessizliğiyle süzülerek, Arlette'in peşine düştü.

O, yokuştan adetâ koşarcasına iniyor ve potinlerinin ökçesi, kaldırımın üzerinde bir saatin tik takları gibi muttarit¹⁸ sesler çıkarıyordu. Doktor Hikmet, bu sesler sayesinde ki onun silüetini karanlıkta bazan gözünden kaçırır gibi olurken tekrar bulmak imkânını elde ediyordu.

Böylece, Arlette elli adım önde, Doktor Hikmet elli adım arkada, Rue des Abbesses'i geçtiler; "Place Blanch" a vardılar ve oradan Avenue Clichy'ye çıktılar.

¹⁸ Bir düziye.

Genç kız, sola saptı ve Boulevard Rochechouart'a doğru yürümeye başladı.

XXII

Arlette, Boulevard Rochecauart'ı boylayınca, Doktor Hikmet, artık onu daha ziyade takibe lüzum görmedi. Yalnız; evine, demin indiği sokaktan dönmek için beş on adım daha yürüdü ve Rue des Martyres'e saptı. Bu sokağın yokuşu öbüründen dik ve yarısından fazlası merdivenli olmakla beraber, Doktor Hikmet'in bunu ona tercih edişindeki sebep aşikârdı. Genç adam, deminki eza geçidini tekrarlamak istemiyordu. Ona, Arlette'in kaçak silueti yirmi yirmi beş adımda bir, hava gazı lâmbalarından birinin ışığıyla görünüp kaybolarak, hâlâ o kaldırımlarda sekmekte ve hâlâ o duvarlar, topuklarından çıkan tik takların yankılarıyla çınlamakta gibi geliyordu.

Gerçi başka bir sokağa sapmakla, bu vizyondan¹ kurtulacak değildi. Hattâ, şu anda tabiatın üstün bir kudret onu alıp da, hiç görmediği bilmediği diyarlara; —ne diyoruz?— hattâ, yeryüzünden götürse, Doktor Hikmet'in gözü önünden gene genç kızın deminki yürüyüşü ve kulaklarından bu yürüyüşün çıkardığı sesler silinmeyecekti. Niçin? Bunda o kadar mühim, o kadar harikulâde ne vardı? Doktor Hikmet, Arlette'in boockmaker'le münasebette bulunduğunu bilmiyor muydu? Ve bunu, bilerek değil midir ki, genç kızı yemeğe davet etmişti? Bundan başka, onunla kendi arasında henüz ilân edilmiş ve kabul olunmuş bir gönül bağlılığından eser yoktu ve bundan dolayı ne Arlette'e bir ihanet atfedebilirdi; ne de Doktor Hikmet'in onu kıskanmağa hakkı olurdu.

Genç adamda, bu mantıkî düşünceler, demin Arlette'i aydınlatıp kaybolan ışıklar gibi açılıp kapanıyordu. Bütün mevcudiyetine hâkim olan esas düşünce hâdisenin bizzat kendisi ve bunun, beyninde bıraktığı taze hâtıra idi ve bu taze hâtıra bir taze yara gibi yanarak, zonklayarak kaynıyordu.

Rue des Martyres yokuşunun ortasında, merdivenlerin başlangıcında bir mola vermek ihtiyacını hissetti. Akşam

¹ Hayal.

üstü olduğu gibi farkına varmaksızın o kadar hızlı yürümüş-tü ki, gene nefesi tıkanı; kalbi, göğsünü kıracak bir şiddetle çarpıyor ve gürültüsü, tıpkı Arlette'in topuklarından çıkan sesleri andırıyordu. Merdivenin parmaklıklarına abanarak durdu. İçinden: "Onu demek ki bu kadar seviyorum!" dedi. Bu hayreti, ıstırabını arttırıyordu. Bir insan, göğsünü bir kurşun deldiği veya karnına bir bıçak saplandığı vakit, daha bunun acısını duymadan evvel yaralanmış olmanın hayreti-ni hissederek. "Demek ki ben şimdi vuruldum!" der ve bu mü-şahedeyi yapıştır ki, ona ilk baygınlığı verir. Doktor Hikmet de, kendi kendine bu kara sevdasını itiraf ederken âdeta dur-duğu yerde sendeleyip düşecek gibi oldu. Demir parmaklık-lara tutunarak sürüklenircesine bir adım attı; sonra bir adım daha... Dakikada bir, ancak, bir basamak çıkıyordu. Bu esna-da gözleri, yan taraftaki taraçamsı çıkıntılarının birindeki ka-napeye ilişti. Bir gaz lâmbası fitili orayı yarım yamalak aydınlatıyordu. Gitti ve bir külçe gibi kanâpenin üstüne yığıl-dı. "Tuhaf;" diyordu. «Ben aşkı tatlı bir his, bir ulvî heye-can zannedirdim. Halbuki, bu bir hastalık; cismanî acıları, sıtmaları, hezeyanlarıyla had bir hastalık... Ve sonra, ıstıra-bın, bu, kendi kendini idrak edişi; sıtmanın hezeyanları es-nasında zihnimizin bu korkunç açıklığı!... Ve daha sonra, bü-tün mevcudiyetimizin bir dar kılıf içine tıkılmış gibi oluşu! Bunun dışına çıkamamak; hep aynı düşünce hep aynı eza ile bunun içinde hapsolup kalmak! İşte, başımı çevirip, aşağıya bakıyordum ve koca Paris şehrinin mevcudiyetini bile hisset-miyordum. Onun haricinde bir dünya var mı yok mu bilmiyo-rum. Dışarı âlemlerle bu alâkayı kesişte, bu ruhumuzun yalnız bir ıstırap etrafında tekâsüsünde² tam bir can çekişme hale-ti³ var. Aşk ve ölüm! Tevekkeli, beşeriyetin muhayyalesin-de bu iki şey daima birbirine karışmamış!"

Böyle düşünerek biraz kendini toplamağa çalışırken ya-nında bir ses:

«Bu oldu mu ya? Şimdi ben nereye gidip yatayım?»

Hakikatte bu, bir ses değil bir hırıltı idi ve bir hayalet, gelip Doktor Hikmet'in önünde dikildi:

«Birini mi bekliyorsunuz, yoksa? He, he; görüyorum

² Yoğunlaşmasında.

³ Durum, nitelik.

ki, mösyö, bu mahalleden değildir. Bu mahalleden olsaydı, bilecekti: Mutlaka bu yerin bana ait olduğunu bilecekti. Beni tanımıyor musunuz yahu? Bana **“Le Roi Lear”** ⁴ derler. Bütün Montmartre beni tanır. **Bonsoir quand meme!** ⁵»

Ve Doktor Hikmet'in yanına oturdu. Koltuğunun altında kirli bir çıkın taşıyordu ve 'gayet fena kokular neşrediyordu.

Doktor Hikmet:

«Pardon; sizi rahatsız etmeyeyim;» dedi.

Ve yavaş yavaş uzaklaşırken arkasından herifin şöyle söylendiğini işitti:

«Ne Ezrail suratlı herif!»

Serserinin bu sözü, ona, Arlette'in birkaç saat evvelki sitemini hatırlattı: “Bırakın, şu, cenazeye giden adam tavrını!” Gerçekten bu kadar suratsız ve mağmum ⁶ bir adam mıydı? Evine girdiği vakit ilk işi kendini aynada tetkik etmek oldu. Evvelâ, lâmbayı yüzünün hizasından çok aşağıya koyduğu için bir şey göremedi. Sonra lâmbayı kaldırıp yüzüne tuttu. Benzi bir balmumu sarılığı bağlamıştı. Gözlerinin etrafı kara kara halkalarla çevrilmişti ve yanakları o kadar çukurlaşmıştı ki, içlerinde tekâsüf eden gölgeler bütün yüzüne bir iskelet kafasının çizgilerini veriyordu. Bundan başka, kaşlarıyla bıyıklarının aşağıya doğru sarkışları onda mütemadiyen ağlayan bir insan çehresinin ifadesini hâsıl etmişti.

Doktor Hikmet lâmbayı yerine koydu ve zorla gülmeye çalışarak:

«Bir de bu suratla gönül avına çıkmışım;» dedi.

Gitti, pencerenin önünde durdu ve garip bir hararetle yanan alnını cama dayayıp şehrin renk renk ışıklarına baktı. Fakat yalnız Arlette'i görüyordu. Onun hayali bu şehirle kendi arasında bir perde gibiydi ve Doktor Hikmet, bunu tırnaklariyle yırtıp başını öbür tarafa uzatmak istiyordu. Bilirdi ki, asıl hayat öbür tarafta, bir genç hayvan gibi geriniyor, esniyor, yiyor, içiyor ve çiftleşiyordu. Yarabbim; her şey öbür tarafta, ne kadar sade, ne kadar tabii, ne kadar çeşitli şeylerle dolu idi.

Fakat, işte, zihnini, başka şeylere her imale etmek ⁷ iste-

⁴ Kral Lear.

⁵ İyi akşamlar gene de.

⁶ Gamlı, sıkıntılı.

⁷ Yönelmek.

yişinde, Arlette yeni bir yüz, yeni bir tavır, yeni bir tebesüm, yeni bir bakışla, kâh yalnız, kâh o adamla beraber görünüyordu. Genç kız, bu görünüşlerin her birinde şehvaniyetin ve behimiyetin⁸ türlü türlü pislikleriyle bulaşık ve bu bulaşıklık ona dayanılmaz bir cazibe, âdeta şeytanî bir kudret bahşetmekte idi.

Doktor Hikmet, yatağı üstüne yüzükoyun atıldı. Hiç uyuyamayacağını tahmin ediyordu. Fakat, ne olursa olsun sabahı beklemek lâzım gelecekti. Sabah! Ona daha yıl vardı. Yarı kaaplı gözlerini ucuyla, yastıkların arasından baş ucunda duran "réveille - matin"e baktı. Saat henüz on ikiye gelmişti. Yuvarlak minenin ortasında yelkovanla akrebin üst üste gelişleri korkunç bir manzara imiş gibi yüzünü tekrar yastıkların arasına soktu ve tekrar melun düşüncesine daldı. Ara sıra, bundan kurtulmak için, zihnini başka endişelerle meşgul etmeğe çabalıyordu. Meselâ, bir aydan beri İstanbul'dan hiç bir haber almamış olduğunu hatırlamak istedi. Fakat, buna, kabil değil, lâzım gelen ehemmiyeti veremedi. Sonra, çok zamandanberi Ragıp Beyi görmediğini düşündü. Derslerini de epeyce zamandır ihmal ediyordu. Bu sömestr'in sonunda imtihanlar başlayacaktı. Bütün bunlar, dimağında, ancak birer saniye yer tutabiliyor; sonra tekrar Arlette, Arlette'e ait resimler, süratle dönen bir sinematograf kordelâsı gibi beyninin etrafında dolanarak gene saate baktı. Saat henüz yarımaya geliyordu...

Başka bir çareye daha baş vurdu. Mevzu gene Arlette olmakla beraber, kendi kendisiyle daha muntazam, daha vazih⁹ ve daha pratik bir tarzda konuşmağa azmetti. Meselâ, akşam üstü düşündüğü gibi genç kızı doğru yola celb¹⁰ için alması lâzım gelen tedbirleri tayin ve tetkike koyuldu. Yarın, onunla, ne olursa olsun kat'î bir hesaplaşmada bulunacaktı. Bir defa onun bu geceki yalanını yüzüne çarpacaktı ve bu darbe karşısında sersemleyecek olan Arlette'e açık bir teklif yapacaktı. Lâkin bu tasavvuru o kadar çocukça buldu ki, üzerinde bir dakika durmadı. Tekrar kâbusuna daldı. Komodinin üstündeki yuvarlak mineye bir nazar daha. Saat henüz bir olmamıştı.

⁸ Şehvetliliğin ve hayvansılığın.

⁹ Açık seçik.

¹⁰ Çekmek.

Doktor Hikmet, işte, bu halde kimbilir kaç saat uyanık kaldıktan sonra, nihayet, birdenbire sızıvermişti. Öyle bir uyku ki, bir ölümden hiç farkı yoktu...

Ertesi gün, şuurunun tâ derinliklerinde çınlayan bir çingırak sesiyle uyandı. Evvelâ bu sesin neyi ifade ettiğini anlamadı. Zannetti ki çınlayan kulaklarıdır. Sonra: "Acaba saat mi?" dedi. Hayır; bu sesi kapının zili çıkarıyordu. Bu sabah ziyaretçisi kim olsa gerek... Yatağının üstünde bin zahmetle doğruldu ve ilk defa olarak elbisesiyle hattâ kunduralarıyla uyumuş kalmış olduğunun farkına vardı. Niçin? Dün gece sarhoş mu idi? Zil bir kere daha çınladıktan sonra sustu, Doktor Hikmet, nihayet, ayağa kalkmış, odadan çıkmış; sokak kapısına doğru elini uzatmıştı. Açtı. Bu sabah misafiri Arlette idi.

Genç kız, çingırağı çalmaktan vazgeçmiş; bir elinde bir kâğıt parçası, öbüründe bir küçücük kurşun kalemi, kapının tahtası üzerinde bir şeyler yazmağa çalışıyordu.

«**Bonjour**; ümidimi kesmiştım. Size bir tezkere bırakıp gitmek üzere idim.»

Bu, Arlette'in Doktor Hikmet'in evine beklenilmedik zamanlarda ilk geliverişlerinden biri değildi. Fakat, bu sabah, bu ziyaret, genç adam nazarında hayret verici, akıl durdurucu bir hâdise mahiyetini aldı.

Genç kız:

«Girebilir miyim? Size evinizden bir mektup getiriyorum ve zannederim, bir şey daha...» dedi.

— Buyurunuz. Bir dakika şu odada bekleyin. Şimdi geliyorum.

Ve yatak odasına dönerek kendisine biraz çekidüzen vermek istedi. Buruşmuş esvapları, karmakarışık saçları ve yirmi dört saatlik sakaliyle iğrenç bir halde olduğunu hissediyordu. Bu sırada, bir de baktı ki, saat on bir olmuş. O zaman, dün gecenin derunî cıdali ¹¹ bütün hummalariyle yeniden ruhunda patlak verdi. Elleri, heyecandan titremeğe başladı; gene, kendisini bu gibi hallerde, bir kelime söyleyebilmekten meneden düğüm boğazında düğümlendi.

Arlette, onu görünce hayret ve endişesini saklayamadı:

«Ne kadar solgunsunuz, bugün! Neyiniz var?» dedi.

«Neyim mi var? Hiç...»

¹¹ İçsel, ruhsal çekişmesi.

Sonra ilâve etti:

«Dün gece biraz geç yattım, iyi uyuyamadım...»

Hem bunları söylüyor, hem de Arlette'in kendisine verdiği mektubu açıyordu. Mektubun içinde on beş liralık bir çek daha. Zarfla beraber çeki masanın üstüne bıraktı ve mektuba dikkatle göz gezdirir gibi göründü. Fakat hakikatte, hiç bir satırın mânasını anlamıyordu.

Genç kız soruyordu:

«Dün gece neden geç yattınız ve fena uyudunuz. Sakın Madame Margueritte'in yemekleri dokunmuş olmasın.»

Doktor Hikmet omuzlarını silkti:

«Hayır,» dedi. «Sizi, Rochechouart caddesinde bıraktıktan sonra hava almak için epeyce dolaştım. Ondan sonra da yorgunluktan mı, nedir, uyuyamadım.»

Arlette:

«Rochechouart caddesinde bıraktıktan sonra mı? Anlamıyorum,» dedi.

«Evet; size haberiniz olmadan oraya kadar refakat etmiştim.»

«Ben, sizden ayrılır ayrılmaz hemen eve döndüm. Mutlaka bir başkasını takip etmiş olacaksınız; gece farkına varmadınız.»

«Zanneder misiniz ki, ben sizi başka biriyle karıştırayım? Karanlıkta olsun, aydınlıkta olsun; uzaktan ve yakından; yalnız, yahut da binlerce kişilik bir kalabalık içinde sizi derhal tanırım.»

Genç kız, ilk defa olarak başını önüne eğdi. Öbürü, git-tikçe düzelen bir sesle devam ediyordu:

«Dün gece, benden ayrıldıktan sonra her nereye isterseniz gidebilirdiniz ve gideceğiniz yeri bana söylemeğe mecbur değildiniz. Neden yalan söylemeğe lüzum gördünüz. İşte, beni bütün gece muazzab eden ¹² bu oldu.»

Arlette:

«Sizi temin ederim ki,» diye başladı. «Sizi temin ederim ki, ilk niyetim hemen eve dönmekti. Fakat, havayı o kadar hoş ve serin buldum ki, biraz dolaşmak arzusundan kendimi menedemedim. Zaten, beni, herhangi bir yere girerken gördünüz mü?»

¹² Ezizet çektiiren.

Ve endişeli bir bakışla Doktor Hikmet'i süzdü. Öbürü: «Hayır,» dedi. «Bunu görmeğe, kendimde ne hak, ne ihtiyaç duydum... Biliyordum...»

Arlette, sesinde bariz bir ihtirazla:

«Neyi, neyi biliyordunuz?...» diye sordu:

Doktor Hikmet, zaten çok ileriye gittiğini hissetmişti. Mlle Lavalière:

«Anladım;» dedi. «Mutlaka, Albert size bir takım masallar anlatmış olacak... Bildiğiniz şeyler bundan ibaretse.»

Deminki mahcup ve şaşkın tavrılı kız yavaş yavaş sert bir kuvvetle konuşmağa başlıyordu ve demin, bakışlarını gölgeleyen uzun, kıvrıkcık kirpikleri bir çiçek etrafındaki küçücük vüreykalar¹³ gibi açılmıştı. Gözlerinde, kıymetli taşların sert parıltıları vardı.

Doktor Hikmet:

«Albert'in yüzünü haftalardan beri hiç görmedim;» dedi.

«Fakat, bir vakitler aranız pek iyi idi. Hemen her gün buluşurdunuz. O yılın, kulağınıza o sıralarda bir şeyler fısılamış olacak... Zaten bana karşı bütün o soğuk ve katı muamelelerinizin, o küskün ve sitemli tavırlarınızın ve nihayet dün akşamki feveranınızın¹⁴ mânasını şimdi anlıyorum. Albert denilen o zavallı oğlan beni birkaç defa bir tanıdıkla gördü diye...»

Genç adam Arlette'in sözünü kesti:

«Rica ederim; beyhude yere sinirlenmeyiniz;» dedi. «Bildiğimi bana Albert öğretmiş veya ben kendim görmüş olayım, sizden buna dair izahat almağa hiç bir hak ve selâhiyetim yoktur. Aramızda ahbablıktan başka bir münasebet var mı? Siz, her ne isterseniz yapmak serbestliğine malik değilsiniz?»

Genç kız, biraz yumuşatmağa çalıştığı bir sesle:

«Yok, ama;» dedi. «İstemem ki, benim hakkımda birtakım yanlış ve fena fikirlere sahip olasınız. Çünkü sizin opinion'unuza¹⁵ büyük bir ehemmiyet veriyorum. İster inanın, ister inanmayın!»

Doktor Hikmet:

«Teşekkür ederim,» dedi. «Fakat ben... Fakat, ben... Size

¹³ Yapracıklar.

¹⁴ Kızgınlığınızın.

¹⁵ Düşüncenize, görüşlerinize.

karşı bitaraf bir adam değilim ki, sizin hakkınızda objektif ve tam adaletçe bir fikrim olabilsin... Beni mazur görmelisiniz...»

Arlette, yerinden kalkıp genç adama yaklaştı ve elini saçlarının üstünde gezdirdi:

«Anlıyorum, zavallı dostum, anlıyorum.»

Ve Doktor Hikmet, yüzünü avuçlarının içine alarak hüngür hüngür ağladı.

XXIII

Doktor Hikmet, o günün akşamı 39 derece ateşle yatmağa mecbur oldu. Bir hekim sıfatiyle bunun sebebini henüz teşhis edemiyordu. Bu, belki geçirdiği bütün heyecanların neticesi olan bir sinir buhranıydı ve yahut... veyahut Mme Marguerittein lokantasında yediği yemeklerin, içtiği içkilerin, böyle ağır şeylere alışmamış midesinde tevlit ettiği¹ bir hazımsızlıktı. Her ne olursa olsun, Doktor Hikmet, hastalığına pek o kadar ehemmiyet vermiyordu ve bu yüksek ateş içinde bir nevi ruh ve kafa serinliğiyle yatıyordu. Adeta sarhoş gibiydi ve içinden bir takım mısralar terennüm ediyordu. Bu, bir ölüm hastalığı olsa bile ona vız gelirdi. Çünkü Arlette onundu, Arlette onun olacaktı. Arlette ona, söz vermişti. Dudaklarının üstünde hâlâ onun dudaklarının ıslaklığını duyuyordu ve saçlarının yanık saman kokusu ve gerdanının “fondan” şekerleme kokusu hâlâ burnunda idi. Ve hastalık uzun sürerse çok daha iyi olacaktı. Zira, Arlette daima yanında bulunacaktı. Ona bakacaktı ve elleri her gün, kendi alnında ve şakaklarında dolaşacaktı.

Bu tatlı hülyalar içinde derin bir uykuya daldı. Vakıa bu, rahat, sakın bir uyku değildi ve birtakım acıip kâbusumsu rüyalarla bulanıktı. Fakat, sabahleyin gözlerini açınca kendini hemen iyileşmiş hissetti. Vücudunda, en sıhhatli günlerinde bile duymadığı bir dinçlik vardı. Kalkmak üzereydi. Bununla beraber, bir kere daha termometre'ye danışayım dedi. Bir de baktı ki, ateşi “38” e yakındır. O vakit, içine bir şüphe düştü. Kendi kendine:

¹ Doğurduğu, yol açtığı.

«Bunu beğenmedim;» dedi.

Zaten son zamanlarda halini pek iyi bulmuyordu. Hızlı yürüdüğü vakit göğsünde hissettiği darlık, arada bir kesik kesik öksürükler, ve vücudunun gittikçe kuvvetten düşmesi, onca, hayra yorması müşkül birtakım alâmetlerdi. Vakia hiç bir vakit tam sıhhatli ve gülbüz bir adam olduğunu hatırlamıyordu. Çocukluğu birçok hastalıklarla geçmişti. On üç yaşına doğru bir plörezi'den² uzun uzadıya yattığını hatırlıyordu. O yaştan beri bir türlü kendini toplayamamış umumi bir zayıflık ve iştahsızlık içinde yaşamıştı. Ve bu yarım yaşayışa o kadar alışmıştı ki, bundan başka türlü bir yaşama tarzı, bir yaşama şevki olabileceğini tahmin edemiyordu. Nitekim termometreyi yerine koyduktan sonra:

«Adam sen de,» dedi; «kimbilir, belki, kaç zamandır bu ateşle dolaşıyordum da farkında değildim.»

Ve yatağından çıktı. Sokak kapısının arkasında duran süt bakracını aldı. Mutbağa girdi. Sütü ibriğe boşalttı, havagazının üstüne koydu. Fakat, bunun kaynamasını her vakit olduğu gibi bugün de ayakta bekleyemedi. Bacakları tutmuyordu, bir iskemleye yığıldı ve dudakları arasından mırıldandı:

«Hah, hah... Bu şakaya gelmeyecek! Vaziyet kötü.»

Ve sütü fincanına alıp tekrar yatağına girdi. Lâkin, ne olsa, ne düşünse, hastalığına dair ne hüküm verse, içindeki o neşve, o saadet dağılmıyordu. Yastıklarını düzeltti; eline bir kitap aldı ve Arlette'i beklemeğe karar verdi.

Bir saat, iki saat... Nihayet, kapı çalındı. Doktor Hikmet, telâş'a kapıyı açtı. Heyhat! Bu, gündelikçi kadınmış! Ve her gün kendi anahtarıyla kapıyı açıp girdiği halde, bugün, anahtarı evde unuttuğu için zili çalmağa mecbur olmuş. Gariptir. Bu kadının zil çalış tarzı da tıpkı Arlette'inkine benziyor.

«Mösyö hasta mı?»

«Evet, biraz rahatsızım...»

«Bir hekim filan lâzım mı?...»

«Yok, yok. Yalnız, siz bana bugün biraz ahçılık ederseniz çok memnun olurum.»

«Hay, hay... Mösyö, gündeliğime ufak bir zam yaparsa...»

«Peki, peki!...»

² Bir hastalık

Yeniden yatağına girdi. Yeniden beklemeğe başladı. Gündelikçi kadının mutfaktaki takırtıları ona hoş geliyordu. İlk defa olarak kendini tamamiyle kendi evinde hissediyordu ve bu 38 derece sıtmanın sarhoşluğuyla odanın içindeki ziya ve gölge cyunları, raflardaki sıra sıra kitaplar, komodinin üstündeki boş fincandan gelen süt kokusu ve buna benzer bin türlü hiçler onun havasını tatlı bir haz ile okşuyordu.

Bir saat sonra gündelikçi kadın oda kapısına vurdu:

«Bana biraz para verin de çarşıdan öte beri alayım. Evde hiç bir şeyler yok...» dedi.

Ve parayı alıp çıkarken, bir müddet Doktor Hikmet'in yüzüne dikkatle bakarak:

«Ve sonra...» dedi. «Müsaade ederseniz Lavalère'lere uğrayıp hastalandığınızı haber vereyim?»

Doktor Hikmet bir tereddüt anı geçirdi. Git; mi desin? Gitme; mi desin? Bir türlü kestiremedi. Anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı.

Bu kadın zaten Lavalère'lerin evinde de çalışıyordu ve onu, Doktor Hikmet'e, tavsiye eden Madame Lavalère olmuştu. Kadın:

«Zaten;» dedi. «Bir defa oraya uğramağa mecburum. Çünkü, bugün öğleden sonra onlarda çalışacaktım. Hiç değilse gidemeyeceğimi haber vereyim.»

Gündelikçi çıktıktan sonra, Doktor Hikmet için daha emin ve sakin bir intizar³ devresi başladı. Fakat, Doktor Hikmet, bir taraftan da nöbetin arttığını hissediyordu. Öyle ki, termometreye bakmaktan korkuyordu. Yalnız birkaç defa nabzını saymakla iktifa etti ve kendi kendine: «Doksan beş!» dedi ve zihninin açıklığı, şuurunun salımlığı⁴ bu nabızla, bu ateşle mütesaviyen⁵ artıyordu. Gene kendi kendine: «Bu biçim nöbetleri hiç sevmem;» diye söylendi. «Bu bir mide humması veya bir enflüenza⁶ nöbeti olsaydı, şimdiye kadar kendimi kaybetmem lâzım gelirdi. Had bir ciğer hastalığı olsa birtakım ağrılar hissedecektim ve hiç değilse her vakitkinden biraz daha fazla öksürecektim. Bu, başka bir şey; bu, beni uzun müddet uğraştıracak bir şey!» Ve bu şeyin adını açıkça kendi kendine bile söylemek istemiyordu.

3 Bekleme.

4 Sağlamlığı, esenliği.

5 Eşdeğerde, eşit olarak.

6 Bir hastalık.

Biraz sonra bu düşüncelerine gene Arlette kariştı. "Bir bulaşık hastalığım olduğunu o bilmemeli;" diyordu. «Bu çeşit hastalıklara dair halkın seviyesine göre yapılmış olan edebiyat bunları olduklarından yüz kat daha çok tehlikeli göstermiştir. Annem veremi elden ele geçer zannederdi. Mutlaka Arlette de bu kanaattedir. Bugün benim verem olduğumu öğrenince benden tiksinecektir ve kendisini dudaklarından öptüğüm için bana lânet edecektir."

Verem! Birdenbire, kelime, ağzından çıkıvermişti. Zira, verem olmaktan daha müthiş, daha korkunç bir endişe, Arlette'in lânet ve nefretine uğramak endişesi, onun aklını başından almıştı. Tam bu sırada da eve biri girdi. Biraz evvel, gündelikçi kadına, giderken sokak kapısını her ihtimale karşı yarı açık bırakmasını söylemişti. Zira, ikide bir kalkıp yatamayacak bir hale gelmişti. Oda kapısı vuruldu.

«Giriniz!»

Bu şair Lavalîère'in sesiydi. Arkasında bir kadın başı görünüyor. Eyvah, bu da Mme Lavalîère olacak. Hayır! Bu Arlette'dir.

«Aziz doktor; gündelikçi kadın bizi telâşa düşürdü. Ümit ederim ki...»

«Oooo... Bir şiddetli soğuk alınlığı olacak.»

«Her ne olursa olsun; bir hekim çağırmalı. Vakıa, sizin kendiniz hekimsiniz ama; zannederim, ne kendi göğsünüzü dinleyebilirsiniz, ne de kendi kendinize bir ilâç verebilirsiniz. Hattâ derler ki hekimler, kendi ailelerine bile bakamazlarmış. Bu civarda tanıdığımız bir hekim var: Fevkalâde bir ehliyet! Sonra, insan olarak bulunmaz bir şahsiyet. Yalnız hekim değil iyi kalpli bir filozoftur da. Kızım, bileceksin. Doktor Pienot'dan bahsetmek istiyorum.»

«Evet, baba; fakat sanıyorum ki o bir jinekologdur.»

«Yok, yok. Aynı zamanda mükemmel bir internistdir. Georges Courteline'i senelerden beri o tedavi ediyor. Meşhur müellif Courteline.»

«Ha, biliyorum. Şurada, bahçeli evde oturan acayip adam.»

«Her ne ise. Acayip veya değil. Courteline, bugün, Fransa'nın vücudiyle iftihar ettiği bir müelliftir. Eğer akademyaya girmemiş ise, o da, bencileyin çok müstakil mizaçlı olmasındandır. Ve sonra bizim gibi... onun gibi bir adama akademyadan olmak veya olmamak ne ilâve eder? Gazeteler

küçük hikâyelerini paylaşamıyor ve her eserinin tirajı yüz binleri buluyor.»

«Şu halde neden bu kötü mahallede o küçücük evde oturuyor?»

«Kızım; bir eski **bohème** için Montmartre'ı terketmek nedir, bilir misin? Montmartre bizim bütün gençliğimiz; neşatımız, 7 şanımız, şerefimizdir. İlk mısralarımızı burada yazdık. İlk defa burada sevdik... Burada:»

Genç kızla Doktor Hikmet, göz göze bakıştılar. Arlette utanmış gibi gülümseyerek başını önüne eğdi.

Doktor Hikmet, içinden: «Veremin bir alâmeti daha;» di-yordu. «Şu dakikada bu geveze adam burada olmasa Arlette'i yakalayıp öpmekten kendimi alamayacağım. Zihnim hep şeh-vanî tahyyüllerle dolu.»

Genç kız, Doktor Hikmet'in aklından geçen bu düşünce-leri anlamış gibi babasına dönüp dedi ki:

«Bir hekimden bahsettiniz. Sonra her şeyi unuttunuz. Ben sizi hemen Dr. Pienot'yu çağırmağa gideceksiniz sanmış-tım.»

«Gerçek, gerçek. Buradan pek uzakta değil. Gidip ça-ğırayım.»

Doktor Hikmet:

«Mersi, Mösyö Lavalîère;» dedi.

Bu, hemen gidiniz, rica ederim, mânasını ifade eden bir teşekkürdü.

«Gideyim, gideyim. Eğer evinde bulamazsam, bir tez-kere bırakırım. Avdetinde doğrudan doğruya buraya gelsin diye...»

Ve çıkarken dönüp sordu:

«Neydi bu evin numarası?»

Cevap veren Arlette oldu:

«63, baba, 63...»

Genç kızın, kendi evinin numarasına karşı bu dikkati, Doktor Hikmet'in kalbini ona karşı minnet ve saadetle dol-durmuştu. Sokak kapısının kapandığını işittikten sonra dedi ki:

«Size nasıl teşekkür edeceğimi bilmiyorum. Bana kar-şıl...»

«Oo... Bırakın, rica ederim, bu merasimi...: Aramızdan geçen o şeylerden sonra hâlâ bu sizli, bizli konuşmalar. Bu

nazik aile dostu ve talimli aile kızı muameleleri... **J'en ai assez, vous savez!**⁸

Böyle söyleyerek yatağa yaklaştı. Tam, Doktor Hikmet'in biraz evvel tahayyül ettiği gibi, elini, hastanın alınına ve şakaklarına koydu ve genç adam bu eli alıp dudaklarına götürürken o da eğildi.

«Hayır, hayır; sizi öpmek istemem. Bu kadar yaklaşmayınız. Belki bir bulaşık hastalığım vardır.»

Doktor Hikmet hem böyle diyor, hem de Arlette'in ellerini, yanan avuçları içinde sımsıkı tutuyordu. Bu ellerde henüz bahçeden koparılmış beyaz zambakların taze serinliği vardı.

Genç kız, ellerini çekerek:

«Siz hep fena şeyler düşünüyorsunuz;» dedi. «Fakat, ne yaparsanız yapınız. Eğer hastalığınız uzun müddet bir tedaviye muhtaçsa, size ben bakacağım. Sizin hastabakıcınız ben olacağım.»

Doktor Hikmet, gönülden: «Allah vere de, öyle olsa.» diye söylendi ve yüksek sesle:

«Siz bir meleksiniz, gökten inme bir meleksiniz;» dedi.

«Ooo... İstemem, hiç melek olmayı. Bilir misiniz; ben daima hoşuma giden şeyleri yapmasını severim. Bende nafiye bir iyilik, bir hayırseverlik keşfetmeye çalışmayınız. Ben, haddi zatında egoistin biriyim. Fakat birine karşı kalbimde bir sempati, bir meyil hissettim mi, dünyanın en fedakâr insanı olurum.»

Kız, söylüyordu ve sıtma ateşi yükseliyor, yükseliyordu. Doktor Hikmet, artık hakikati rüyadan ayıramayacak bir hale gelmişti. Böyle ne kadar zaman geçti? Kendisinin ağzından da Arlette'e cevap olarak ne sözler çıktı. Bilmiyordu. Bütün mânasıyla bu yeryüzünün kat kat üstünde bir acayip hayat muntıkasında idi. Öyle ki, burada ıstırapla zevk, hasretle vuslat birbirine karışmıştı ve insanların, gündelik yaşayışları için icat ettikleri manevî ölçülerin burada hiç bir hükmü yoktu. Bu, nerede ise, hudutları ebediyetle birleşecek olan bir âlemdi.

Lâkin, işte, Dr. Pienot gelip onu hakikate irca etti. Onu, kısa, fakat dikkatli bir muayeneden geçirdikten sonra, hemen sırt üstü hareketsiz yatmasını, hiç konuşmamasını ve penceresini daima açık bırakmasını söyledi.

⁸ Baktım artık, biliyor musunuz?

Arlette:

«Hattâ geceleri de mi?» diye sordu.

«Evet, matmazel, hattâ geceleri de ve hasta mümkün olduğu kadar yalnız kalmalıdır.»

Hekim bir müddet düşündükten sonra ilâve etti:

«Beni bir dakika hastamla başbaşa bırakır mısınız?»

Genç kızla babası dışarıya çıkınca hasta, hekime meydan vermeden:

«Biliyorum;» dedi. «Fakat, sizden çok rica ederim. Bunlara hastalığının adını söylemeyiniz. Sonra çok kimsesiz kalırım.»

Dr. Pienot eliyle onu temin ve teskin edici bir işaret yaptı:

«Fakat, bu yüksek ateş düşer düşmez;» dedi; «uzunca bir istirahat için güneşli, havası kuru bir yere gitmelisiniz. Sizin için burada iyileşmek imkânsızdır. M. Lavalière'in bana, yolda, sizin hakkınızda verdiği malûmata göre, ümit ediyorum ki, bunu yapabilecek bir vaziyettesiniz. Şimdilik, katî istirahat, çok yemek ve mümkün mertebe iyi hava. Size ilâç olarak bir miktar Kriogenin vereceğim ve icabederse göğsünüze kızgın şişle bir kaç *attouchement*⁹ yapacağım. *Au revoir, cher collègue!*¹⁰»

XXIV

Bir ay, bütün bir ay... Her sabah saat dokuza doğru Arlette'in sesiyle uyanıyordu ve ruhu, bütün gün için bu musikinin âhengiyle kuruluyor, akord ediliyordu. Genç kızın beyaz, uzun, ince parmaklı elleri başının etrafında, yüzünün üstünde bir aleve musallat olmuş iki pervane gibiydi ve ona gidasını veren, onun ağzına ilâcını uzatan, onun ateşini ölçen, onun yastıklarını düzelten bu ellerdi...

Doktor Hikmet, içinden: «Öldüğüm vakit,» diyordu, «benim gözkapaklarımı bu eller kapayacak! Ne kadar bahtiyarım! Bu yeryüzünde, benden bahtiyar bir insan daha var

⁹ Burada, dağlama.

¹⁰ Görüşmek üzere, sevgili meslekdaşım!

mi?" Bununla beraber, rakit¹ ve berrak ruhu bazan bulanıyordu. Arlette'in, kendi illeti mahremiyetine² bu kadar yakından karışmış olması ona bir uzvî tedirginlik, bir uzvî çekingenlik veriyordu. Vücudunun merhamet celbeden siskalığını, bakımsız derisini ve temizliğinden pek emin olmadığı iç çamaşırlarını genç kız, bu kadar yakından görsün istemiyordu. Lâkin, bu endişeler, Arlette'in gittikçe daha bariz bir alışkanlık ve istekle göstermekte olduğu şefkat ve samimiyet karşısında hemen dağılıveriyor, ve ona tam bir emniyetle kendini teslim ediyordu.

Arlette sabah vaktinin bütün ihtimamları³ bittikten sonra, yatağın ayak ucuna oturuyor ve Doktor Hikmet'e kitap okuyordu. Bunlar, ekseriyetle, birtakım edebiyat kitapları veya yeni çıkmış birtakım romanlardı. Lâkin, en sathî, en basit sayfalar genç kızın ağzında, harikûlâde birer şiir mahiyetini alıyor ve Doktor Hikmet, bütün dinlediği sözlerin arkasında birtakım ilâhî hakikatlar keşfeder gibi oluyordu. Hattâ bazan, evvelce okuduğu, eski bir kitabın içindeki cümleler bile onun sesinde ve onun şivesinde yeni yeni mânalar, yeni yeni kıymetler iktisap ediyordu.⁴ Genç adam, Arlette'den bazı günler, Verlaine'in, Baudelaire'in çok sevdiği ve kendi ezberine aldığı şiirlerinden okumasını rica ederdi. İşte, o vakit, semavî bir musikinin, ruhu yerinden alıp baş döndürücü yüksekliklere doğru sürükleyen kudretli, fakat, aynı zamanda bir sabah yelinden daha tatlı kasırgası esmeğe başlardı. Arlette'in, zaten, konuşurken, "gidiyorum", "geliyorum" derken bile âhendâr olan sıcak ve davudî sesi, babasının muhitinde öğrendiği bir inşad tarzıyla daha ziyade yumuşayarak, daha ziyade kadifelenerek hiç bir öpüşmenin, hiç bir okşamanın, hattâ hiç bir visalin⁵ varamayacağı bir şehvanî kudret mertebesine ererdi. Öyle ki, Doktor Hikmet, artık, kendinden geçip gözlerini kapardı.

Zaten hastalık onun kalbini daima ihtizazda⁶ bir kuru

¹ Durgun.

² Gizli hastalığına.

³ Özenli bakımları.

⁴ Kazanıyordu.

⁵ Kavuşmanın.

⁶ Titreyen.

yaprak haline sokmuştu ve bütün sınırları bir sazın telleri gibi en hafif bir temas altında bin türlü ah ü zar⁷ sesleriyle sızlanıyordu. Ne idi? Kimdi? Nerede idi? Oh, bütün hakikat-ten, bütün hakikatlerden ne kadar uzaktı. Arasıra, Arlette'in annesiyle, babası onu ziyarete gelmeselerdi; Doktor Hikmet, kend'ini bir esirî âlemde, Arlette denilen bir esirî mahlûkla hemvücut, bir hava mevcuesinden⁸ öbür hava mevcuesine geziyor sanacaktı. Bir de Dr. Pienot'nun hemen hemen gündelik viziteleri vardı. Fakat, bu adam, o kadar hafif ruhlu, o kadar cana yakındı ki, bu hissî muntıkada hiç bir kesifliği ve ağırlığı olmuyordu. Bilâkis, o, bu derunî âhengi tamamlayan bir nottu. Doktor Hikmet, ilk günler, onu alelâde bir mahalle hekimi zannederek eline bir kaç frank verip savmak istemiş-ti. Dr. Pienot, evvelâ, bir meslekdaştan para alamayacağını söyleyerek onu yerine oturttu. Sonra hastanın yüzüne öyle derin bir şefkatle baktı ki, Doktor Hikmet, adetâ, onun yüzünde babasının gözlerini görür gibi oldu. Ondan sonra, her gün biraz daha, Dr. Pienot'un insanî kıymetini anlayıp takdir etmeğe başladı.

Bu da, Profesör Foissard'ın neslinden kıranta bir adamdı. Fakat, bununla onun arasında ne müthiş bir mizaç, ahlâk ve terbiye farkı vardı! Dr. Foissard ne derece shobsa Dr. Pienot o derece sade ve tabîî idi. Dr. Foissard ne kadar kendi kendisiyle dolu, mağrur ve egoist ise, bu, o kadar mütevazî, alçakgönüllü ve altrüist⁹ idi. Ve bundan başka, Pienot'da evvel zaman "hakîm" lerini hatırlatan bir geniş ve derin irfan, bir bunu, başkalarına telkin kudreti vardı. En dolaşık, en çapraşık en yüksek hakikatleri, güya, dünyanın en basit, en açık ve en harcıâlem¹⁰ bilgileriymiş gibi bir sadedilâne¹¹ söyleyiş tarzı vardı. Hayatın hiç bir şeyine, ne de kendi ilmine zerre kadar ehemmiyet vermez ve onları ciddiye almaz görünüyordu. Fakat, bu reybilâğinde¹² Voltaire-vari takallüslerden ve işmizazlardan¹³ hiç bir eser yoktu. Bu, bilâkis, in-

7 Ağlama ve inleme.

8 Dalgasından.

9 Başkalarını düşünen kişi.

10 Sıradan, basmakalıp.

11 Safça, bönce.

12 Şüphecilğinde.

13 Kasılma ve yüz buruşturmalarından.

sana rahatlık veren, insanı imandan ziyade tatmin eden bir inanmamazlık, bir şek ve inkârı. Öyle bir şek ve inkâr tarzı ki, zekânın bir nevi zarafeti gibiydi. Dr. Pienot'nun bir büyük meziyeti daha, hiç **spirituel**, hiç nükteci olmamasıydı. Doktor Hikmet, Fransa'ya ayak bastığı gündenberi, bu, ilk rastgeldiği adamdı ki **esprit** yapamıyordu ve ukalalığa düşmeksizin daima ciddî kalmasını biliyordu.

Meslek ve sanatına gelince, hiç şüphesiz ki, Pienot, Doktor Hikmet'in hoca veya yüksek ihtisas sahibi olarak tanıdığı bir çok şöhretlerden daha üstündü. Bir defa, kendine mahsus teorileri olan ve insan bünyesin'in bazı aksamı ¹⁴ hakkında bir icat denilecek kadar orijinal fikirlere ve kanaatlere varmış bir âlimdi. Sonra da, pratikte adetâ mucize mahiyetinde diagnostikleri ¹⁵ ve tedavi usulleri vardı; ki işte, onlar sayesinde, Doktor Hikmet, bir aylık bir zaman içinde hemen hemen ayağa kalkacak bir hale geldi.

Şu halde... Doktor Hikmet, Pienot'nun yüzüne hürmet ve muhabbetle bakarken düşünüyordu; şu halde, bütün bu meziyetlerine rağmen bu adamın meçhul ve fukara bir mahalle hekimi vaziyetinde kalmasının sebebi ne idi? Bu sorunun cevabını, Doktor Hikmet, bu meçhul mahalle hekiminin mahviyetli ¹⁶ ve hemen hemen utangaç tavırlarında, saf çocuk bakışlarında ve kendinden bahsetmesini bilmeyişlerinde buluyordu.

Bir gün, Paris'in Foissard gibi büyük şöhretlerinden birine dair aralarında geçen bir konuşma esnasında Dr. Pienot boynunu bükerek demişti ki:

«Muvaffakiyet denilen şey, tayini güç bir sürü âmilere, ¹⁷ sebeplere ve hattâ tesadüflere bağlıdır. Hususiyle, içinde yaşadığımız şu muasır cemiyetin çapraşık mekanizmasında, her ehliyetin kendine yol bulup aydınlığa çıkması için yüz türlü müsbet ve muvafık şeraitin bir araya toplanması lâzımgelir, bir şans işi...»

Ve Doktor Hikmet, kendini tutamamış:

«Yalnız şans işi değil;» demişti. «Ben, muvaffakiyete ermenin muayyen yolları olduğuna kaniim. Fakat, bu yollar

¹⁴ Kısımları.

¹⁵ Teşhisleri.

¹⁶ Alçakgönüllü.

¹⁷ Etkenlere.

o kadar mülevvestir¹⁸ ki, temiz yürekli insanlar buradan geçmekten tiksiniirler.»

«Öyle demeyin; öyle demeyin. O vakit, insanlığın iftihar ettiği bütün şan ve şeref sahiplerini aksi kategoriye koymamız icabeder. Bu ise, ne hakikate, ne de adalete muvafıktır. Meselâ, işte Pasteur...»

«Bunun zıddına da birçok misaller bulunabilir. Fakat, yazık ki, kendileriyle beraber nice büyük hakikatleri de mezara götürenleri (isimlerini bilmediğimiz için) zikre imkân bulamıyoruz. Ve...»

Dr. Pienot, hastasının kızıştığını, heyecanlandığını görek sözünü kesti:

«Bu bahis'leri, sizinle ayağa kalktığınız zaman bol bol konuşuruz;» dedi, ve ağlayan bir çocuğun ağzını oyuncak emziğiyle kapatan bir dadı tavrıyla termometreyi Doktor Hikmet'in dudaklarına uzattı:

«Korkarım ki, ateşiniz birkaç çizgi yükselmiş olmasın;» dedi.

Lâkin, Doktor Hikmet, bu tarz konuşmalarladır ki, hayatla yeniden temasa geldiğini hissediyordu. Gerçi, hayatla bu yeniden temasa gelişler hoş ve tatlı bir şey değildi. Dünya ile alâkasını kestiği ve hiç bir cehid yapmaksızın¹⁹ yarım bir şuur içinde yaşadığı haftaların hasreti yüreğine çökmek üzere idi. O boş vakitler ki, hemen her anı yalnız Arlette ile doluydu. Nitekim, Dr. Pienot son vizitesini yaptığı gün, kendisine artık kalkabileceğini ve son derece ihtiyatla, intizamlı yaşamak şartıyla normal hayatına başlayabileceğini söylediği vakit, adetâ, tatil devresi sonuna gelen bir mektep çocuğunun melâlini duymuştu. Hele doktor:

«İlk fırsatta evvelce dediğim gibi Fransa'nın cenubunda bir yere gitmenizi rica ederim.» deyince bu melâli bir kasvet derecesini buldu. Dr. Pienot tekrar etti:

«Bu tebdilhava²⁰ meselesi çok ehemmiyetli! Size açıkça söyleyeyim ki, bunsuz iyileşmenizin imkânı yoktur. Zira, cavit ²¹ orada duruyor. Şimdilik faaliyet devri geçmiş olsa

¹⁸ Pis, kirli.

¹⁹ Çaba göstermeksizin.

²⁰ Hava değişimi.

²¹ Burada, hasta ciğerdeki oyuk ya da mikrobun tahrip ettiği yer anlamında.

bile ilk fırsatta yara gene işlemeğe başlayacaktır.»

Hekim, biraz düşündü. Sonra önüne bakarak, mütereddit bir tavırla şu sözleri söyledi:

«Hem de... hem de gideceğiniz yere yalnız gitmelisiniz. (Bir çccuk gülümsemesiyle) artık hasta bakıcıya ihtiyacınız yok...»

Bu, işin en kötü tarafı idi. Zira, Doktor Hikmet, sürgün içinde bu ikinci sürgüne, gönlünce, ancak Arlette'i de davet etmek şartıyla razı olmuştu. Başka türlü bir köyde iki ay, üç ay inzivaya çekilmenin nasıl kabil olabileceğini aklı kestiremiyordu.

«Lâkin, doktor, tek başıma sıkıntıdan çatlarım;» dedi.

«Okursunuz, okursunuz; dostum. İnsana kitaptan iyi arkadaş olur mu?»

Buna rağmen, gideceği gün yaklaşıncı, Doktor Hikmet, Arlette'e davetini yapmaktan kendini alamadı.

Genç kız, evvelâ şaşaladı:

«İsterdim; çok isterdim. Fakat...» dedi, «bir defa annemle konuşayım; olmaz mı?»

Ertesi gün, Doktor Hikmet'e, cevap vermek için bizzat Madame Lavalère geldi. Teşrifatlı ve adetâ mutantın²² bir tavrı vardı. Evvelâ şundan bundan birtakım bahisler açtı. Doktor Hikmet'in iyileşmiş olduğuna çok sevindiklerini, yakında tebdilhavaya gitmekle çok isabet edeceğini söyledi ve ona evvelce salık verdiği köy hakkında yeniden birtakım medh ü senâlarda²³ bulundu. Sonra birden asıl mevzua girdi:

«Arlette'i de birlikte götürmeyi düşünmüştünüz. Nezaketinize çok teşekkür ederiz. Kızım bu davete icabet²⁴ için can atıyor, böyle bir seyahata çıkmazdan evvel aranızdaki vaziyetin daha ziyade tavazzuh etmesi²⁵ münasip olmaz mıydı? Meselâ, bir ufak nişan merasimi yapabilirdik. Dönüşte de evlenirdiniz.»

Doktor Hikmet, kulaklarına inanamıyordu. Bu teklif o kadar beklenilmeyen, o kadar akıl ve hayale sığmaz bir şey idi ki, buna sevinmek mi, yoksa sıkılmak mı, lâzımgelceğini

²² Gösterişli.

²³ Övgülerde.

²⁴ Davete uymak için.

²⁵ Aydınlanması, açıklık kazanması.

bir türlü tayin edemedi. Kekeleyerek:

«Oh, madam;» dedi; «bana bahsettiğiniz bu proje; o kadar güzel, o kadar güzel ki, bir hakikat olabileceğine imkân veremem. Ve sonra... ve sonra, bilmem, Mlle Arlette, bu hususta ne düşünüyor?»

Mme. Lavalère bir pars gibi Doktor Hikmet'in gözlerinin içine bakıyordu:

«Kızım mı, ne diyecek. Onun da benim gibi düşündüğüne şüphem yoktur. Arlette sizi seviyor. Biz hepimiz ailece sizin hayranınızız. Hattâ Arlette ki, katı yürekli ve şefkatsiz bir çocuktur. Sizin her bahsiniz açılınca hakkınızda bir sürü iyi şeyler söylemekten kendini alamaz. Siz bunu kendi gözünüzle görmüş olacaksınız; hastalığınız esnasında benim bir anadan, Arlette'in bir hemşireden veya bir zevceden farkı yoktu ve bizim evde, ilk günden beri kendinizi kendi evinizde hissetmişsinizdir, bundan eminim.»

Doktor Hikmet, içinden: «Hiç de öyle değil!» dedi. Eğer şu dakikada herhangi bir karar vermek için en ufak bir enerjiye malik bulunsaydı, Arlette'le evlenmek saadetini bu evin, ruhunda uyandırdığı istikrah²⁶ yüzünden hemen reddedecekti. Hele Mme Lavalère'in şu son sözleri, şu kendisinden minnettarlık ve teşekkür talep eder bir eda ile yaptığı dostluk ve muhabbet nümayişleri,²⁷ Doktor Hikmeti Lavalèrelerden büsbütün uzaklaştırmış bulunuyordu.

Arlette'in annesi gittikten sonra, Doktor Hikmet, yalnız başına vaziyeti daha ziyade vuzuhla²⁸ görmeğe başladı. Birdenbire, gözlerinin üstünden bir perde kalkmış gibi oldu ve bu son ayın bütün harikulâde maceralarını birer birer tahlile başladı. Hattâ hâdiselerin garîp zincirlenmesi onu bir vakanın halkasından öbür vakanın halkasına doğru götürüyordu. Bu eve taşındığı günden beri gerek kızın, gerek anasının, onun işleriyle ne kadar canîa başla meşgul olduklarını hatırladı. Arlette'in, ona, kendisiyle izdivacın bir önceden tadını vermek istiyormuş gibi, onunla beraber evi nasıl yerleştirdiğini, perdeleri nasıl kendi eliyle pencerelere taktığını, her gün sabahtan akşama kadar bu yerleşme işinin en küçük teferruatına kadar ne ince alâkalar gösterdiğini düşün-

²⁶ İğrenme, tiksinti.

²⁷ Gösterileri.

²⁸ Açıklıkla.

dü. Bunların hepsi, Doktor Hikmete, şimdi bir plân daire-sinde, muayyen bir hedefe varmak için yapılmış hareketler şeklinde görünüyordu. Hele o karanlıkta el sıkış vakası ve bunu takip eden güceniklik oyunları o derece mantıkî bir silsile ile birbirine bağlanıyordu ki, buna, adetâ, evvelce yazılmış gayet mahirane bir senaryoya göre oynanan birkaç perde'lik bir oyun denilebilirdi.

Bunun birinci safhası oyuncunun acemiliği yüzünden iki defa fiyasko vermişti. Biri mutfaktaki sahne ki, burada, genç kızı cinsiyetinin samimiyeti aldatmıştı. İkinci fiyasko da baş-başa yemek yedikleri gecenin "cürmü meşhud" u²⁹ olmuştu ve bunda da, Arlette, üzerine aldığı vazifeyi gönlünün meye-lanlarına³⁰ feda etmişti. Yani genç kız, kendini bütün varlığıyla bir başka adama vermiş bulunduğu bu saralarda Doktor Hikmet'le muaşaka³¹ rolünü becerememişti.

Oyunun ikinci safhasında ise, gerçi Arlette'in hâlâ o adam'a düşüp kalkmakta devam ettiğini ispat mümkün değildi. Çünkü, Doktor Hikmet'in elinde Rochechouart caddesinde kendi gözleriyle tesbit ettiği kadar kuvvetli bir delil yoktu. Fakat, bunun aksini —yani genç kızın, bu sefer, Doktor Hikmet'e gerçekten, bütün kalbiyle bağlanmış olduğunu— isbat da mümkün değildi ve Arlette'in hemen yirmi dört saat zarfında aşkından vaz geçmesini düşünmek ise, bütün mantık ve psikoloji düsturlarına mugayirdi.³²

Genç adam, bu cehennemî muhakemeleri yaparken, bir taraftan da genç kızın, bir çok jestlerinin, tavırlarının, sözlerinin, bakışlarının —şimdi büsbütün başka birer mâna alarak — muhayyalesinde canlandığını görüyordu. Bunlar, haddi zatında öyle küçücük hâdiselerdi ki, Doktor Hikmet, vuku buldukları sırada hiç birine, hiç bir ehemmiyet vermemişti. Meselâ, Arlette'in, Rochechouart caddesi hâdisesinin ertesi günü, ona, babasının mektubunu getirirken: "Size evinizden bir mektup var ve **daha başka bir şey...**" deyişi, sonra, Doktor Hikmet, çeki masanın üstüne bırakırken, o penbe ve mustatıl³³ kâğıda bir nevi tecessüs³⁴ ve ağgözlülükle bakışı hatı-

²⁹ Suçüstü.

³⁰ Eğilimlerine.

³¹ Sevişme.

³² Aykırıydı.

³³ Dikdörtgen biçimindeki.

³⁴ Merak.

rına geldi. Bu hiç yoktan vaka genç kızın paraya ne kadar ehemmiyet verdiğinin, şimdi, Doktor Hikmet nazarında katî bir isbatını teşkil ediyordu.

Sonra, Arlette'in, gündelikçi kadınla mutfak ve saire masraflarında türlü türlü çingenelikler edişi; Doktor Hikmet'in parasını bir tesahübe³⁵ kalkışışları vardı ki, genç adam bunun en hakikî mânasını ancak Mme Lavalière'in "aranızdaki vaziyetin tavazzuhu münasip olmaz mı?" sözünden sonra anlamıştı.

Daha sonra... evet, evet; Arlette'in sözlerinin en mazmunlusu³⁶ buydu. Dr. Pienot, ona, bir gün: "İtalya'ya gidebilmeniz daha iyi olurdu." demişti. Ve o gün, Arlette, doktor gittikten sonra hemen ona şu sözleri söylemişti:

«Ailenize yazınız da size külliyetli bir para göndersinler. Onlar için birkaç frangın ne hükmü var, öyle değil mi? Madem ki, o kadar zengindirler.»

Ve Doktor Hikmet'in ailesi bahsi her açılışta "Kaç eviniz var? Annenizin çok mücevherleri var mı? Evinizde kaç hizmetçi çalışır? Size mukannen³⁷ olarak ne gönderirler?" ve saire, ve saire gibi sualler...

Doktor Hikmet: "Nasıl oldu da bunların mânasını ancak şimdi anlıyorum? Nasıl oldu da etrafımda örülen tuzağın hiç bir tel'nin vücuduma değdiğini hissetmedim?" diyordu. Lâkin şimdi ki, bu tuzağın bütün tellerinin bir ince ağ gibi onu her tarafından yakaladığını hissetmiştir; gene bir reaksiyona imkân bulamıyordu. Bu Arlette meselesinde bir alınyazısının değişmez, silinmez mutlakiyeti vardı.

Doktor Hikmet, günün birinde, Lavalièreelere hiç bir şey demeden Provans'da "R..." köyüne hareket etti.

XXV

"Aziz dostum; o anî ve anlaşılmaz müfarakatinizden¹ beni annemle ben, günlerce, derin ve ıstıraplı bir hayret içinde

³⁵ Sahiplenme, koruma.

³⁶ Anlamlısı.

³⁷ Belirli, değişmez.

¹ Ayrılışınızdan.

yaşadık. Bize, bir Allahâsımarladık, demeğe bile vakit bulmaksızın —veya lüzum hissetmeksizin— adetâ bir yangından kaçır gibi ertadan kayboluşunuza ne bir sebep, ne bir mâna bulamıyorduk. Nihayet, bize, cradaki adresinizi bildiren kısa ve imalı mektubunuz geldi. Bununla her şey tavazuh mu etti, diyelim? bilmem ki... Hayır, hayır; bu mektupla mesele büsbütün çapraşık bir hal almıştır. Ben, sizi, artık hiç anlamıyorum. Siz benim için ilk günden beri bir muamma idiniz ve daima öyle kaldınız. Sizi en çok keşfeder gibi olduğum zamanlar sizin en müphemleştiğiniz demlerdir.² Hiç değilse, o zaman, hakkınızda bir hüküm verebiliyordum. “Bu, anlaşılmaz bir adam!” diyordum. Bunu demekle her şey olup bitse, gam yemeyeceğim. Fakat sizinle benim aramdaki davâ asıl, ben, bu hükmü verdikten sonra en had safhasına giriyor. Yani siz benim kafama ve ruhuma asıl o vakit mu-sallat oluyorsunuz. Ah, ne olurdu! Sizin beni, her aklınıza estikçe, şöyle bir yana itip uzaklaşmak kudretini buluşunuz gibi, ben de sizi istediğim zaman içimden kovabilseydim.

“Şimdilik sizi cezalandırmak için mektubunuzda ima ettiğiniz şeylere hiç bir cevap vermeyeceğim. Hem benden kaçırıyorsunuz, hem bana bağlılığınızdan bahsediyorsunuz. Bu bağır, ne elâstik şeyler ki, dilediğiniz vakit, dilediğiniz kadar uzanıyor. Ve gene dilediğiniz zaman kısalıveriyor. Ben, bu kalb cambazlığını hiç sevmiyorum. **Moi, je suis tout à fait nature!**³ Sevince isterim ki, her şey aşk’a göre olsun, onun kanunlarının dışına çıkmasın. Hattâ bu kanunlar bizi bazan kendi mahvımıza, kendi helâkimize⁴ mahkûm etse bile gene ona boyun eğmekte sebat etmeliyiz. Fakat, siz, bundan korkuyorsunuz ve karşı gelemeyince kaçırıyorsunuz veyahut bir takım hilelerle onu atlatmağa çalışıyorsunuz. **Vous faites le lâche ou le tricheur.**⁵ Fakat, bilmiyorsunuz ki, kaçmakla aşktan yakayı sıyıramazsınız. Çünkü, onu, nereye gitseniz beraberrinizde götürürsünüz ve onunla **tricher**⁶ edilemez. Çünkü, gözü daima içindedir. Sizin ne yaptığınızı ve ne yapmak istediğinizi sizden daha iyi, o, bilir. Tevekkeli ‘**On ne badine**

² Anlaşılmaz olduğunuz anlardır.

³ Ben tümüyle doğallım!

⁴ Yok oluşumuza.

⁵ Ya alçakça ya da hilkârca davranıyorsunuz.

⁶ Hile yapmak.

pas avec l'amour'⁷ dememişler.

"Onun için, —size tavsiye ederim— aziz dostum; bütün bu manevraları bırakınız ve olduğunuz gibi o'unuz! Bunda hiç bir şey kaybetmezsiniz; bilâkis, **Comme je sais que vous êtes bon, aimant et tendre, vous payé de la même monnaie.**"⁸

Doktor Hikmet, Arlette'in kendisine yazdığı bu satırları birkaç defa okuduktan sonra, iri, enerjik bir erkek yazısıyla karalanmış kâğıdı önündeki masanın üstüne bıraktı ve uzun bir müddet derin derin düşündü: "Hep mantık, hakikat ve **bon sens**'la⁹ dolu bir mektup," dedi. «Fakat, his namına sıfır. Ve sonra, bu **'Je suis tout à fait nature'** bu **'On ne badine pas avec l'amour'**, **'Vous serez payé de la même monnaie'** tabirleriyle mektubun içinden, birdenbire fırlatıveren bayağı mahalle kızı 'haleti ruhiye' leri;¹⁰ yarım yamaçak bir terbiye görmüş bir Monmartralı matmazelin ukalalıkları... Hele, şu son cümle ki, bir pazarlığı andırıyor. 'Sen bana şunu verirsen, ben de sana bunu veririm...' mukavelesi! fakat ben bu uzatılan mukaveleyi imzalamayacağım."

Ve adetâ sinik¹¹ bir tebessümle gülümseyerek, elini, önünde duran beyaz şarap kadehine uzattı. Fransa'da hiç bir şey öğrenmediyse, bildiği birçok şeyleri unuttu ise Provansa'da yaşamğa başladığı günden beri tek bir şeyin tadına varmıştır: Şarabın! Şarap, eski grek şairlerin dediği gibi gerçekten ilâhî bir mayıdır ve medeniyet hiç şüphesiz ki bundan çıkmıştır. Medeniyet! Ama, hangisi? Doktor Hikmet, onu, artık, pek iyi bilemiyordu. Zira, historik ve sosyolojik etüdlerinde ilerledikçe "medeniyet" kelimesinin mutlakiyeti ve vahdeti¹² hakkındaki kanaatleri temellerinden sarsılmıştı. Ona göre, şimdi, tarihte bir rol oynamış ne kadar millet ve ne kadar tarihî devir varsa o kadar medeniyet tipi, medeniyet şekli vardı. Bunların hangisi, hangisinden daha üstün ve daha iyidir? Bunu tayin etmek de güçtü. Zira, Doktor Hikmet, "medeniyet" kelimesiyle "iyilik", "doğruluk", "güzellik" ve

7 Aşkla şaka olmaz.

8 Sizin iyi, şefkatli ve sevgi dolu olduğunuzu bildiğimden, size aynı şekilde davranacağım ben de.

9 Sağduyu.

10 Ruh durumu.

11 Fransızca cynic, bir felsefe okulunun adı, alaycı.

12 Birliği.

“terakki” kelimelerini artık müteradif addetmiyordu.¹³ Onca, “medeniyet” bir milletin, muayyen bir devirde, kendi mizacına, kendi ihtiyaçlarına ve üzerinde yaşadığı toprak parçasının zaruretlerine göre tertip ettiği bir yaşama tarzıdır, “Çin” de tahtadan köşkler, burada taştan binalar var. Bununla Çin medeniyetinin Fransız medeniyetine nazaran madûnluğunu¹⁴ mu isbat etmiş olacağız? Veyahut herhangi bir şark şehrinde sokak’lar daracık, garp şehirlerinde ise geniştir diye garbı mutlaka şarka mı tercih edeceğiz? İnşacı ve umrancı¹⁵ zihniyet sahasında, hiç şüphesiz ki, eski Romalılar, bugünün Romalıları olan İngilizlerden üstündü ve gene hiç şüphesiz ki, o zamanın bir Roma hemşehrîsi —insan tipi itibariyle— bugünkü Londra hemşehrîsinden daha ince, daha kültürlü ve daha mütekâmildi.¹⁶ Şu halde “terakki” nerede kaldı? İnsanlığın tarihini Evvel-Zaman, Orta-Zaman, Son-Zaman diye üç tekâmül kademesine ayıran tasnif usulünün ilmî kıymeti ne oldu?

Hele şu Avrupalıların, kendilerini dünyanın en mütekâmil, en âlâ bir insanlık örneği zannetmelerine, Doktor Hikmet, artık hiç dayanamıyordu. Bunlar, gene kendi zanlarına göre, Evvel-Zaman’ın iki büyük medeniyetinin, —yani grekolâtin medeniyetlerinin— yegâne mirasçısıydılar. Lâkin, yâ rabbim! Roma şehrini yıkan, Roma’da taş taş üstünde bırakmayan bu şimal barbarları değil midir? Daha yakın bir misal: Grek sanatının, Grek dehâsının en güzel eseri olan Partenon’u Venedikli korsanlar topa tutmadı mı?

Atina şehrinin berrak ve rakid¹⁷ ruhlu patronu Atenea, bir Parislinin dikenli ve ihtilâlcî zekâsına acaba kaç dakika tahammül edebilir? Şu şarap ve üzüm mıntıkası Provansa’da, şarapla üzüm tanrısı, Asyaî Diyonizos’a acaba hangi coşkun Bakanta’lar müvekkip¹⁸ kurmağa lâyıktır? Şu misafir olduğu Oberj’de¹⁹ hizmet eden tonbul, kızıl ve karnivor²⁰ mahlûk mu? Yoksa, sabahtan akşama kadar kapının arkasındaki

¹³ Eşanlamlı saymıyordu.

¹⁴ Aşağı olduğunu.

¹⁵ Yapıcı, uygarlık götürücü.

¹⁶ Olgundu.

¹⁷ Hareketsiz, durgun.

¹⁸ Alay, katile.

¹⁹ Han.

²⁰ Etobur.

demir çekmeceye her gün kazandığı paraları istif etmekten başka bir şey bilmiyen Oberjistin karısı mı?

Doktor Hikmet, ne bu hizmetçi derecesinde obur, ne de bu kadın kadar tamahkâr bir insana ömründe rast gelmedi. Öyle ki, artık birer ucube gibi tetkik etmekle eğleniyordu. İlk günler, kızın, kendine-hazırlanmış yemeklerden gizlice tatmağa kalkışları ve hancının karısının âdetâ boğazına sarmırcasına alacağını isteyişleri onu hayli sıkırmıştı. Fakat şimdî, birine tabağının içinde daima yiyecek bir şey bırakmakta, öbürüne hesapta yanılmış gibi fazla para kaptırmakta âdetâ vicdanî bir zevk duyuyordu.

Oberjistin kendisine gelince bu, mânasız bir tipti. Daha doğrusu herhangi bir köy hancısı gibiydi. Kendisinde bütün dünya köylüleri gibi hiç tabiat sevgisi yoktu. Fakat, birkaç bardak şarap yuvarladı mı kafasına bir acaip lirizm ârız oluyordu.²¹

Doktor Hikmet şarabını içerken gelir, daima yanına oturur ve ona da bir sürâhi ısmarlaması için gözlerinin içine bakardı. Doktor Hikmet'in nazarında, Oberjiste yaptığı bu ikramlar, tuhaflığına, garabetine doyum olmayan bir hareketti. Zira, bu içilen şaraplar hem onun kendi bağının mahsülü, hem de kendi mahzeninin malı idi ve olsa olsa, arada bir, Oberjistin bundan misafirine ikram etmesi lâzım gelirdi. Onun içindir ki, Doktor Hikmet, herif, şarapları yuvarladıkça doğrudan doğruya alkolün tesiriyle mi, yoksa, menfaat duygusunun bu katmerli itminanile²² mi neşeleniyor, pek anlayamıyordu. Her halde adamcağızın hoş bir sarhoşluğu vardı ve şarabın tadını çıkarmayı Doktor Hikmet ondan öğrendi. Hele, ikinci, üçüncü sürâhiden sonra Provans lehçesiyle söylediği yerli şarkılara hiç bir kelimesini anlayamadığı haldé bayılıyordu. Bir gün, ona, Mistral'den bahsetti. Fakat Provanslı hancı yeryüzünde Mistral diye bir adam olduğunu ilk defa işitiyordu.

Doktor Hikmet, bu akşam da, onun, bermutat, etrafında dolaştığını hissederek görmemezlikten geldi. Zira, zihni; muhtelif fikirler arasında yaptığı bu uzun cevelândan²³ sonra gene gelip Arlette'in üstünde durmuştu. Bu anlarında,

²¹ Geliyordu;

²² İnancıyla.

²³ Gezinti, dolaşma.

yanıbaşında kimse bulunsun istemezdi. Bâhusus ki, şu dakikada genç kızın mektubuna bir cevap yazmağı tasarlıyordu. Odasından kalem kâğıt getirtti ve rendesiz, kuru ağaç dallarından yapılmış masanın üzerine dirseklerini dayayarak, genç kıza, nasıl bir elkap²⁴ ile hitap etmek lâzım geleceğini düşündü. "Aziz Mademoiselle" i soğuk buldu. Yalnız Arlette demek istedi. Lâkin, bu da lüzumundan fazla lâübalı idi. Beyninin içinde birkaç parfiraz²⁵ araştırdı. Hiç birini beğenmedi. Nihayet, mektubuna elkapsız başlamağı hepsinden daha muvafık gördü.

"Mektubunuz çok sağlam bir mantıkla perçinlidir. Öyle ki, onu, bir münekkid gözüyle, üstüste birkaç defa okuduğum halde itiraz edecek hiç bir noktasını bulamıyorum. Beni büsbütün şaşırtmak için satırlarınızın arasına Montmartre nüktelerinden bazı kıvılcımlar serpmegi de unutmamışsınız. Fakat, ne yazık ki, ben şu dakikada zekânın bu inceliklerine hiç müsait olmayan sade ve dümdüz bir hayat dekoru içindeyim ve buraya birtakım felsefi münakaşalar yapmağa değil, tabiatın bağrında, tabiata göre, tabii bir hayat yaşamağa gelmiş bulunuyorum. Size, bu satırları bir asma çardağının altında yazıyorum. Bulduğum noktadan serin bir vadiye doğru yemyeşil bir yamaç uzanıyor. Biraz sonra, buradan, irili ufaklı çingirak sesleriyle, bir takım sürüler inecektir. Güneş karşıki tepelerin üstüne doğru alçalıyor. Ben de Verlaine gibi:

"*Mon Dieu, mon Dieu, la vie est là,*

Simple et tranquille..."²⁶ diyordum. Bu ânı, bu atmosferi, bu peyzajı ve nihayet bu "hâleti ruhiye" yi bir formüle sokmanın imkânı var mıdır? Bütün bunları nasıl tahlil edebiliriz? Bana öyle geliyor ki, bunları tahlile ve tarife kalkıştığımız dakikadan itibaren bu 'an' ın ve bu 'hâleti ruhiye' nin bütün s'hri bozulur. Ortada, yalnız bir kuru cümle kalır. İşte, 'aşk' da bunun gibi tarife ve tahlile sığmayan bir şeydir. İnsan sever, niçin ve nasıl sevdiğini bilmeyerek. Zaten insan bunu bilmeğe, kendi için apaydın görmeğe ve hele, sizin gibi aşkın felsefesini yapmağa başladığı anda artık sevmiyor demektir. Onun için seven adam daima mantıksızdır, daima

²⁴ Lakap, unvan.

²⁵ Başlık.

²⁶ Tanrım, Tanrım, hayat işte orda/Basit ve sakin...

muammalıdır. Geçen gün bir Fransız şairinin 'Les Amants singuliers' adlı bir kitabını okumuştum. Bence dünyanın bütün 'aşık' ları 'acaib' dir.

"Beni çok müphem telâkki ederek, benden bana dair izahat istiyorsunuz. Ben size gönül verdiğim günden beri ne olduğumu, ne yaptığımı biliyor muyum ki?... Ben, dışisinin yanbaşımda bütün gece, beyhude yere feryat eden bülbül gibiyim. Fakat, dişi kuş, erkek kuşa (sizin bana söylediğiniz gibi), nedir bu ağlayıp sızlamalar, nedir bu sebepsiz şikâyetler? İşte, ben buradayım, sen de buradasın. Maksadın neyse söyle de bu **complication**'dan kurtulalım; demiyor. Onu, o beyhude ve sebepsiz şikâyetlerine bırakıyor. Zira, o, sizden daha ziyade tabiata yakındır...

"Eğer siz benim aşkıma anlamıyorsanız, bu, onun garabetinden veyahut sizin ima ettiğiniz gibi çok gılgışlı bir şey olduğundan değil; ancak derinliğindendir. Öyle derin, öyle derin ki, bir türlü dibini göremiyorsunuz. Ve bu, ne karanlık şey! diyorsunuz. Bu kadar merakta iseniz, bırakınız kendinizi bu uçurumun içine... Ne mümkün! S'iz, ona doğru şöyle kenarından adam akıllı eğilmiyorsunuz bile. Bana, daima, karşıdan bir yabancı gibi bakmakla iktifa ediyorsunuz.²⁷

"Fakat, bütün bu halleriniz ve içindeki müthiş şüphe artık bana hiç dokunmuyor. Çünkü, ruhum, gönül âleminin öyle bir muntikasına vardı ki, orada, artık, bu 'erkek ve dişi kavgaları' nın, bu 'karı koca kıskançlıkları' nın mânası azaldıkça azalıyor. Ya'nız, sevgi, her şeye rağmen yalnız sevgi, mükâfatını beklemeyen fedakâr sevgi kalıyor. Hattâ 'sevilen' bile aradan çekiliyor. Yalnız seven kalıyor....."

Doktor Hikmet, bu mektubuna üç gün sonra şu cevabı aldı.

"Aziz dostum; bu yaptığınız iş bir 'Nouvelle Héloïse'; bir yeni 'Nouvelle Héloïse' dir! Zannediyorum ki, Provansa'nın üzüm çardakları altında J.-J. Rousseau'nun bu kitabını okumaktasınız. Tam o rüstaî peyzaja göre bir kitap! epeyce tesiri altında kaldığınız görülüyor. Ben, onu 17 yaşımda iken okumuş ve çok ağlamıştım. Fakat, şimdi, müsaade ediniz de güleyim. Zira, o vakitten beri hayata dair çok şeyler öğrenmiş bulunuyorum. Hassastan Déspreux'nün —pardon:— Rousseau'nun, bir sinik martavalcı olduğunu biliyorum ve ge-

²⁷ Yetiniyorsunuz.

* «Acaib âşıklar».

ne biliyorum ki, o bir **mystique** değil, bir **mystificateur**'dür. ²⁸ Hem de, aziz dostum; artık bu semavî hislere inanılacak bir sırada yaşamıyoruz. Yoksa, niyetiniz, asrın hakikatlerini inkâr edip Abellard gibi bir manastıra çekilmek midir? Eğer öyle ise, bana şimdiden haber verin ki, saçlarımı kestireyim; Héloise gibi arkanızdan yetişebilmek için...

"Gerçi manastırlarda sevişenlerin ne suretle hareket ettiklerini bilmiyorum. Fakat, bu 'târiki dünya' ların ²⁹ bizden uslu hareket edeceklerini aklımdan geçiremiyorum. Sizinle, bir ay, hemen geceli gündüzlü, bütün bir ay, bir odanın içinde başbaşa kaldım. Her gün saatlerce yatağınızın ucunda oturuyordum. Fakat, bir kerecik olsun, benim bir yüzüm, bir vücudum olduğunu hatırlamadınız. Ben de etten ve kemikten bir mah'ûk olduğumu unuttum. Yalnız **şefkatli bir ruh** keşildim. Siz, iyileşip ayağa kalktıktan sonra bu zavallı **ruha** da aldırmadınız. Onu da çiğneyip gittiniz.

'İmdi, size ne lâzımdır? Benden ne istiyorsunuz? Size ne verebilirim? Hâlâ bilmiyorum; hâlâ bilmiyorum... Rica ederim, artık bu kadar şaka elverir. Zira, bundan fazlasına artık sinirlerim müsaade etmiyor. Beni istiyor musunuz? İstemiyor musunuz? Evet, veya, hayır! Bu hafta zarfında katî, açık ve edebiyatsız bir cevabınızı bekliyorum. Aksi takdirde lütfen beni aşkınızdan azad ediniz!"

Doktor Hikmet, iki gün sonra bir telgrafa benzleyen şu mektubu aldı:

"Beni affediniz. Son mektubumda size karşı çok 'méchante' ³⁰ idim. Bütün o satırları bir sinirli kızın buhranlarına veriniz ve birlikte o kadar tatlı günler geçirdiğimiz küçük evin eşğinde sizi hasretle bekleyen küçük Arlette'inizi bildiğiniz gibi sevmekte devam ediniz. Ben nasıl olsa ve daima sizinim."

Bunun üzerine Doktor Hikmet, hemen Paris'e avdet etti.

XXVI

Doktor Hikmet, geleceğini telgrafla bildirmediği için,

²⁸ Mistikleştiren.

²⁹ Dünyadan elini eteğini çekmiş, evlenmeyen papaz.

³⁰ Kötü, sert.

Lavalièrelerin evinde, birdenbire çıkıp görünüşü, hepsi için —frenklerin dediği gibi— hoş bir **surprise** oldu.

Mme Lavalière, gözünün ucuyla Arlette'i yoklayarak:

«Ne kadar iyileşmişsiniz! Renginiz ne kadar yerine gelmiş!» diyordu.

Arlette, şimdiden, bir nişanlı kız gibi masûm ve utangaç tavırlar alıyor; uzun kirpiklerinin altından sarı elâ gözlerinin yalnız gizli parıltıları görünüyordu.

«Siz gideli ne kadar oldu? Durun bakayım.»

«İki ay...»

«İki ayda bu derece istifade! Gördünüz mü? Ben size harikülâde bir yer tavsiye ettim. Doğrusunu söyleyin bakayım. Arasına beni hatırladınız mı?»

«Oh, Madam; daima... Doğrusu, bana etmediğiniz iyilik kalmadı.»

Nihayet, Mme Lavalière'in istediğini yapmıştı. Yani, gerek hastalığında kendisine baktıkları, gerek tebdili havaya gideceği yeri tayin ettikleri için onlara minnettarlığını söylemişti. Hattâ, bunu maddî bir nişane ile isbat için bu yılın "crue" sünden onlara bir kasa da şarap getirmişti.

Mme Lavalière mükâlemenin beylik kısmını, birçok te-kerrürlerle artık tükettikten sonra:

«A,» dedi. «Sizi tekrar görmek sevincinden az kalsın unutuyordum. Bugün size bir mektup geldi. Arlette, git bak! Babanın masası üstünde olacak.»

Genç kız, mektubu getirip Doktor Hikmet'e uzattı. Provans'a gittiği günden beri evden hiç bir haber alamamıştı. Son iki haftayı büyük bir merak içinde geçirmişti. Onun içindir ki, kâğıdı açarken fena bir havadis okuyacağım endişesiyle elleri titriyordu:

«İki gözüm evlâdım; şu son haftalar zarfında size mektup yazamadığımızdan dolayı hayli üzüldük. Bir sürü can sıkıcı meseleler yüzünden elimiz iki satır yazmağa değmedi. Daha doğrusu, yazacağımız satırlar arasında size de bu üzücü işlerden istemeyerek bir serireşte¹ veririz diye çekindik ve meselenin halline değin sükûtu matluba² daha muvafık bulduk. Ne çare ki, bir neticeî haseneye vusul³ kabil olmadı.

¹ Doğrusu ser-rişte, ipucu.

² İstenene.

³ İyi bir neticeye ulaşmak.

Sizi de daha ziyade bekletmeğe gönlümüz rıza vermedi. Mevzuubahis mesele şudur ki: Bundan üç sene mukaddem, ⁴ Emir-gân'daki yalımızı beyibilvefa ⁵ etmek suretiyle sarraf Todoraki'den aldığımız beş yüz liralık borcun vâdesi çoktan gelip geçmiş bulunduğundan ve neması, ⁶ faizi mürekkep hesabıyla üstüste yığılmış olduğundan son zamanlarda herif bizi taz-yike başladı. Böyle bir hasis davâ yüzünden mahkemelere düşmektense, mukrizle ⁷ muslihane ⁸ bir surette anlaşmayı münasip gördük ve bu yolda bir hayli teşebbüslerde bulunduk. Lâkin merkurum ⁹ Todoraki, 'yalı zaten benimdir, sizinle ne esas üzerinden anlaşacağım' deyu hiç bir teklifimizi kabul eylemedi. Maksadımız şu idi ki, beşyüz lira daha almak suretiyle yalıyı Todoraki'ye ferağ edelim. Çünkü, iki bin altın yalının yalnız inşasına sarfedilmişti ve arsası, arkasındaki büyük koruluğu ile beraber bu hesabın haricindedir. Merkurum sarrafın red cevabı üzerine işin turuku kanuniye ¹⁰ ile hallinden başka çare kalmadığını düşündük. Mahkemeye baş vuruldu. Sizin İzmir'de bulunduğunuz zamandan başlayıp bugüne kadar devam eden dâva neticesinde mahkeme üstelik bizi borçlu çıkarmasın mı? Beht ¹¹ ve hayret içinde kaldık.

"Şimdi valideniz, parça parça satılıp bedeli ceste ceste ¹² sizin ihtiyacınıza tahsis edilir fikriyle bir kenarda sakladığı mücevheratını namus belâsı bu işin içinden sıyrılmak kaygu-sıyla toptan satmak mecburiyetindedir. Aksi takdirde maa-zallah sarrafı merkurum bizi hapis ile de tehdit edebilir ve yahut icra gelip oturduğumuz evin eşyasını haczeder. Böyle bir rezaletin önünü ancak sizin üzerinizden fedakârlık yapmak suretiyle alabiliyoruz. Bu hususta ne kadar dilhun ¹³ olduğumuzu tasavvur edemezsiniz. İki gözüm evlâdım; zinhar bunun için gönlünüzden bir şey geçmesin. Bizim yegâne medarı

⁴ Önce.

⁵ İpotek.

⁶ Faiz.

⁷ Ödünç verenle.

⁸ Arabuluculukla.

⁹ Adı geçen, bayağı kimse anlamına da gelir.

¹⁰ Kanun yoluyla.

¹¹ Şaşkınlık.

¹² Parça parça.

¹³ Gönlü yaralı.

saadetimiz¹⁴ sizsiniz ve sizin refahınızdan başka bir düşünce-
 cemiz yoktur. Fakat, ne yapalım ki, tedbire takdir uymuyor.
 Gerçi, uzun zaman, sizi, diyari gurbette bu üzüntü'lerle ra-
 hatsız etmekten tevakki ettik.¹⁵ Ama, bugün değilse, yarın
 nihayet, sizi de hakikati halden haberdar kılmak bir emri za-
 ruri¹⁶ halini almıştı. Size yapmakta olduğumuz yardımı, bun-
 dan böyle haddi asgariye¹⁷ indirmek mecburiyetinde kalaca-
 ğımızı söylerken bunun esbabı mucibesini¹⁸ de izah lâzım
 gelmez mi? Malûmunuzdur ki, benim iyi kötü bir mazuli-
 yet maaşım¹⁹ var. Hamdolsun ev kirası da vermiyoruz. Alâ-
 küllühal²⁰ geçinip gidiyoruz. Bu maaşın üçte birini size ayı-
 rırsam pek büyük bir sıkıntıya düşmüş olmam. Nihayet, gö-
 renektir diye muhafaza etmekte olduğumuz birçok fuzulî ih-
 tiyaçlarımızı hazf²¹ ile iki lokma bir hırka diyip yaşamak da
 pek âlâ mümkündür.

“Tekrar ediyorum, bu vaziyetten dolayı hiç üzölmeyiniz.
 Huz mâ sefa da mâ keder.²² İnşallah bugünler de geçer. Her
 şeyin başı sağlıktır evlâdım...”

Doktor Hikmet'in benzi kül gibi olmuştu. Mme. Lavalière:
 «Ne var? Fena bir haber mi? Pederiniz veya valdeniz
 mi hasta?» diye sordu.

Genç adam:

«Hayır; hiç bir şey değil...» dedi.

Fakat bunu söylerken bariz bir surette sesi titriyordu.
 Kendine bir temkin vermek için gülümsemeye çalışarak ilâ-
 ve etti:

«Oooo... Bazı, küçük aile dertleri...»

Mme. Lavalière'e bu kısa izah, genç adamın hâinden
 daha fena göründü ve öbür tarafına Arlette de dikkat etmiş-
 ti ki, bu sefer, zarf “kıymeti mukaddereli”²³ değildir ve mek-

¹⁴ Mutluluğumuzun tek dayanağı, nedeni.

¹⁵ Sakındık, çekindik.

¹⁶ Bir zorunluluk.

¹⁷ En aza.

¹⁸ Gereğesini.

¹⁹ İşten çıkarılınca, azledilince bağlanan maaş.

²⁰ Şöyle böyle.

²¹ Ortadan kaldırma, giderme.

²² Sefayı al, kederi bırak.

²³ Değerli mektup olduğunu gösteren işaret; sözlük anlamı, tak-
 dir edilen değer.

tubun arasından bir çek çıkmamıştır.

Doktor Hikmet, genç kızla annesinden —bereket ki ihtiyar şair evde değildi? oldukça ağır ve durgun bir hava içinde ayrıldı ve mahzun mahzun evinin yolunu tuttu. Evi?... Lâkin, iki aydan beri evinin kirasını da verememişti. Cebinde kala kala elli frangı kalmıştı. Kendi kendine: "Oh olsun bana! Fakat zavallı babacığım..." dedi. Gözleri yaşardı: Zavallı ihtiyarcıklar; onların en büyük felâketi benim gibi haylaz ve serseri bir evlâda malik olmuş bulunmaktır. Evet, bir haylaz ve bir serseri!... Şimdiye kadar, kendi keyfimden, kendi fantaziyelerimden, kendi zevk ve heveslerimden başka neye tabi oldum? Buraya kaçışımın sebebi nedir? Sanki, İzmirde beni tazyik mi ediyorlardı? Bütün mânasiyle bir sürgün şartları içinde mi yaşıyordum? Haydi canım! Hep lâf! Paris'i görmek hevesi; gezmek, eğlenmek arzusu; birtakım maceralara atılmak iştiaqları...²⁴ Buna da, bir fikrî cilâ vermeğe çalışıyorum. Fakat, işte, tutmuyor. Bu kadar ıstırap, sıkıntı hangi maksat, hangi yüksek emel yoluna? Hiç! Pariste yaşamak ve orada bir Fransız kızına tutulmak için... ve bu yüzden bir aile batıyor. Bir hanüman²⁵ sönüyor!"

Doktor Hikmet, evinin kapısından girerken adetâ yüksek sesle: "Egoistliğimin derecesine bakın ki," dedi, «babamın ne kadar sıkıntı içinde bulunduğunu bildiğim halde, ne İzmirde, ilk defa 150 lirasını alırken, ne de burada kırkar, ellişer, otuzar liralارını çekerken hiç bir saniye bu paralar da nereden geliyor? Bunları nasıl bulup bana yollıyabiliyorlar? demedim. Halbuki, yalının rehinde olduğunu pekâlâ işitmiştim. Babamın iki bin kuruş tekaüt maaşından başka bir geliri kalmadığını, ben Tıbbiyeden çıkıncaya kadar bütün dükkânlarının, Mahmutpaşa hanındaki yarı hissen'in satılmış olduğunu biliyordum. Şu halde nasıl oldu da bu yüz elli liraları, bu kırkları, bu ellişeri, vicdanım hiç bir saniye rahatsız olmaksızın veyahut hiç değilde asıl birecessüs saikasıyla²⁶ nereden geldiklerini bir defa sormaksızın ferihi fahur²⁷ yedim. Hatta bu paraları daha idareli bir tarzda sarfedebilirdim. Onu bile düşünmedim. Şimdi de, zavallı babacığım, her şeyini be-

²⁴ Özlemleri.

²⁵ Ocak.

²⁶ Merak güdüsüyle.

²⁷ Övünçle, sevinçle.

nim için, evet benim için, satıp savdıktan sonra bana maaşını paylaşmamı teklif ediyor. Yani lokmasının yarısını koparıp bana uzatıyor. Hayır, hayır... Bunu olsun kabul etmeyeceğim. Açlıktan gebereceğim; fakat bu lokmanın yarısını...

Babasına, bu kararını ifade eder bir mektup yazmağa koyuldu. Fakat, mektubun daha yarısına gelmeden enerjisi yumuşayıverdi. "Gebermek, peki! Fakat, bu, bir çarei hal mi? Benim ölümümle işler büsbütün karanlık bir haile²⁸ safhasına girecek. Onlar da benim arkamdan dayanamayıp öleceklerdir... İşte, bir egoistçe düşünce daha! Yaşayayım, öleyim! Daima ben, daima ben... Benim hayatım, benim ölümüm. Sanki bunlar, dünyada her şeyin başlangıcı ve her şeyin sonu imiş gibi... Burada mevzuubahis olan mesele neydi? Anamın, babamın son günlerine, mümkün olduğu kadar rahat ve huzur temini değil mi? Bu, ancak benim çalışmam; yani benim yaşamamla kabildir. O halde yaşamalıyım ve çalışmalıyım!"

Bu sefer, tekrar Ragıp Bey'e baş vurmaya düşünmedi. Şimdi, onun bir başka dostu daha vardır: Dr. Pienot. Zaten Provans'dan avdetinde bir kere kendisini gidip görmeyi vâdetmişti. Eski kâğıtlarını karıştırdı ve Pienot'nun reçetelerini buldu. Adres bunların üstünde yazılıydı. "Onu, hemen şimdi gidip görmeliyim., dedi. Bu sinir gerginliği geçerse bir şey yapamayacağını, yeniden derin bir uyusukluğa düşeceğini biliyordu, çapkasını alıp sokağa fırladı.

Dr. Pinenot'yu bulmak onun için çok güç bir şey olmadı. Reçetenin üstünde okuduğu yeri âdeta eliyle koymuş gibi buldu ve doktor, onu samîmî bir neşe ile karşıladı:

«Gördünüz mü bir kere, gördünüz mü bir kere, istirahatın mucizevî tesirini... Bu hastalık için istirahetten iyi bir tedavi yok. Bir de...»

Doktor Hikmet:

«Fakat;» dedi. «Maatteessüf bundan sonra pek istirahat edemeyeceğim. Çünkü çalışmağa mecburum,» ve kırk yıllık bir dostuyla konuşuyormuş gibi bütün ailevî sıkıntılarını ve nihayet, son aldığı mektubu anlattı.

Dr. Pienot'nun çehresi birdenbire bozuldu. Fakat, bu bozuluş, bir iki saat evvel, Mme. Lavalère'in yüzünde gördüğü değişikliğe benzemiyordu. Önünde mustarip ve endişeli bir

adamin siması vardı. Pienot, bir müddet, uzun, ince parmaklariyle küçük çene sakalını sıvazladıktan sonra:

«Her şeyden evvel, sizi bir defa muayene edeyim;» dedi.

Ve Doktor Hikmet'i soyup, göğsünü, arkasını uzun uzun, inceden inceye dinledi:

«Balgam çıkarıyor musunuz?» diye sordu.

«Ara sıra...»

«Bir defa balgamı da analize etmeliyiz.»

Düşündü, düşündü ve birden çehresine bir zoraki beşaset²⁹ vermeğe çalışarak ilâve etti:

«Ancak cndan sonra sizinle bir maişet ve hayat projesi yapabiliriz. Kendinize bu gibi şeyler için fazla heyecan vermeyiniz. Bu dünyada hiç bir şey, **tragique'e**³⁰ alınmağa değmez. Şimdilik pederinizin size göndermek vadinde bulunduğu o cüzi parayı kabul ediniz. Bu, bize, hiç olmazsa bir müddet herhangi bir iyi fırsatı bekleyebilmek imkânını verir. Siz, daha gençsiniz ve istikbal, önünüzde türlü türlü ihtimallerle serilip duruyor. Ben, bu yıl altmışıma girdim. Asıl felâket bu! Önü hiç alınamayacak, tehlikesi gittikçe artacak bir felâket! Hem de, benim gibi bir adam için. Ne çocuğum, ne çocuğum var. Bu koca şehrin içinde ben de sizin gibi yapıyayım. Bir bakıma göre, gene sizin gibi bir yabancıyım. (Doktor Pienot hazin hazin gülümsedi). Bu sözüme hayret mi ettiniz? Size bir Yahudi olduğumu söylersem, belki, gene her şeyi ifade etmiş olmayacağım. Zira, kendi kendinize diyeceksiniz ki: 'Yahudi, budî³¹ veya müslüman olmakla, insan bir millete mensup olmak hakkını kaybetmez ya! Bu mantığın dilidir. Fakat, hakikat, başka şey söylüyor. Kendimi bildiğim bileli, ta ilk mektepten beri, bu Yahudi sıfatını, derimin üstünde bir cehennem damgası gibi hissetmişimdir. Bununla beraber, —garip değil midir ki— ben Yahudiliğin ne demek olduğunu bilmiyorum. Babam da bilmezdi. Pienot halıs bir Fransız adıdır ve biz, kendimizi ailece, daima, her şeyden evvel Fransız addetmişizdir. Ana dilim, kim bilir kaç kuşaktan beri Fransızcadır. Beynime ve ruhuma karışmış bir başka kültürün en hafif bir izini bile hissetmiyorum. Buna rağmen, bu Yahudilik yüzünden hayatta çekmediğim mihnet kalma-

²⁹ Gülümseme.

³⁰ Trajike.

³¹ Budizm dininden olan.

mıştır. Bunun yüzünden bana her türlü muvaffakiyet kapıları kapanmıştır ve mensup olduğum ilim âlemindeki bütün gayretlerim, emeklerim hep boşa gitmiştir. Bugün, karşınızda gördüğünüz bu insan yıkıntısı, işte, böyle bir sosyal facianın kurbanıdır.

“Demem ki, bizim içimizden de en yüksek servet veya şöhret mertebelerine yükselenler yoktur. Fakat, bilmiyorum, bunlar, nasıl kolayını bulmuşlar; nasıl kolayını buluyorlar? Ben, kendimi tamamiyle ilme vermek istediğim için hiç bir hıze, hiç bir fırkaya, hiç bir teşkilâta dahil olmadım. Hattâ Farmasonluğa bile girmedim. Belki, suçum budur.»

Biraz susup, Doktor Hikmet’in yüzüne baktıktan sonra:

«Sakin, siz Farmason olmayasınız;» dedi (ve kendine mahsus o çocuk tebessümüyle gülümseyerek) zira, Mösyö Lavalîere sizin ‘Jeune Turc’lerden olduğunuzu bana söylemişti. İşittiğime göre Jeune Turc’ler umumiyetle Farmasonmuşlar.»

«Hayır, değilim.»

«Yazık, öyle ise. Zira, size bir iş bulmak hususunda böyle bir etiketin bize çok yardımı olabilirdi.»

Dr. Pienot’nun bu safderun³² halleri, bu sadeliği, bu açık yürekliliği, Doktor Hikmet’in yüreğine izahı gayri kabil³³ bir tatlılık, bir sükûnet veriyordu. Gerçi, bu adam, ona, hiç bir şey vâdetmemiş, hiç bir ümit vermemişti. Fakat, bundan daha büyük bir şey yapmıştı; onun ıstırabını anlamış; endişelerini paylaşmış, ona her felâketten daha müthiş olan yalnızlığını unutturmuştu.

XXVII

Paris’e dönüşünün hemen ikinci günü idi. Doktor Hikmet, kendisini ziyarete gelen Arlette’e içinin derdini dökmeğe hazırlanırken, birdenbire, sokak kapısının, telâşlı telâşlı çaldığını duydu. Kapıyı açtı. Gelen ev sahibiydi.

Doktor Hikmet’in ev sahibi bir kasaptır. Onun için, tavır ve hareketlerinde nezaketten eser aramamalıdır. Fakat, heri-

³² Temiz yürekli, safça.

³³ Açıklanması olanaksız.

fin bu kapı çalış tarzı yalnız nezaketsizce değil, aynı zamanda insanın yüreğini hoplatan, insana korku veren bir şeydi. Bu tesir yüzündendir ki; Doktor Hikmet, kaba ziyaretçinin selâmına ancak mukabele etti ve ona bir "buyurun" demeyi bile unuttu. Fakat, onun böyle bir teklife ihtiyacı yoktu. Eşik-te duran Doktor Hikmet'i, adetâ göğüslercesine içeri girdi ve elinin tersiyle kapının kanadını çarparak kapadıktan sonra:

«Mösyö;» dedi; «ziyaretimin esbabını¹ izaha, sanırım ki, hiç hacet yok. Bu evin kirası iki aydan beri ödenmemiştir. Tahkikatıma göre iki aydan beri burada değilmisiniz. Fakat, bu hesabı temizlemek için mutlaka burada bulunmanız icap etmezdi. Rue des Abesses'deki dostlarınız vasıtasıyla bana hakkımı gönderebilirdiniz. Zaten şaşıyorum, bu Lavalièrler şimdîye kadar, bu işten sizi niçin haberdar etmediler?

Doktor Hikmet, şaşaladı, utandı. Hele, Arlette'in böyle bir sahneye şahit olmasını hiç istemiyordu. Herife:

«Buyurunuz, şu odaya... orada görüşelim;» dedi.

Gösterdiği oda kendi yatak odasıydı. Ev sahibi, hem odaya dâlıyor, hem de:

«Görüşülecek bir şey yok. Mesele açık. Paramı veriniz. Aksi takdirde...»

Doktor Hikmet, kapıyı kapayarak:

«Aksi takdirde?...» diye sordu.

«Orası benim bileceğim şey...»

Alacaklı hem böyle söylüyor; hem de odanın içinde kendine ait olmayan eşyayı tetkik ediyordu. Doktor Hikmet, güçlülükle işitilebilen bir sesle, adetâ yalvarır gibi:

«Bana, birkaç gün daha müsaade etmez misiniz? Memleketimden para bekliyordum;» dedi.

«Birkaç gün! Bu çok müphem bir şey. Bir mi, iki mi, üç mü? Rica ederim, vazih² olalım. Adamakıllı bir mühlet tayin edin.»

«Meselâ bir hafta...»

Herif, bıyık altından kurnaz kurnaz gülüyordu:

«Görüyorum ki, epeyce de eşya almışsınız. Bir de salonla, mutfağa bakabilir miyim?»

«Mutfaka, evet! Lâkin, salonda misafir var.»

1 Sebeplerini.

2 Açık.

Ev sahibi, mutfağı bir alıcı gözüyle tetkik edip de vestibüle çıkınca, sokak kapısına doğru gideceğine, gene, arka arka, salona doğru yürüdü ve dirseğinin ucuyla, yarı açık kalmış kapıyı iterek döndü; içeriye baktı. İçeride kimseler yoktu. O vakit kasap, ablak yüzünün bütün giletiyle³ Doktor Hikmet'e dönerek:

«Mösyö; siz bana yalan söylediniz;» dedi.

Zavallı Doktor Hikmet'in nutku tutulmuştu:

«Sizi temin ederim ki, sizi temin ederim ki...» diyordu ve arkasını getiremiyordu.

Kasap, sesini daha ziyade yükselterek:

«Sizden bütün emniyetim münselip⁴ oldu. Bunun üzerine artık ne bir haftanıza, ne iki haftanıza inanırım. Her türlü rezaletin önüne geçmek isterseniz, lütfen, hemen şimdi evimi tahliye ediniz ve anahtarı bana veriniz!» diye bağırırdı.

Doktor Hikmet, o kadar sersemlemişti ki, hiç bir itirazda bulunmadan şapkasını aldı, ve anahtarı herife uzattı. O, bu işin, bu kadar kolaylıkla halledileceğini tahmin etmiyordu. Kiracısının bu uysal halini görünce biraz merhamete gelirdi gibi oldu:

«Şöyle darılmadan bana bir 'au revoir!' deyiniz. Parayı tedarik edip borcunuzu ödediğiniz takdirde ev, gene sizindir;» dedi. «Yoksa, maatteessüf, zatî eşyanızdan gayri içeride ne bulursam zapdetmeğe mecburum. Haydi şimdi uğurlar olsun!»

Doktor Hikmet, başını çevirip arkasına bakmadı bile. Muhakkak olarak biliyordu ki, bu borcunu ödemek onun için artık imkânsız bir şeydir. Babasından gelecek para tutsa tutsa yüz elli, yüz altmış frank tutacaktı. Halbuki, bu evin iki aylık kirası da aşağı yukarı bu kadar bir paraydı. Bu ev...

Bu ev... her şeye rağmen, gene birtakım tatlı hâtıralarla doluydu. Gerçi, bütün mânasiyle bir saadet devresinden bahsedemezdi. Lâkin, saadet denilen şeyin ne gibi küçük küçük teferruattan tereküp ettiğini⁵ ve gene bir saadetin bir rüyadan ne kadar farksız olduğunu burada anlamıştı. Bir rüya veya bir hakikat!... Ne olursa olsun; mademki, bahtiyar bir insanın duyabileceği bütün heyecanları burada duymuştu; mademki, burada, sevmişti ve burada seviliyor gibi olmuştu.

³ Kabalığıyla.

⁴ Kalmamak.

⁵ Oluşturunu.

Buradan ayrılırken yüreğinden çok tabii olarak bir parçalanış hissedecekti. Hattâ Arlette'in bu birdenbire ortadan kayboluşu, bu —bir isim bulamıyordu;— bu kancıkça, kahbecce sıvışıp gidişi bile, ondaki bu sevdalı gönül melâline⁶ bir sekte vermiyordu. Ömründe ilk defa olarak uğradığı bir hakaretin, zilletini, hicabını,⁷ ayıbını da henüz duyamayacak kadar romanesk bir hüznün içindeydi. Sacré Coeur kilisesinin taraçalarında bir aşağı beş yukarı dolaşırken düşünüyordu ki, artık bir daha Arlette'i görmeyecektir. Artık bir daha onun tatlı sesini işitmeyecektir. Onu, küçük salonun bir koltuğuna gömülmüş, ayak ayak üstüne atmış ve beyaz elleri dizlerinin etrafında kilitlenmiş bir vaziyette bıraktığı saniye demek ki, bir "son an" ın bütün dramatik mehabetini⁸ taşıyormuş! Ne tuhaf şey! Sevdiklerimizi, sevgilimizi son defa olarak gördüğümüz dakika ve onların bu dakika esnasındaki pozları, son pozları...

Doktor Hikmet, gözlerini Paris'in üzerinde gezdiriyor. Fakat, hiç bir şey göremiyordu.

Hiç bir şey... Bütün bir boşluk, önünde bütün bir boşluk ve bu boşluğun ortasında, elleri dizlerinin üstünde kilitlenmiş, derin bir koltuğa gömülü bir kızın, dalgalanan, dağılan; sonra gene, ezaya konulmuş bir fotoğraf camındaki gölgeler gibi şekillenşen, bellileşen hayali...

Ne garip ki, ona karşı, kalbinde, ne kine, ne de hattâ küskünlüğe benzer bir his uyanmıyordu. Bir kin, bir küskünlük şöyle dursun, hattâ ona için için acıyordu. Ona, kaybolmuş bir küçük kız veya —belki de— ölmüş bir arkadaş gibi acıyordu. Nerede ise, bu hissin, yalnız bu hissin tesiri altında, ağlayacaktı. Lâkin, o, ağlamak hakkına artık malik değildi. O, sokak ortasında bir adamdı. Sokak ortasında mı? Gerçek; o kadar sokak ortasında idi ki, bu gece nerede yatacak; onu bile bilmiyordu. Ama, bunun, pek o kadar ehemmiyeti yok. Asıl mühim olan şu ki, küçücük Arlette, kaybolmuştur.

Niçin? Rezaletten korktu da ondan mı kaçtı? Belki de, kendisinin bu sahneye şahit olmasını istemedi. Doktor Hik-

⁶ Üzüntüsüne.

⁷ Alçalışını, utancını.

⁸ Korkunçluğunu.

met'in hubbunefsini⁹ bu şahitlikten vikaye etmek¹⁰ için ortadan çekiliverdi; kendi önünde, mahcup ve rezil bir vaziyette kalmamış diye uzaklaşıp gitti. Belki, yarın, belki, biraz sonra onu aramağa gelecekti. Şu halde, Doktor Hikmet, kendisine bir yer aramak için uzaklara gitmemeli; bu civardaki otellerin birinde bir oda bulmalı... Durduğu noktadan on beş yirmi adım ötede bir otel. İşte, başını sola çevirince yandan görüyor. Bu, sarı boyalı, daracık pencereli bir binadır. Dışardan oldukça kasvetli bir görünüşü var. Fakat, mevkii ve nezareti itibariyle —hiç şüphesiz ki— kendi evinden daha iyidir. Hele, şehre bakan cephesinden bir oda verirlerse, pek o kadar gam yemeyecek.

«Şehre bakan cepheden bir oda istiyorum.»

«Mösyö yalnız mıdır?»

«Evet!»

Bir hizmetkâr ismiyle çağrıldı:

«Joseph; bu efendiye 16 numaralı odayı gösteriver.»

16 numaralı oda üçüncü katta, yani en üst kattadır. Burası, L'sette veya Mimette veya Germaine ile buluştukları oda gibi bir şeydir. Hattâ tavanı biraz daha basıkça, ev eşyası daha derme çatma ve temizliği daha şüpheli bir oda...

«Bavulunuz, filân yok mu?»

«Şimdilik hayır... Yarın getirecekler.»

«Odanın kirası günde iki franktır, Mösyö!»

Doktor Hikmet, üstü yeşil çuha örtülü dört köşe bir küçük masanın başına oturdu. Dirseklerini dayadı. Başını elleri içine aldı. Odaya alıcı göziyle bakmaktan korkuyordu: «Ne acayip talih, şu benim talihim;» diyordu, «bu oteli dışından her zaman görürdüm ve her görüşümde, bana garip bir irkilme, bir soğuk râşe âriz olurdu.¹¹ Kim derdi ki, günün birinde gelip burada oturacağım! Burada kimlerle beraber ikamet edeceğim? Otel arkadaşlarım ne gibi insanlardır? Herhalde bunlar, kalpazan, hırsız, serseri guruhundan birtakım kimseler olacaktır. Evet, muhakkak! Başka türlü olamaz. Zaten şu oda bir hapisane hücresinin **antichambre**'i¹² gibidir. Penceresinden insan, yalnız açık havanın, geniş gökyüzünün

9 (hubb-ı nefis) nefisini sevmesini, kendisine olan sevgisini.

10 Korumak, esirgemek.

11 Titreme gelirdi.

12 Giriş, bekleme odası.

hasretini duyuyor. Dr. Pienot, beni burada görse akli başından gider. Bununla beraber, yarın, ona bu yeni adresimi bildirmeliyim. Hem de belki eşyalarımı, o kasap zebanisinin elinden kurtarmak için bir çare düşünür. Yok, yok; en iyisi ben, bu işi gene Albert'e yaptırmalıyım! Albert! Sahi, nasıl oldu da bütün bu meseleler arasında o hiç hatırıma gelmedi? Bu çocuk kendisinden hiç sıkılmayacağım yegâne insandır. Ona her şeyi söyleyebilirim. Ona her derdimi açabilirim. Gerçi annesi ve kız kardeşiyle sıkı fıkı görüşmeğe başladığım günden beri hemen hiç semtime uğramıyor ama, ne zarar! Albert! Bu dâva için misli bulunmaz bir avukat! İcap ederse, gider ev sahibiyle boğaz boğaza gelir ve bu münasebetle bütün mülk sahip'lerinden hıncını almış olur.»

Doktor Hikmet, Montmartre'da olsun, Quartier'de olsun, Albert'in devam ettiği yerleri biliyordu. Bununla beraber, o akşam, onu birçok aradıktan sonra, nihayet gece yarısına doğru, tesadüfen bir kahvenin kapısından çıkarken buldu:

«Bonsoir, Albert! Bu akşam sizi, aramadığım yer kalmadı. Sizinle, gayet mühim bir meseleye dair görüşmek istiyorum.»

Genç adam, sinik bir tebessümle gülümsedi:

«Biliyorum, biliyorum;» dedi. «*On veut vous coller Arlette!*¹³»

«Of; rica ederim. Albert! Bırakın biraz; şu sabit fikirleri... Hayat, sizin bildiğinizden çok daha çeşitlidir! Vakalar vakaları takip ediyor ve hiç biri öbürüne benzemiyor. Siz ise, mütemadiyen yerinizde sayıyorsunuz.»

Delikanlı, hemen bir münakaşaya hazır; döğüşken horoz gibi gerilerek boynunu uzattı. Fakat Doktor Hikmet, söze başlamasına meydan vermedi. Zira, Albert bir defa paradokslar âlemine girdi mi ve bhusus bir münakaşa tonuyla söze başladı mı, artık ona herhangi bir şeyden bahsetmeğe imkân kalmadı.

«Bilmiyorsunuz, başıma gelenleri... Ev sahibi beni so-kağa attı;» dedi.

Albert, «Niçin? Nasıl?» diye sormadı bile. Gözlerini bir müddet Doktor Hikmet'in gözlerine dikip, ağzını buruşturduktan sonra dedi ki:

— Siz, tanıdıklarım arasında ev sahipleri tarafından so-

¹³ Size Arlette'i yamamak istiyorlar.

kağa atılanların birincisi değilsiniz. Burada, bu, o kadar alışılmış bir şeydir ki, bahse bile değmez. Bir hafta evvel ahırda oturan artisti sokağa attılar. Bugün de sizi atıyorlar. (Biliyorsunuz, değil mi? Şu, hani bir gün, size ahırda ikamet eden bir heykeltraştan bahsetmiştim?) İşte, o, bir gece ahırına dönünce kapıyı bir asma kilitle kapalı bulmasın mı? Sizin başınızdan geçen hâdise bu kadar feci olmasa gerek... Ümit ediyordum ki, siz göre göre, bile bile kovulduunuz. Yani ev sahibiniz geldi, size, güzelce kapıyı gösterdi; öyle değil mi? Halbuki, gece yarısına doğru, belki daha geç, yorgun argın bir halde, kafanız derin bir uyku başlangıcıyla ağırlaşmış, yatağınız gözlerinizde tüterek evinizin önüne geliyorsunuz, bir de bakıyorsunuz ki, girmenin imkânı yok. Böyle bir vaziyet karşısında insana gülmek mi düşer, ağlamak mı bilmiyorum. Fakat, —kendi ağzından dinlediğime göre— bizim heykeltraş ne yapmış bi'ir misiniz? Ver kuvveti paziya kapıya yüklenmiş ve çatır çutur kırarak içeriye girmiş!

“Dinleyin; en güzeli bundan sonra başlıyor. Bizim tip, hem pehlivan gibi kuvvetli, hem tilki gibi kurnaz, hem de o kadar hünerli, meraretlidir ki; sabahleyin erkenden kalkmış, söktüğü kapı kadadını tekrar yerine koymuş ve güzelce, kendi kendini, içeriden kilitlemiş. Fakat, bu yıkıp yapma ameliyesinin çıkardığı gürültüyü işiten komşular dururlar mı? Hemen, gitmişler; ev sahibine haber vermişler. O da, soluğu komiserlikte almış. Üç gün sonra, **kanun**, bütün debdebe ve tantanasiyle geldi; kiracıyı, bir at leşi gibi yerlerde sürükleyerek dışarıya attı. Fakat, öbürü son demine kadar kendisini öyle bir müdafaa etti ki, bütün mahalle ayaklandı. Siz işitmediniz mi? O civarda herkes bu arbededen haberdardır. —Ha; gerçek; siz o zaman Pariste değildiniz.—”

Albert, hikâyesinin bu noktasına gelince biraz durdu. Sonra tekrar söze başladı:

“— Her şeyde bir hayır vardır; derler. Bizim artist de, şimdi, hem kendisine bir iş buldu; hem de ahırından daha münasip, daha konforlu bir yerde yatıp kalkıyor. İster misiniz, onu gidip bir lâhza görelim? Buradan pek uzakta da değildir.”

Albert, bütün genç entellektüeller gibi snobdur. Montmartre'nin bohemâ âleminde, günün adamı olan heykeltraşla muarefesinden, ¹⁴ mutlaka, başkalarını da haberdar etmek is-

¹⁴ Arkadaşlığından.

tiyordu.

Yolda giderken, nihayet, Doktor Hikmet'in meselesine bir parça temas etmek lütfunda bulundu;

— Sizin ev sahibi, şu meşhur kasap Tricot değil mi? dedi.

— Evet!

— O, mülk sahiplerinin en azıdır. Her manasiyle bu küçük burjuva cumhuriyetine lâayık bir vatandaş! Bütün ce-haletine rağmen, kanunun, mülkiyet ve tasarruf haklarına taallûk eden ahkâmını¹⁵ o kadar iyi öğrenmiş ve bunlardan azamî istifade yollarını o kadar iyi bilir ki... (Albert, kendi kendine söylenir gibi) Mülkiyet ve tasarruf hakları... diye tekrar etti. Zaten bütün **hukuk**'umuz da bundan ibaret değil mi? Lejislâtör¹⁶ sizi düşünmüş mü? Beni düşünmüş mü? Hi-kâyesini anlattığım yersiz yurtsuz artisti düşünmüş mü? Ne gezer. Bizim gibilerin lehine kanunda tek bir satır yoktur. Bununla beraber, biz, 'ekseriyet' iz. 'Kahir ekseriyet' iz.¹⁷ On-lar ise 'ekalliyeti kalite' dirler.¹⁸

Doktor Hikmet, gülerek:

«İyi ya;» dedi. «Lejislâtör, zaafı, kuvvete karşı korumak istemiş!»

«Şu halde rejimin temsili mahiyeti nerede kalıyor?»

Albert, üç dört ay evvel, "hukuk" da doktorasını yapmış-tır. Fakat, şimdiden, bu öğrendiği ilmin neye yarayacağını bilmiyordu ve onu, böyle hırpalamaktan, veya karikatürünü yapmaktan haz alıyordu.

Dar ve basık cephesi orta-zaman bezgileriyle oymalı meyhanemsi bir yerin önünde durdular. **Fer forgé**'den¹⁹ bir kola asılı morlu yeşilli bir fenerin donuk, denizaltı aydınlığı, gene orta-zamanımsı bir kapının eşliğini birtakım renkli göl-gelerle kaplamıştı. Albert, güya Doktor Hikmet'in yolunu kesmek istiyormuş gibi, birdenbire, önüne dikilerek ve iki elleriyle kollarından yakalıyarak:

«Biliyor musunuz?» diye sordu, boğuk bir sesle, «biliyor musunuz, yalnız Paris'te, entellektüel işsizlerin sayısı kaç

¹⁵ İlişkin hükümlerini.

¹⁶ Yasa koyucu.

¹⁷ Üstün, ezici çoğunluğuz.

¹⁸ Azlığın azlığıdırılar.

¹⁹ Dövme demir.

boyluyor? Altmış bin, tam almış bin...»

Sonra dönüp, küçük gece meyhanesini gösterdi:

«İşte, burası!...» Ve Doktor Hikmet'i gene kolundan tutup birkaç adım geriye çekti; başıyla, fenerin üst tarafında bir küçücük pencereyi işaret etti:

«Bizim kahraman da şimdi, burada ikamet ediyor,» dedi.

Bu, nihayet iki metre boyunda bir yarım kattı.

Albert:

«Bu lokalin sahibi, kendine göre artistik zevkleri olan bir adamdır. Heykeltraşa, dükkânı için birtakım bezgiler yaptırıyor. Kapının üstündeki bu **basrelief**'ler,²⁰ bu kabartmalar ve sonra bu fener onun işidir. Şimdi, içeride göreceksiniz; ona, alçıdan birtakım çıplak kadın heykelticikleri de yaptırmıştır. Bir gerçek artist için, böyle bir meyhaneci zevkine göre çalışmağa mecbur olmak epeyce hazindir. Fakat, bununla, hiç değilse, yiyeceğini ve yatacağı yeri temin ediyor.

XXVIII

Bugünlerden sonra, Doktor Hikmet'in hayatı büsbütün başka bir istikamet aldı. Kara talih selinin akıntısına karşı kürek çekmekten, artık kolları yorulmuştu. Onun için kürekleri bırakıverdi. Sel, onu alıp istediği yere götürüyordu. Bugün bulursa yiyordu; yarın aç yatıyordu. Bazı, bütün bir yirmi dört saati, bir bardak sütlü kahve ve bir "croissant" la geçirdiği oluyordu ve oteldeki odasına, ancak, yatmadan yatmaya gidiyor, gündüzleri o kahve serin bu kahve benim doluşuyordu. Yazık ki, mevsim, artık, umumî bahçelerde ve meydanlıklarda kanape üzerinde oturup dinlenmeğe müsait değildi. Zira, ciğerlerinin, o kapalı yerlerde, türlü türlü tü-tün dumanlarıyla, her gün biraz daha yıpranıp harap olduğunu hissetmekte ve temiz, açık havanın hasretini çekmekteydi. Onun içindir ki, bazı, yağmursuz gecelerde oteline girmezden evvel, "Cacrè Coeur., ün taraçalarındaki kanapelerden birine çöküp pardesüsünün içine büzülerek birkaç çeyrek saat taze hava teneffüs ettiği oluyordu. Hem, Doktor Hik-

²⁰ Kabartma.

met, böylelikle, o delik gibi, o hapishane hücresi gibi odasına mümkün olduğu kadar geç tıklamak tesellisini bulmaktadır.

Ona, bazı geceler, Albert, tâ otelinin kapısına kadar refakat ederdi. Bazan, yanyana sokak kanapelerinin üstünde oturdıkları olurdu. Albert, Dr. Hikmet için, şimdi Arlette'den bir parçadır. Bundan dolayı, huzuru, ona, tatlı gelmektedir. Gerçi, çok defa, onun bitmez tükenmez monoloğlarından usanç hissediyor, yoruluyordu. Fakat, ara sıra yakaladığı bir tavır, bir bakış, bir gülüşü, yüzünün bir çizgisi —ki, Arlette'i hatırlatıyordu;— hürmetine bu yorgunluğa, bu azaba can ve gönülden tahammül gösteriyordu. Bundan başka, Doktor Hikmet, bütün mevcudiyetiyle, **"Bohème intellectuelle"** e düşeli artık bu çeşit fikir humması sayıklamalarına alışmıştı ve aşağı yukarı, bu muhitin, cemiyete karşı bütün kinlerini, gayızlarını paylaşmağa başlamıştı. Çok defa yaya olarak, kalkıp tâ Montparnasse'a kadar gidiyor ve Rus ihtilâlcilerin, bir afyonkeler toplantısına benzeyen meclislerinde, artık hiç bir şey düşünemeyecek derecede sersemlyinceye kadar kalıyordu. Böylelikle, arada bir, oteline sabaha karşı döndüğü oluyordu. Bir defasında, hava, o kadar çok yağmurlu ve soğuktu ki, İgor İgorref'le metresi, ona, kendi yataklarını paylaşmak teklifinde bulundular. Fakat, o, odanın tek koltuğu içinde, nihilist kızla dostunun ne kadar eşyası varsa, kendi üstüne yığarak büzülmeyi tercih etti.

Böyle uykusuz ve rahatsız geçirdiği gecelerin sabahı çok öksürüyordu. O zaman, bohème arkadaşları onunla:

«İşte, küçük burjuva, gene soğuk aldı;» diye alay ediyorlardı.

Hele, o daima pislikten çekinen, fena kokulardan tiksinen titiz ev çocuğu halleri, etrafında, âdetâ, umumî bir isyan uyandırıyor. Doktor Hikmet, eski hayatından bu son kalan kusurları da üzer'nden atıp, tam mânasıyle yeni muhitinin şartlarına uymak istiyordu. Lâkin, bu —hemen hemen fitrî²— temizlik duygusu ondan bir türlü silinip gidemedi ve İgor İgorreef'in, iyi tabaklanmamış sahtiyan³ gibi kokan vücudıyla kendi vücudunun bir yatakta yanyana uzanmasına bir türlü tahammül gösteremedi.

1 Kızgınlıklarını.

2 Yaradılışından gelen.

3 Deri.

İgor İgoref, ona:

«Benden iğreniyorsun, küçük burjuva,» diyordu. «Fakat, proletarya ihtilâli patladıktan sonra, kürenin etrafındaki atmosfer, bir müddet, uzun bir müddet, benim gibi kokacak!.

Ve Doktor Hikmet'in, kendi metresinin ellerinden daha beyaz, daha nazik, daha bakımlı ellerine bakarak ona, içten acıyordu.

Bir gün, Morotof ona dedi ki:

«Hey, arkadaş! Sizin memleketi paylaşıyorlar. Yakında bizim Çar'la İngiltere Kralı arasında bir mülâkat olacak ve bu mülâkatta Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesi görüşülecek. Gördünüz mü? Sizin Sultanın 'rekabetler arasında muvazene, politikası beş para etmiyor. Emperyalistler kendi aralarında anlaşmasını da biliyor. Şimdi, anlıyorum ki, size mukadder olan şey, bir umumî inhilâldir. Tâ ki, günün birinde, Türk milleti şuurunu bulup asıl tehlikenin nereden geldiğini anlaya...

Doktor Hikmet, memlekete dair buna benzer kötü haberleri alınca, gidip Jeune Turc'lerle dertleşmekten kendini menedemezdi. Fakat, her defasında da yanlarından derin bir hayal kırınlığıyla ayrılırdı. Bu sefer de öyle oldu. Genç adam, Morotof'un verdiği haberden onlara bahsedince içlerinden biri gülümseyerek dedi ki:

«Ya Almanyayı ne yapıyorlar?»

Doktor Hikmet, gördü ki, Jeune Turc'ler bu noktada da Abdülhamid'le bir düşünüyorlar. Yani Sultanın şahsı dostu, Kayzer Vilhelm'in böyle bir anlaşmaya mani olacağını zannediyorlar. Belki, mani olacaktır. Fakat, ne pahasına? İşte, Jeune Turc'ler bunu hissetmiyorlardı bile. O zaman, mutlaka bir vatandaşla konuşmak ihtiyacı onu Ragıp Beyin yanına atıyordu. Paris'te herkes kolay bulunuyordu; lâkin, Ragıp Beyi bulmak güçtü. Yalnız, Doktor Hikmet, insiyakî bir isabetle onu keşfetmesini bilirdi. Bu keşiflerin her defasında, Ragıp Bey, güya aranan kendisi değilmiş de Doktor Hikmetmiş gibi, iki kolunu havaya kaldırıp:

«Be birader, seni gören de ne olur!» diye haykırırdı.

Hele, Doktor Hikmet'in Montmartre'a göçünden ve Provans'daki iki aylık ayrılığından sonra, artık, Ragıp Beyin ağzında bu sitemli cümle bir dil pelesengi gibi bir şey olmuştu. Meselâ iki üç günlük bir fasıla ile tekrar buluşmalar gene Doktor Hikmet'i karşılayan sözler bu «be birader, seni gören

de ne olur!" nakaratıydı. Bu basmakalıp dostluk nümayişi son zamanlarda onu, epeyce, rencide etmeğe başlamıştı. Hususiyle, Ragıp Bey, Paris'i çok iyi tanıyan adam, malûmatını artık kendisine satmamağa başladığı günden beri, onun nazardaki kıymet ve ehemmiyetinin gittikçe azaldığını da sezmekteydi. Bununla beraber, gene haftada bir iki defa onu arayıp bulmadan edemiyordu.

«Ragıp Bey, haberiniz var mı? Siyasî ahval çok fena gidiyor. Bizi paylaşıp paylaşacaklarmış.»

«Haniya, o günler, monşer! Bir paylaşsalar da biz de kurtulsak, dünya da...»

Bu söz üzerine, Doktor Hikmet, artık Ragıp Beyi de arayıp bulmaktan vazgeçti ve ateşinin yeniden yükselmeye başladığı bir gün, onu, otelinde ziyarete gelen Dr. Pienot:

«Burada vatandaşlarınızdan hiç bir dostunuz, bir tanıdığınız yok mu? diye sorduğu vakit, o, sadece:

«Hayır!» cevabını verdi.

İhtiyar hekim yüzünü ekşitti:

«Sizinle sefarethaneniz de hiç meşgul olmaz mı?»

«Olur. Fakat, yalnız bizi takip etmek ve aleyhimizde saraya curnal yazmak için...»

«Anlıyorum, anlıyorum. Fakat, ne olsanız gene Türk tabiiyetindesiniz. Ne bileyim; meselâ, —şimdi öyle bir lüzum görmüyorum ama!— meselâ, vaziyetiniz biraz daha ağırlaşacak olursa, sizi bir hastahaneye yatırabilmek için, resmî bir teşebbüs veyahut bütün Jeune Turc'ler tarafından bir kolektif müracaat çok işimize yarayabilirdi. Ben, maatteessüf, bu hususta her türlü hareket imkânından mahrumum. Devletin bu gibi müesseselerinde gerçi bazı tanıdığım meslektaşlar var. Fakat, hini hacette,⁴ bunlara sözümü geçirebilmem için, —dediğim gibi— resmî veya gayri resmî bir yardımın bana çok faydası olabilir.»

Doktor Hikmet, ilk defa olarak ölüm korkusunun râsesini tâ yüreğinin içinde hissetti ve yorganının altında bir hafif baygınlık geçirdi. Ölmek! Ve bu sefil odada, bu sefil yatağın içinde?

«Ooc; rica ederim. Bu sözlerimden birtakım fena mânalar çıkarmağa çalışmayın! Maksadım, sizi, hiç değilse bu dar ve basık tavanlı odadan kurtarmaktır. Burada; iyileşme-

⁴ Gerektiğinde.

nizin biraz uzunca sürmesinden korkmuştum. Sonra, görüyorum ki, otele **service** namına bir şey yok. Size kim bakacak? Yemeğinizi kim verecek?

Hekim, hastanın geçirdiği baygınlığı hissetmişti. Kalkıp gitmek üzere iken oturdu. Onu, herhangi bir başka bahisle oyalamak istiyordu:

«Gördünüz mü bir kere garp medeniyetini?» dedi. «Parasız ve kimsesiz bir hastaya insanca tedavi imkânını bile vermiyor. Bununla beraber, kendini, hayrın, şefkatin, insanîyetin, içtimâî muavenet⁵ fikirlerinin kaynağı sanıyor. Her tarafta, klinikler, sanatoryomlar, hastahaneler, dispanserler... bunlar arasında zenginlere mahsus olanlar var; fukaralar için açılmışlar var. Fakat ben, kaç defa, hastalarımın biri için bunlardan istifadeye kalkıştımsa, daima hepsinin kapısını suratıma karşı sımsıkı kapanmış buldum. Her müracaatımda, ya hiç boş yatak yoktur, birkaç zaman beklemek lâzımdır veya bahsedilen hastalığın tedavi yeri orası değildir; başka bir kapıya vurmak icap eder. Yahut da, bazı defa, hastayı çok gecikmiş bulurlar. ‘Bunu bizim başımıza ne diye getiriyorsunuz? Görmüyor musunuz ki, yapacak bir şey kalmamıştır’ derler.

“Şu halde, kendi kendime sorarım: ‘Her birinin kapısında İncil edebiyatından alınmış kelimelerle birtakım merhamet ve şefkat levhaları yazılı bu mutantan şifa mabetlerinden istifade edenler kimlerdir? Bu şehri dolduran sayısız betbahtların yüzde kaçındır? Ve ruhum ağır bir hüzn ile yüklü uzaklaşır giderim.

“Gerçi, bir cemiyette, sağlam ve müreffeh insan sayısına nisbeten hasta ve sefil insan sayısı aklın alamayacağı kadar daha çoktur ve elde mevcut olan resmî ve gayri resmî hayır müesseseleri bir türlü bunların imdadına yetişemiyor. Fakat, bu, bence bugünkü medeniyeti temize çıkarır bir izah, bir tefisir olmaktan ziyade, aksine, onun kifayetsizliğini,⁶ gericiliğini, iptidailiğini isbat eden bir vesikadır. Lâkin, yirminci asır insanları, bu hakikatı kabul etmiyor ve kendilerini **terakki** ve **tekâmül**’ün zirvesine ermiş sanıyor. Gene yirminci asır insanının iddiasına göre Avrupa medeniyeti, artık, insanlığın son sözü, son merhalesi, son muvaffakiyetidir ve gelmiş geç-

⁵ Toplumsal yardımlaşma.

⁶ Yetersizliğini.

miş medeniyetlerin hepsinden üstündür.

"Avrupa medeniyeti!... Lâkin, Avrupa medeniyetinin ne olduğunu tetkik etmeden evvel bir kere Avrupalının ne olduğunu anlayalım. Muayyen bir insan tipi olarak, muayyen bir coğrafi ve tarihî tip olarak Avrupalı nedir? İnsanlık kategorisinde nasıl bir cins örneğini temsil ediyor? Bunu tetkik edelim. Biliyorsunuz ki, bunlar, hristiyan olmazdan, yani samî ve Asyaî din ve medeniyetlerin tesiriyle ruhları yumuşamazdan evvel, şimalin kara ormanlarında vahşî hayvanlarla boğuşan ve hep ev etleriyle tagaddî eden ⁷ başıboş birtakım barbar sürüleri idi. Üstünde yaşadıkları toprak katı ve bereketsizdi. Teneffüs ettikleri hava sert ve merhametsizdi. Bu şerait içinde yaşama enerjileri sair ⁸ insanlara nisbeten yüz kat daha şiddetle bilendi, adetâ yırtıcı mahlûkatın kapıp parçalayıcı iştihası gibi korkunç bir kudret mahiyetini aldı ve Avrupalı, tarihî faaliyetinin ilk mererhalesinde koca Roma medeniyetini yırtıcı hayvan dişlerinin arasında çiğnedi, yuttu. Ne yapsın? Çünkü açtı. Çünkü, kara ormanlarda av azalmıştı; onların içinde yalnız ayılarla kurtlar dolaşıyordu. Bunlara nisbeten Kayzerlerin çürümüş ordularıyla boğuşmak daha kolaydı.

"Tarihte 'Barbarların Romayı istilâsı' namı verilen hâdis, işte, böyle coğrafi ve tabii bir zaruretin neticesidir. Romalılar, bilirsiniz, Afrika'nın iptidai kabileleriyle, Asya'nın bir takım geri milletleriyle ve bâkir Makedonya'nın, tabiatın bağrından yeni fışkıran akvamiyle ⁹ çarpışmışlardır. Fakat, dikkat edin; Romalı müverrihler, bunların hiç birine Barbar lâkabını vermemiştir. Barbar, onların nazarında yalnız, şimalden inenlerdi. Cermenlerdi, Franklardı, Gotlardı, Vizigotlardı. Niçin? çünkü, yırtıcı mahlûk tipine en yakın olan bunlardı.

"Yıllar, asırlar geçti. Eski medeniyetlerin yumuşatıcı, tathilâtıcı, —bir kelimede— insanlaştıracı dalgaları, birbiri ardı sıra bu katı ülkenin üstünden geçti. Onu suladı. Ona türlü türlü feyizler, ¹⁰ bereketler getirdi. Lâkin, Avrupalıyı kazınız, altında daima o sert küherçileyi bulacaksınız. O hiç

⁷ Beslenen.

⁸ Öteki, diğer.

⁹ Kavimleriyle.

¹⁰ Bolluklar.

gözü doymayan, iştihası dinmeyen yırtıcı mahlûku bulacaksınız. Bir şarklı için Avrupa, her şeyden evvel bir **art** ve ilim diyandır. Fakat, burada, art ve ilim cevheri itibariyle Avrupaı değildir... bu, tamamiyle Greko-Lâtindir. Gene bir şarklıya Avrupalıdan bahsedildi mi, derhal onun ahlâkî ve terbiyevî faziletlerini düşünür. Bu faziletler de Avrupalının kendi malı değildir. Tamamiyle müsteardır.¹¹ Onlar, bütün bu hissî unsurları nefret ettikleri samî dinlerden almışlardır. Onun için, meselâ, bir Nietzsche, merhamete, şefkate, insan-severliğe —ne bileyim?— bizim ahlâkî fazilet telâkki ettiğimiz şeylere, topyekün Yahudi icadı namını verirken ve bunların Avrupalıyı zaafa düşürdüğünü, çünkü, bu ahlâkiyatın, köle ahlâkiyatı olduğunu söylerken yanılmıyor. Bir Avrupalı sıfatıyla hakikatin tam kendisini ifade ediyor. Fakat, Cermen filozofu, Avrupalı; bu yabancı tesirlerle soysuzlaşacak diye nafîle telâşa düşüyor. Avrupalı, hayat ile sanatı, hayat ile ilmi, hayat ile ahlâkî birbirinden ayırmıştır. Sanatı sanatkârlara ilmi âlimlere, ahlâkî ahlâkiyatçılara bırakmış; realite sahasında gene bildiğini; ırkî seciyesinin¹² kendisine emrettiğini yapıyor. Ve hâlâ yırtıcı mahlûk asaletini muhafaza ediyor ve yeryüzünde artık avlanacak eti tatlı, zayıf hayvanatın sayısı gittikçe azaldığı için, Afrika'da, Okyanus adalarında, Hint'te, Çin'de insan avına çıkıyor. Arkada filozoflar yaza dursunlar; sanatkârlar yapa dursunlar; âlimler düşüne dursunlar. Yeni icatların kendisine verdiği imkânlar sayesinde, Avrupa'nın koloni orduları taraf taraf fetihler ve katliâmlar peşindedir."

Pienot'nun bu sözleri, Doktor Hikmet'e uzvî bir şifa ve rahatlık vermiyordu. Fakat genç adam bu sözlerde ruhunun muvazenesini buluyor; kafasının içindeki düğümlerin birer birer çözüldüğünü hissediyordu.

XXIX

Bu acı konuşmanın üstünden altı yedi hafta geçmişti. Doktor Pienot hastasının yeni bir krizi üzerine, onu, zorla otelinden alıp kendi evine götürüyordu. Kol kola, ağır adım-

¹¹ Eğretidir.

¹² Karakterinin.

larla Sacré Coeur kilisesinin önündeki taraçalardan geçiyorlardı. Doktor Hikmet, birdenbire durdu; bir eliyle sedlerden birinin demir parmaklığına dayandı; öbür eliyle Pienot'yu kolundan kendine doğru çekerek:

«İşte, sizin kara orman!...» dedi.

Şehir; bu kış gününün boz renkli aydınlığı içinde sisli ve kapkara, tâ karşıki ufuklara kadar uzanıyordu.

«Evet! Lâkin, Sodome gibi taş kesilmiş!»

Doktor Hikmet, kırık bir sesle:

«Ne gezer!» dedi. «Bu hâlâ bir bâkir ormandır. Cengel gibi bir şey. Engin, korkunç... Ve içinde vuhuş,¹ hilkatin² ilk devirlerinde gibi birbirini parçalayıp yutmakla meşguldür. S'iz, son defa, onları, yalnız denizlerin ötesinde renkli insan avına gider telâkki etmekle çok müsamahalı davranmış oldunuz. Onlar, şuracıkta, kendi aralarında da boğazlaşmaktadırlar. Sınıf sınıfa karşı, zümreye karşı, fert ferde karşı, öyle amansız ve sinsi bir boğuşma ki; insanın tüylerini, herhangi bir klâsik katliâm sahnesinden yüz kat daha ziyade ürpertir. Burada, her ev taarruz veya müdafaa hâlinde bir siper; her mahalle taaruz veya müdafaa halinde bir kaledir. (Sol koluyla uzakta bir semti işaret ederek) Orada modern katakomblar; (ve sağ elini gene uzak bir semte doğru sallayarak) burada, zinciri kaldırılmış gettolar.. ve bunların ikisi ortasında Duchesse d'Urat'nın evi... ve o evde, bu dahili harbi sevk ve idare eden 'Etat major' heyetinin sırmalar, tuğlar ve tüyler içinde tavus kuşları gibi kabarak, sallanarak dolaşan âzası.

Doktor Pienot, hastasını, sıtma ateşinin tesiriyle sayıklıyor zannetti:

«Yürüyelim, dostum; hava serin!» dedi.

Gerçi, Doktor Hikmet, bütün bu sözleri 39 derece bir ateş içinde söylüyordu. Fakat, her zaman olduğu gibi, dimağındaki açıklık bu ateş nisbetinde artıyordu. Realiteden daha reel bir vizyon içindeydi:

«Oh, doktor! Bugünlük bana müsaade edin!» dedi. «Görüyorsunuz ki, bu benim son Montmartre gezintimdir.»

Ve bu sefer iki elini birden çubuğa dayararak dalgın, şehre baktı:

¹ Yabani hayvanlar.

² Yaradılışın.

«Fakat;» diye söylendi. «Fakat, bana şu şehir'i sevdirenlerin, beni yeryüzünde bir cennet hayaliyle büyüleyenlerin, bana hemen hemen ilâhi denilecek bir başka hayat nizamından bahsedenlerin nerede oturduklarını bilmiyorum.»

Doktor Pienot, hastasına biraz neşe vermek için:

«İşte,» dedi; «tâ orada, şu kubbenin altındalar.»

Ve eliyle “Institut” nün uzak silüetini işaret etti.

«Gerçek, onları —garabetlerinden dolayı— başkalarından tecrit için bir künbetin altına kapamışlar. Orada kalsınlar. Zira, bunlar bir alay yalancıdır ve yalanları, o kadar tehlikelidir ki, işte, benim gibi bir zavallıyı yerinden, yurdundan eder ve bu kara âkibete mahkûm kılar. Zira, beni, hiç yoktan, bir facianın kahramanı yapan onlardır.»

Ve Paris'in gittikçe silinen panoramasına uzun ve derin bir bakışla bir kere daha içine sindire sindire baktıktan sonra hekimin koluna girdi.

«Sizi, hiç bilmediğiniz kestirme bir yoldan götüreceğim. Bu suretle Caulaincourt yokuşunu tırmanmaktan kurtulacağız.»

Doktor Hikmet içinden: “Hem de Rue des Abbesses'in önünden geçmeyeceğiz!” dedi. Rue des Abbesses! Arlette! Bu iki kelime, şimdi, ona uzak bir mazinin yankıları gibi geliyor. Tam, beş aydan beri, bir defa olsun, Arlette'e rastgelmemişti. Hattâ, bütün bu müddet zarfında ne de anasıyla babasının yüzünü görmüştü. Artık İstanbul'dan gelen giden mektuplarla, o evin içinden yalnız Albert meşgul oluyordu. Fakat, o kadar uzaklardan haber getirmesini bilen bu savcı, bir defa olsun, kendi evine, kendi kızkardeşine dair ona bir havadis getirmiyordu. Kaç kere, Doktor Hikmet: “Evdekiler nasıllar? Ne yapıyorlar?” diyecek oldu; fakat, sual boğazında düğümlenip kaldı. Ne olacak? Herhalde Arlette, kendisini düşünmüyordu ya! Zavallı kızcağız, bir zengince izdivaç hayali kurmuş; bunu elde edebilmek için aylarca bir sürü zahmetlere girmiş, birtakım angaryalara katlanmış ve sonunda, her şey fiyasko olmuştu. Doktor Hikmet, ona karşı bir kin duyacağı yerde, hâlâ, ona acımakta devam ediyordu ve asıl, işin tuhafı, kendisinde, bir genç kıızı izdivaç vadiyle iğfal etmiş bir adamın mesuliyetini, vicdan azabını ve nihayet hicabını duyuyordu.

Doktor Pienot,

«Gördünüz mü, bir kere? İşte, çabucak geliverdik!» dedi.

Bereket ki, hekimin apartımanı ikinci kattadır. Zira, Doktor Hikmet, şimdiden nefes nefese idi. Evden içeri girince, hemen, bir koltuğun içine yığılıverdi.

«Burada biraz bekleyiniz. Hizmetçi kadına söyleyeyim. Yatağınızı hazır etsin.»

«Aman, sizi ne zahmetlere sokuyorum; doktor,.. ne zahmet...»

«Hiç de değil; ben size kendi yatak odamı bırakıyorum.»

«Ya siz?»

«Ben de, hastaları muayene ettiğim küçük odada yatıp kalkacağım. Orada, âlâ bir şezlong var. Bu tertip, benim için, her bakımdan, daha rahat! Bir defa, bekleme salonıyla, yazı odamın daima tam bitişiğinde bulunacağım. Sonra, sabahları, yatağımdan çıkınca soğuk koridoru geçmek zahmetinden kurtulacağım.»

Doktor Hikmet'in, protestoya bile mecali yoktu. O, artık bu hayırhah³ adamın elinde iradesiz, cansız bir şey gibiydi. Biraz sonra, onu, kaldırdılar, soydular, yatırdılar ve o, yalnız:

«**Merci, merci, merci!...**» diyordu.

Dr. Pienot, kendisine yardım eden hizmetçi kadını işaret ederek:

«Bizim Colette mükemmel bir hastabakıcıdır;» dedi. «On beş yıldır benim yanımda çalışır. Onu yalnız ev işleriyle meengul sanmayın ha! Hem lâboratuvar işlerinden anlar; hem de ben evde bulunmadığım zamanlar, hastalarım, bazı âcil vaziyetlerde fennî tavsiyelerde bulunmasını bilir.»

Colette, kırk beşlik, tombul, mavi gözlü, tatlı yüzlü bir kadın, Doktor Hikmet'e, yavaşça, kıs kıs gülererek:

«Bana sataşüyor. Görüyor musunuz, bana nasıl sataşıyor,» diyordu.

Oda, sade, rahat ve temizdi. Hasta mütemadiyen:

«Doğrusu size, nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum;» sözünü tekrar ediyordu.

«İyileşmeğe bakınız. Bu bana edeceğiniz teşekkürün en büyüğü olacaktır. Ve bâhusus ve her şeyden evvel maneviyatınızı sağlam tutunuz! Demincek, Parisi seyrederken bana

³ İyiliksever.

bir söz söylediniz. O yüzden, size, çok kırıldım. Şimdi de, işte, şimdi de gözleriniz yaşıyor! Bu ne demek?...»

«Ah, doktor; ne kadar zaman, ne kadar zaman var ki, iyilik nedir, şefkat nedir, unutmuştum. Burada kendimi adeta, babamın evine dönmüş ve çocukluk yatağıma girmiş sanıyorum.»

Bunları söylerken sesi o derece titriyordu ki, Dr. Pienot, onu yalnız bırakıp dışarıya çıkmağı tercih etti. Lâkin yalnız kalınca, Doktor Hikmet'i, daha ağır bir hüzün kapladı. Demincek, manasının bütün derinliğini ölçmeden söylediği bu “kendimi babamın evine dönmüş ve çocukluk yatağıma girmiş sanıyorum.” sözü, birdenbire, nazarında trajik bir belâgat aldı. Bu, sanki, onun ruhundan yırtılarak kopan bir “kaybolmuş cennet” in yanık ilâhisi, onulmaz bir sıla derdinin derin iniltisi, bir sonsuz “eyvah” idi.

39 derece bir nöbetle birer vizyon şeklini alan bütün çocukluk hatıraları, şimdi, en küçük teferruatlarına kadar acı bir ışıqla aydınlanarak, gözünün önünde, açık, bariz, canlı birer birer tecessüm ediyordu.⁴ Öyle ki, Doktor Hikmet, o demlerdeki maneviyatına girip bütün bunların içinde yaşıyor; bunların hareketlerine karışıyor; bunların kokularını duyuyordu.

Konağın bahçe tarafındaki yatak odasındadır. İki üç gün evvel ahçı Şaban Ağanın pişirdiği kıymalı puf böreklerinden fazla kaçırıp da midesinden mi rahatsız olmuştu; yoksa, soğuk bir ramazan gecesi lalasıyle gittiği “Karagöz” oyununu seyrederken kendisini mi üşütmüştü; her ne ise, annesi, onu, hemen yatağa yatırmıştı. Baş; fistolu keten yüzler geçirilmiş, uçları mavi canfesten uzun, ince yastıklar üstünde dinleniyor. Etrafı teyelli yazma bir yorgan, ihtimamla çenesinin altına kadar çekilmiştir. Bütün bu takayyüdlere⁵ rağmen kendini iyi hisseden ve koşup oynamak isteyen çocuğunun gözleri, geniş bir pencerenin şeffaf camı arkasından görülen sed sed bir bahçeye doğru çevriliyor. Orada meyva ağaçları henüz çiçeklenmeğe başlamıştır. Ve kuşlar, aldatıcı bir mart sonu güneşinde telâşlı telâşlı uçuşuyorlar:

Çocuk:

«Anne, bir şeyim yok!» diyor.

⁴ Belirliyordu, somutlaşıyordu.

⁵ Kısıtlamalara.

Fakat, avucunun içi pembe, yumuşak ve narin bir el ikide bir onun alnına doğru uzanıyor.

«Yavrucuğum, ben hissediyorum ki, ateşin var. Alnın yanıyor. Gözlerin de çakmak çakmak... Göster dilini bakayım! İşte o da bembeyaz.»

Ve küçük hasta, küskün bir tavırla, gözlerini yeşil çini sobanın ısıldayan deliklerine doğru çeviriyor. Biraz evvel, dadısı Aşkınaz Kalfa gelip oraya, kısa kısa kesilmiş odunlardan üç dört tane daha atmıştı. Bunların çıkardığı, hafif çıtırdılar ve tatlı kokular ona hoş gelmekle beraber, annesine şıarmamak için:

«Tabii alnım sıcak olacak, sobayı durmaksızın yakıyorsunuz;» diyor. «Odanın içi cehennem gibi.»

Kadıncağыз kalkıp soba borusunun anahtarını kısıyor. Sonra, baş ucundaki masadan üstü, yuvarlak bir küçük tülbentle örtülü bir bardağı alıp yavaş yavaş onun dudaklarına uzatıyor:

«Limonatadan biraz içmez misin?»

Hafif nane ve limon kabuğu kokan tatlı ve ekşimtırak sudan isteksiz isteksiz birkaç yudum alıyor:

«Bu, ılık! diyor.»

Annesi, bir melek sabriyle, bardağı bir başka tülbende sarıp, soğusun diye, camını araladığı pencerenin dışına bırakıyor. Uzun kirpikli, sarı elâ gözleri bir dakika onun üstünden ayrılmıyor. İkide bir, ona, gülümsüyor.

Derken, oda kapısı usulcacık aralanıyor. İçeriye doğru kara sakallı, müteredit bakışlı bir adamın başı uzanıyor.

«Hanım, çocuk nasıl?»

«İyidir, Maşallah...»

Kendine doğru, gülümseyerek, yaklaşan bir yüz daha:

«Seni afacan seni! Gördün mü bir kere şu 'karagöz' safasının başımıza açtıklarını?...»

Halbuki, ortada ne açılan, ne kapanan bir şey vardır. Küçük Hikmet adetâ öfkelenir gibi oluyor ve bu rikkatli sahneyi görmemek için gözlerini kapıyor. O zaman, odanın içinde bir fısıltıdır giderdi: «Gözlerini neden kapadı? Daldı mı acaba?». «Yok canım. Biraz yorulmuş olacak!». «Yalnız mı bıraksak acaba?». «Hiç olur mu, A bey! Hasta çocuk nasıl yalnız bırakılır?». Dadısı gelip bekler. Hem ona tuhaf şeyler anlatıp eğlendirir.»

Ve öbür taraftan sobanın çıtırdıları bu fısıltılara karışır. Küçük hasta içinden: "Sahi, bunlar gitse de, dadım gelse..." der. Zira, onun için ikinci bir ana olan bu kadının şefkati daha az sıkıcıdır.

Doktor Hikmet, içinden: "Ya beni bu halde görseler, kim bilir..." dedi ve düşüncesine devam edemedi. Bu, lüzumundan fazla ağır, karanlık ve bunaltıcı bir düşünce idi. Sinirlerinin bu kadar kuvvetli tahassüslere takati kalmamıştı. Zaten aynı nisbette hafifleyen muhayyelesi de bu kadar sert ve katı imajlar doğurmağa muktedir değildi. Manevi ıstırapı, çocukça bir içlilik ve kadınca bir rikkat derecesini aşmıyordu. Bunun gibi, bünyesinin de haricî tesirlere karşı reaksiyonu azaldıkça azalmıştı. Isıtılmamış bir odada yattığını, ancak Dr. Pienot söyleyince anladı:

«Biraz ateş yakalım mı, ne dersiniz?»

Doktor Hikmet'te, henüz ufak tefek ev masraflarına ıştırak edecek kadar para bulunuyordu. Pienot'ya yüz elli frank uzattı. O almak istemiyordu:

«Alınız rica ederim. Ay başında gene bu kadar bir param gelecek,» dedi.

Ve bu son sözleri, bu "ay başında" yı söylerken Pienot'nun, kendi yüzüne bir acayip, bir tereddütlü bakışla baktığını sezdi. Hiç şüphesiz, bu adam, onun ne vakit öleceğini biliyordu. Fakat, Doktor Hikmet, sormaktan korktu, daha doğrusu, ölüm fikrinin onun gözünde, artık, o kadar büyük bir ehemmiyeti kalmamıştı. Böyle bir âkıbete ne inanıyordu; ne inanmıyordu. Gayet tabii bir sesle ilâve etti:

— Hem de bana gelecek herhangi bir çeki bankadan alabilmeniz için size bir selâhiyet vermeliyim.

Hekim, cevap vermeyerek önüne baktı.

Başka bir gün, aralarında, gene imalı bir konuşma oldu. Dr. Pienot, ona dedi ki:

«Sizi, çok vakit, yalnız bırakmak mecburiyetinde kaldığım için üzüлp duruyorum. Söyleyin bana; dostlarınızdan, tanıdıklarınızdan kimi görmek arzu ederseniz, gidip çağırayım.»

Gerçi, bu yalnızlık, onun içine işleyen en derin elemlerden biriydi. Dr. Pienot'nun evine gelip yattığı günden beri ne Türklerden, ne öbür ahabplarından kimseler gelip onun hatırını sormamıştı. Birincilerin hiç haberi olmayabilirdi. Fakat, ikincilerin, hastalığını, Albert'den duymamış olmalarına

ihtimal verilemezdi. Gerçi, Albert'te, yattı yatalı, onu, ancak bir defa, ayak üstünde ziyarete gelmişti. Yalnız ihtilâçlı bir dimağdan ibaret acayip mahlûk!... Hastalık, sağlık; ölüm veya dirilik ona vız gelir. Belki, müşterek ahbablarıyla konuşurken, fikir münakaşaları yüzünden vakit bulup da onlara kendisinden bahsetmemiştir bile. Baksetse de acaba, gelen olur muydu? Doktor Hikmet, hiç tahmin etmiyordu. Paris, bir kim kime, dum duma şehridir.

«Ah, doktor; dostlar, tanıdıklar mı? Korkarım; onlar, benim adımla bile çoktan unutulmuşlardır;» dedi. «Türkler arasında Ragıp Bey denilen bir ahbabım var ki, o da, sanırım, Mısır'a gidecekti.

Ve ne olur, ne olmaz diye adresini Pienot'ya yazdırdı.

Ertesi gün, Dr. Pienot:

«Fılvaki, dostunuz Ragıp Bey burada değilmiş..» dedi. Bu iyi kalbli hekimin, ağzında geveleyip te bir türlü söyleyemediği bir sözü vardı ve Doktor Hikmet, bunun ne olduğunu anlıyordu. Dr. Pienot, demek istiyordu ki: «Son günleriniz yaklaşmaktadır. Yapacak bir vasiyetiniz, bir son arzunuz varsa, bir an evvel bildirmeniz, bir yakınınıza bildirmeniz iyi olur.»

Bir gün, artık, Doktor Hikmet, bütün kuvvetlerini topladı ve ona sordu:

«O kadar yakın mı görüyorsunuz, doktor?»

«Yok canım; gene neler düşünüyorsunuz! Sizi temin ederim ki, ümidimi henüz kaybetmiş değilim. Ah, bir adamakıllı yemek yiyebilseydiniz...»

Halbuki, yemek denilen şeye karşı Doktor Hikmet'te, gittikçe artan bir tikslenme vardı. Bu hale, iştahsızlık demek bile kâfi değildi. Mutfağın, arasına kapısı açılıp kapandıkça burnuna vuran koku bile onun midesini bulandırıyor. Hele, bir et parçasını bir tabak içinde görse, bütün hazım cihazları altüst oluyor; uzviyeti, baştan ayağa itici bir refleks kesiliyordu. Bu yüzden, bütün gıdası günde birkaç bardak sütle bir iki dilim ekmeğe inhisar etmişti.

Doktor Hikmet, zayıflıya, zayıflıya adetâ bir ruh halini almıştı, ve bu ruh herhangi bir kesafetle karışmağı istemiyordu. Ne dışlerinin, hattâ ne ellerinin sert bir maddeye teması tahammülü yoktu. Üstündeki battaniyenin tüylerine dokunamadığı için, onu, sağa sola her sarkışında, Mme. Colet-

te'e düzelttiriyordu.

Gün geçtikçe bu teşennücler,⁶ onda, bir anarşi halini almağa başladı. Canı, birbirini tutmaz birtakım şeyler istiyordu. Meselâ bir gün, Dr. Pienot'dan içki istedi. Hekim:

— Birkaç kadeh Malaga şarabı hiç de fena olmaz;» dedi. Fakat Malaga şarabı gelince, hasta:

«Hayır;» diyordu. «Bundan daha kuvvetli bir şey; iştihamı açsın diye bir aperitif... meselâ, meselâ, bir Armagnac!»

«Armagnac mı? Pöh, pöh, pöh! Bu mükemmel bir kotlet üzerine, bir *soufflet aux crèmes* den sonra alınır. Eğer bana bunları yemeği vadederseniz...»

«İstemem, istemem!...»

Nihayet, yavaş yavaş; bu midevi fantaziyelerin hiç birinden bahsetmez oldu ve sütlü kahve ile *croissant*'da karar kıldı. Uzviyetinin bu şurişli⁷ faaliyeti, gittikçe beyinde temerküz etmeğe⁸ başlamıştı. Bir gün, doktora dedi ki:

«Bana Arlette'i çağırır mısınız? Mutlaka Arlette'i görmek istiyorum.» Ve bütün bir hafta, sabah akşam, Pienot'yu her görüşünde bu arzusunu tekrar etti.

«O gelirse, onu görürsem! iyileşeceğim. Kalkıp yürüyeceğim!» diyordu.

Fakat, Dr. Pienot'nun bütün vaadlerine rağmen Arlette bir türlü görünmüyordu. Zavallı hastanın kulağı hep sokak kapısının zilinde idi. Bu zil, her çalınışında beyninin içinde çınlıyor; dirseklerinin üzerine dayanarak yatağında doğrulmağa çabılıyor; gözleri acayip bir ışıkla parıltıyor ve geleceğin o olmadığını anlayınca baygın, başı tekrar yastığının üstüne düşüyordu.

Nöbetinin 41 dereceye çıktığı bir akşam vakti, odanın alacakaranlığında, hizmetçi kadını Arlette sandı. Yüreği ağzına geldi. Hıçkırığı andıran bir sesle:

«Beni çok beklettin! Beni neden bu kadar çok beklettin?» diye sızlanmağa başladı ve sabaha kadar onunla konuştu. Ona kâh sitem ediyor, kâh yalvarıyordu. Vaktiyle bir arada bulundukları saatlerde, içinden geçip de bir türlü açığa vura-

⁶ Kasların gerilmesi, spazm.

⁷ Karmakarışık, birbirini tutmaz.

⁸ Odaklaşmaya, birikmeye.

madığı sözleri, şimdi, ezberlenmiş bir nutuk veya bir dua halinde söylüyordu...

Arlette'e dair bu sayıklamalar birkaç sürdü. Ondan sonra hasta, sanki sevdiği kızla bir uzun vuslat gecesinden çıkmış gibi sükûnet buldu. Hattâ kafasına bile bir nevi vuzuh ve selâmet geldi. Gözlerini, nabzını saymakta olan doktora çevirip:

«Bugün kendimi iyi hissediyorum;» diye mırıldandı.

Halbuki, o esnada ateşi, nabzının sayısıyle beraber, hayret verici bir süratle düşmeğe başlamıştı. Dr. Pienot, içinden: «Bir iki saatlik ömrü kaldı.» diyordu.

Gerçekten, hekimin tahmin ettiği üzere, bir saat sonra hasta, öyle müthiş bir fenalık geçirdi ki, yüreğini yerinden kopuyor sandı ve bir çocuk gibi haykırdı:

«Anneciğim, anneciğim...»

Fakat, hekim, bu sözler Türkçe olduğu için bir şey anlamadı.

♦♦

Doktor Hikmet'in cesedi, toprak parası bulunup verilemediğinden Paris'in umumî kuburlarından birine gömüldü.

SON

TÜRK EDEBİYATINDA «BİR SÜRGÜN»

Gerek yayımlandığı sırada gerekse sonraki yıllarda «Bir Sürgün»le ilgili yazıların sayısı oldukça az. Üstelik yayımlananları da eleştiri örneği saymak oldukça güç. Ama romanın uyardığı yankıları yansıtmaları açısından bu yazıların önemli sayılabilecek bölümlerini alıyorum :

Tefrika edilirken, içindeki Fransızca cümle ve muhaverele dolayısıyla günlük gazete ve haftalık mizah mecmualarına epey mevzu vermiş olan **Bir Sürgün** de siyasî hâdiseleri sahifeleri arasına almış bir romandır. Yakup Kadri, muhakkak ki, **Edebiyatı Cedide**'den bu tarafa yetişen nâsirler arasında en ön saf-ta gelecek bir romancımızdır ve eserlerinde herhangi bir şah-sın maceralarını verirken, mensup bulunduğu cemiyetin o za-manki vaziyetlerini de göstermesi dolayısıyla de kendine hususî bir mevki temin etmiştir. İşte, **Bir Sürgün**'de de, romanın kah-ramanı olan **Doktor Hikmet**'in maceralarını anlatmak vesilesile, memleketin istibdat idaresi altında ezildiği sıralarda, hariçteki **Jön Türk**'lerin hangi emel ve fikirlerle çalıştıkları sahî de olsa gösterilmiştir.

Baha Dürder Kalem der., s. 5, 1938

Sürgün, bön ve genç bir doktorun Abdülhamit devrinde Pa-ris'e kaçtığından başlayarak orada aşk yüzünden verem olup öl-mesiyle biten bir hikâye; fakat itiraf edeyim ki roman bu kadar adi bir maceradan ibaret değildir. İçinde yirminci asrın ilk se-nelerinde Paris'de bulunan genç Türk tipleri isimleri bile değış-tirilmeksizin yaşatılmış; hele müellifin dostu olması muhtemel bir tanesi var ki asıl ismine kafiye olacak bir isim ile yad olu-nuyor ve zannederim ki müellif bu karakteri tasvirde en çok mu-vaffak oluyor. Sonra bir çok başka başka Fransız tipleri de var.

Zaten genç doktor en ziyade bu Fransızlarla düşüp kalkıyor ve fakat bir türlü müellif kadar olsun Fransız karakterini öğrenemedi bu hayata veda edip gidiyor. Romandaki tez —eğer varsa— Fransız karakterini ve ecnebilere karşı aldıkları tavır ve vaziyeti göstermek ve bu suretle Fransa'ya gidecek gençlere bir nevi psikolojik **Bedeker** (rehber) hazırlamak olacak. Fakat müellif galiba Fransa'da uzun müddet yaşamamış ve yaşamış ise Sen nehrinin sağ kıyısındaki büyük otellerden gelmiş geçmiştir. Üç beş müşahedesi, tetkiki varsa bunları tamim ederek Fransız karakterinin teşhirinde kullanıyor ve en mühim noksan olarak Fransızlarda samimiyezsizlik ve menfaat kollayıcılık taraflarını buluyor.

Romanın lisanı müellifin pek haklı olarak kazandığı edebî şöhrat ve kudretine uyacak kadar düzgün ve pürüzsüzdür; hele neologisme den hiç eser yok. Yalnız pek beğendiği bir **yalgın** kelimesini kullanmış ve onu da sahifenin altında serap diye tercüme etmiş. Belki bazı cümlelerde Fransızcadan tercüme kokusu verecek ifadeler var. Ve bir çok yerlerinde müellifin Paris şivesine bile vukufunu gösterecek kadar düzgün ve fakat lüzumsuz Fransızca tabirler, hatta cümleler var; o kadar ki Fransızca bilmeyenler için bu romanı okumak müşkül olacak. Hele bir yerinde «**Okyanusun kayalıkları**» denildikten sonra bunun bir not ile «**Récifs**» demek istiyorum diye izah edilmesi biraz garip olsa gerek. Buna gemicilerimiz ne der bilmem, fakat Türkçede sığ kaya derler ve büyük bir kısım okuyucular bunu **récif** kelimesinden daha kolay anlarlar.

(D. A. Yücel der., c. 8, s. 47, 1939).

İSMAİL HABİB SEVÜK İSE, O BİLİNE ANLATIMIYLA ŞUNLARI YAZAR :

...Bu son eserin de evvelkilerle müşterek bir noktası var: Yakup Kadri'nin bütün romanlarında elden bırakmadığı hiciv. Halide Edib, romanlarına hayatı alır, Yakup Kadri hayatı neşterliyor. Öteki teşhisçi, bu teşhirci. Olanı gösteriş yerine bozuğu meydana çıkarış. Ehemmiyeti yok, mizaç meselesi. Romancının ne yaptığına değil yapabiliş yapamadığına bakacağız. Paris'te geçen «Bir Sürgün» Paris'e ve Parisliye bir hicviyedir.

... Biz ki o kadar temiz emellerle kaçan doktordan Paris'teki Jön Türklerin romanını bekliyorduk. Bize onların bütün iç hayatlarını anlatacaktı. Halbuki Ahmed Rıza ile bir defa sudan bir iki lâf, o kadar. Jön Türkleri beğenmedi mi? İyi ya onların hicvini yapsın. Böyle olmayınca bu sürgünün Paris'te işi ne? Demek bu doktor Jön Türkleri tanımıyor. Demek ki o istibdat sonlarında Paris'te bulunmadı. Şüphesiz o zaman Paris'e romanın müellifi gidemediği için kahraman da gidememiş olacak!

... Doktor Hikmet bir hürriyet mücahidi değil, bir karakter adamı değil, anlaşılıyor ki o, romancının elinde, Paris'e ve Parisliye hücumlar yapmağa memurdur. Paris'e saldırdığı zaman cilalı bir duvara pençe atar gibi pençesi kayıp gidiyor. O canım Bulonya ormanının asırlık ağaçları, görünmeyen bir gardiyanın muhafazası altında, bir sürgüne gitmek için, sıra sıra dizilmiş mahkûmları andırır. Kendi sürgün ya o en köklü ağaçları da sürgün sandı. (Cumhuriyet, 18.5.1942).

NIYAZI AKI, ROMANIN BELLİBAŞLI ÖZELLİKLERİNİ ŞÖYLE SAPTAR :

Yakup Kadri'nin romanlarındaki kronolojik sırayı yalnız Bir Sürgün bozar. 1937'de yazılan Bir Sürgün yazarın geriye bakışıdır. Bu bakışın maksadı Hüküm Gecesi'ne bir temel kurmaaktır. Otobiografik münasebetlere fazla rastlanan roman, II. Abdülhamit devrinin yarattığı tipi canlandırır, aynı zamanda Jön Türklerin bazı hususiyetlerini aydınlatır. (...) Romandaki Doktor Hikmet İzmir'den 1904'te kaçır. Yakup Kadri'nin İzmir'den Mısır'a kaçıışı 1904-1905 yıllarındadır. (...) Hattâ Hikmet fizik ve moral portresi ile de yazara benzer. Hikmet narin yapılı, narin bacaklıdır. Solgun ve esmer çehrelidir. Kalın kara kaşları, büyük kara gözleri vardır. Doktor Hikmet gurbet ellerinin yoksul hayatına dayanamayarak tüberkülozdan ölür. Aynı hastalıktan mustarip olan Yakup Kadri de tedavi için iki defa Avrupa'ya gitmiştir. Doktor Hikmet «Hiçbir zaman kendisinden memnun olmamıştır.» Yakup Kadri de 1938'de Hikmet Münir'e verdiği mülakatla, «kendimden hiçbir gün memnun olmamışım; mütemadiyen kendimi tahlil ede ede hırpalamışım» diyor. Doktor Hikmet de aynı şekilde yaşamaktadır. (...) Görülüyor ki yazarla kahraman arasında bâriz bir yakınlık vardır.

**DAHA SONRA MADAME BOVARY, GERMINIE LACERTEUX
(GONCOURT KARDEŞLER) VE THÉRESE RAQUIN'İ
ROMAN TEKNİĞİ AÇISINDAN ÇÖZÜMLEYEN AKI
ŞU SONUCA VARIR :**

Her üç romanın müşterek tarafı belli başlı şahısların eserin başında takdim edilişleridir. Böylelikle bir (takdim sahnesi-scene d'exposition) beliriyor. Bu teknik tamamen klasik trajedi tekniğidir. Balzac daha önce bu tekniği bol bol kullanmıştır.

Müşahede, roman kahramanlarının yaşadıkları hal'i, döküman ise daha önce yaşamış oldukları mazi'yi verir. Realist romanda hal daima mazinin neticesidir; nitekim bu romanlarda da öyle son bulur. Her üç romanda şahısların mesut olmak için çabaladıkları bir devre vardır. Sonra kendilerini ters dönen kaderlerinin rüzgârına bırakırlar. Üçünde de 'bitiş' aynıdır: Ölüm.

**AKI, BİR SÜRGÜN'ÜN İLK BÖLÜMÜNÜN PLANINI
ÇIKARARAK ANDIĞI GERÇEKÇİ YÖNTEMİN
İZLENDİĞİNİ GÖSTERİR. ROMANIN TEKNİ-
ĞİYLE İLGİLİ YORUMUNU ŞÖYLE BAĞLAR :**

Diğer bölümlerde Hikmet firar eder; roman bu firarın ölümle biten hüsrân ve inkisar dolu macerasını anlatır.

Flaubert Charles'i, Goncourt'lar Germinie'yi, Zola Thérese Raquin'i nasıl hayatının herhangi bir devresinden alırlarsa, Yakup Kadri de Hikmet'i hayatının herhangi bir devresinden alır; yukardaki yazarlar gibi kahramanın bulunduğu «an»ı merkez sayarak mazisine kayar; haldeki durumu mazi ile aydınlatır. Onu ileri iten zenberekleri, içtimâî muhitte, ailede, tahsil ve terbiyede arar, o muharrirlerde görülen determinizm Yakup Kadri'de de görülür. (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, s. 121, 150-152).

BELGELER

Muhterem

Yakup Kadri Beyefendi,

Tanımadığınız, ismini bile bilmediğiniz bir Rus okurunuzun size bu mektubu yazmasına hiç şüphe yok ki az çok hayret

edersiniz. Bu itibarla evvelâ kendimi Sîze biraz tanıtmak, sonra da maksadımı açıklamak istiyorum.

Ben (daha doğrusu bendeniz) senelerden beri Türkçe öğretmenliğini kendine meslek edinmiş bir adamım. Son iki yıl Milletlerarası İlişkiler Okulunda (Enstitüsünde) çalışmaktayım. Türkçe üzerinde bazı etütlerim varsa da Türk edebiyatı meseleleri ile hiç iştigal etmedim. Ancak bundan, edebiyatla aramın açık olduğu sonucunu çıkarmak doğru değildir. Elime geçen büyük bir merak ve şevkle okurum. Hiç şüphesiz, bu okuduklarım arasında Sizin de değerli kitaplarınız vardır: Yaban, Ankara, Zoraki Diplomat... Lâkin esasen pek zengin olan Türk edebiyatının en güzel, en kıymetli eserini seçmek üzere yapılacak bir oylamaya katılsam reyimi bunlardan birine değil de Sizin «Bir Sürgün»ünüze veririm. Edebiyat uzmanı olmadığımından bu tercihim «Bir Sürgün»ün, yüksekliğine zerre kadar şüphe etmediğim edebî vasıflarıyla izah etmek istemiyorum. Asıl sebebini (nedenini) romanınızın baş kahramanı olan Doktor Hikmet'i canıma pek yakın bulmamda görüyorum. Evet, «Bir Sürgün»ü seçmekte kendi mizacımın, şahsî teveccühümün payı oldukça ehemmiyetli olabilir. Bununla beraber objektif olan her edebiyat meraklısının bu eserinize çok yüksek değer vereceğine yüzde yüz eminim. Ve bu bakımdan «Bir Sürgün»ün şimdiye kadar Rusçaya tercüme edilmemiş olması esefle kaybolunacak bir vakıdır. Bununla beraber edebiyat meraklılarının bir gün «Bir Sürgün»ün Rusça tercümesini okumak zevkine nail olacaklarına sarsılmaz bir inancım var.

Sayın Beyefendi, şimdi müsaadenizle meseleyi bir başka cepheden ele almak istiyorum. «Bir Sürgün» her halde bir **dereceye kadar** otobiografik bir romandır. Çünkü öyle bir özelliği vardır ki bence yukarıdaki fikri teyid eder. O da romanın Türkçe metnine fransızca cümlelerin serpiştirilmiş olmasıdır. Bu hususiyet evvelâ biraz tuhaf görünüyor. Zira romanda herkes fransızca konuştuğuna göre bütün söylenen şeylerin ya sırf fransızca ya da sırf türkçe nakledilmesi gerekirdi. Fakat biraz düşününce anlarsınız ki müellif reel hayatta reel şahısların söylemiş oldukları bazı cümleleri olduğu gibi, söylendiği gibi hatırladığı ve olduğu gibi nakletmek istediği içindir ki sözü geçen usule başvurmakta, böylece de eserinin kısmen biyografik bir mahiyet taşıdığını sanki anlatmak istemektedir. Elbette bu mütalaâmda pek âlâ yanlış olabiliyim, beni mazur görmeyizi rica ederim.

Ancak tahminimde isabetli olup olmadığımı bilemediğimden bu konuyla ilgili daha bir sorunu ele almaktan kendimi alamayacağım. Romanınızın sahifelerinde Rus ihtilâlcilerine yer vermişsiniz. Bunlar arasında bir şahıs vardır ki adını Morotof koydunuz. Sabık devlet adamlarımız arasında Molotof diye tanınmış bir zat var ama Sizin Morotof'la bir ilgisi olmasa gerek. Çünkü her şeyden önce o senelerde Rusyadan dışarıya ayak atmamıştı. Fakat, ne bileyim, öyle bir hissim var ki şu Morotof'un eğer bir prototype'i varsa Ulyanof (Lenin) olmasın. Hiç olmazsa ben birçok benzer taraflarını görüyorum. Onun ve Sizin hemen hemen aynı yıllarda İsviçre'de (ve bahusus Cenevre'de) bulunmanız da hesaba katılacak olursa, görüşmelerinizin imkânsız olmadığını kabul etmek gerekir. Ve bu da sahidten öyleyse, yani romandaki Morotof'ı ta Lenin'den bir şeyler varsa bu keyfiyet Rus okurlarınız için hiç şüphesiz ayrı bir mânâ ve önem kesbederdi.

Sayın Beyefendi, bu mektubuma Sizden bir cevap ricasında bulunmayı aklımdan bile geçirmedim. Esasen herkesçe tanınan bir yazar her okurunun mektuplarına cevap yazmağa kalksa halinin ne olacağını pekâlâ tasavvur edebiliriz. Fakat şayet bu mektubumu cevaplandırmayı münasip görürseniz burada yaptığım en göze batar yanlışları, okurken kulağa yabancı gelen bazı deyimleri v.s., çok rica ederim, hiç tereddütsüz yüzüme vurunuz ki hatamı bilip de bir daha yapmayayım. Gerçi bu hususta fazla ümitli değilim, zira Türkiye'de ancak bir ay kalabildim (o da senelerce önce idi); istidadımın yetersizliği de Türkçemi istediğim kadar ilerletmeme daima mâni olmakta devam edecektir...

En samimi dileklerle
okurunuz

(Petro İ. Kuznetsof)

(Kuznetsov soyadının Türkçesi Demircisoy'dur. Türk olsam belki kendime Pertev Dem adını seçerdim.)

Ankara, 24/II/1970

Sayın Petro Kuznetsof,

Mektubunuza cevap verip vermemekte beni önceden ser-

best bıraktığınız, halde ilk fırsatta gene size memnuniyetimi bildirmekten kendimi alamıyorum. Bunun birinci sebebi: Türkçeyi, bizim nice gazete yazarlarımızdan çok daha düzgün ve daha munis bir şekilde kullanışınızdır. İkinci sebebi: eserlerimden bahsederken, bunlar arasında, en ziyade «Bir Sürgün» romanını beğendiğinizi belirtmiş olmanızdır. Çünkü, bence de bu romanım öbürlerinden daha ilgi çekici vasıflar taşısa gerektir. Siz, baş kahramanım Doktor Hikmet'i «canınıza yakın» bulunduğunu söylemekle bu vasıfların en özlüsü üzerinde durdunuz. Zavalı çocuğum Dr. Hikmet'e gösterdiğiniz bu içten ilgi ve sevgiye karşılık size ne kadar teşekkür etsem azdır.

Fakat, görüyorum ki, «Bir Sürgün»e bazı, Fransızca konuşmalar katmam Türk okurlarımla eleştirmecilerim gibi sizi de hayrete düşürmüştür. Beni buna mecbur eden Parisli'nin kendine özgü ve arada bir argo'ya kaçan şivesini Türkçeye çeviremeyişimdir. Şayet, çevirseydim, bana öyle geliyor ki, Paris'in ve hele Quartier Latin'in havasını veremeyecektim. Nitekim, Leon Tolstoy «Harp ve Sulh» şaheserinin baş taraflarında Petresburg kibarlarını kendi aralarında bile zaman zaman Fransızca konuşturmasaydı, o şehirin ve şehirdeki aristokratik salonların ne kadar kozmopolit bir karakter taşıdığını anlayabilir miydik?

Sayın Petro Kuznetsov, mektubunuzda belirttiğiniz arzuya uyarak yalnız Türkçeniz hakkındaki görüşümü söylemekle yetinmem lâzımgelirken, görüyorsunuz ki, aramızda oldukça uzun bir hasbihal açmış bulunuyorum. Buna gene «Bir Sürgün»de adı geçen Rus ihtilâlcisinin sizde uyandırdığı merakı giderebilecek şu hatıramı eklemek isterim: Tahmin ettiğiniz gibi, ben, Lenin'in Cenevre'de bulunduğu sıralarda İsviçre'de idim ve Türk talebe arkadaşlarımla buluşmak üzere sık sık Cenevre'ye gider ve orada «Crocodile» adlı bir kahvehânedede buluşurduk. İşte Lenin'i --kim olduğunu bilmeksizin-- çok kere orada görmüşümdür. Ufak tefek bir adamdı; fakat buna rağmen dikkati üstüne çeken bir hâli vardı. Daima aynı saatlerde gelir, aynı köşeye oturur ve sağına soluna bakmaksızın bir yandan kahvesini yudumlayarak öbür yandan gazetesini okurdu. Bir gün gelecek ortadan kaybolacak ve adı, kimliği, bildiğiniz hadise üzerine, İsviçre gazetelerinde sık sık geçmeye başlayacaktı. O zaman anlayacaktım ki, Crocodile--kahvehanesinin uslu ve sessiz müş-terisi Lenin'den başka biri değildir. «Bir Sürgün»deki Rus ih-

tilâlcisinin ise onunla hiçbir münasebeti yoktur. Zira, o benim hayalimden doğma bir roman kişisidir.

Dostça selâmlarımla
Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Moskova, 21.5.70

Muhterem Yakup Kadri Beyefendi,
mektubuma karşılık vermek lûtfunda bulunduğunuzdan dolayı
Size çok müteşekkirim.

Ben de Sizden iki defa özür dilemek zorundayım. Bu teşekkür mektubumu göndermeden önce «Bir Sürgün» romanınızın rusça yayınlanması için bazı teşebbüslerde bulunmayı düşündüm. Fakat bu işin çok safhası varmış, bir karara bağlanışı daha epey zaman ister her halde. Karşılığımı yollamakta çok gecikmiş olmamı hoş görmenizi rica ederim, efendim.

Sizden özür dilememin ikinci sebebi de şudur. Daha cevabınız gelmeden türkçem hakkında fikrinizi sormamın yanlış bir adım olduğunu anlamıştım. (Ne çare ki ok yaydan çıkmış bulunuyordu.) Yanlıştı, çünkü kim olursa olsun tanımadığı bir şahsa mektup, hele ilk mektubu yazarken onun yapmış olduğu yanlışlardan bahsetmeyi, hiç şüphesiz, bir nevi edepsizlik telâkki eder, fikri sorulduğu için de ister istemez sitayişli sözler kullanmağa mecbur olacaktır. Bu itibarla Sizden bir daha özür dileyerek bu bahsi ileride açmamak üzere kapatmak istiyorum.

Romanınızdaki Morotof adlı Rus ihtilâlcisine Lenin'in model olmadığını yazmanız beni az çok müteessir etmiştir. Fakat ne ise, vara var yoğa yok dememiz gerekir. Yalnız bir şey dikkate değer. Romandaki şahıslardan hangi birini ele alsak -Arlette'in babası veya anası olsun, Ragıp Bey veya profesör Foissard olsun - bunlar birer canlı yaratık, hatta birer tanıdık gibi gözümüzün önünde duruyor ve sadece birer «roman kişisi» olabileceklerine inanmakta zorluk çekiyoruz. Fakat, tabii inanmamız lazımdır. Ancak yazarın muhayyilesinden bu kadar canlı tiplerin doğabildiğine hayret etmemek imkânsızdır. Sizi tebrik eder, yeni yeni başarılar dilerim, efendim.

Okurunuz Petro Kuznetsof

GENEL BİBLİYOGRAFYA

KITAPLAR VE TEZLER

- Akı, Niyazi** : Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan - Eser - Öslup, 1960.
- Akıncı, Gündüz** : Türk Romanında Köye Doğru, 1961.
- Alpbek, Muazzez** : Yakup Kadri'de İçtimai Meseleler, İ. Ö. Ed. Fak. Türkoloji Böl., T. 345.
- Banarlı, N. Sami** : Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, 1. bas.
- Baydar, Mustafa** : Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, 1960.
- Çelik, Naci** : Romanda Hesaplaşma, 1971.
- Ertaylan, İ. Hikmet** : Türk Edebiyatı Tarihi, c. 3, Bakû 1926.
- Gönensoy, H. Tevfik** : Tanzimattan Zamanımıza Kadar Türk
- Gönensoy, H. Tevfik** : Edebiyatı Tarihi, 1944.
- Günyol, Vedat** : Dile Gelseler, 1966.
- Kabaklı, Ahmet** : Türk Edebiyatı, c. 3, 1968.
- Karatekeli, Mualla** : Yakup Kadri ve Güzel Sanatlar, DTCF Türkoloji Böl., Tez., 1965.

- Kaytancı, Ali** : Y. K. Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Psikolojik Tahlil, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1968.
- Kırcı, Mustafa** : Kara Bibik'ten Yaban'a Türk Roman ve Hikâyesinde Köy, DTCF Türkoloji Böl., 1967.
- Kudret, Cevdet** : Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman c. 2, 1970.
- Kurdakul, Şükran** : Çağdaş Türk Edebiyatı, Meşrutiyet Dönemi, 1977.
- Mutluay, Rauf** : 100 Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı, 1973.
- Mutluay, Rauf** : 50 Yılın Türk Edebiyatı, 1973.
- Nayır, Y. Nabi** : Edebiyatçılarımız Konuşuyor, 1953.
- Oğuzkan, A. Ferhan** : Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hayatı ve Eseri, İ. Ü. Ed. Fak. Türkoloji Böl., T. 149.
- Oğuzkan, A. Ferhan** : Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hayatı - Sanatı - Eseri, 2. bas., 1968.
- Onat, Ayten** : Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanında Eşya Mefhumu, İ. Ü. Ed. Fak. Türkoloji Böl., T. 471
- Özblige, F. Renan** : Y. Kadri'nin Romanlarında Devirler, DTCF Türkoloji Böl, 1964.
- Özer, Orhan** : Yakup Kadri'nin Romanlarında Devirler ve Nesiller, İ. Ü. Ed. Fak. Türkoloji Böl., T. 452.
- Özön, M. Nihat** : Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi, 2. bas., 1943.
- Özön, M. Nihat** : Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 1941.
- Sevük, İ. Habib** : Tanzimattan beri I, Edebiyat Tarihi, 1942.
- Şimşir, Sevgi** : Y. K. Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Temalar, DTCF Türkoloji Böl., 1965.
- Taner, R., Bezirci, A.** : Seçme Romanlar, 1973.
- Tanpınar, A. Hamdi** : Edebiyat Üzerine Makaleler, 1969.
- Unaydın, R. Eşref** : Diyorlar ki, 1918, 2. bas., 1972.

- Yakar, Aytekin** : Türk Romanında Milli Mücadele, 1973.
Yücel, Hasan Ali : Edebiyat Tarihimizden I, 1957.

DERGİ VE GAZETELERDEKİ MAKALELER

- Adivar, Halide Edip** : Edebiyatımızın Son Simaları ve Safahaları, Büyük Mecmua, c. 1, s. 4, 1919.
Adivar, Halide Edip : Nur Baba, İkdâm, s. 9096, 1922.
Adivar, Halide Edip : Yakup Kadri Bey'e, İkdâm, s. 9067, 1922.
Haşim, Ahmet : Nur Baba Münasebetiyle, Akşam, s. 1305, 1922.
Akbal, Oktay : Yaban, 12.3.1977, Cumhuriyet.
Akyüz, Kenan : Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, Türkoloji Dergisi, c. II, s. 1, Ank. 1971.
Altunya, Hüseyin : Yaban, Türk Dili, s. 306, 1977.
And, Metin : Y. K. Karaosmanoğlu'nun «Sağanak»ı, Türk Dili, s. 278, 1974.
Atâ (Ataç), Nurullah : Erenlerin Bağından, Dergah, c. 2, s. 17, 1922.
Ayda, Adile : Atatürk Cumhuriyeti, s. 8051, 1947.
Ayda, Adile : Yakup Kadri Karaosmanoğlu Hakkında, Cumhuriyet.
Ayda, Adile : Yakup Kadri İle Mülakat, Türk Edebiyatı, c. 3, s. 32, 1974.
Aydemir, Ş. Süreyya : Yaban, Kadro s. 18, 1933.
Baydar, Mustafa : Yakup Kadri İle Konuşma, Varlık, s. 762, 1971.
Baydar, Nasuhi : Yaban, Yücel, s. 85-86-87, 1942.
Beyatlı, Yahya Kemal : Üç Tepe, Dergah, s. 1, 1921.
Bingöl, Necdet : Yakup Kadri'nin Romanlarında Fransız Realist ve Natüralistlerinin Tesirleri, DTCF dergisi, c. 3, s. 49, 1944.
Binyazar, Adnan : Y. K. K.'yla Atatürkçülük Üzerine Bir Konuşma, Türk Dili, s. 218, 1969.

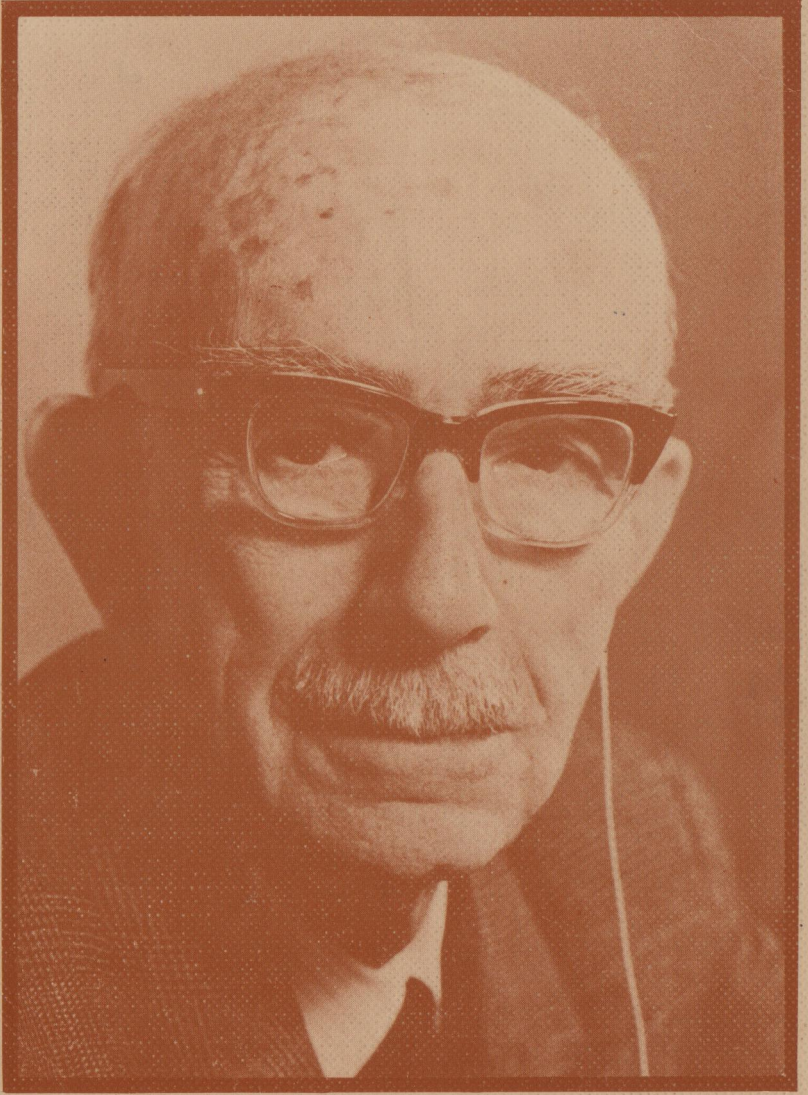
- Binyazar, Adnan** : Y. K. Karaosmanoğlu ile Bir Konuşma, Varlık, s. 775, 1972.
- Bornovalı, Lütfü** : Yaban, Hareket, 1.12.1942.
- Bürün, Vecdi** : Yaban, Çınaraltı, s. 49, 1942.
- Çağlar, B. Kemal** : Y. K. Karaosmanoğlu ile, Yücel, s. 77. 1935. (Bk. Tör).
- Çongur, Rıdvan** : Y. K. Karaosmanoğlu ile Konuşma. Ataç, s. 10, 1963.
- D. A.** : İki Roman Okudum, Yücel, s. 47, 1939.
- Derviş, Suat** : Yaban, Yeni Edebiyat, 5.10.1940.
- Dizdaroğlu, Hikmet** : Hüküm Gecesi, Türk Dili, 1.12.1966.
- Dizdaroğlu, Hikmet** : Sodom ve Gomore, Türk Dili, 1.8.1966.
- Duru, Kâzım Nami** : Yaban, Ülkü, s. 3, 1933.
- Dürder, Baha** : Bir Sürgün'e Dair, Kalem, s. 5, 1938.
- (Ebcioğlu), H. Münir** : Y. Kadri ile Mülakat, Yedigün, s. 261, 1938.
- Ediboğlu, Batı Süha** : Y. Kadri ile Bir Konuşma, Vatan, 19.1.1941.
- Elçin, Şükrü** : Atatürk, Türk Kültürü, s. 13, 1963.
- Emre, Samih** : Hüküm Gecesi, Yön, 12.8.1966.
- Emre, Samih** : Sodom ve Gomore, Yön, 25.3.1966. (Samih Emre Rauf Mutluay'ın takma adıdır).
- Ertop, Konur** : Cumhuriyet Çağında Türk Romanı, Türk Dili Roman Özel Sayısı, s. 154, 1964.
- Naci, Fethi** : Kiralık Konak, Yeni Dergi, s. 47, 1968. (Yazarın «On Türk Romanı» adlı kitabına da alınmıştır).
- (Gezgin) Hakkı Süha** : Yakup Kadri, Yeni Mecmua, 21.7.1939.
- Gökalp, Ziya** : Musahabe, Yeni Mecmua, s. 84, 1922.
- Güngör, Selahattin** : Y. Kadri Bey'le Mülakat, Yeni Mecmua, s. 67, 1950.

- (Güntekin) R. Nuri** : Yakup Kadri Bey'in Yeni Eseri, Kaki-miyet-i Milliye, 1932.
- İleri, Selim** : Kıralık Konak, Yeni Ufuklar, s. 257, 1975.
- İleri, Selim** : Kıralık Konak, Yeni Ufuklar, s. 264, 1975.
- İleri, Selim** : Yakup Kadri'de Konak, Türk Dili, s. 281, 1975.
- İleri, Selim** : Hakkı Celis'in Gönül Tarihi, Yeni Dergi, Şubat 1975.
- İleri, Selim** : «Yaban» Üzerine, Türk Dili Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı, s. 298, 1976.
- Kabaklı, Ahmet** : Panorama, İstanbul, c. 2, s. 4, 1965.
- Kansu, Ceyhun Atuf** : Ankara, Yön, 4.12.1964.
- (Karaosmanoğlu), F. L.** : Nur Baba, Dergah, s. 26, 1922.
- (Karaosmanoğlu), F. L.** : Erenlerin Bağından, Dergah, s. 20, 1922.
- (Karaosmanoğlu), F. L.** : Kadınlık ve Kadınlarımız, Yeni Mecmua, s. 76, 1923.
- Karaosmanoğlu, Y. K.** : Hüseyin Cahit Bey'in Tenkitleri, Y. Kadri Bey'le Bir Konuşma, Varlık s. 34, 1934.
- Karaosmanoğlu, Y. K.** : Panorama Romanına Dair Notlar, Cumhuriyet, 24.2.1952.
- Karaosmanoğlu, Y. K.** : Roman Üzerine Mektup, Varlık, s. 382, 1952.
- Körükçü, Muhtar** : Yakup Kadri'nin Panoraması, Varlık, s. 405, 1954.
- Körükçü, Muhtar** : Gerçek Bir Diplomat, Varlık, 1.3.1956.
- Körükçü, Muhtar** : Sodom ve Gomore, Varlık, 1.7.1967.
- Kurdakul, Şükran** : Y. K. Karaosmanoğlu, Milliyet Sanat Dergisi, s. 111, 20.12.1974.
- Tekin, Mansur** : Ankara, Kadro, s. 28, 1934.

- Rauf, Mehmet** : Sanat ve Ahlâk, Servet-i Fünun, s. 1961, 22.10.1325.
- Rauf, Mehmet** : Bir Serencam, Şehbal, s. 99, 15.6.1330.
- Menemencioğlu, M.** : Y. K. Karaosmanoğlu Anlatıyor, Varlık, s. 525, 1960.
- Menemencioğlu, Nermin** : Sodom ve Gomore, Yeni Dergi, Eylül 1966.
- Mutluay, Rauf** : Yaban, Dost, 1.10.1961.
- Mutluay, Rauf** : Naim Efendi - Konağın ölümü, Yeni Üfuklar, s. 203 - 204, 1969.
- Mutluay, Rauf** : Ölümle Hesaplaşma, Cumhuriyet 19.12.1974.
- Ratıp, Müfit** : Fecriâti Encümen-i Edebisi Beyannamesi, Servet-i Fünun, s. 977.
- Ratıp, Müfit** : Fecr-i Ati Hakkında, Servet-i Fünun, s. 990.
- Necip** : Nur Baba Münasebetiyle, İleri, s. 1536 - 1539 - 1542 - 1547, 1922.
- Oğram, Fikret** : Y. K. Karaosmanoğlu Anlatıyor, Yeni Edebiyat, s. 2, 1969.
- Ozansey, H. Fahri** : Yakup Kadri, Ümit, s. 16, 1921.
- Özön, M. Nihat** : Bir Serencam, Ülkü, s. 46, 1943.
- Pazarkaya, Yüksel** : «Yaban»ın İki Eğrisi, Varlık, s. 727, 1968.
- Sağdıç, Ozan** : Y. K. Karaosmanoğlu ile Bir Konuşma Hayat s. 53, 1964.
- Salıhoğlu, Mehmet** : Y. K. Karaosmanoğlu'nun Son Kitabı, Türk Dili, 1.3.1970.
- Sevengil, K. Kemal** : Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, Bayrak, c. 18, s. 62, 1970.
- Sevük, İ. Habib** : Yaban, Cumhuriyet, s. 5704, 1940.
- Sevük, İ. Habib** : Yine Yaban, Cumhuriyet, s. 5715, 1940.
- Sevük, İ. Habib** : Bir Sürgün, Cumhuriyet, s. 6376, 1942.
- Sevük, İ. Habib** : Yakup Kadri Bey, Nevsal-i Milli, 1330/1914.

- Ta-HAY** : Yaban Hakkında, Kadro, s. 18, 1933.
- (Tanrıöver), H. Suphi** : Fecriâtinin İflâsı, Servet-i Fünun, s. 1107.
- (Toprak), Burhan Ümit** : Köylü ve Münevverler, Varlık, s. 4, 1933.
- Toprak, Ömer Faruk** : Yaban, Yürüyüş, 5.11.1942.
- Tökin, F. Hüsrev** : Yakup Kadri ile Mülakat, Dikmen, s. 22, 1942.
- Tör, Vedat Nedim** : İşte Bir Roman, «Yaban», Kadro, s. 16, 1933.
- Tör, Vedat Nedim** : Y. K. Karaosmanoğlu ile, Yücel, s. 77, 1935. (Bibliyografyalarda B. K. Çağlar'ın adına bağlanan bir konuşma. V. N. Tör tarafından yapılmıştır).
- Uluçay, Çağatay** : Karaosmanoğullarına Ait Bazı Vesikalar, Türk Tarih Vesikaları Dergisi, s. 9 - 10 - 12.
- (Uyar), R. Tomris** : Sodom ve Gomore - Yakup Kadri, Papirüs, s. 3, 1966.
- Uyguner, Muzaffer** : Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, Hisar, c. 10, s. 75, 1970.
- Unaydın, R. Eşref** : Yakup Kadri Bey'le Mülakat, Dergah, s. 17, 1937.
- Yalçın, Hüseyin Cahit** : Bir Serencam, Fikir Hareketleri, s. 41, 1934.
- Yalçın, Hüseyin Cahit** : Nuri Baba. Fikir Hareketleri, s. 42 - 43, 1934.
- Yalçın, Hüseyin Cahit** : Hüküm Gecesi, Fikir Hareketleri, s. 48 - 49, 1934.
- Yalçın, Hüseyin Cahit** : Sodom ve Gomore, Fikir Hareketleri, s. 50 - 51, 1934.

- Yalçın, Hüseyin Cahit** : Erenlerin Bağından, Fikir Hareketleri, s. 53, 1934.
- Yalçın, Hüseyin Cahit** : Kiralık Konak, Fikir Hareketleri, s. 54, 1934.
- Yalçın, Hüseyin Cahit** : Yaban, Fikir Hareketleri, s. 55, 1934.
- Yalçın, Hüseyin Cahit** : Ankara, Fikir Hareketleri, s. 56 - 57, 1934.
- Yalçın, Hüseyin Cahit** : Umumi Bir Bakış, Fikir Hareketleri, s. 58, 1934.
- Yenigün, Sedat** : Yakup Kadri Karaosmanoğlu: Yaban, Fikir ve Sanat Hareketleri, s. 84, 1972.
- Yücel, Tahsin** : Millî Savaş Hikâyeleri, Türk Dili, s. 281, 1975.

Fotoğraf: Ara Güler

Fiati : 150.TL.